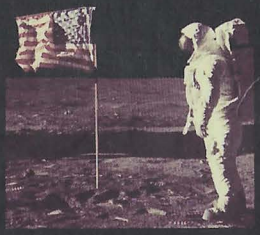
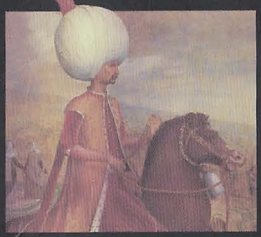
tarihi değiştiren olaylar

POPÜLER TARİH

ALİ ÇİMEN

POPÜLER TARİH

TİMAŞ

tarihi değiştiren olaylar
ALİ ÇİMEN
TİMAŞ

tarihi değiştiren olaylar

ALİ ÇİMEN

tarihi değiştiren olaylar

ALİ ÇİMEN

Bu kitap ***Emine Eroğlu****'nun yayın yönetmenliğinde* ***Adem Koçal****'ın editörlüğünde yayına hazırlandı.*
Kapak tasarımı ***Ravza Kızıltuğ****, iç mizanpaj* ***Sibel Yalçın*** *tarafından yapıldı.*
1. baskı olarak 2007 Nisan ayında yayımlandı.
Kitabın Uluslararası Seri Numarası
(ISBN) : 978-975-263-532-6

Baskı ve cilt:
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 482 11 01

TİMAŞ YAYINLARI

İrtibat : *Alayköşkü Caddesi. No.: 11*
Cağaloğlu / İstanbul
Telefon *: (0212) 511 24 24*
Faks *: (0212) 512 40 00*

www.timas.com.tr
timas@timas.com.tr

TİMAŞ YAYINLARI/1611
POPÜLER TARİH/21

©Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Timaş Yayınları'na aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

tarihi değiştiren olaylar

ALİ ÇİMEN

TİMAŞ YAYINLARI
İSTANBUL 2007

ALİ ÇİMEN

1971 yılında İstanbul'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini bir süre Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde sürdürdü. Ardından 1991'de İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümündeki eğitimiyle eşzamanlı olarak gazetecilik hayatına başladı. 'Zaman' gazetesinde dış haberler ve magazin servislerinde çalıştıktan sonra, bir süre gazetenin Almanya merkezinde görev yaptı. Ardından değişik medya organlarında çalışan yazar, halen gazetecilik kariyerine Zaman ve Today's Zaman gazeteleri adına Hollanda'da devam ediyor. Değişik süreli yayınlar için de dosyalar hazırlayan Ali Çimen, İngilizce, Almanca ve Hollandaca bilmektedir.

www.alicimen.com

Yayınlanmış Eserleri

Echelon
İpler Kimin Elinde (Hakan Yılmaz ile birlikte)
İnsanoğlunun Uzay Macerası
Tarihi Değiştiren Konuşmalar
Tarihi Değiştiren Savaşlar (Göknur Göğebakan ile birlikte)

❖ İçindekiler ❖

Tarihe yolculuğumuz devam ediyor ➢ 9

Beceriksiz kraliyet ve ihtiraslı lordlar yaka paça oldu,
ilk anayasa'ya giden adım atıldı
MAGNA CARTA ➢ *13*

Akıl kiliseye karşı ayaklandı, sanat ve bilim batıya çağ atlattı
RÖNESANS ➢ *23*

Aklın zincirlerini çözen Batı hem kendini, hem de evreni keşfe başladı
AYDINLANMA ➢ *29*

Kitleler 'Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ya da ölüm!' diye bağırdı, dünya değişti
FRANSIZ DEVRİMİ ➢ *36*

Buhar gücüyle hızlanan insanoğlu makinelerle çağ atladı
SANAYİ DEVRİMİ ➢ *44*

Emekçi iktidarından Komünist diktatörlüğe giden yol
1917 EKİM DEVRİMİ ➢ *53*

OSMANLI TARİHE KARIŞIYOR, TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURULUYOR ➢ 61

Pasif direnişle koca bir imparatorluğu dize getirdi
MAHATMA GANDİ'NİN SİLAHSIZ SAVAŞI ➢ 80

Amerika'da başlayan ekonomik kriz, dünyayı fakirleştirdi
BÜYÜK BUHRAN ➢ 88

Demokratik yollardan iktidara yürüyen adam dünyayı kana buladı
ADOLF HİTLER'İN İKTİDARA GELİŞİ ➢ 97

Avrupa'yı Nazi çizmeleriyle ezilmekten kurtaran gün
NORMANDİYA ÇIKARTMASI (D-DAY) ➢ 108

İLK ATOM BOMBASI PATLIYOR, ATOM ÇAĞI BAŞLIYOR ➢ 115

6 milyona yakın Yahudi katledildi, mahkemesi dünyayı sarstı
YAHUDİ SOYKIRIMI VE NÜRNBERG MAHKEMELERİ ➢ 130

Filistin Sorunu'nun fitili ateşleniyor
İSRAİL'İN KURULUŞU ➢ 144

1994'e kadar insanlığın sırtından inmeyen utanç
IRKÇI APARTHEİD REJİMİ YIKILIYOR ➢ 152

Amerika'nın utanç sayfalarından politik literatürün lanetli terimine
MCCHARTHYİZM ➢ 158

İnsanlık yarım asır nükleer silahların gölgesinde yaşadı
SOĞUK SAVAŞ ➢ 165

Avrupa'nın savaşa ve sefalete başkaldırısı
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞUŞU ➢ 177

Amerika ve Sovyetler'in teknoloji ve propagandaya dayalı mücadelesi
UZAY YARIŞI ➢ 188

Yeni bir dönem başlıyor
UZAYDA İLK İNSAN; YURİ GAGARİN ➢ 198

Dünya 14 gün boyunca hop oturup hop kalktı,
Nükleer savaşın eşiğinden dönüldü...
KÜBA FÜZE KRİZİ ➢ 205

68 ÖĞRENCİ OLAYLARI VE '68 KUŞAĞI' EFSANESİ ➢ 214

Dünya siyasi literatürünü zenginleştiren skandalların anası
WATERGATE ➢ 222

Ortadoğu'da dengeler değişti; Amerika ile İran 'sürekli düşman' oldu
İRAN İSLAM DEVRİMİ, REHİNE KRİZİ ➢ 231

48 bin yıl yaşayacak olan hayalet
ÇERNOBİL ➢ 243

Soğuk Savaş'ın taşlaşmış hali
BERLİN DUVARI'NIN YIKILIŞI ➢ 253

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI ➢ 264

Koyun Dolly'den Hitler'in ikizine giden fantastik bir yol
KOPYALAMA (KLONLAMA) ➢ 284

Dünya tarihin en büyük terörist saldırısı ile sarsıldı,
tarih yeniden yazılmaya başlandı
11 EYLÜL 2001 ➢ 293

❖ Tarihe yolculuğumuz devam ediyor... ❖

Tarihin üzerine biriken tozu silkelemeye, unutulmuşluğun kokusunu içine çekmeye hazırlanan değerli okuyucuya,

Elinizdeki kitap, 13. yüzyıldan itibaren günümüze kadar yaşanan 29 akımı-olayı-gelişmeyi temel alarak yazıldı. Bir gazeteci olarak her şeyden önce bu kitabı, gazete okuyucuları, araştırmacılar, öğrenciler ya da topyekûn bir ifade ile 'şu toprağını çiğnediğimiz dünyamızda neler olmuş, neden olmuş ve sonrasında neler yaşanmış?' sorusu ile kafasını yoran tarih meraklıları için kaleme aldım.

Konuların seçilmesini sağlayan kritere gelince; gazetecilik yaptığım son 14 yıldır, ortalama gazete okuyucusunun ya da hayatın nabzını tutmak isteyenlerin, zaman zaman, günlük yaşamın, ülkenin ve hatta dünyanın akışını daha iyi deşifre etmesine yarayacak referans noktalarından uzak düştüğünü fark ettim. İşte elinizdeki bu kitap, bu kaygılardan hareketle, okuyucu ile tarihin mihenk taşları arasındaki mesafeyi kapatmak için kaleme alındı. Bundan hareketle hem günlük gazete ve dergi dilinde hem de TV'deki tartışma programlarında gazetecilerin, akademisyenlerin ve siyasilerin en çok atıfta bulunduğu, 'Soğuk Savaş', 'Fransız Devrimi', 'Yahudi Soykırımı', 'Sovyetler'in Yıkılışı' gibi onlarca önemli tarihi gelişmeleri bir çatı altında toplamaya çalıştım.

Bir diğer gözlemim de, çoğu okuyucu ya da gündem meraklısının, daha çok, yakın denilebilecek son 50–100 yıl içinde olan hadiseleri merak ettiği, tarih geriye doğru gittikçe, bu merakının

da azaldığı şeklinde oldu. Bu yüzden konuları, 'okuldan tarihçi' değerli editörlerim Adem Koçal ve Neval Akbıyık'ın samimi katkıları ile birlikte, 20. yüzyılı esas alarak seçtik ve önemine binaen 15. yüzyıla kadar uzandık.

Yahudi Soykırımı'nın yarattığı panik ve korkunun İsrail'in kuruluşunu tetiklemesinde, Uzay Yarışı'nda yaşanan teknolojik gelişmelerin bir şekilde Soğuk Savaş'ı bitirmesinde ya da İkinci Dünya Savaşı'ndaki yıkımın küllerinden Avrupa Birliği'nin filizlenmesinde görüldüğü gibi, tarihin, birbirinden etkilenen olaylar silsilesi olduğu inancıyla, kronolojik bir sıra takip ettik. Bu arada, teknik nedenlerden dolayı diğer birçok önemli başlığı da, bir sonraki kitapta ele alabilmek ümidiyle, elemek zorunda kaldık.

Serinin diğer iki kitabı olan '*Tarihi Değiştiren Konuşmalar*' ve '*Tarihi Değiştiren Savaşlar*'ı okumuş olanlarınız, serinin elinizde tuttuğunuz bu yeni bölümünde, diğerlerinden farklı olarak dipnot kullanılmadığını görecektir. Sebebine gelince, her şeyden önce bir gazeteci olarak, bu konular üzerinde uzun denilebilecek bir zamandır yazıyorum. Kitapta bahsi geçen olayların gerçekleştiği yerlerin büyük bir kısmında bulunup, havasını kokladım. Bu olayları yaşayanlarla, arkada kalanlarla, kendisinden etkilenenlerle tanıştım, konuştum, hikâyelerini boya kokulu gazete sayfalarına yansıtmaya çalıştım. Her zaman böyle bir referans kitabı yazmayı hayal ediyordum; istedim ki aramızdaki sohbetin akışını, soğuk görünümlü dipnotlar kesmesin...

Tarihi Değiştiren Olaylar, seriyi en başta planlarken düşündüğümüz gibi, serinin diğer başlıkları ile aynı amacı; 'dört başı mamur, öz ve çok yönlü bir tarih bilgisi' vermeyi hedefliyor. Bu açıdan bakıldığında hem onların koluna girebilir, hem de kendi başına yürüyebilir. Bu kitapta geçen önemli olaylarda başrol oynayan kahramanların, söz konusu olaylar esnasında yaptığı ve tarihe mal olmuş konuşmaları, serinin diğer başlığı olan '*Tarihi Değiştiren Konuşmalar*'dan, ya da İsrail'in kuruluşunun ardından patlak veren Arap-İsrail savaşlarında olduğu gibi, bu olaylardan

bazılarının tetiklediği savaşları, *'Tarihi Değiştiren Savaşlar'*dan takip edebilirsiniz.

Dilerim 'tarihi değiştirenlerin' izini takip ederek geldiğimiz bu yeni durak, sizi daha da donanımlı kılar ve genel kültür duvarınıza bir tuğla da ben eklemiş olurum.

Tarih dolu nice sayfalarda buluşmak dileğiyle...

Ali Çimen
Mart 2007, Amsterdam
www.alicimen.com

Beceriksiz kraliyet ve ihtiraslı lordlar yaka paça oldu, ilk anayasa'ya giden adım atıldı

MAGNA CARTA

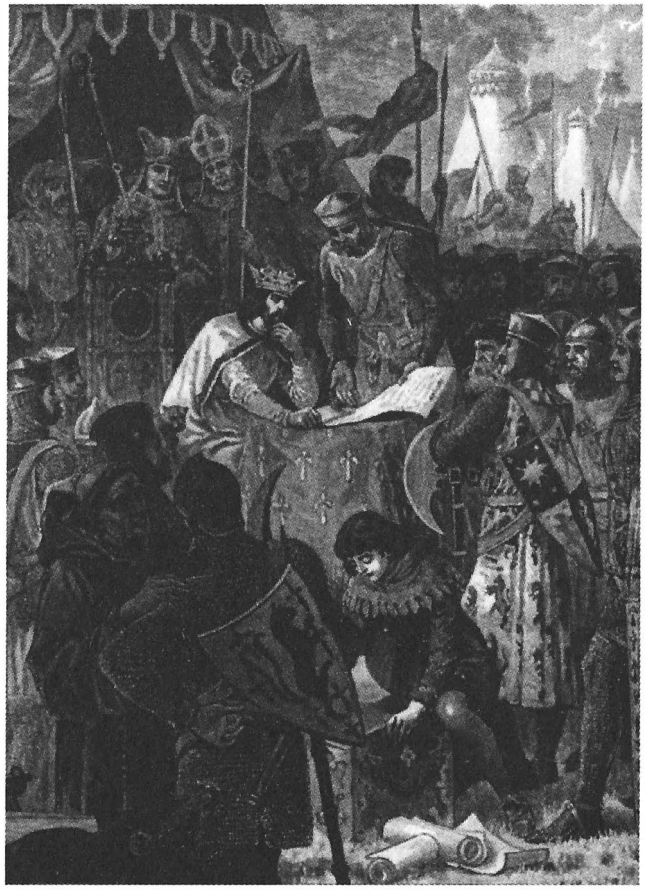
(15 Haziran 1215)

"İşte kralın da üzerinde olan, hatta onun bile çiğneyemeyeceği kanun. Kanunun yüceliğinin tasdik edilmesi ve bunun bir metinle deklare edilmesi, Magna Carta'nın görkemidir ve sadece bu bile, insanoğlunun ona gösterdiği saygıyı haklı çıkartmaktadır..."
Winston Churchill, 1956

13. yüzyıl İngiltere'si üç güç odağı arasında paylaşılmıştı. Monarşinin başındaki Kral John, ipleri elinde tutuyordu. Aynı zamanda Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak da ülkenin tek hakimiydi. Onun ardından ise kralların kralı olarak kabul edilen Papa ve onun güdümündeki kilise vardı. Papa, aynı zamanda kraliyetin de bir numaralı muhalifiydi. Son olarak ise toprağın ve paranın gücünü sembolize eden lordlar geliyordu. Parayı ellerinde tutmakla birlikte, buna eş değer güçleri olmayışı, en büyük dertleriydi.

Kimilerine göre vatandaşın haklarından ziyade lordların çıkarlarını garantiye almak için düzenlendiği iddia edilse de, yaygın olarak monarşinin iradesini sınırlayarak bireyin haklarını güvence altına aldığı kabul edilen ilk sivil anayasa denemesi olan Magna Carta, işte böylesi bir dönemde ortaya çıkmıştı.

'Magna Carta Libertatum' olarak da bilinen Magna Carta *(Latince'de 'Büyük Anlaşma', tam manasıyla da 'Büyük Senet' an-*

Lordların baskısına dayanamayan Kral John, İngiliz Kraliyeti'ni yasalar karşısında sorumlu kılacak ve daha sonra da sivil hakların gelişmesinde önemli bir rol oynayacak olan Magna Carta'yı imzalıyor.

lamına gelir) tarihe, İngiliz monarşisinin gücünü, özellikle de Kral John'un mutlak yönetimini sınırlayan bir İngiliz bildirgesi olarak geçmiş ve kralı, bazı haklarından vazgeçmek, kanunlara uymayı ve iradesinin kanunlar tarafından sınırlanmasını kabul etmek zorunda bırakmıştı. Diğer bir deyişle, anayasal hukukun üstünlüğüne giden süreçte atılan ilk adımdı.

Monarşinin acziyeti Magna Carta'yı doğuruyor

1066'daki Norman istilasının ve 12. yüzyıldaki ilerlemelerin ardından İngiliz Krallığı, 1199'dan itibaren Avrupa'nın görmüş olduğu en güçlü monarşi haline geldi. Bunun birçok sebebinin arasında yeni Norman yöneticilerinin yönetim tarzı ile yerli Anglo-Sakson ve Normandiya'daki Anglo-Norman yönetim sistemlerinin birleştirilmesi ile ortaya oldukça güçlü bir merkezi hükümetin çıkmış olması yatıyordu. Ancak 13. yüzyılda Kral John'un başa geldikten sonra birçok konuda başarısız olması İngiliz lordlarının ayaklanmasına ve kralın sınırsız gücüne sınırlamalar koyulmasına yol açtı. Kral, her açıdan dökülüyordu. Her şeyden önce iktidara geliş tarzından dolayı kendisine karşı duyulan güve ve saygı azalmıştı.

Bir önceki Kral 'Aslan Yürekli' Richard 1199'da öldüğünde yerini alabilecek 2 aday vardı: John ve Normandiya'daki yeğeni Arthur. John, Arthur'u yakalatarak hapse attırdı ve bir daha kendisinden haber alınamadı. Her ne kadar Arthur'un öldürüldüğü kesin olarak kanıtlanamamış olsa da, birçok kişi bu durumu, kral olmak için ailesinden birini öldürebilecek kadar basitleştiğini düşündükleri John'un alnındaki kara bir leke olarak görüyordu. İkincisi, Fransa Kralı Philip Augustus, Fransız topraklarındaki birçok İngiliz arazisine el koyduktan sonra İngiliz lordları, krallarından bu toprakları geri almasını istemişler ve kral 8 yıl sonra bu işe girişince 1214'teki Bouvines Savaşı kaybedilmişti.

Savaşın ardından sadece bu savaşta toprak kaybettiği için değil; büyük kardeşlerinin aksine eyaletlerden hiçbir arazi hakkı elde edemediği için John'a "Lackland" (yurtsuz) lakabı takılmıştı. John'un üçüncü başarısızlığı ise, Kilise ile Canterbury Başpiskoposu'nun atanması konusunda yaptığı savaşı kaybetmesiydi. Ama bardağı taşıran asıl damla, John'un Normandiya ve Poitou'yu yeniden almak için vergileri arttırması olmuştu.

Kral mührü basıyor...

1215'e gelindiğinde İngiliz lordlar artık mevcut duruma katlanamaz olmuşlardı. 10 Haziran 1215'te güçlerini bir araya getirerek, deyim yerindeyse, Londra'yı bastılar. John'u, "Lord Kanunları" olarak bilinen anlaşmayı kabul etmeye zorladılar. 15 Haziran 1215'te Runnymede'deki bir çayırlıkta Kral John, bu anlaşmaya mührünü bastı. Buna karşılık lordlar da, 19 Haziran'da krala olan bağlılık yeminlerini yenilediler. 15 Temmuz'da toplanan kraliyet mahkemesi, Kral ve baronlar arasında bir anlaşmaya varıldığını teyit etmek üzere resmi bir belge onayladı. Böylelikle ortaya, ilk anayasa olarak kabul edilen *Magna Carta* çıkıyordu. Bu belgenin kopyaları, Başpiskoposluk başta olmak üzere bütün resmi makamlara gönderildi. Bu anlaşmayla 25 lorddan oluşan bir komite kuruldu. Bu komite her an toplanabilecek ve gerektiğinde kralın kalesine ve mallarına el koyma gücünü kullanarak, kralın idaresinin üzerinde kararlar alabilecekti. Bu madde için Ortaçağ'a ait, daha önce sıklıkla uygulanmış ama ilk defa monarşiye karşı uygulanabilecek olan ve "el koyma" olarak bilinen yasal bir uygulama temel alınmıştı. Bunun yanı sıra kraldan komiteye karşı bağlılık yemini etmesi istenmişti.

Ve tanımıyor...

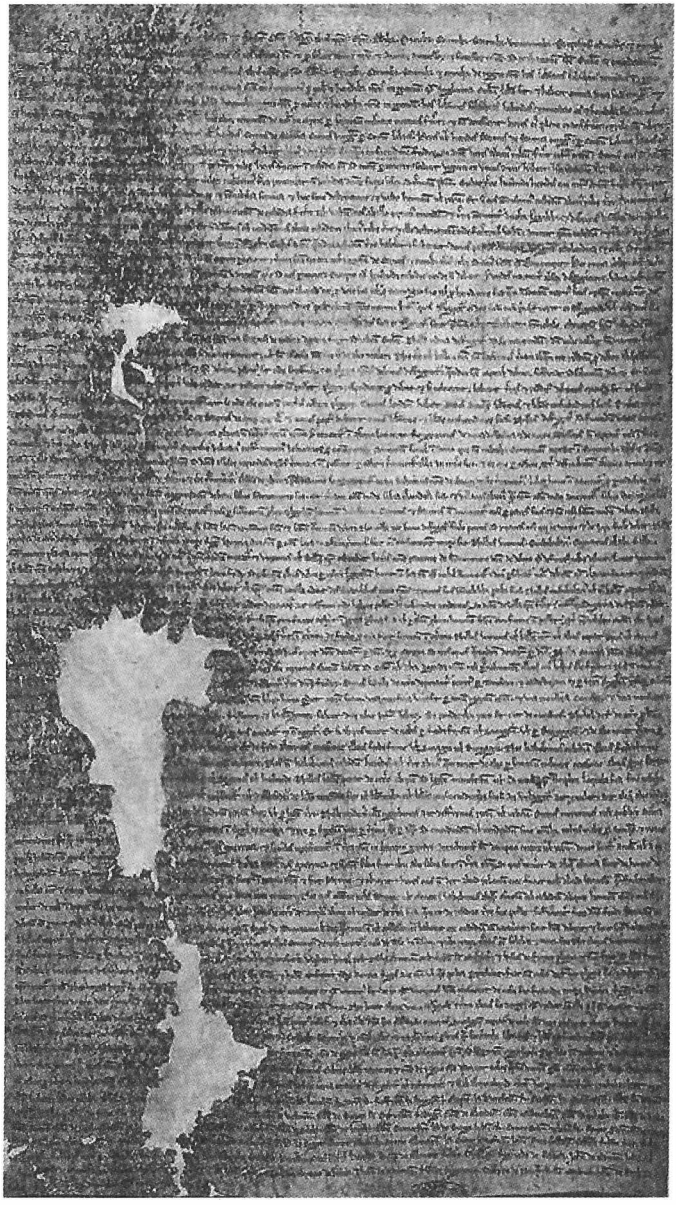
Bu anlaşmayı baskı altında imzalayan ve Magna Carta'nın kendisi açısından en belalı unsuru olan ve tüm monarşik güçlerini kısıtlayan 61. maddesinden dolayı krallığı sadece kâğıt üzerinde kalan John'un Magna Carta'yı onore etmek gibi bir niyeti yoktu. Lordlar Londra'dan ayrılır ayrılmaz anlaşmayı tanımadığını duyurdu ve İngiltere'yi Birici Lordlar Savaşı olarak bilinen bir iç savaşa sürükledi. Ardından Papa III. Innocent de "Krala baskı yapılarak imzalatılan bu utanç verici ve aşağılayıcı" anlaşmayı feshettiğini duyurdu. Papa, tüm haklı itirazları kralın itibarını zayıflattığı gerekçesiyle geri çevirdi. İç savaşın ortasında 18 Ekim 1216'da Kral John'un dizanteriden ölmesiyle sava-

şın gidişatı da değişti. Tahtın varisi, henüz 9 yaşındaki III. Henry idi. Kral yanlıları, isyancı lordların 'çocuk kral'a bağlılık yemini etmeyi daha tatmin edici bulacaklarına inanıyorlardı. Sonuçta Henry, Ekim ayı sonlarına doğru tahta çıkarıldı ve savaş sona erdi. 12 Kasım 1216'da Magna Carta, Henry'nin adına naipleri tarafından, sorunlu 61. madde gibi bazı maddelerin çıkarılmasıyla, yeniden imzalandı. 1217'de yine kral naipleri tarafından onaylanan Magna Carta, 1225'te 18 yaşına gelen Henry tarafından da onaylandı; ancak bu sefer anlaşma sadece 37 madde içeriyordu. III. Henry, İngiliz Monarşisi içinde bir rekor kırarak 56 yıl tahtta kaldı. 1272'de öldüğünde Magna Carta, bir daha ayrılmamak üzere İngiliz sisteminin bir parçası olmuştu. Kral III. Henry'nin oğlu ve varisi I. Edward'ın Parlamentosu, 12 Ekim 1297'de Magna Carta'yı bir kez daha teyit ederek, temellerini sağlama alacaktı.

1215 Magna Carta'sı

Magna Carta, bazı politik özgürlükleri garanti altına alıyor, monarşiden bağımsız bir kilise kurulmasını öngören maddeler içeriyor, adaleti ve kanunu üstün tutarak, kraliyetin faaliyetlerine sınırlama getiriyordu. Magna Carta'nın büyük bir kısmı neredeyse kelimesi kelimesine I. Henry'nin 1100'de tahta çıktığında kabul edilen ve kralın soylulara ve kiliseye karşı davranışlarını sınırlayan ve İngiliz Kilisesi ile soylularına belli başlı sivil haklar tanıyan Özgürlükler Anlaşması'nın (Charter of Liberties) bir kopyasıydı.

Magna Carta, birçoğu 13. yüzyıla has olan 63 farklı madde ya da başlıktan oluşuyordu. Kraliyet arazilerinde avcılığın sınırlandırılmasını öngören güncelliğini yitirmiş maddeler içermekle birlikte, "*Hiçbir özgür kişi, soyluları tarafından veya ülke kanunlarına göre yasal bir yargılama olmaksızın tutuklanamaz, hapse atılamaz, mallarına el konulamaz, sürgüne gönderilmez, kanun dışı ilan edilemez, malları hiçbir şekilde yok edilemez*" şeklindeki 39. maddesi gibi, günümüze dek ayakta duracak vurguları da vardı. Bu

Magna Carta'nın Kral John tarafından imzalanmış orijinali kaybolmuş olsa da dört kopyası varlığını sürdürmüştür. Resimde, 1225 yılında kral III. Henry tarafından yaptırılan nüshası görülüyor.

madde, kralın, kişileri kendi isteğine göre değil kanunlara göre yargılaması gerektiğini ortaya koyuyordu. Benzer bir madde olan *"Hiç kimse için adaleti ve haklarını satmayacak, hiç kimsenin adalet ve haklarını ertelemeyecek veya reddetmeyeceğiz"* şeklindeki 40. maddesi ise kraliyetin gücüne sınırlıyor ve anayasal monarşi yolunda atılan ilk adım oluyordu.

1957 yılında Amerikan Barolar Birliği, Runnymede'de bir anıt inşa ederek Amerika'nın, kanunları ve anayasasını Magna Carta'ya borçlu olduğunu kabul etti. Magna Carta, ilk versiyonu sadece birkaç hafta yürürlükte kalmasına rağmen John'un 1216 sonbaharında ölümüyle tahta geçen III. Henry tarafından 1225'te kesin bir şekilde kabul edilmesinin ardından ebedileşmiş ve İngiliz anayasasının temel taşı olmuştu. III. Henry ve halefleri birçok bahaneyle anlaşmayı delmeye kalkmış ve Magna Carta'ya rağmen Ortaçağ'da İngiliz Monarşisi'nin mutlak gücü giderek artmış olsa da, bir temel ilke hiçbir zaman hasır altı edilememişti: Monarşi, artık kanunlara tabiydi. Ve Ortaçağ boyunca Magna Carta'nın 30 kez teyit edilmesi krala, hiçbir zaman uymasa bile bu gerçeği hatırlatmaya devam edecekti.

İngiliz monarşisinin gücünün artığı Ortaçağ boyunca Magna Carta çok önemli bir belge olarak görülmedi. Anlaşma, 17. yüzyılda parlamento ve kraliyet arasındaki çatışma büyüdükçe daha çok önem kazanacaktı. Magna Carta 17. yüzyılda tekrar gözden geçirildi ve Oxford Şartları gibi, çoğalan nüfusa daha fazla hak garanti eden ve İngiliz Anayasal monarşisine zemin hazırlayan başka belgeler de ana metne eklendi. Magna Carta'nın 1297'deki versiyonu, sadece giriş kısmı, üç maddesi ve sonuç kısmı yürürlükte olmasına rağmen hâlâ İngiliz hukukunun bir parçasıdır. Geriye kalan 34 makale ya yürürlülükten kaldırılmış ya da değiştirilmiştir.

Bugün Magna Carta'nın pratikteki uygulaması çok sınırlıdır. Daha sonra Amerikan Anayasası da dâhil olmak üzere anayasal hükümetler kurmak için yapılan tüm girişimler, kaynaklarını bu

anlaşmadan almışlar ve bu anlaşmanın bıraktığı izlerden faydalanmışlardır. Magna Carta'nın etkisi hükümetin yetkilerini kısıtlayan ve insanların haklarını sıralayan ABD İnsan Hakları Beyannamesinde açıkça görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: *"Hiç kimse kanunların uygulandığı yasal bir süreç olmadan yaşama hakkından, özgürlüğünden ve kişisel mülkiyetinden mahrum bırakılamaz."*

Magna Carta aynı zamanda uluslararası bildirgeleri de etkilemiştir. Söz gelimi Başkan Roosevelt'in eşi Eleanor Roosevelt, 'İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni 'Magna Carta'nın tüm insanlığa hitap edeni' şeklinde tanımlamıştı.

Magna Carta ve İngiltere'deki Yahudiler

Magna Carta, İngiltere'deki borç hukuku ve İngiltere'deki Yahudilerle ilgili iki madde de içeriyordu. Kilise, tefeciliğe girdiği için faizle borç vermeyi yasaklamasına rağmen Yahudilerin borç alıp-verme işlerine müdahale etmemesi Hıristiyanları kızdırmıştı; bu durum bir ahlaksızlık olarak görülüyordu ve cezası aforoz edilmekti. Ancak Yahudiler, Hıristiyan kanunlarına tabi olmadıkları için cezalandırılamıyorlar ve böylece yasal açıdan faiz uygulamalarına hiçbir engel kalmıyordu. Kilisenin aksine laik kesimler ise kişisel zenginliklerini artırma fırsatı verdiği için bu uygulamaya göz yumuyorlardı. Bu olay, çok karmaşık bir yasal durumun ortaya çıkmasına sebep oldu: Borçlular, genellikle kilisede mahkemenin karşısına Yahudi alacaklılarını çıkarıyorlardı ve böylece yasal olmadığı için borçları siliniyordu. Yahudiler ise borç verdikleri kişileri, borçlarını faizle geri alabilecekleri laik mahkemelerin karşısına çıkarmaya çalışıyorlardı. Borçlular ve alacakları arasındaki ilişkiler hep nahoş bir vaziyet almıştı. Yüzyıllar boyunca bu kaosu düzeltmek için defalarca girişimde bulunulmuş, Magna Carta'ya eklenen maddeyle de sonuca ulaşılmıştı:

"Büyük ya da küçük miktarlarda olsa da Yahudilerden borç alan birinin borcunu ödemeden ölmesi durumunda borcu, eğer mi-

rasçısı reşit değilse borç faiz içermez; eğer bu durum bize getirilirse anaparanın ödenmesi dışında başka bir karar almayacağız. Eğer bir kişi Yahudilere borcu olduğu halde ölürse, dul kalan eşi kalan mirastan çeyizini alır ama borcu ödemez; eğer geriye kalan çocuklar da reşit değilse ölen kişinin mülkiyeti korunarak bu çocukların ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanılır ve mirasın geri kalan kısmından borç ödenir..."

Magna Carta'nın rüzgarı hiç dinmedi

Magna Carta her kabul edildiğinde birçok kopyası çıkarılmış böylece tarafların hepsinde bu kopyalardan bir tane bulunmuştur. Bunlardan bazıları hâlâ mevcuttur. Bazıları ise tamamen kaybolmuştur. 1215'te Kral John tarafından mühürlenen orijinal Magna Carta günümüze kadar gelmeyi başaramamıştır. Aynı tarihe ait dört kopya ise günümüze ulaşmıştır ve İngiltere'de sergilenmektedir. Bunların ikisi İngiliz kütüphanesinde olmak üzere biri Lincoln Kalesi'nde (Lincoln Castle) diğeri ise Salisbury Katedralinde bulunuyor. 1297 tarihli 13 kopyası da günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Avustralya hükümeti 1297 tarihlilerden birini 1952'de 12 bin 500 pounda satın alarak, Canberra'daki Parlamento Binası'nda sergilemeye başlamıştı. Eylül 1984'te ise Perot Vakfi 1297 tarihli bir başkasını satın almış ve Washington DC'deki Ulusal Arşive bağışlamıştı.

Magna Carta'nın etkileri

Magna Carta, vatandaşların özgürlüklerini belirlemekten çok, toplum güçleri arasında bir denge kurmak amacıyla kralın sonsuz gibi görünen yetkilerini, din adamları ve halk adına sınırlamaya yönelik bir adımdı. Özellikle 39. maddesi, vatandaş hakları ve özgürlükleri açısından çok önemli bir çığır açmış, hukukun üstünlüğü ilkesinin ortaya çıkmasında ve birçok ülkede filizlenmesine kapı aralamıştır. Diğer bir deyişle Magna Carta, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildir-

gesi'nin, 10 Aralık 1948'te Birleşmiş Milletler genel kurulu tarafından kabul edilen ve insanlık ailesinin bütün üyelerinin medeni, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarını ilan eden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ve yine 4 Kasım 1950 tarihinde, Roma'da imzalanan ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ne ruh vermiştir.

Akıl kiliseye karşı ayaklandı,
sanat ve bilim batıya çağ atlattı

RÖNESANS

"Avrupa Rönesans'ı 15. yüzyılda başlamadı. Bilakis Avrupalılar Arap kültürü ile tanışınca başladı. Avrupa'nın uyanışı İtalya'da değil, Müslüman İspanya'da başlamıştır."
Robert Briffault,
Fransız romancı ve antropolog

"Biz, Rönesans ve Reform yapamadık, o yüzden Batı ilerlerken biz yerimizde saydık" önermesi, Batı ile ülkemiz arasındaki gelişmişlik farkına yapılan atıfların en fiyakalı malzemesidir. Her ne kadar bu kadar basite indirgenemese de, doğruluk payı da yok değildir. Batı'da bir Rönesans olmuştur ve ondan sonra, en azından Batılıların gözü ile hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır. Peki, nedir bu *Rönesans*?

Kelime anlamı 'yeniden doğuş' olan Rönesans, temel olarak, Yeniçağ'ın başlamasıyla Avrupa'da edebiyat, güzel sanatlar ve bilim alanlarında yaşanan patlama için yapılan toptan tanımdır. Kelime olarak ise, ilk kez İtalyan mimar ve ressam Giorgio Vasari tarafından büyük sanatçıları anlattığı ve 1550'de basılan *'Vite'* isimli eserinde kullanılmıştır. İtalyanca *'Il Rinascimento'* olarak da bilinen Rönesans'ın, Ortaçağ'ın sonu ile Modernçağ başlangıcı arasındaki geçiş dönemini de simgelediği söylenir. Bir başka tanımı ise, 15. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra da diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlkçağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve

sanat dönemidir. Rönesans'ın, 14. yüzyılda Kuzey İtalya'da filizlendiği ve oradan da 15. yüzyıl itibariyle Kuzey Avrupa'ya yayıldığına inanılır.

Rönesans'ın nimetlerinden faydalanan Batılılara göre Rönesans ile kısaca, pozitif akıl skolâstik akla gelip gelmiş, Avrupa, o gıpta ile izlenen teknolojik zıplamasını gerçekleştirerek refahla kucaklaşmıştır. Diğer bir deyişle, insanoğlu, dinin baskıcı ikliminden kurtularak, aklı rehber almış, başarıya ulaşılmıştır. Daha yalın bir ifadeyle dinin yerine bilim geçmiştir. Bu arada belirtmek gerekir ki, burada söz konusu olan, Ortaçağ Hıristiyanlığının otoriter baskıcı yorumudur. Ama ne yazık ki bu yaklaşım, özellikle ülkemizdeki bazı çevreler tarafından İslamiyet de dâhil olmak üzere tüm dinlerin baskıcı bir öze sahip olduğu ve gelişmeye engel olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Sık sık gündeme gelen İslam'da 'reform' çağrılarının arkasında da bu yanlış tercüme edilen felsefe yatar. Öyle ya da böyle, Batı'nın mevcut üstünlüğüne zemin oluşturan bu akımın ana hatlarını ise şöyle sıralayabiliriz:

Yeryüzü ilginçtir, araştırılmalıdır.
İnsanoğlu güçlüdür ve çok şey başarabilir. Özellikle de aklıyla.
İnsanın sürekli faal olması onurlu bir iştir, sürekli çalışılmalı, araştırılmalıdır.
Ve gerçek olan güzeldir.

İşte bu mihenk noktalarından hareketle Batı dünyası, yaşanılan dünyanın mükemmel olduğu ve mükemmelliğin keşfedilmesi gerektiği düşüncesine ulaşmış, 'Dünya yeterince ilginç. Başka dünyalara, özellikle de bunu vaaz eden dine ihtiyaç yok, bu dünyanın hakkını verelim' noktasına gelmiştir.

Rönesans kavramı iki ayrı gelişme için kullanılıyordu. Birincisi; Antikçağ eserlerinin yeniden keşfi, öğrenimi ve sanat ile bilim alanlarında kullanılması, diğeriyse; genel manada Avrupa

Avrupa'da klasik ressamlığın temelini atan Raffaello Sanzio'nun en meşhur resimlerinden biri olan Atina Okulu. Resimde İbn Rüşd, Diyojen, Socrates, Plato, Heraklit, Pitagoras gibi düşünürler göze çarpar.

kültürünün yeniden canlanmasına yol açan bu düşünce akımlarının sonuçlarının tanımlanması.

Öte yandan Rönesans kavramına yönelik yaklaşım farklılıkları da yok değildir. Geleneksel görüşe göre 15. yüzyılda İtalya'daki Rönesans, matematiğin Araplardan alındığı, deneyciliğin geri döndüğü, Hümanizm akımından etkilenen insanların o anı olabildiğince zevk duyarak yaşamaya odaklandığı, matbaacılıkla birlikte bilginin yayıldığı bir dönemdir. Aynı zamanda sanatta, şiirde, mimaride yeni tekniklerin bulunuşu ile yazılı ve görsel sanat eserlerinde kullanılan maddeler ve tarz açısından da radikal değişimler gerçekleşmiştir. Bu dönem, uzun bir sessizlik döneminden sonra Avrupa'nın yeniden geliştiği ve ticaret ile keşifçiliğin yükseldiği bir zaman dilimidir.

Rönesans genellikle 'Modern' dönemin başlangıcını sembolize eder. Peki, bu tanıma itiraz eden var mıdır? Evet vardır. Sözgelimi Marksist tarihçiler, Rönesans'ı; Avrupa toplumunun büyük bir kısmının Ortaçağ'da kalırken; küçük, varlıklı ve güçlü bir grubun sanatta, edebiyatta ve felsefedeki değişikliklerden etkilendiği ve Modernçağ'ı kucakladığı 'sahte devrim' olarak görür.

Ne zaman, nerede ve nasıl başladı?

Sanılanın aksine Rönesans'ın kesin bir başlama noktası veya yeri yoktur. Ama ağırlıklı inanışa göre, Orta İtalya'da, özellikle de Floransa'da başlamıştır. Bir kesime göreyse, İstanbul'un 1453'te Türklerin eline geçmesiyle bu şehirden özellikle İtalya'ya göç eden bilim adamı ve sanatçılar, Rönesans'ın tohumlarını atmıştı. İtalyan denizcileri de İslam diyarlarındaki zenginlik, refah, nizam, intizam, adalet ve inanç hürriyetinden etkilendiklerini her fırsatta dile getiriyordu.

Bunların yanısıra İtalya'da bulunan Cenova, Venedik, Piza ve Floransa şehirleri, Haçlılara ev sahipliği yapmaktan ve baharat ticaretini ellerinde tutmalarından dolayı dünyanın en zengin şehirleri haline gelmişti. Zamanla bu şehirlerde devlet idaresi, tüccar prenslerin ve tüccarların eline geçti. Bunlar da tıpkı İslam ülkelerinde şahit oldukları gibi, şairleri, sanatkârları ve fikir adamlarını maddi ve manevi açıdan gözeterek, yaratıcı düşüncenin önünü açtılar.

11. yüzyılın sonundan itibaren başlayan Haçlı Seferleri de Avrupalıların İslam ülkelerindeki parlak medeniyetle buluşmasını sağlamıştı. Bu medeniyetin nüveleri, Endülüs Emevileri aracılığıyla Avrupa'ya geçmiş, İslam âlimlerinin fen sahasında verdiği eserler Avrupa dillerine çevrilmiş ve sonuç olarak da Batı'daki ilmi gelişmelerin temeli atılmıştı.

Rönesans üzerinde derin araştırmalar yapan Burkhard, "Rönesans insanın keşfedilmesidir" diyerek, Rönesans öncesi, özellikle de Engizisyon mahkemesi tarafından estirilen ve din adına

insanın bireyselliğini ayaklar altına alan terör dönemine atıfta bulunur. Gerçekten de Avrupalıların 'karanlık çağ' olarak andıkları bu dönemde yüz binlerce insan haksız yere katledilmiş, din adamları yozlaşmıştı. Aralarında cennetten arazi satanları bile çıkıyordu! Mantık ve serbest düşünce, düşman olarak kabul ediliyordu. Dünyanın döndüğünü söyleyen Galileo gibi bilim adamları baskıya maruz kalıyordu. Rönesans, âdeta bu iklime tepki olarak, ilim ve teknikteki ilerlemenin yanı sıra insan ve tabiat sevgisinde de patlamaya yol açtı denebilir. Bugün bile Batı'da bireysel hakların, bireyselliğin kutsanmasının kökeni, eskiye duyulan tepkiden kaynaklanır.

Rönesans daha ziyade Fransa'da sanat; Almanya'da dini tablo ve resimler; İngiltere'de edebiyat; İspanya'da resim ve edebiyat alanında gelişerek kendini gösterdi. Dini tabloları ile tanınan Alman ressam Albert Dürer, Fransız mimar Pierre Leskot, İngiliz yazar William Shakspeare, *Donkişot* romanı ile şöhrete kavuşan İspanyol yazar Miguel de Cervantes Saavedra bu dönemin parlak yıldızlarıdır.

16. yüzyılın ilk yarısında olgunluk dönemine ulaşan Rönesans, İtalyan mimar, mucit, ressam, filozof ve yazar Leonardo da Vinci, İtalyan mimar ve ressam Raffaello, İtalyan mimar, ressam ve şair Michelangelo Buonarroti ve İtalyan ressam Tiziano Vecellio gibi sanatçıların doğuşuna zemin hazırladı.

Donatello ve Bramant gibi heykeltıraşlar, Jan Bülan gibi mimarlar, Jan Gojon gibi heykeltıraşlar ve Fransuva Klue gibi ressamlar da yine bu dönemin sanatçılarıydı.

Rönesans ile akıl, egemenliğini ilan etti

Rönesans'ın en önemli sonucu, Batı'da kilisenin yerini pozitif düşüncenin, diğer bir deyişle bilimin almış olmasıdır. Akıl tek kılavuz olarak kabul edilmiş, artık insanların düşünen, eleştiren, soran, yargılayan ve kendi fikirlerini özgürce ortaya koyan varlıklar olması gerektiği inancı ağırlık kazanmıştır. *'Dogmalar*

ve ön yargılardan kurtulmalıyız' inancı yaygınlık kazanmıştır. Bunu takiben dinde reform hareketleri baş göstermiş, din adamlarının ve kilisenin halk üzerindeki otoritesi sarsılmıştır. Bilim ve teknikteki gelişmeler hızlanmış, buradan alınan ivme ile Sanayi Devrimi başlamıştır. Avrupa'da sanattan zevk alan Burjuva sınıfı ve halk sınıfı oluşmuştur. Ama tüm bunları tek bir cümlede özetlersek; Rönesans, Batı Avrupa'nın oluşturduğu medeniyet havzasının ana yakıtı ve bugünkü 'bireysellik üzerinde yükselen refah' anlayışının mimarı olmuştur diyebiliriz.

Aklın zincirlerini çözen Batı
hem kendini, hem de evreni keşfe başladı

AYDINLANMA

"Toplumumuz farklı dini ve felsefi geleneklerin ürünüdür. Yunanlıların ve Romalıların, Hıristiyanlığın, Yahudiliğin, Hümanizm'in ve Aydınlanma'nın fikirleri, bizi biz yapmıştır."
Jan Peter Balkenende,
Hollanda Başbakanı

Aydınlanma Çağı, bu kitabın içine girmiş olmakla birlikte, tek başına bir olay değil; ama kendisinden sonra gelecek olan *Fransız Devrimi* ve *Sanayi Devrimi* üzerinde belirleyici olan bir zaman dilimi ve hem politik, hem de sosyal gelişmeleri tanımlama da önemli bir dayanak noktasıdır. Ayrıca halen düşünce sistemleri üzerinde etkili olduğu için üzerinde durulmayı fazlasıyla hak etmektedir.

Aydınlanma'yı kabaca 'insan aklının kurucu ilke olarak benimsendiği ve tüm toplumsal yaşamın ve düşünce sisteminin buna göre şekillendiği zaman dilimi ya da akım' olarak özetleyebiliriz. Ya da dönemin önde gelen düşünürlerinden Emanuel Kant'ın isabetli bir şekilde dediği gibi, 'aklı kullanma cesareti' diyerek de tanımlayabiliriz.

Aydınlanma felsefesi, o ana kadar toplumsal, bilimsel ve sanatsal akımlar üzerinde belirleyici olan kilise etkisini ya da dinin gölgesini de diyebiliriz, kaldırarak, bunun yerine aklın egemenliğini tesis etmeyi hedeflemiştir. Hedef basittir: Ortaçağ'da hüküm süren ve din tarafından şekillendirilen ve sınırlanan

dünya görüşünün yerini aklın ve yaratıcı düşüncenin ürünü olan yeni bir düzen alacaktır. Bu yeni felsefenin bir de ideali vardır; akıl kesin doğrulara ulaşacak, bu doğrular bilgi üretecek ve bu bilgi birikimi üzerinde entelektüel bir dünya kurulacaktır. Aydınlanma felsefesine göre, sürekli mutluluk ve özgürlük, ancak ve ancak, geleneğin ve dogmatik fikirlerin zincirlerinden kurtulmakla mümkün olacaktı. Bunun için de yapılması gereken basitti; 'İnanmanın' yerini, 'bilmek' ve 'araştırmak' almalıydı.

Yine Kant'a dönersek; Avrupa düşünce felsefesini derinden etkileyen bu felsefeyi Kant, insanın kendi kusurları sonucu düşmüş olduğu olumsuz durumdan, yine kendi aklını kullanarak çıkması olarak tanımlıyordu. Aydınlanmacılar doğa ile akıl arasında bir uyum olduğunu ve bundan dolayı aklın doğayı rahatlıkla kavrayabileceğini savundular. Dönemin entelektüel liderleri, kendilerini, dünyayı uzun süren bir zulüm, mantıksızlık, şüpheli gelenek ve batıl inanç döneminden (Ortaçağ), ilerleme sürecine götürecek cesaretli elit kesim olarak gördüler.

Aydınlanma bilimi uçurdu

Aydınlanma Çağı, Güneş sisteminin doğru bir şekilde keşfedildiği, Halley kuyruklu yıldızında olduğu gibi yörünge hesaplarında kesin hesaplamaların yapıldığı, William Herschel'in Uranüs'ü keşfetmesiyle Antikçağ'dan bu yana ilk defa bir gezegenin keşfedildiği ve Newton'un genel yerçekimi kanunu sayesinde Güneş'in kütlesinin hesaplandığı bir dönem olmuştu. Bu keşiflerin, hem ticaret, hem de felsefe üzerinde ciddi bir etkisi olacaktı.

Bu dönemde *Leonhard Euler* integral ve diferansiyel hesabına ilişkin 17. yüzyılda başlayan çalışmaları sürdürmüş ve bu çalışmaların gök mekaniğine uygulanması sonucunda fizik ve astronomi alanlarında büyük sıçramalar yaşanmıştı.

Bununla birlikte hiç şüphe voktur ki, Aydınlanma'nın en büyük ismi, Rönesans'ın habercilerinin başında gelen Leonardo da Vinci'dir (1452–1519).

Leonardo, öncelikle bir ressam olarak ün yapmıştır; onun muhteşem yapıtları birçok kilisenin duvarlarını süslerve günümüzde önemli müzede sergilenir. Diğer yandan Leonardo, yapı bilgisine gereksinim duymuş ve başta insan yapısı olmak üzere bazı canlı yapıları kapsayan bir anatomi çalışması yürütmüştü. Bu çalışmalarında enjeksiyon tekniğini uygulayarak, yani dokular arasına kısa zamanda donan bir madde zerk ederek, en ince ayrıntısına kadar belirlemeye çalışmıştı. Bu gayretleri sonucunda, özellikle kalp, mide, muhtelif damarlar ve kasların yapısını günümüze uygun olarak belirlemeyi başarmıştı. Kalbin kapakçıkları ve hareketi üzerinde dikkatini yoğunlaştırarak, kalbin adeta bir tulumba şeklinde çalıştığını ortaya çıkarmıştı.

Leonardo, anatomi çalışmalarını karşılaştırmalı olarak yürütmüş, insanın anatomik yapısı ile muhtelif hayvanların anatomik yapılarını karşılaştırmıştı. Bunlardan biri de atların bacak ve ayak kemikleri ile insanınki arasında yaptığı ilginç ve günümüzde de doğru olarak kabul edilen karşılaştırmasıdır. Teknolojiyle ilgili olarak bazı projeler geliştiren Leonardo, kuşların kanat ve kas yapısından hareketle, insanların da belli bir düzenek sayesinde uçabileceği anlayışını geliştirmiş ve bu yolda bazı araştırmalar yapmış, hatta bildiğimiz anlamda helikopteri de ilk olarak o tasarlamıştır. Aynı şekilde balıklar gibi, insanların da denizin altında yaşayabileceğini varsayan Leonardo'nun ilk denizaltı projelerini geliştirdiğini de biliyoruz.

Leonardo, döneminde yaygın olarak kabul gören Hümanizm akımını da desteklemiş ve klasik Yunan düşünürlerinin ve yazarlarının yeniden incelenmesi ve benimsenmesi gerektiğini hararetle savunmuştu. Ona göre bilim adamları tıpkı Aristoteles ve Platon gibi, kendi düşüncelerini hiçbir etki altında kalmadan geliştirmeli ve savunmalıydı. Yine bu dönemde Herchell ve Halley gibi astronomların gözlemleriyle Güneş Sistemi'ne ilişkin önemli bilgilere ulaşılmış, gözleme dayanan verileri değerlendirerek gökcisimlerinin hareketlerinin matematiksel açıkla-

Beantwortung der Frage: Was iſt Aufklärung?

„Aufklärung iſt der Ausgang des Menſchen aus ſeiner ſelbſt verſchuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit iſt das Unvermögen, ſich ſeines Verſtandes ohne Leitung eines andern zu bedienen. Selbſt verſchuldet iſt dieſe Unmündigkeit, wenn die Urſache derſelben nicht am Mangel des Verſtandes, ſondern der Entſchließung und des Muthes liegt, ſich ſeiner ohne Leitung eines andern zu bedienen. Sapere aude! Habe Muth, dich deines eigenen Verſtandes zu bedienen! iſt alſo der Wahlſpruch der Aufklärung.

Faulheit und Feigheit ſind die Urſachen, warum ein ſo großer Theil der Menſchen, nachdem ſie die Natur längſt von fremder Leitung frei geſprochen (naturaliter majorennes), dennoch gerne Zeitlebens unmündig bleiben; und warum es Anderen ſo leicht wird, ſich zu deren Vormündern aufzuwerfen. Es iſt ſo bequem, unmündig zu ſeyn. Habe ich ein Buch, das für mich Verſtand hat, einen Seelſorger, der für mich Gewiſſen hat, einen Arzt, der für mich die Diät beurtheilt, u. ſ. w, ſo brauche ich mich ja nicht ſelbſt zu bemühen.

Emanuel Kant'ın kendi el yazısı ile kaleme aldığı ve Aydınlanma nedir, sorusunu cevapladığı Almanca metin... 15. yüzyıldan itibaren yapılan keşifler ve icatlar, Aydınlanma'nın hızını arttırmış, sonunda da 'Karanlık Çağ' olarak değerlendirilen Ortaçağ'ın sonuna gelinmişti. Deney ve gözlem, aklın uygulama araçları olarak bu dönemde bilimsel yöntemin ilkeleri olarak ortaya çıktı. Doğa bilimlerinde devrim sayılabilecek gelişmeler yaşandı. Dinde meydana gelen yenileşme hareketleri de, dinsel düşüncenin giderek geriletilmesi ve Aydınlanmacılıkla birlikte kuruculuk ve egemenlik gücünü kaybetmesiyle sonuçlandı. Rönesans ve reformlarla başlayan bu gelişmeler, aydınlanmacılıkla doruğuna varmış ve buradan itibaren Modernizm'i ortaya çıkarmıştır.

masını veren dinamik astronomi gelişmişti. Fizik ve kimya dallarındaki araştırmalar sonucunda yıldızların yapısını inceleyen astrofizik ve evrenin yapısını inceleyen kozmoloji gibi yeni bilim dalları doğmuştur. Sözgelimi Frounhofer ve Kirchoff astrofizikte, Laplace ve Kant ise kozmolojide çığır açan çalışmalar yapmıştı. Ayrıca, yine Aydınlanma'nın iklimini soluyan bilim adamları ses, ışık, ısı ve enerjinin doğasını açıklamaya yönelik çalışmalarda yoğunlaşmış ve bu fiziksel varlıklar arasındaki ilişkileri matematiksel olarak göstermişlerdi. Sözgelimi Gilbert, Otto von Guericke, Du Fay, Franklin, Cavendish, Coulomb, Galvani, Ampere ve Volta gibi âlimlerin çalışmaları ile elektriğin bağımsız bir bilim dalı olarak kendini göstermesi de yine Aydınlanma ikliminde olmuştur.

Aydınlanma aynı zamanda Botanik ve Zooloji'de de önemli adımların atıldığı bir zaman dilimiydi. Şöyle ki, Darwin'in dedesi Erasmus Darwin ve Lamarck, yaptıkları çalışmalarla yeni bitki ve hayvan türlerinin oluşumunu açıklamaya çalışmış, sonuç olarak da halen üzerindeki tartışmaların bitmediği Evrim Teorisi ortaya çıkmıştır. Kaptan Cook'un Antarktika ve Dünya'nın diğer bölgelerine yaptığı seferler de döneme hâkim olan keşif ruhunun sonucu olarak kendisini gösterir. Özet olarak Aydınlanma'nın kapısını açtığı bilimsel uyanış, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin temellerini atmıştır.

Daha Sonraki Felsefelerde ve bilimde Aydınlanma'nın Rolü

Geometrik düzen ve tüm olguların daha basit olgularla açıklanabileceğini savunan felsefi bir akım olan İndirgemecilik ve Modernizm, Aydınlanma'nın meyvesi olarak görülür. Bu görüşe göre Aydınlanma, batıl inanç ve hoşgörüsüzlüğe karşı olan modern Liberalizm düşüncelerinin temelini atmıştır. Bu görüşe sahip olan etkin filozoflar arasından Jürgen Habermas ve Isaiah Berlin'i sayabiliriz. Tarihçi Peter Gay'in de vurguladığı gibi Aydınlanma Çağı, Avrupa'nın, düşüncenin temelini dogmaların

oluşturduğu 'kutsal daire'den koptuğu noktadır. Aydınlanma, toplumun başlıca değerleri olan özgürlük, demokrasi ve akıl gibi kritik düşüncelerin kaynağıdır. Bu görüş, hakların sözleşmelerle belirlenmesinin, pazar mekanizması ile Kapitalizm'e, bilimsel metoda, dini ve etnik toleransa ve devletlerin demokratik yollarla kendi kendini yöneten cumhuriyetler şeklinde organize olmasına yol açacağını iddia eder. Bu görüşe göre Aydınlanma filozoflarının her soruna akılcılığı uygulamaya yönelik eğilimleri, en önemli değişiklik olarak görülür. Bu noktadan itibaren ise düşünürler ve yazarlar şekli ne olursa olsun, yerleşmiş düşünceleri ihlal etmekten dolayı cezalandırılma tehdidi olmaksızın doğruyu aramakta özgürdürler.

Bununla birlikte aydınlar arasında Aydınlanma'ya dönük çatışmalar da yaşanmıştır. Söz gelimi Max Horkheimer ve Theodor Adorno, *Dialectic of Enlightenment* isimli eserlerinde Aydınlanma akımına sert eleştiriler yöneltirler. Onlara göre bir zamanlar özgürleştirici olarak görülen Aydınlanma, Rasyonalizm'in baskınlığıyla Totalitarizm'e yönelmiştir. Alternatif olarak Aydınlanma, Rasyonalizm'in üstünlüğünü ve Rasyonalizm'i savunmanın güçlü bir sembolü olarak kullanılmıştır; bu yüzden kendisine yapılan her saldırı despotizm veya delilik olarak görülmüştür. Modernizm'deki Neo-Klasisizm akımı, kendini aptalca kurulmuş gelenekleri yıkan bir Rasyonelleşme dönemi olarak da görmüştür. Özetle 19. yüzyılın sözde duygusalcılığından uzak Liberalizm ve Neo-Klasisizm gibi 20. yüzyıl akımları, temellerini Aydınlanma felsefesinden alırlar.

Devrimleri ve akımları tetikledi

Aydınlanma, Fransız ve Amerikan Devrimlerinin ve Latin Amerika bağımsızlık hareketlerinin filizlerini atmıştır. Sonuç olarak toparlarsak, 18. yüzyılda Avrupa'da filizlenen ve her konuda aklı rehber edinen düşünce sistemine 'Aydınlanma', bu düşünce sistemi ile başlayan yeni döneme ise 'Aydınlanma Çağı' denilir. Bu dönemde 'aklın kullanılması ile doğru bilgiye ula-

şabileceği' belirleyici olmuş, yine bu dönemde deney ve gözlem önem kazanmış, doğa bilimlerinde büyük zıplamalar gerçekleşmiştir. Söz gelimi fizik ve matematikte yaptığı çalışmalarla Newton, Evrende Güneş merkezli bir sistem olduğunu ve Güneş'in Dünya etrafında değil, Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü ispatlayarak Astronomi'de büyük bir çığır açmıştır. Dünya'nın yuvarlak olduğunu ispatlayan Kopernik, kilisenin Dünya'nın düz olduğu şeklindeki görüşünü yıkan ve akabinde de aforoz edilen fizikçi Galileo, bilimsel bilgiye ancak matematikle ulaşılabileceğini öne sürerek analitik ve geometriyi geliştiren Dekart, Aydınlanma'nın itici gücü olan bilim adamları olarak ortaya çıkar. Bu bilim insanlarının çalışmaları, aynı zamanda Sanayi Devrimi'nin de temellerini atmıştır. Aydınlanma, Modernizm olarak da bilinen hareketin savunulması ve kanıtlanmasında merkezi ve önemli bir rol oynamıştır.

Kitleler 'Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ya da ölüm!' diye bağırdı, dünya değişti

FRANSIZ DEVRİMİ

(1789)

"Büyük Fransız Devrimi'ni başarıya ulaştıran, ülkeyi yeniden canlandıracak türde, ülke çapında ve gerçek bir teröre ihtiyacımız var."
Vladimir Lenin,
1917 Ekim Devriminin Mimarı

Fransız Devrimi, birçok tarihçiye göre tarihteki belirleyici dönüm noktalarından biri olmuş, âdeta zincirleme bir reaksiyon yaratarak günümüze kadar gelen olaylar üzerindeki etkisini devam ettirmiştir. Doğal olarak, her türlü politik sosyal gelişmenin de referans noktası olan Fransız Devrimi; Fransa ve Avrupa tarihinde büyük politik ve sosyal değişimin yaşandığı, öncesinde Katolik kilisesi ve aristokrasinin feodal ayrıcalıklara sahip olduğu mutlak bir monarşiye dayanan hükümetin, sonrasında, demokrasi, vatandaşlık ve inkâr edilemez haklar çerçevesinde radikal değişimlere maruz kaldığı bir dönem olmuştur.

Peki, tarihe damgasını vuran bu devrim, bu iki cümlede yazıldığı kadar kolay mı gerçekleşmiştir? Tabii ki hayır. Devrime, tarihe Terör İktidarı (*The Reign of Terror*) olarak geçen ve toplu kıyımların, idamların, ayaklanmaların yaşandığı ve Avrupa'daki hâkim güçlerin birbirini boğazladığı bir süreç eşlik etmiştir. Devrimi takip eden 75 yıl boyunca Fransa, sırasıyla cumhuriyet, diktatörlük, anayasal monarşi ve imparatorluk rejimiyle yöneti-

lerek baş döndürücü bir trafik sergilemişti. O halde bu inanılmaz dönüşümün arkasında yatan sebepler nelerdi?

Aydınlar devrimi ateşledi

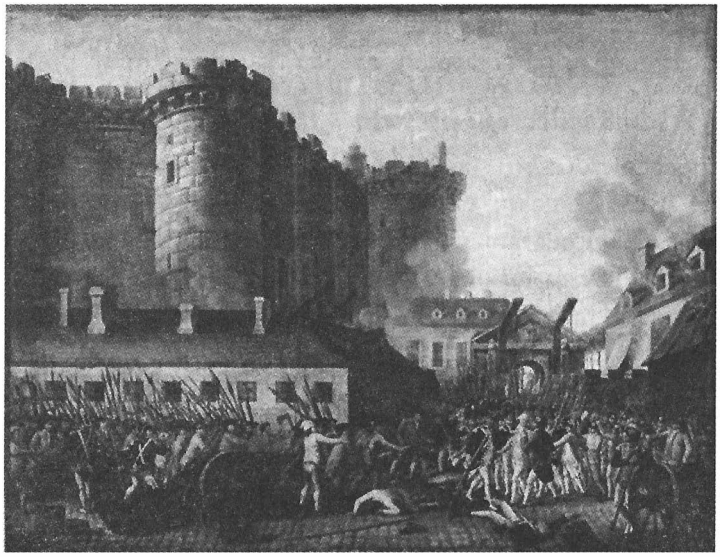
Sebeplerden biri şüphesiz ki, Rönesans sonrasında ortaya çıkan Aydınlanma'nın etkisiyle zihin dünyaları şekillenen aydınlardı. Adları her zaman devrimle anılacak olan Fransız aydınları, ihtilalin benzini olabilecek fikirleriyle gerçekten etraflarındakileri aydınlatıyordu. Sözgelimi Montesquieu, '*İran Mektupları*' isimli eserinde bir İranlıyı konuşturarak Fransa'daki rejimi, sosyal vaziyeti eleştiriyor, dolaylı olarak halka, hükümetin uygulamalarını ve soyluların yaşamını şikâyet ediyordu. '*Kanunların Ruhu Üzerine*' isimli eserindeyse mevcut rejimleri kıyaslıyor, en iyi rejimin, yasama ile yürütmeyi ayıran rejim olduğunu savunuyordu.

Devlet yönetimini eleştiren, rejimin değişmesi gerektiğini savunan Denis Diderot ve eserlerinde vicdan özgürlüğünü vurgulayarak Kilise ve din adamlarını eleştiren Voltaire de rejimi bombardıman eden aydınlardandı.

Ama hiç şüphe yok ki, bunlar arasında en etkili olanı, düşünceleriyle, Fransız halkını en çok etkileyen düşünür Jean Jacques Rousseau olmuştu. '*Sosyal Mukavele*' (Contrat Social) isimli eserinde, insanın hür olarak doğmasına rağmen her yerde zincire vurulduğunu, hakları çiğnenenlerin haklarını geri almak için ihtilal yapmaya hakları olduğunu vurgulayan Rousseau, egemenliğin sadece millete dayanması gerektiği fikrini hararetle savunuyordu.

Sınıf çatışması, ihtilalin fitilini ateşliyor

İhtilalin tohumları, çok uzaklarda, Amerika'da filizlenmişti. Fransa, 1763'te Yedi Yıl Savaşları sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Kuzey Amerika'daki tüm kolonilerini İngiltere'ye kaptırmıştı. Savaşın tüm bedelini yeni vergilerle kolonilere ödetmeye kalkışan İngiltere, karşısında kendisine karşı ayakla-

Bastil Hapishanesi'nin ayaklanan halk tarafından basılması, Fransız Devrimi'nin sembolik olaylarından biri olmuş, ihtilalin kartopu gibi büyümesine sebebiyet vermişti. Devrimciler, baskını, Kralın düşüncelerinden dolayı hapsettiği kişileri kurtarmak için yaptıklarını iddia etse de, sonradan hapishanede adi suçlulardan başka kimsenin olmadığı anlaşılacaktı.

nan Amerikalıları, onun arkasında da bu mücadeleye büyük mali destek veren Fransa'yı bulmuştu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı, 1776'da bağımsızlık ilanıyla tamamlanmış, bu mücadeleye büyük para akıtan Fransa ise mali açıdan çökmüştü. Öte yandan ölçüsüz saray harcamaları da monarşinin kasasını tamtakır bırakmıştı. Acilen kaynak bulunmalıydı ve her başarısız yönetimin ilk aklına gelen vergi silahı devreye girdi. Kral 16. Lui, 1789'da soyluları toplayıp toprak mülkiyeti üzerinden vergi alınmasını talep ettiğinde; soylular huysuzlandı. Parlamentonun toplanmasını istediler. Parlamento; soylular, din adamları ve halktan seçilen üç ayrı kamaradan meydana geliyordu. Öte yandan ülkedeki sınıflar arasındaki uçurum, olabilecek radikal değişikliklerin de sinyallerini veriyordu. Sistemin tüm yükünü nerdeyse halkın çoğunluğunu oluşturan köylüler çekiyordu. Vergi

veriyor, askerlik yapıyor, soyluların ve din adamlarının topraklarında çalışıyorlardı. Üstelik hiçbir hakka da sahip değillerdi.

Parlamento, ayrıcalıklı soylular ve din adamlarıyla burjuvazi ve halkın temsilcileri arasında şiddetli tartışmalara sahne oldu. Zira 18. yüzyılın başından itibaren ticaretin gelişmesiyle servetini katlayan ve belli başlı bir sınıfa dönüşen burjuvazi, siyasette, elinde tuttuğu güce karşılık gelebilecek bir ağırlığı olmasını istiyordu. Bunun için de ülkedeki feodal yapının ve monarşinin kaçınılmaz sonucu olan sosyoekonomik sınırların kaldırılmasını istiyorlardı. Özellikle varlıklı orta sınıflar, monarşiye karşı savaş açtı. Yeni bir anayasayla monarşinin sınırlandırılmasını, iç gümrük duvarlarının kaldırılmasıyla ticaretin serbestleştirilmesini, vergilerin yeniden ayarlanmasını ve ülke yönetiminde daha çok ağırlıklarının olmasını istiyorlardı. Kral, bu taleplere kulaklarını tıkadı. Halkın öfkesi kontrolden çıkmıştı. 14 Temmuz 1789 günü Bastil (Bastille) hapishanesini basarak, mahkûmları saldılar. Baskın, ihtilalin köşe taşı olmuştu.

Ülke meşrutiyete doğru yelken açmıştı. Kurucu meclis toplandı ve ihtilalin en önemli meyvesi olan 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi' yayınladı. İnsan hakları, eşitlik ve özgürlük gibi değerleri temel alan bu devrim, kısa zamanda tüm Avrupa'ya yayılacak ve mevcut monarşileri tehdit edecekti. Yeni bir anayasayla monarşinin yetkileri budandı. Anayasaya göre halkın seçeceği parlamento, yasama ve yürütmeyi kralla paylaşacaktı. Bu gelişmeler ülkedeki feodal yapıyı sarstı. Bu ekonomiyi rahatlatabilir, sonuç olarak Fransız ekonomisi ivme kazanabilir, o da, Fransa'nın askeri gücünü arttırabilirdi. Avrupa'nın diğer güçleri, bu ihtimalden korkuyordu.

Bu arada devrimin başında burjuvazi, sistemi tamamen yıkmaktan yana değildi. Kral ve liberal görüşlü soylularla bir araya gelerek, herkesin kazançlı çıkabileceği bir düzenleme yapma isteğindeydi. Lakin Lui, aynı fikirde değildi ve yetkilerini paylaşmaya niyeti yoktu. Aristokratlar da tutucuydu ve gözleri hâlen eski düzendeydi. Ayrıcalığını kaybeden her iki taraf da dışarıdan

müttefik aramaya başladı. Buldular da; Habsburg hanedanı İmparator II. Leopold.

Avrupa'daki diğer güçler de kendisini desteklerse Fransa Devrimi'ne karşı güç kullanılabileceğini ilan eden Leopold, saraya da uzak değildi. Fransa kraliçesi Marie Antoinette'in kardeşiydi. Lui'nin dışarıdan da destek alarak devrime isyan etmesi, devrimcileri bir sonraki aşamaya mecbur etti ve 1792'de Cumhuriyet ilan edildi.

Giyotin Cumhuriyet adına indi

Cumhuriyetin oturtulması için çok kan dökülecekti. Nerdeyse 40 bin kadar kellenin giyotinle bedenlerinden ayrıldığı 1793-1794 yılları arasındaki dönem, tarihe 'Terör İktidarı' olarak geçecekti. Cumhuriyet rejimi, içerde birliği sağlayarak, dışardan gelen tehdidi savuşturdu. Ama yaşananların faturası Lui'ye çıkarıldı ve kral 1793'te hayatından oldu.

Cumhuriyet esaslarına göre hazırlanan yeni anayasanın getirdiği ağır şartlar hayata geçirilemedi. Bu arada parlamentoda çoğunluğu sağlayan halkın temsilcileri, ağır tedbirlerin kaldırılmasını isteyince, 1795'te muhafazakâr 'Direktuvar' (direktörler) idaresi kuruldu. Yine rejim değişmişti. Bu kez icra, Beşyüzler ve İhtiyarlar Meclisi tarafından seçilecek beş direktöre bırakıldı. Milli hâkimiyet, askıya alındı. Devleti yönetmek güçleşti. Ordu siyasete karıştı. Sistem kilitlenince ülke, rotasını konsüllük idaresine çevirdi.

1799'da kurulan konsüllük idaresinde direktörlerin yetkisi üç konsüle devredildi ve tüm yetkiler birinci konsülde toplandı. Birinci konsül ise, Fransa ile özleşecek bir isimdi; General Napolyon Bonapart! Konsüllük idaresi 1804'e kadar devam etti. Bu tarihten sonra Fransa imparatorluk ile tanıştı.

Konsüllük idaresi altında her ne kadar ziraat, ticaret ve sanayi gelişmiş olsa da, meclisi etkinliğini kaybetmiş, halkın iradesini, yönetime daha çok yansıtmayı amaçlayan devrim hedefinden uzaklaşılmıştı. Ülkedeki hâkim güç, yine tek bir kişide, İm-

Fransız Devrimi esnasında sosyalist demokratlardan oluşan Jakobenlerin lideri Maximillien Robespierre idi. İsyancıların en radikali olan Robespierre, ihtilalin kan gölüne dönmesinde önemli rol oynamıştı. Jakobenler ihtilalden sonra başa geçince soylu ve ruhban sınıfından binlerce kişiyi giyotine gönderdi. Lakin kan, kanı getirmiş, ihtilalin ilk yıllarında ihtilale bulaşmış hiçbir lider ayakta kalamamıştı. Robespierre de 1794'te giyotine gönderilecekti. İdamından önceki son sözleri; "Ben zulme karşı savaşmak üzere yaratıldım, onu yönetmek için değil. Dürüst insanların ceza görmeden ülkelerine hizmet edebilecekleri zaman henüz gelmedi..." olmuştu.

parator Napolyon Bonapart'ta toplanmıştı. İmparator Napolyon idaresindeki Fransa ile Avrupa devletleri arasında yapılan savaşlarda Napolyon fırtınası esti. Fransa Avrupa'nın büyük bir kısmını ele geçirerek, Avrupa haritasını değiştirdi. Napolyon'un İmparatorluk yönetimi, 1815'e, askeri ve siyasi kariyerini sona erdirecek olan Waterloo Savaşı'na, kadar sürecekti.

Devrim, çok uluslu imparatorlukların canına ot tıkadı

Fransız Devrimi bir taraftan ulusal bilincin ve yönetime dönük tepkilerin bir araya gelerek etkili ve kanlı da olsa bir yönetimi nasıl değiştirdiğini gösterirken, diğer taraftan da yurttaş haklarına yaptığı vurguyla, vatandaşlık bilincinde patlamaya yol açmıştı.

Özellikle milliyetçilik kavramını doğuran ve zincirleme reaksiyonla tüm çok uluslu imparatorlukları etkisi altına alan devrimin, Yeniçağ'ı bitirip, Yakınçağ'ı başlattığına inanılır. Bu inanışa göre devrimle birlikte önem kazanan milliyetçilik, ezilen halkların hak arayışını hızlandırmış, başkaldırılarıyla bağımsızlıklarını kazanarak yeni ulus devletlerin doğmasını sağlayan halklar, haritaları değiştirmiştir. Diğer bir deyişle devrim, emperyalist imparatorlukların aleyhine olmuş, imparatorluk çatısı altındaki farklı uluslar ayaklanarak, Osmanlı örneğinde olduğu gibi, imparatorlukların dağılmasına kapı açmıştır. Öyle ki bazı tarihçilere göre Fransız Devrimi, sonuçlarıyla, her iki dünya savaşına zemin hazırlayarak, içinde yaşadığımız dünya sistemini oluşturmuştur.

'Liberte, egalite, fraternite, ou la mort'

Devrimin bir diğer önemli meyvesi de, insan haklarına yaptığı vurgu oldu. Devrimin hemen ardından Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilen 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi' ile İngiliz filozof John Locke'un şekillendirdiği ve ardından İngiltere'ye karşı verdikleri bağımsızlık savaşı esnasında Amerikalılar tarafından benimsenen İnsan Hakları Bildirisi, dünya çapında bildiriye dönüştürülerek, bir şekilde kurumsallaştırıldı. Buna göre; insanlar eşit doğmuştur, eşit yaşamaları gerekir, ezilenlerin zulme karşı direnme hakkı vardır ve her türlü egemenliğin esası millete dayanır. Mutlak egemenlik bir kişi ya da zümrenin elinde toplanamaz. Devleti yönetenler halka karşı sorumludur. Ve hiç kimse, dini ve fikirlerinden dolayı kınanamaz. Herkesin insan olmakla edindiği doğal haklar vardır ve kimse bunlardan mahrum bırakılamaz.

Fransız Devrimi, aynı zamanda büyük bir zihinsel devrime de sebep oldu. Yönetilenler, yönetenlerden korkmamaları gerektiğini, iktidarın gücünü halktan aldığını ve dolayısıyla da halka karşı sorumlu olduğunu idrak etti. Bu açıdan Fransız Devrimi, kendinden sonraki devrimlere, özellikle de Rusya'daki 1917 Devrimi'ne ilham kaynağı olmuştur. Bu dönüşüm, soyluların ve rahip-

lerin ayrıcalıklarının kaldırılması ve mutlak monarşinin yıkılarak, egemenliğin halka dayandığının tescillenmesiyle sonuçlandı. İlk kez Fransız Devrimi sırasında dile getirilen eşitlik, adalet, milliyetçilik, hürriyet, ulusal egemenlik, laiklik, cumhuriyet gibi kavramlar önem kazandı. Belki de tüm bunları özetleyecek olan, devrim sırasında atılan ve daha sonra modern demokrasilerin nüvesini oluşturacak olan slogandı; 'Liberte, egalite, fraternite, ou la mort'. *(Özgürlük, eşitlik, kardeşlik ya da ölüm!)*

Buhar gücüyle hızlanan insanoğlu makinelerle çağ atladı

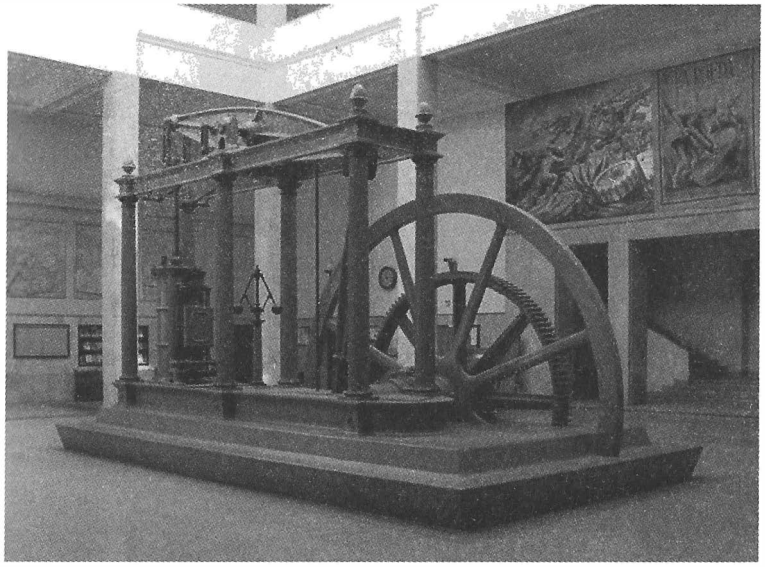
SANAYİ DEVRİMİ

"Fabrika sahipleri kimseyi zorla çalıştırmadı. Sadece, kendilerine önerilen işi kabul edenleri işe aldılar... Çalışanların tek sığınabilecekleri yer fabrikalardı. Fabrikalar, kelimenin tam anlamı ile onları, açlıktan ölmekten kurtardı."

Ludwig von Mises (1881–1973),
Ekonomist ve Filozof
(Sanayi Devrimi'ne yönelik eleştiriler üzerine)

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında, kas gücüne dayanan ekonomiden, endüstri ve makine üretimine geçişle sonuçlanan önemli teknolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlere verilen genel isimdir. Bu değişimler, kömürün yakılmasıyla üretilen buhar gücünün İngiltere'de kullanıma girmesi ve özellikle tekstil üretiminde kullanılmak üzere güçlü makinelerin ortaya çıkmasıyla başladı. 19. yüzyılın ilk 20 yılında metal makine parçalarının ve aletlerin geliştirilmesi, endüstride kullanılacak makinelerin üretimini de kolaylaştırdı.

Sanayi Devrimi'nin başlangıcı tam olarak belli değildir. Sanayi Devrimi üzerine çalışmalarıyla tanınan tarihçi Prof. T.S. Ashton'a göre bu süreç, yaklaşık olarak 1760-1830 yılları arasını, yani III. George ve IV. William döneminin belirli bir kısmını kapsar. İkinci Sanayi Devrimi ile arasında da kesin tarih ayrımı yoktur. Devrim, önce Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yı daha sonra ise dünyanın geri kalan kısmını etkilemiştir. Bu olayın insanlık tarihi üzerindeki etkisini, insanın tarıma başlayıp toplayıcı avcı sistemden çıkmasının etkileri ile kıyaslayabiliriz.

Buhar makinesi, Sanayi Devrimi'nin kahramanı oldu. İskoçyalı James Watt'ın geliştirdiği pistonlu buhar makinesi 1871'e gelindiğinde, pistonun ileri geri hareketini ustalıkla bir tekerleğin dönme hareketine çevirerek, başta İngiltere olmak üzere tüm dünyada sanayileşmenin önünü açtı. Foto: *Nicolás Pérez*

Bazı tarihçiler bu devrimi, 17. yüzyılda yaşanan İngiliz İç Savaşı'nın ardından Büyük Britanya'da feodalizmin sona ermesiyle ortaya çıkan bir sonuç olarak görür. Buna göre ülkeler sınır kontrollerini daha etkili bir şekilde yapınca hastalıkların yayılma hızları ve çocuk ölümleri azalmış, böylece iş gücü artmıştı. İngiliz Tarım Devrimi daha fazla gıdanın daha az iş gücüyle üretilmesini sağlayınca, tarımda iş bulamayanlar, dokuma ve tekstil sanayine yöneldiler. Böylece büyük fabrikaların bulunduğu büyük şehirlere göç başladı. 17. yüzyıldaki bu toplu göç hareketleri, uluslararası ticaret, açılan yeni pazarlar ve sermaye birikimi, Sanayi Devrimi'nin diğer etkenleri olarak göze çarpar. Şimdi isterseniz, bir bakıma insanlığa çağ atlatan bu devrimin üzerindeki perdeyi kaldıralım.

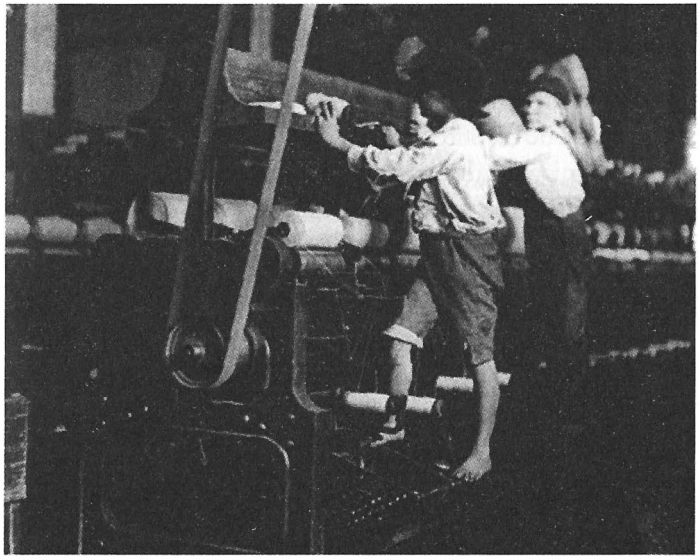
Sanayi Devrimi'nin mimarları

Sanayi Devrimi'nin temelini 16. ve 17. yüzyıldaki dinsel, siyasal, bilimsel ve felsefi düşüncelerin attığını söyleyebiliriz. Protestan Ahlakı, *'Bugün çok çalışıp yarını düşünmeyi'* önemli bir değer olarak yerleştirmiş, 17. yüzyıldaki Aydınlanma akımının filozofları, bilimsel yöntemi ve rasyonel düşünme ilkelerini geliştirmişlerdi. Fransız Devrimi Napolyon aracılığıyla bu düşünceleri Avrupa'ya yaydı. Tabii ki fikri sebeplerinin yanı sıra bu devrimde hızlı nüfus artışı da rol oynadı.

16. yüzyıldan başlayarak Avrupa'nın nüfusu hızla artmış, tarımdaki gelişmeler bu sektördeki nüfus ihtiyacını azaltarak, fazlalığın kentlere göç etmesine neden olmuştu. Bunlar sanayi için gereken hazır iş gücünü oluşturacaktı. Bu arada yaşam düzeyi de yükselmişti. Eskiden lüks sayılan şeker, kahve, çay gibi mallar artık orta sınıf ve alt sınıflar için doğal bir gereksinim olmaya başlamış, tüketim mallarına olan talep artmıştı.

Tüketim, Sanayi Devrimi ile birlikte modern dünyanın motoru olacaktı. Ve tabii ki Sömürgecilik! Avrupa ülkeleri yeni koloniler oluşturarak, buradan getirdikleri malları kendi sanayilerinde işliyor ve tekrar sömürgelerine satıyorlardı. Bir nevi, sömürgelerin zenginliği üzerinden karşılıksız para basıyor gibiydiler! Bu süreçte, orta sınıfın zenginleşmesi sürecine paralel olarak kapital birikim oluşmaya başladı. Bilinen anlamıyla Kapitalizm kavramı ete kemiğe bürünmeye başlamıştı. Böylece yeni yatırım alanları aranmaya başlandı.

Diğer bir teoriye göre, İngilizlerin ilerlemesi, teknoloji ve çalışkanlığa inanan girişimci sınıflar sayesinde olmuştu. Bu sınıfın oluşması Protestan çalışma etiğine ve İç Savaşla ortaya çıkan Kuveykır, Baptists ve Presbiteryen Protestan gruplarına bağlanıyordu. Kanunlara olan güvenin artmasıyla beraber sabit finans piyasalarının ortaya çıkması, sanayi kuruluşlarının yatırım kapasitelerine katkıda bulundu.

Sanayi Devrimi'nin acı faturasını, özellikle İngiliz çocuk işçiler ödedi. Günde on dört saate varan ağır çalışma koşullarında bugünkü refah toplumunun temelini atan bu çocukların yanı sıra, kadınlar da ağır işlerde, çok ucuz ücretler karşılığı ter döküyordu. Foto: *Lewis Hine.*

Buhar, sanayiyi şaha kaldırdı

1776 yılında James Watt tarafından Buhar motorunun icat edilmesi Sanayi Devrimi'nin en büyük yeniliğiydi. Buna yol açan ise, demir şekillendirmedeki yenilikler ve ayrıca metal işlemede normal kömür yerine kok kömürü kullanılmasıydı. 18. yüzyılın başlarında, tekstil sektöründe çıkrık ve iplik makinelerini çalıştırmak için su gücü kullanılıyordu. Bu değirmenler insan gücü kullanan fabrikalar için model teşkil edecekti. Sanayileşme doğal olarak fabrikaların ortaya çıkmasına kapı araladı. Üretim merkezlerine yakın yerlere yerleşim birimleri de kurulmuştu. İnsanlar fabrikalarda iş bulmak için şehirlere taşınınca, büyük ve modern şehirler boy göstermeye başladı.

Buhar motoru, Sanayi Devrimi'nde başrol oynadı. Ama Sanayi Devrimi sırasında, bazı endüstriler hâlen rüzgâr, at ve su gücüne dayanan ya da insan gücüyle çalışan küçük makinelerle üretim

yapıyorlardı. Thomas Newcoman tarafından icat edilen buhar motoru, ilk olarak maden ocaklarında veya su pompalayarak değirmendeki döngüyü devam ettirme işlemleri için kullanıldı. James Watt'ın 1780'de burgu hareketini bulması, buhar motorunun fabrikayı doğrudan çalıştırmasını veya cendereyi doğrudan döndürmesini sağladı. Motorlar artık değişen ihtiyaçlara göre, değişen şekillerde üretilmeye başlamıştı. Lokomotifler, buharlı gemiler sahnedeki yerini alıyor, ulaşım patlaması yaşanıyordu...

Dişliler dönmeye başladı

Sanayi Devrimi'nin başlangıcında, ülke içi ağır ürünler için taşımacılık, nehirlerde tekne ve gemilerle yapılıyordu. Vagonlar veya demiryolları ile nehirlere daha çok gemiler için kömür taşınıyordu. Büyük şehirler arasında ürün sevkıyatı için de kanallar açılıyordu. 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar süren bu endüstrileşme sürecine demir ve kömürün asıl enerji kaynağı ve hammaddeyi oluşturduğu makineleşme çağı denilebilir. Makinelerin devreye girmesiyle büyük fabrikalar ortaya çıktı. Böylece Avrupa, tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşmeye başlamıştı. Bu dönemde İngiltere'nin, rakiplerine fark atmasına yol açan, zengin kömür yatakları gibi bir avantajı vardı. Sanayi Devrimi'nin ilk aşamasında buhar, kömür ve demirin birleşimi önemli siyasal, ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla birlikte 'demiryolu çağı'nı da açacaktı. Kömür yalnızca demiryolunda hareket eden araçlara güç sağlamakla kalmamış, aynı zamanda demiryolları da kömürü çok uzak ve eskiden taşınamayan yerlere götürmüştü.

Petrol de sahneye çıkıyor

Sanayi Devrimi'nin ikinci aşaması olan 1870'ler sonrasında sahneye yeni oyuncular çıktı. Kömür ve demirin yanında çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler de üretim sürecine sokulunca sanayileşme bugün etrafımızda görülen biçimini almış oldu. Demir, Sanayi Devrimi'nin birinci aşamasında büyük ama hakim olmayan bir rol oynamıştı. İkinci aşamasında çelik tam

anlamıyla her alana egemen oldu. Çeliğin en önemli yararı demiryollarında görüldü. Çelik sayesinde gelişen demiryolları, Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlere temel lojistik destek sağladı. Bilgisayarın hayatımıza girmesiyle de Sanayi Devrimi'nin son aşamasının tamamlandığını söyleyebiliriz.

Neden İngiltere?

Peki, Sanayi Devrimi'nin İngiltere'de başlaması bir tesadüf müydü? Tabii ki hayır. Her şeyden önce İngiltere'de uzun süreli bir anayasal monarşi düzeni oluşmuştu. Bu düzenin temelinde mülkiyet hakkının ve bireysel hak ve özgürlüklerin korunması yatıyordu. Ayrıca 18. yüzyıl İngiltere'si zaten dünyanın mali merkezi konumundaydı. Borsa ve bankacılık sektörleri açısından diğerlerinden ilerdeydi. Parlamento, kapitalizm ilkeleri doğrultusunda iç piyasada özgür rekabeti önleyici bütün engelleri kaldırmıştı. Donanması ve güçlü ticaret filoları, sanayileşmenin can damarı olan taşımacılığı kolaylaştırıyordu.

Kaldı ki İngiltere, zaten Rönesans döneminden beri dokumacılık sanayinde başı çekiyordu. Ve tabii ki en önemlisi İngiltere, dünyanın en büyük sömürge imparatorluğuydu. Bu da ona hem hammadde, hem de kaynakları ve üretilmiş malları için geniş pazar imkânı sağlıyordu.

Sanayileşme, çocukların sırtında yükseldi

Fabrika sistemi hızlı üretim gibi olumlu sonuç yanında sosyal açıdan olumsuz birtakım sonuçlar da doğurdu. Erkek işçilerin yanı sıra ve hatta onların yerine daha ucuza çalıştırıldıkları için çocuk ve kadınlar da sahaya sürüldü. 20 saate kadar varan günlük çalışma saati, küçük çocuk ve kadınları eziyordu. Buna rağmen ücretler yetersizdi. İşçilerin kalifiye olması artık o kadar önemli değildi. Makineler tekdüze, basit, mekanik hareketler yapabilen herkesle çalışabiliyordu. Kalifiye işçilerin normal ücretle iş bulması imkânsızlaşıyordu.

1876'da Alexander Graham Bell telefonu bularak, sanayileşmenin kulaklarından birini açtı. Bu arada tarıma kafa yoranlar da boş durmuyordu. Almanlar pancardan şeker çıkarma tekniğini ve suni gübreyi buldu. 1834'te Amerikalılar biçerdöveri geliştirince, tarım hızlandı. 1870'lerden sonra konserve yiyecek imalatı hızlı bir biçimde arttı. 1850'lere kadar genelde İngiltere'nin tekelinde olan Sanayi Devrimi, bu tarihten sonra tüm Avrupa'ya ve Amerika'ya yayıldı.

Sanayi Devrimi yeni gelişen sosyal sınıflarda sorunlara da yol açtı. Çocuklar kötü şartlarda çalışmaya ve aileler kötü ortamlarda yaşamaya başladılar. Daha önceleri de çocuk işçiler mevcuttu ama Sanayi Devrimi ile bu oranlar çok yukarıya çıktı. Politikacılar bunu kanunlarla kontrol altına almaya çalışırken, işverenler buna direniyordu. Bu şekilde fakirlere yardım ettiklerini iddia ediyorlardı. 1833'te çocuk işçi çalıştırmaya karşı ilk kanun İngiltere'de çıktı. 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklandı! Geceleri çalışmaları yasaklandı. 18 yaşından küçüklerin çalışma saatleri 12 saatle sınırlandırıldı. On yıl sonra, kadınların ve çocukların madenlerde çalışması yasaklanmıştı. Özetle bugün Türkiye'nin sorunu olarak göze çarpan çocuk işçiler, Batıda sanayileşmenin baş aktörü olarak, büyük bedel ödemişler, bir bakıma bugünkü akranlarının rahat yaşaması için gereken temelleri, istemeden de olsa, atmışlardı.

Buhar motorunun baskı işlerinde kullanılması kitapların, gazetelerin ve basılı malzemenin ulaşılabilirliğini artırınca edebiyata ve politikaya olan istek de arttı. Sanayileşmenin tetiklediği politik reform ve devrimler sonucunda Avrupa'da birçok şey değişti. Kitleler, Kuzey ve Güney Amerika'ya, Güney Afrika'ya ve Avustralya'ya gitmeye başladılar. Kırsal ailelerin toplu göçü, şehirlerde çarpık yapılaşmaya yol açtı, kötü yaşam koşullarını tetikledi. Aralıksız uzun çalışma saatleri, çocuk sayısında artış ve milliyetçilik gibi sonuçlar ortaya çıktı.

Sanayi Devrimi toplum yapısını da dönüşüme zorladı. İş ve özel hayat birbirinden ayrıldı. Eşlerden birinin çocuklar ve ev işleri ile ilgilenmesi gerekiyordu. Kadınlar bu nedenle evde kalıyor, erkeklerse iş gücünü oluşturuyordu. Böylece kadın ile erkeğin konumları değişti. Bu durum, cinsiyetlerin rollerinin tanımlanmasında yardımcı oldu ve böylece geleneksel aile kavramı doğdu.

Sınıf bilinci oluştu

Aydınlanma döneminin birikimiyle entelektüel bir yapı oluşmuş, bu yapıyı, bilimsel bilginin pratik uygulaması takip etmişti. Felsefi hareketlenmeler de başladı. Karl Marks sanayileşme sürecini, feodal ekonominin diyalektik ilerlemesi, kapitalizmin tamamen gelişmesi için gerekli ve sosyalizmin, nihayetinde de komünizmin gelişmesi için bir öncü olarak görüyordu. Marks'a göre sanayileşme, toplumu *burjuva* ve *işçi sınıfı* şeklinde iki kutba bölüyordu. Burjuva, üretim araçlarının, yani fabrika ve toprakların sahibiydi. İşçi sınıfı ise emek harcayıp, üretimi gerçekleştiren sınıf olarak yaşamaktaydı. Marks'a göre bu iki sınıf arasında parazitik bir ilişki vardı; işçi sınıfı emeğinin tam hakkını alamıyor, burjuvaysa, işçilerin iş gücünü sömürmekten başka bir şey yapmayarak zenginleştikçe zenginleşiyordu. Hızlı teknolojik gelişmeler, tarım ve üretimdeki makineleşme nedeniyle birçok yetişmiş eleman işini kaybetmişti. İşsiz kalan bu insanların, küçük kentlerden büyük şehirlere taşınması şehir nüfusunu hızlı bir şekilde arttırıyor, bununla birlikte fakirlik de artıyordu. Marks'a göre, alt sınıfta sınıf bilinci oluşacak ve burjuva sınıfına karşı ayaklanacaktı. Bunun sonucunda da işçinin üretim araçlarının sahibi olduğu, daha eşitlikçi, sosyalist ve nihayetinde de komünist devlet ortaya çıkacaktı.

Sanayi Devrimi emperyalizmi coşturdu

Sanayi Devrimi Avrupa'da burjuva sınıfını değiştirip, yeni bir işçi sınıfının doğmasına yol açtı. Eski burjuva sınıfına şimdi

fabrika sahipleri de katılmıştı. Burjuva sınıfı artık her ülkede en zengin sınıfı oluşturuyordu. Avrupa'da Sanayi Devrimi öncesinde de bir işçi sınıfı vardı. Ancak bu sınıf, devrim sonrasında bilinçlenmeye başladı. Ancak ülkelerin çoğunda orta sınıf pek çok siyasal ve sosyal haktan mahrumdu. Bu haklarını elde etmesi için 19. yüzyılın bitişini beklemek gerekecekti.

Demiryollarına olan aşırı talep nedeniyle daha ucuza toplu çelik üretilmesi ihtiyacı doğunca, İkinci Sanayi Devrimi'nin belirleyicisi de toplu çelik üretimi oldu. 1850'den itibaren başlayan ikinci dalga, özellikle kimya, petrol ve rafineri, elektrik ve 20. yüzyıldan itibaren de otomotiv endüstrisini içine aldı. Bu dönemde teknolojik liderlik Büyük Britanya'dan Amerika ve Almanya'ya geçti.

Sanayileşmenin getirdiği hammadde ihtiyacı ve üretilen mallara pazar bulma çabası, hızla sanayileşen devletleri daha yoğun emperyalist *(sömürgeci)* politikalar izlemeye itti. Hızlı sanayileşen ülkeler arasındaki doğal kaynak ve pazar kapma mücadelesi, gitgide artan bir hızla, kanlı ya da kansız savaşlarla günümüze kadar devam etti.

Emekçi iktidarından Komünist diktatörlüğe giden yol

1917 EKİM DEVRİMİ

"İdamlar olmaksızın
nasıl bir devrim gerçekleştirebilirsiniz!"
İdamın yasaklanmaya çalışılması
üzerine tepki veren Lenin

1917 Ekim Devrimi, hiç şüphe yok ki modern tarihimizin en önemli olaylarından biridir. Etkisi hem Avrupa'da, hem Amerika'da, hem de ülkemizde çok belirgin olarak onlarca yıl boyunca hissedildi. Devrim, Komünizmi doğrudan yaymamasına karşın, mücadele içinde olan üçüncü dünya ülkelerine, takip edebilecekleri cazip bir örnek sunması açısından da kayda değerdi. Devrim, on yıllar sonra, Soğuk Savaş döneminde Komünist devlet felsefesiyle yeni bir şöhret kazanacak ve Rusya adıyla Amerika'yla kozlarını paylaşacaktı.

Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi, kabaca, geçici hükümetin Çarlık Rusya'sını devirmesiyle 1917 yılında başlayan, 1922'de Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla zirveye çıkan ve 1991'deki çöküşle de son bulan politik bir süreçti.

Ekim Devrimi iki safhadan oluşur. Birincisi safhada son Rus çarı II. Nikolay'ın otokrasisi ile yer değiştiren ve onun yerine liberal bir cumhuriyet kurmaya çalışan 1917 Şubat Devrimi gerçekleşmiş, ardından Vladimir Lenin başkanlığındaki Bolşevik parti, Çarlık rejiminden sonra ortaya çıkan geçici hükümete

karşı askeri darbe yaparak Sovyet işçileri adına hükümete el koymuştur. Moskova ve St. Petersburg'ta tarihe geçen olaylar gerçekleşirken, kırsal kesimde de köylülerin önderliğinde ve toprakların yeniden paylaşımına dayalı bir hareket vardı.

Her halükarda 1917'de iki belirgin devrim yaşanmıştır; Çar rejimini deviren *Şubat Devrimi* ve Bolşeviklerin askeri darbeyle gerçekleştirdikleri *Ekim Devrimi.* İki devrim de köklerini Rusya'nın o dönemdeki politik, sosyal ve ekonomik durumundan almıştır. Politik olarak Rus halkı Çar II. Nikolay'ın otokrasisine soğuk bakıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği kayıplarla mücadele Nikolay'ın Rusya'ya yönelik vizyonunu zayıflatmıştı. Sosyal açıdansa Çarlık Rusya'sının durumu parlak değildi. İşçi ve köylünün durumu, modern teknolojik gelişmeleri de arkasına alarak mesafe kaydetmeye başlayan Avrupalı akranlarına kıyasla oldukça kötüydü. Ekonomi berbat, enflasyon yüksekti. Bir de bunlara kıtlık eklendiğinde, ideal bir devrim için gereken şartlar oluşmuştu. Eninde sonunda da devrimci fikirler, bu içtimai durum ile birleşecek ve ortaya çıkan füzyon ile birlikte, Dünya tarihi, kendisine damga vuracak olan Proleter İmparatorluğu ile tanışacaktı.

Devrimin ekonomik sebepleri

Rus Devrimi'nin ekonomik nedenleri; Rusya'nın geri kalmış ekonomisi ve Çar'ın modernizasyondaki başarısızlığına dayanır. Rusya'nın zirai ekonomisi, Avrupa'nın Ortaçağ'daki yöntemlerine dayalıydı. Soğuk ikliminden mağdur olan Rusya'da üretim sezonu 4-6 haftayken, Batı Avrupa'da bu 8-9 haftayı buluyordu. Bu yüzden Rus tarımı, şehirleri besleyebilmek için yeterince yiyecek üretemiyordu. Üretimini zorlaştıran diğer etkenler Rusya'nın modern altyapı eksikliği ve ulaşımdaki yetersizlikti. Demiryolu sisteminin genişletilmesine rağmen Rusya hâlâ yiyeceği şehirlere taşıyacak beceriden yoksundu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında demiryollarında ve gıda üretiminde çalışan işçilerin gelişigüzel askere alınması, kıtlığa yol

açmıştı. Avrupa'yı yakalamaya çalışan genç Rus işçilerinin üzerinde büyük bir yük vardı. 12–14 saati bulan çalışma süresi, kötü koşullar ve düşük ücretlerle boğuşuyorlardı. Daha iyi çalışma şartları ve ücret taleplerini grevler ve isyanlar takip etti. Bazı fabrikaların daha iyi ücret taleplerini kabul etmesine rağmen, savaş koşulları enflasyonu, artışları sıfırladı. Nikolay'ın bu taleplere sert tepki göstermesi üzerine sanayi işçileri, ulaşım ve demiryolu ağlarını felç eden bir greve başladılar. Elde olan kısıtlı imkânlar da etkili bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılamıyordu. Malzemeler az olduğundan fiyatlar tavan yapmış, 1917'de kıtlık, birçok büyük şehri tehdit eder hale gelmişti. İşte bu ümitsiz gibi görünen ortamda, Komünist(*) devrimciler, 'Biz yaparız' iddiasını yüksek perdeden dile getirmeye başlamıştı.

Çarın baskısı kitleleri bunaltmıştı

Rus Devrimi'nin sosyal nedenleriyse genel olarak Çar rejiminin alt sınıflara yüzyıllardır uyguladığı zulme ve Nikolay'ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarısızlığına dayanıyordu. Kırsal kesimde köylüler, bir nevi modern kölelik ya da daha bilinen tabiriyle bir tür marabalık sistemi olan 'serfdom'dan 1861 yılında kurtulduğundan bu yana soylu toprak sahiplerine vergi vermeye içerliyor ve çalıştıkları toprakların sahibi olmak istiyorlardı. Bunun için defalarca isyan ettiler. Bu esnada Rusya'nın hızla endüstrileşmesi, büyük kitlelerin ve işçilerin içinde bulunduğu kötü koşulları daha da şiddetlendiriyordu.

* Komünizmi kısaca, üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı politik bir hareket olarak tanımlayabiliriz. Sınıfların (işçi, patron) olmadığı sınıfsız bir toplum yaratma amacını taşıyan Komünizm, Karl Marks'ın ve Friedrich Engels isimli düşünürlerin kaleme aldığı Komünist Manifesto ile birlikte anılır. Komünizmin ideali, özel mülkiyete dayalı kapitalist toplumun yerine meta üretiminin son bulduğu Komünist toplumu ikame etmektir. Daha kaba hatları ile kimse kimseyi sömürmeyecek, herkes yeteneğince üretecek, ihtiyacına göre alacaktır. Bu sistemde, özellikle tüm üretim araçları (fabrikalar, çiftlikler vb), toplum adına devlet çarkını yöneten ve muhalif bir başka partiye izin vermeyen (zira gerek yoktur) Komünist Parti'ye aittir.

Çarlık rejimine karşı ayaklanan köylü, çiftçi ve askerler, her ne kadar karınlarını doyurabilecek bir dünya arayışında ter dökseler de, yürüdükleri yol onları, 20. yüzyıla damgasını vuracak Komünist Sovyetler Birliği iktidarına götürecekti.

1890 ve 1910 yılları arasında başkent St. Petersburg'un nüfusu nerdeyse ikiye katlanarak iki milyona dayanmıştı. Moskova'da farklı değildi. 1904'te aynı evi 16 kişinin paylaştığı bile görülüyordu. Bu kaos manzarasına bir de Birinci Dünya Savaşı eklenecekti. Hiç kimse askere gitmek istemiyordu. Savaş araç gereçleri için duyulan talebin artması, işçilerin üzerindeki baskıyı arttırıyor, bu da daha yaygın isyan ve grevlere kapı açıyordu. Yetişmiş insan kaynağının savaşta öğütülmesi, işleri durma noktasına getirmişti. Açlıkla birlikte huzursuzluk da artıyordu. Büyük şehirler boşalmaya başlamıştı. Nihayetinde ülke savunması için malzeme sıkıntısı çeken askerler de gidişattan hoşnut değillerdi.

Çarlık, halkı duymuyordu

Politik olarak Rus halkı ile Çarlık rejimi arasında duvarlar örülüydü. Rejimin sahipleri, halkın sesini duymuyordu. Rus otokrasisine karşı duyulan bu rahatsızlık, işçilerin taleplerinin reddedilmesi ve Çar'ın birlikleri tarafından göstericiler üzerine ateş açılması sonucu tarihe geçen *Kanlı Pazar* katliamı, sona

doğru gidişi hızlandırmıştı. Katliama tepkiler, ülkeyi karıştırdı. Çar Nikolay, ortalığı yatıştırmak için demokratik bir parlamento (Duma) sözü verdiği Ekim Manifestosu'nu yayınladı. Fakat Çar, 1906'da demokrasi ümitlerini yeşerten temel yasaları kaldırarak parlamentoyu dağıttı. Bu yarım kalan demokrasi ümidi, devrimci fikirleri ve Çarlığa karşı şiddet eylemlerini tetikledi.

Ülke savaştan yorulmuştu

Rusya'nın yakın tarihi, peş peşe gelen askeri yenilgilerle örülüydü. Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden önce bile, Japonya'yla 1904–1905 yılları arasında, kendisine çok pahalıya mal olan bir savaş yaşamıştı. Rus ordusu 1914'te Avusturya–Macaristan'a karşı birkaç zafer kazanırken bile askerlerin ekipmanlarındaki eksiklik ve silahlarının yetersizliği belli oluyordu.

1915 yılında işler, Nikolay'ın yetersiz eşini hükümetin başına geçirip, kendisinin de ordunun başına geçerek Rusya'nın ana cephesini yönetmesiyle kritik bir dönemece girdi. 1916 yılının Ekim sonlarında, Rusya 1,5–2 milyon kadar askerini kaybetmiş, 2 milyona yakın savaş esiri vermişti. Ordunun morali kalmamıştı. Askerler aç, bitap, ayakkabısız ve hatta silahsızdı. Yükselen hoşnutsuzluk moralleri azalttı ve birkaç yenilgiyle de dibe vurdu. Çar suçlanıyordu. Var olan çok az desteği de erimeye başladı. Nikolay'a karşı hoşnutsuzluk ve nefret büyümesi sonucunda, Duma, 1916'da ülkede anayasal bir hükümet başa gelmediği takdirde tüm ülkenin bir kaosa sürükleneceğini öngören bir bildiri yayınladı. Her zaman olduğu gibi Nikolay, kulaklarını tıkamakla yetindi. Sonuç olarak birkaç ay sonra 1917'deki Şubat Devrimi'nde Çarlık rejimi çökecek, bir yıl sonra da Çar ve ailesi idam edilecekti. Çar Nikolay'ın beceriksiz yönetimi ve savaş, hem Çarlık'ın sonunu getirmiş, hem de dünyayı uzun yıllar sürecek gerilim dolu bir döneme sokmuştu.

Komünist devrimin ateşli lideri Vladimir İlyiç Ulyanov, ya da bilinen ismi ile Lenin, 25 Ekim 1917'de Petrograd'ta yaptığı bu konuşmada "Sosyalist devrimin şafağı sökmeye başladı!" diyerek, dünyayı yeni bir istikamete sokacak olayların düğmesine basıyordu. (*Bu konuşmanın tamamı için bakınız; Tarihi Değiştiren Konuşmalar, Sayfa 91, Ali Çimen, Timaş Yayınları.*)

Şubat Devrimi

1917 yılına girildiğinde, yiyecek, hammadde ve yakıt sıkıntısı had safhaya ulaşmıştı. Protestolar yaygınlaşırken, reform yanlısı çeşitli fraksiyonlar bir araya gelmeye başlamıştı. Rus devrimcileri, Çarlığın yıkılmasının gerektiğini yüksek sesle söylemeye başlamıştı. 9 Ocak'taki greve, Petrograd'dan Moskova'ya kadar, hemen her yerdeki kitle gösterileri eşlik etti. Grevler dalga dalga yayıldı. 24 Şubat'a gelindiğinde 200 bin işçi grev halindeydi. 26 Şubat'ta askeri birlikler, göstericileri dağıtmaları emrine rağmen, işçilerin üzerine ateş açmayı reddettiler. 27 Şubat günü ayaklanan işçi ve askerler, bakanları ve generalleri tutuklamaya başlamıştı. Bu gelişmeler karşısında, Çar, tahtını bıraktığını açıkladı. Artık Çarlık yıkılmış, geçici bir hükümet kurulmuştu.

Ekim Devrimi ve Lenin

Vladimir Lenin'in liderlik yaptığı Ekim Devrimi, Karl Marks'ın felsefesi üzerine kuruluydu. Devrim 20. yüzyılda Komünizmin yayılmasının başlangıcı oldu. Şubat Devrimi'ne nazaran daha az görünür cinstendi ve sonuna kadar dikkatle planlanmış, iyi koordine olmuş bir hareketti. 7 Kasım 1917'de Vladimir Lenin, solcu devrimcileriyle geçici hükümete karşı nerdeyse kansız bir isyan yönetti. Ekim Devrimi, Şubat Devrimi sonucu ortaya çıkan kısa ömürlü geçici hükümetin yerine Sovyet hükümetini ikame etti.

Bolşevikler ve Menşevikler boğaz boğaza

Devrimden kısa bir süre sonra, devrimin gidişatı ve içeriği üzerine, devrimciler arasında 1918'de patlak veren iç savaş, politik kökeni ne olursa olsun, milyonlarca insana ölüm ve acı getirdi. Savaş, Lenin ve taraftarlarının oluşturduğu çoğunlukla *(Bolşevikler)*, ya da diğer bir deyişle 'Kızıllar' yani Komünistler ve devrimcilerle, onlara karşı olan muhafazakârlar, liberaller, ılımlı sosyalistler, yani 'Beyazlar' arasında gerçekleşti. Beyazlara, Rusçada 'azınlık' manasına gelen Menşevikler de deniyordu. Sonuçta Rus İç Savaşı da, Kızıl Ordu ile Beyaz Ordu arasında gerçekleşmiştir. Lenin gibi Sosyalizmi savunan, ancak ideolojileri biraz daha farklı olan ve parlamentoda azınlıkta olan Menşevikler, temel olarak, Komünist rejim yerine daha gevşek bir liberal rejim kurulmasını istiyorlardı.

Rus İç Savaşı, geçici Rus hükümetinin çökmesi ve Bolşeviklerin Petrograd'ı ele geçirmesiyle başlamıştı. Meclisin Lenin tarafından dağıtılmasından sonra şiddetlendi. Çarpışmaların çoğunluğu Kızıl Ordu olarak bilinen Komünist birlikler ve Beyaz Ordu olarak bilinen antikomünist birlikler arasında gerçekleşti. Beyazlar, İngiltere, Japonya, Fransa ve Amerika gibi ülkelerden destek almalarında rağmen, Lenin liderliğindeki Bolşevik Komünistler, Menşevikleri mağlup etti ve 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilan edildi.

'Dünya'nın tüm proleterleri birleşin!'

Lenin'e göre milletler arasındaki mücadele kapitalist emperyalizmin bir oyunuydu. Tüm emekçilerin çıkarlarını zedeleyen bu oyunu, ancak tüm halkların emekçileri emperyalistlere karşı birleşerek bozabilirlerdi. Ve Lenin, ilk etapta Rus emekçilerine iktidarı vererek, dünya çapındaki bu devrimin ilk adımını atıyordu. O günkü Rus toplumunda büyük kabul gören bu fikirler, zamanla, özellikle de Lenin'den sonra iktidara gelen Stalin'in demir yumruk politikaları ile tam bir baskı rejimine dönüşmüş, 'halkların kardeşliği'nin yerini, Moskova güdümlü zoraki devrimlere bırakmıştı. Sonuçta, Lenin'in, sınıfların ve sömürünün olmadığı bir dünya hayali ile girişiği devrim macerası, 'emekçi' adına kitleler üzerinde terör estiren bir bürokratik dikta yönetimi ile neticelenmişti.

Sovyetler Birliği'nin motor ideolojisi olan Komünizmi dünyanın genel gidişatına ve de tabiî ki çıkarlarına yönelik bir tehlike olarak gören Batı dünyası da Amerika önderliğinde tek vücut olarak, dünyayı nükleer bir savaş ihtimali ile titreten yarım asırlık Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler'in karşısındaki yerini almıştı. Nükleer savaş olmadı. Ama 'işçi iktidarını' temsil eden Sovyetler ile 'sermayenin iktidarını' temsil eden Amerika, küçük ülkeler üzerinden birbirlerinin altını oymaya çalıştı.

Kore'den Vietnam'a onlarca irili ufaklı savaş ve darbe, milyonların hayatına mal olurken, olağanüstü kaynaklar silahlanma yolunda heba edildi.

Lenin'in 1917'de hayata gözlerini açan hayali, ancak ortalama bir insan ömrü kadar sürdü ve 1991'de, Sovyetler'in tarih sahnesinden çekilmesiyle, sona erdi.

OSMANLI TARİHE KARIŞIYOR TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURULUYOR

(29 Ekim 1923)

"Osmanlı'nın dağılması ve Türkiye'nin yükselmesiyle bu yüzyılın tarihi şekillendi. Yıkıntılardan yeni milletler doğdu. 20. yüzyılı anlamak için Türkiye'nin tarihi bir anahtardır. Türkiye'nin geleceği, önümüzdeki bin yılın ilk yüzyılının şekillenmesinde de önemli rol oynayacaktır..."

Bill Clinton, ABD eski Başkanı,
15 Kasım 1999, TBMM

Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale Cephesi'nde İngiltere ve Fransa önderliğindeki İtilaf Devletlerine kök söktüren komutanlardan biri olan Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nda aynısını ülkesinin batısını işgal eden Yunanlılara karşı yapmıştı.

Osmanlı'nın en başarılı komutanlarından olan Kemal Paşa'nın aklında, ülkeyi düşmandan kurtarmanın ötesinde bir şeyler yapmak vardı; yaşlı ve bitkin imparatorluğun miadının dolduğuna inanan bu idealist ve bir o kadar tutkulu lider, ülkesini, adı, başkenti, rejimi ve hatta istikameti de dâhil olmak üzere baştan aşağı komple değiştirecekti...

29 Ekim 1923'te Ankara'daki Meclis Binası'nda kopan alkış fırtınası, yeni bir ülkenin doğumunu müjdeliyordu; Türkiye Cumhuriyeti. Daha sonra Atatürk soy ismini alacak olan Mustafa Kemal, 600 yıllık saltanat yönetimine dayalı ve Sünni Müslümanların hamisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini almış

olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı oluyordu. 29 Ekim 1923, tarihe, sadece dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı'nın resmen harita üzerinden kalktığı gün olarak değil, aynı zamanda, Ortadoğu ve Balkanlar'da günümüze kadar sürecek bir iktidar boşluğunun başladığı an olarak da geçiyordu. Söz konusu tarihe karışan İmparatorluk, toprakları üzerinde yaklaşık 50 devlete yer açarken, 600 yıllık ömrüne de Dünya tarihi açısından olağanüstü dönüm noktaları sığdırmış bir ihtiyar olarak, halefi genç cumhuriyeti selamlıyordu...

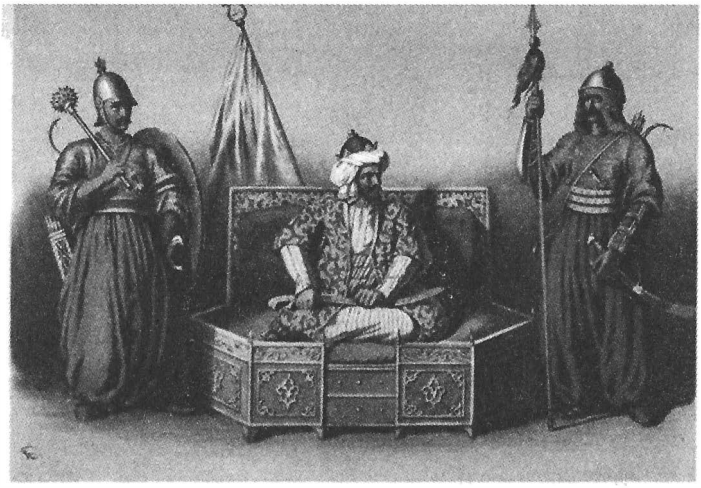
Kendi içinde tarihi değiştiren onlarca olaya beşiklik etmiş olan Osmanlı'nın hikâyesi, Söğüt'te yerleşik Kayı aşiretinin geniş ufuklu liderlerinin gönüllerinde başlamıştı.

Doğu Roma haritadan siliniyor

Kayı aşireti Anadolu Selçukluları zamanında, Ankara'nın yakınlarındaki Karacadağ yöresine yerleşmişti. Kayılar zamanla batıya yönelerek Bizans'ın Söğüt ve Domaniç bölgelerini, Ertuğrul Gazi ile almışlardı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol baskısı sonucu dağılmaya başlamasıyla birlikte bıraktığı boşluğu, 13. yüzyılda Batı Anadolu'da yaşayan Türkmen beylerinden Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Bey dolduracaktı. Bölgedeki İslâm tarikatlarının gücünü de arkasına alarak Doğu Roma'ya (Bizans) karşı savaşan beyliklerin lideri konumuna gelen Osman Bey, Bizans'a ait topraklar üzerindeki etkisini arttırırken aynı zamanda beylikten devlete giden adımları da atıyordu. Ve 1299'da Osman Bey, bağımsızlığını ilan ederken, aynı zamanda kendi adı ile anılacak devletin de tohumlarını ekmiş oluyordu. I. Murat döneminde ise Osmanlı, artık devlet kimliğini üzerinde taşımaya başlamıştı...

Osmanlı'nın tarihe düştüğü en büyük notlardan biri, Doğu Roma'yı ortadan kaldırmış olmasıydı. Babasının ölümü üzerine tahta geçen II. Mehmet, Osmanlı sınırlarının genişletilmesi önündeki engel olarak görülen Bizans'ı bertaraf etmek niyetindeydi. 6 Nisan 1453'te kara ve denizden başlayan saldırılarla ku-

Osman Gazi'yi tasvir eden bir gravür.

şatılan Konstantinopol (İstanbul), Mayıs 1453'te düştüğünde, II. Mehmet, hem "Konstantiniyye mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden emîr ne güzel emîr; o asker ne güzel askerdir" demiş olan İslam peygamberinin müjdesine mazhar oluyor, hem de 'Fatih' Sultan Mehmet oluyordu.

Bizans'ın ortadan kalkması, Osmanlı'yı cihan devleti haline getirirken, diğer yandan da Roma'nın doğuda kalan son parçasını da ortadan kaldırmış oluyordu. Böylelikle Katolik Avrupa'nın, Ortodoks dünyasıyla bütünleşme çabaları Konstantinopol'un fethiyle önlenmiş, üstelik Balkanlar'ı da tamamen ele geçiren Fatih, Ortodoksları da himayesine almıştı. Konstantinopol'un fethi hiç şüphe yok ki can çekişmekte olan Doğu Roma'yı tarihten silmiş, Batı dünyasına ufuktaki Müslüman fetihlerinin ayak sesini duyurmuştu. Konstantinopol'un düşmesiyle, Güney'in ve Doğu'nun zengin pazarlarına giden yollar Avrupa'ya kapanmış oluyordu. Oysa yeni yeni baş gösteren ulus devletlerin Doğu'nun zenginliğine ihtiyacı vardı. Dolayısıyla o dönemde Batı açısından tam bir hezimet olarak görülen bu gelişme, aynı zamanda yeni ufukların da kapısını aralamıştı. Kons-

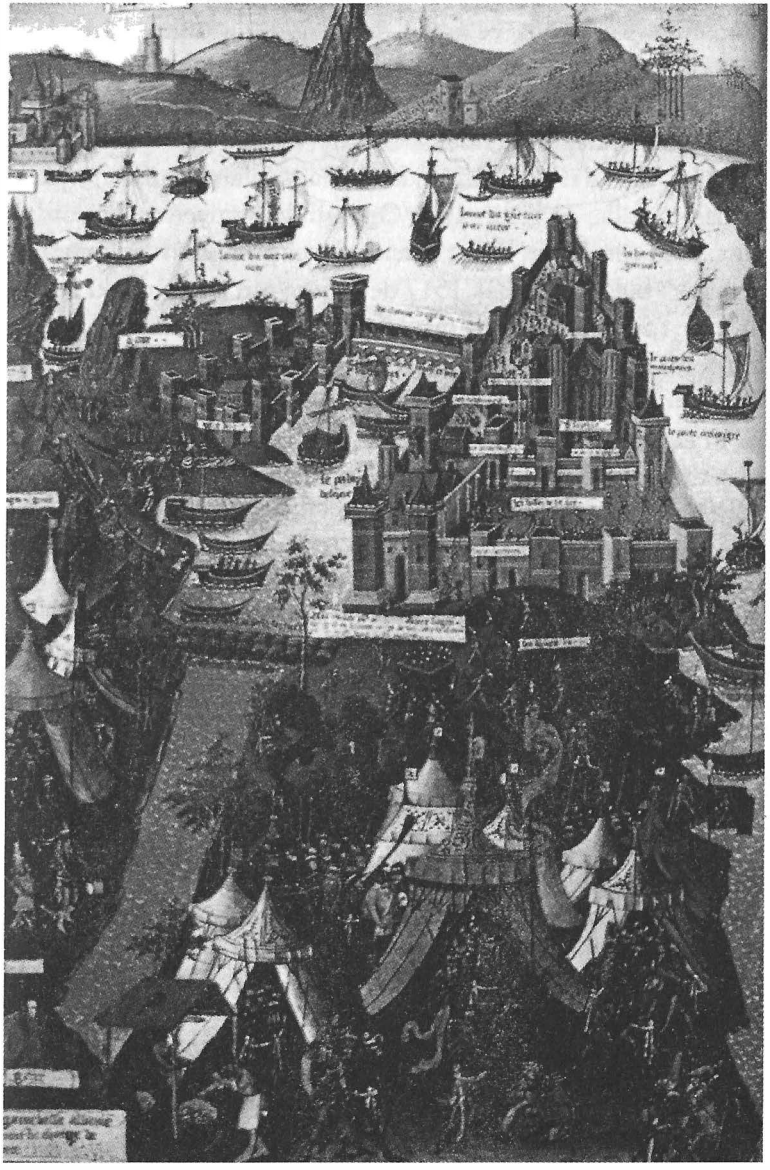
tantinopol'un düşmesi ile doğuya uzanan kolu kesilen Batı, diğer kolu ile yeni bir dünyayı keşfe çıkacak, şehrin düşmesi ile, özellikle İtalya'ya giden alim ve sanatçı takımı, daha sonradan yaşanacak Rönesans döneminde başrol oynayacaktı. Özetle Batı'nın alternatif ticaret yolları arayışında, İstanbul'un fethi ve Osmanlı'nın yeni fetihlerinin etkisinden de bahsedilebilir. Fakat bu zincirleme etkiler, bir süre sonra Osmanlı'yı ticarette aracı konumundan çıkarıp, Akdeniz ve Ortadoğu ticari yollarının rolünün azalmasını da getirecektir...

Osmanlı'nın seyrinde üzerinde durulması gereken bir nokta da, etkileri günümüze dek ulaşan Sırbistan'ın fethi olmuştu. İmparatorluğunun Avrupa'ya açılımında Sırbistan'ı bir engel olarak gören Fatih, Sırp meselesine son verilmesini emretmişti. Mahmut Paşa komutasındaki birlikler 1459'da Semendire'yi ele geçirince Sırbistan'daki 350 yıllık Osmanlı hâkimiyeti de başlamış oluyordu.

Sırplar, Osmanlı'yı hiç unutmadı. 90'ların başında Komünizmin çökmesiyle dağılan Yugoslavya Federasyonu'nun parçalarından biri olan Sırplar, diğer bir parçası olan ve 'Osmanlı artığı' olarak isimlendirdikleri Müslümanlara saldırarak Bosna Savaşı'nı başlattı. Bu savaş 250 bin dolayında Müslüman Boşnak'ın ölümüyle sonuçlanırken, Srebrenitsa'da da 8 bin dolayında Boşnak katledilecek, bu da tarihe 'soykırım' olarak geçecekti. Bosna Savaşı'nın yarattığı çalkantılı ortam halen Balkanlar'daki istikrarı tehdit etmeye devam ediyor...

Halifelik Osmanlı'ya geçiyor

İmparatorluğun tarihindeki en önemli basamaklardan biri de, halifeliğin Osmanoğulları'na geçmesi, diğer bir deyişle Osmanlı'nın tüm dünya Müslümanlarının temsilcisi konumuna gelmesiydi. Bunu gerçekleştiren Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim olmuştu. Anadolu'daki mezhep çekişmelerini sona erdirmek isteyen ve Doğu seferine çıkan Yavuz, 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail'i mağlup ettikten sonra, gözünü,

İstanbul kuşatmasına şahit olmuş bir Fransız ressama ait olan bir minyatür. Resimde Haliç'i kapatan engel ve en önemlisi günümüzde tarihçiler arasında tartışılan konulardan biri olan gemilerin Haliç'e askerler tarafından çekilerek indirilme anı görülmektedir. *Horizon*, 1963, sayı 8.

Osmanlıların doğuda ve İslâm dünyasında üstünlük kurmaları önündeki en büyük engel olarak gördüğü Memlûklar'a dikmişti. 24 Ağustos 1516'da Mısır Memlûk Sultanı Kansu Gavri ile Halep'in kuzeyindeki Mercidabık'da karşı karşıya gelen Yavuz, Osmanlı'ya bir zafer daha kazandırıyordu. Malatya'dan Sina yarımadasına kadar olan topraklar Osmanlı hâkimiyetine giriyordu. Ancak bir süre sonra Yavuz karşısında yeni Memlûk Sultanı Tomanbay'ı buldu. 22 Ocak 1517'de Kahire'nin kuzeyindeki Ridaniye'de Tomanbay'ı da saf dışı eden Yavuz, hem Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırıyor, hem de Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz Osmanlı hâkimiyetine giriyordu. Hepsinden önemlisi Memlûklar'ın elindeki halifelik müessesesi, Osmanlılara geçmişti. Mekke şerifinin şehrin anahtarını Yavuz Sultan Selim'e sunarak itaatini bildirmesiyle, Osmanlılar Doğu'da ve İslâm dünyasında en büyük güç haline geliyordu...

1571'le başlayan Kıbrıs macerası devam ediyor...

Tarihin cilvelerinden biri de, uzun bir süre Akdeniz'de korsanlık yapan Hızır Reis'in, ya da nam-ı diğer Barbaros Hayrettin Paşa'nın, Osmanlı ordusunda Kaptan-ı Deryalık makamına kadar yükselmesiydi. Barbaros, sadece korsanlıktan Osmanlı deniz kuvvetlerinin komutanlığına terfi etmemiş, aynı zamanda 1538'de Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanmasını Preveze'de büyük bir bozguna uğratarak, Osmanlılar'ın Akdeniz'in tek hâkimi olduğunu bütün dünyaya ilan etmişti. Osmanlı'nın Akdeniz'deki mutlak hâkimiyetini perçinleyen olaysa, Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının 1571'de Kıbrıs'ı ele geçirmesi olacaktı.

Aslında 1571, bir bakıma günümüzde bile devam eden Kıbrıs sorununun başlangıç noktasıydı! Adanın fethini Anadolu'nun çeşitli sancaklarından getirilen Türklerin buraya yerleştirilmesi takip etti. Kıbrıs'ta yüzyıllar sürecek olan Türk hâkimiyetinin ardından Ada, İngiliz hâkimiyetine girecek, ardından da Adadaki Rumların ve Türklerin ortaklaşa kuracağı Kıbrıs Cum-

huriyeti gelecekti. 60'lı yılların ortasında iki taraf arasında baş gösteren iç savaşa, anlaşmalar gereği 1974'te Türkiye müdahale edecek, ada bölünecek ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanıyla da bölünmüşlük donacaktı. Günümüzde ise Kıbrıs, AB'ye üye Rum tarafı ve Türkiye destekli KKTC ile ayakta durmaya çalışan Türk tarafıyla birlikte, 20. yüzyılın en uzun süreli ihtilaflarından biri olmaya devam ediyor...

İmparatorluğun ölüm fermanı; Birinci Dünya Savaşı...

1900'lü yıllara gelindiğinde Osmanlı, hem iç, hem de dış etkenlerden dolayı kan kaybediyordu. Fransız Devrimi'nden aldıkları ilhamla merkezden kopmaya başlayan uluslar, imparatorluğu zayıflatmıştı ve toprak kaybı durmuyordu. 21 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ile imparatorluğun dizginleri, İttihat ve Terakki'nin üç önde gelen ismi Enver, Talat ve Cemal Paşaların eline geçmişti. Enver ve Talat Paşalar, eski parlak günlere geri dönmenin yolunun, Almanların yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmekten geçtiğine inanıyordu. Böylelikle, Kafkaslar, Balkanlar ve Ege'de kaybedilen topraklar geri alınabilir, imparatorluğun canına ot tıkayan ticaret imtiyazlarına ve borçların geri ödenmesini düzenleyen Düyun-ı Umumîye'ye son verilebilirdi. Bir bakıma kumar oynanacaktı ve 1 Kasım 1914'te, Goben ve Breslav isimli Alman savaş gemilerine Türk bayrağı çekilerek, Rus limanlarının bombalanmasıyla birlikte, zarlar atıldı. Osmanlı, kendi sonunu getirecek Birinci Dünya Savaşı'na girmişti.

Kafkasya, Kanal, Hicaz ve Yemen, Irak, Suriye ve Filistin, Galiçya ve Çanakkale cephelerinde savaşan Osmanlı, savaşın sonunda mağluplar masasındaki yerini alacaktı. Lakin savaşın Çanakkale Cephesi'nde İtilaf Devletleri'ne kök söktüren Osmanlı, Rusya'nın müttefiklerinden yardım almasının önünü keserek, *Ekim Devrimi*'ne hız vermiş, sonuç olarak da Çarlık Rusyası tarihten silinmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros

Ateşkes Anlaşması ile İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'yı parçalama süreci de başlamıştı.

600 yıllık yapı dönüşüme uğruyor; Saltanat ve Hilafet kalkıyor

Savaş bitmişti ve şimdi ganimetlerin toplanması safhasına gelinmişti. İtilaf Devletleri'nin 10 Ağustos 1920'de Osmanlı'ya imzalattığı Sevr Antlaşması, sadece basit bir resmi belge olarak kalmayacak, o tarihten itibaren başlayarak günümüzde de geçerli olmak üzere, Türkler ile Batı arasındaki ilişkinin de sacayaklarından biri olacaktı.

Neredeyse Türklere yeryüzünde nefes alma hakkı tanımayacak kadar ağır şartlar barındıran Sevr, ulusun bağrından çıkan milli meclisin iradesi ile şekillenen direniş ile birlikte bertaraf edildi. Ülkeyi içinde bulunduğu açmazdan çıkarmak için Ankara'da şekillenen yeni irade, ulusa farklı bir rota tayin etmişti. Ulusun tarihini değiştiren bir adım atılarak, 1 Kasım 1922'de saltanat ilga edildi. Böylelikle hem sultan, hem de halife olan Osmanlı padişahının unvanlarından biri ortadan kaldırılmıştı. Ankara'da şekillenen hükümet, Halife Abdülmecit Efendi'den, sadece Müslümanların Halifesi unvanını kullanmasını isteyecekti. Ankara'daki yönetim, saltanatı kaldırarak, milli egemenlikten yana tavır aldığını sergilemişti. Bununla birlikte Mustafa Kemal, yapılmasını elzem gördüğü sosyal ve laik karakterdeki devrimlerin önünde bir engel olarak gördüğü hilafetin de kaldırılmasını istiyordu. Ve 3 Mart 1924 tarihli, 'Hilafetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmaniye'nin Türkiye Cumhuriyeti memalik-i hariciyesine çıkarılmasına dair kanun' ile hilafet kurumu da tarih oluyordu. Bu adımla yeni Türkiye, kimilerine göre İslam dünyası ile bağlarını koparıyor ve yeni istikametini belirliyordu; Batı.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle de Türkiye, kendisine yeni devlet sistemi olarak Fransız Devrimi ile ortaya konan insan haklarına dayanan 'Ulusal ve Laik Devlet'i seçerken, 624 yıllık Osmanlı İmparatorluğu da tarih oluyordu...

Son Padişah Vahdettin ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü aynı karede gösteren tek fotoğraf.

Osmanlı neden dağıldı?

İmparatorluk gücünün zirvesindeyken Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın büyük bir kısmını elinde bulundurdu. 600 yıllık ömrü boyunca, inanılmaz sınırlara ulaştı; ancak diğer bütün imparatorluklar gibi, bir gün geldi, gerileme kaçınılmaz oldu. Peki, tarihin akışı, özellikle de bölgemizdeki gelişimi açısından birçok yansıması olan bu gerileme neden yaşandı? Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, içten yaşanan çürümenin ve dışarıdan gelen baskıların karışımından doğan bir başarısızlık hikâyesidir. Osmanlı'nın dağılması ile ortaya çıkan Ortadoğu, Afrika ve Balkanlar haritasından ise, kan ve gözyaşı hiç eksik olmadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün başlıca sebeplerinden biri Saltanat'ın gerilemesiydi. Aslında Sultanın, çocukları arasından kendisinin yerine geçecek kişiyi seçmesine dayanan saltanat sistemi, çok güçlü bir kurumdu. Ancak zaman içinde bu kurum, Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte zaaflar göstermeye başlamıştı. Onun döneminde imparatorluk Altın Çağı'nı yaşasa da son yıllarına doğru Muhteşem Süleyman devlet ile daha az ilgilenir hale gelmişti. Bununla birlikte yerine geçmesi muhtemel iki aday, kendisine karşı ayaklanınca öldürüldü. Sonuç olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünün ardından tahta, sarayda

tecrit edilmiş bir yaşam sürmesi, devlet işlerine ilgisiz kalmış olması ve bu konuda tecrübesi olmamasına rağmen II. Selim geçti. Ve onunla birlikte de çözülme hızlandı.

Şehzadelerin hükümet işlerine çok müdahale etmemesi ve Sultanların da oğullarını devlet işleri konusunda geleneksel bir şekilde eğitmekten vazgeçmesi bu düşüşü hızlandırdı.

İmparatorluğun çöküş sebeplerinden bir diğer nedeni ise merkezî hükümetin, imparatorluk üzerindeki kontrolünün zayıflamış olmasıdır. İmparatorluğun birçok kesimi, otonom bir şekilde hareket etmeye başlamıştı. Merkezî hükümetin kendisi de gücü ele geçirmek için kavga ve çatışmalarla dolu bir kuyunun içine düşmüştü. 1800'lü yıllarda imparatorluğun Kuzey Afrika'daki birçok toprağı, bağımsızlığa doğru ilerliyordu ve 1826'da egemenliğini elde etmeye başladı. Saltanattaki zaaftan dolayı Osmanlılar, imparatorluğun kontrolünü kaybetmeye başlamışlardı. Yönetimdeki bu sorunların yanı sıra Osmanlılar, etrafındaki değişikliklere ayak uyduramıyor ve ekonomik sıkıntılar yaşıyordu.

Osmanlı, Avrupa ve Asya kıtaları arasında olduğu için çok uzun süre Doğu'ya açılan kapı rolü ya da bir ticaret köprüsü olarak hizmet vermişti. Ticaret yollarından elde edilen gelir, Osmanlı ekonomisinin büyük kısmını oluşturuyordu. Ancak Avrupalıların Osmanlı'yı es geçen yeni ticaret yolları keşfetmeleri ve geliştirmeleri, Osmanlı ekonomisinin ciddi biçimde zarar görmesine yol açtı. Bu yüzden 18. yüzyılda Osmanlı, Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi sanayileşmeyi başaramadı. Bu da üretim ve etkinlikte gerilemeye yol açtı. Osmanlı topraklarında üretilen mallar rekabet edemez ve hatta imparatorluğa zarar verir hale geldi. Ekonomik durgunluk, her devleti olduğu gibi, Osmanlı'yı da içten içe kemirmeye başladı.

Osmanlı'nın yıkılmasındaki en büyük faktör ise uluslararası güç dengesindeki değişiklik oldu. İkinci padişah Orhan tarafından kurulan Osmanlı ordusunun Yeniçerileri, uzun yıllar Avru-

pa'nın en güçlü savaş gücü olarak kalmıştı. Süleyman döneminde Osmanlı, dünyanın en güçlü devleti oldu ve Avrupa'ya karşı en büyük tehdidi oluşturdu. 1529 yılında Süleyman, Viyana kapılarına kadar dayanmıştı. Ancak zamanla durum değişti. Yeniçeriler dejenere oldu, savaş yöntemlerinin modası geçti. Osmanlılar, artık eşi menendi bulunmayan bir orduya sahip değildi. Bu arada başta Kırım Savaşı olmak üzere Rusya ile yapılan savaşlar ve Avrupa ülkelerinin Osmanlı'ya karşı direncini arttırması, imparatorluğun soluğunu kesen etkenler arasındaydı. Bununla birlikte imparatorluk, Balkan İsyanları ile de uğraşmak zorunda kalmıştı. Nihayetinde Osmanlılar I. Dünya Savaşı'na katıldı ve Almanya ile müttefik oldu. Bu savaş süresince imparatorluk, geriye günümüz sınırlarına sahip Türkiye kalıncaya kadar küçüldü.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu, iç çürüme ve dış baskıların oluşturduğu kombinasyonla yıkılmış, yönetim, saltanatın dejenerasyonuyla gerilemiş, nihai kertede de cumhuriyetin kurucusu Atatürk ve arkadaşları tarafından da tamamen ilga edilmişti. Ekonomi; yeni ticaret yollarının bulunması ve Osmanlı'nın sanayileşmede başarısız olmasıyla sendelemiş ve imparatorluk, Birinci Dünya Savaşı ve sınırları içindeki bağımsızlık savaşlarının bunaltmasıyla tamamen çökmüştü. Bununla birlikte bölgemizdeki tarih, Osmanlı'nın yıkılışı ile yeniden yazılmaya başlanacaktı.

Osmanlı'nın çöküşü taşları yerinden oynattı

Modern manada Ortadoğu'nun doğuşu, 18. yüzyılın sonlarına doğru bu bölge Osmanlı hâkimiyeti altında iken doğmuştur. Bazı tarihçilere göre bunun en belirgin işareti olan olay, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasındaki savaşa sonucu imzalanan ve imparatorluğa büyük toprak kaybı yaşatan Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Aynı şekilde Avrupalılara bölgenin "fethe" hazır olduğunu gösteren ve Arap ve Müslüman düşünürleri, medeniyetlerinin neden Hıristiyan Avrupa'sının ardına düştüğünü sor-

Şehzade Osman Fuad Efendi'nin kuzeni Ömer Faruk Efendi de profesyonel bir askerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Verdun cephesinde savaştı, Kurtuluş Savaşı'na katılmak için gizlice Samsun'a gitse de, Mustafa Kemal'in emriyle İstanbul'a geri dönmüştür.

maya yönelten olaylardan biri de, Napolyon'un 1798'de Mısır'a kolayca girmesiydi. Osmanlı'nın çöküşü ve Avrupa'nın bölgeye girmesi, o zamandan bu yana her kesimin kendi çıkarı doğrultusunda cevap vermeye çalıştığı ve Osmanlı'nın çöküşünün etkileriyle nasıl baş edileceğini içeren stratejileri barındıran 'Doğu Sorunu' kavramının piyasaya çıkmasına sebep oldu.

Bu ilk dönem, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Osmanlı'nın dağılması ve Türkiye'nin kurulması ve Avrupalı muzafferlerin yağmalama savaşına girmesiyle sona erdi. Sonuçta Ortadoğu'da ortaya çıkan durum, Fransa ve Birleşik Krallığın baskın olduğu bir koloni yönetimiydi. İkinci dönem ise yaklaşık 40 yıl sonra ikinci bir dünya savaşının ardından, Avrupalıların güçlerini kaybetmesi, Arap milliyetçiliğinin ve iki süper gücün çekişmeye başlaması ile sona erdi. 1956'da yaşanan Süveyş Krizini, isabetli bir şekilde koloni döneminin sonu ve bölgede Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak yorumlayan tarihçi Albert Hourani, "Ortadoğu'yu kim yönetiyorsa, dünyayı da o yönetir ve dünyaya karşı kimin ilgisi varsa Yakın Doğu bir ilgisi olmaya mecburdur" diyordu.

Dış etkenler, Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da çok baskın bir rol oynadı. Ancak Sovyetler-ABD çekişmesi, yerel devletlere hareket edebilmek için geniş bir alan sağlamıştı. Bu dönemin en iyi göstergesi ise, Amerika ve Rusya'nın açmazda kaldıkları, Mısır-İsrail Barış Antlaşması da dâhil olmak üzere hırslı bir diplomasiye yol açtıkları Ekim 1973'teki savaş oldu. Ancak yine de üçüncü dönemi, iyi yönetilmiş bir süper güçler rekabeti olarak görmek hata olacaktır. Haziran 1967'deki savaş, Ortadoğu'daki dengeleri sonsuza kadar değiştirdi.

Petrolün 1973 yılında hem bir ekonomik güç, hem de bir silah olarak kullanılması ABD'nin ve uluslararası kamuoyunun fiyat yükselmelerine ve kıtlıklara karşı olan savunmasızlığını ön plana çıkardı.

Soğuk Savaş dönemindeki dengeler, Ortadoğu'daki yerel güçlerin kendi çıkarları için ciddi bir otonomi elde edebilecekleri bir ortam oluşturdu.

ABD'nin bölgedeki politikasının sütunlarından birini yerle bir eden 1979'daki İran Devrimi, dışarıdan gelenlerin içerideki olayları kontrol edemeyeceğini gösterdi. Arap ülkeleri, Amerika'nın kendilerini Sovyet karşıtı bloğa çekmeye yönelik ısrarla-

rına karşı direndi. İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgali, Hizbullah'ın tohumlarını ekti. Ve İran-Irak Savaşları, bu iki ülkeyi bir 10 yıl boyunca tüketti.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, bölgede dördüncü dönemi başlattı denilebilir. Bu dönemde Amerika, benzeri görülmemiş bir etkiye ve hareket kabiliyetine sahip oldu. Bu Amerikan çağının baskın özellikleri ise, Kuveyt'in Amerika tarafından Irak işgalinden kurtarılması, buradan hareketle Amerikan kara ve hava kuvvetlerinin Arap Yarımadası'na yerleşmesi ve Arap-İsrail çatışmasını çözmeyi hedefleyen aktif diplomatik girişimler şeklinde kendini gösterdi. Diğer dönemlerin aksine bu dördüncü dönem, politik açıdan oldukça hareketli bile sayılabilirdi. Saldırgan fakat amacına ulaşamamış bir Irak, radikal ama gücü sınırlı bir İran, bölgenin en güçlü devleti ve tek nükleer güce sahip ülkesi İsrail, dalgalanan petrol fiyatları, halkına baskı uygulayan Arap rejimleri ve İsrail, Filistin ve diğer Arap ülkeleri arasındaki zorlu mücadele, yeni Ortadoğu'nun değişmeyen unsurları olmuştu.

Yaklaşık 20 yıl sonra bu dönemi sona erdiren ise bazıları yapısal bazıları kendi kendine oluşan pek çok faktör oldu. Bunun en etkin olanı ise şüphesiz George W. Bush yönetiminin, 2003'te Irak'a saldırması ve hem Saddam'ı, hem de Baas rejimini devirerek, ülkeyi işgal etmesi oldu. İşgal ile dengeler değişti ve Şii-Sünni çatışması tüm bölgede gün yüzüne çıktı. Aşırı gruplar Irak'ta bir taban kazandılar. Bölgenin büyük kısmında demokrasinin adı, kamu düzeninin kaybı ve Sünni öncülüğünün sonu ile birlikte anılır oldu. Amerikan karşıtı düşünceler ve duygular güçlendi. Amerikan yönetiminin, ordusunun büyük kısmını buraya bağlaması, Amerika'nın dünya genelindeki harekât kabiliyetini azalttı.

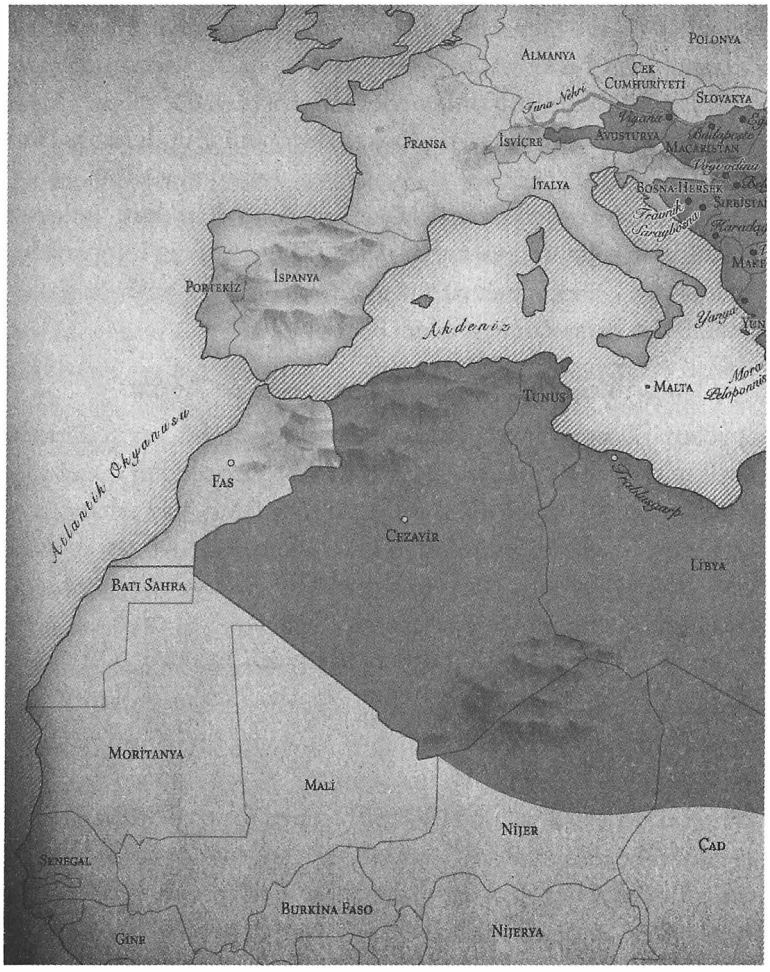
Tarihin en ironik olaylarından biri olarak Irak'taki ilk savaş, ki Kuveyt'in kurtarılması açısından haklı gerekçeleri olan bir savaştı, Ortadoğu'da Amerikan çağını başlatırken, ikinci Irak Sa-

vaşı da bunun sonunu hazırladı. Amerikan çağının sonunu hazırlayan diğer bir etken ise geleneksel Arap devletlerinin, radikal İslam'ın yükselişini önlemedeki başarısızlığı oldu. Sonuç olarak küreselleşme de bölgeyi oldukça değiştirdi. Şimdi radikal kesimlerin silah ve cephane bulması, yeni taraftarlar edinmesi artık daha zor. Yeni medyanın yükselişi, Arap dünyasını 'bölgesel bir köye' dönüştürdü ve siyasileştirdi. Filistin'den, Lübnan'dan ve Irak'tan TV ekranlarına yansıyan görüntüler Ortadoğu halkını ABD'ye karşı daha da biledi.

Osmanlı'nın yokluğunda Ortadoğu ve Afrika

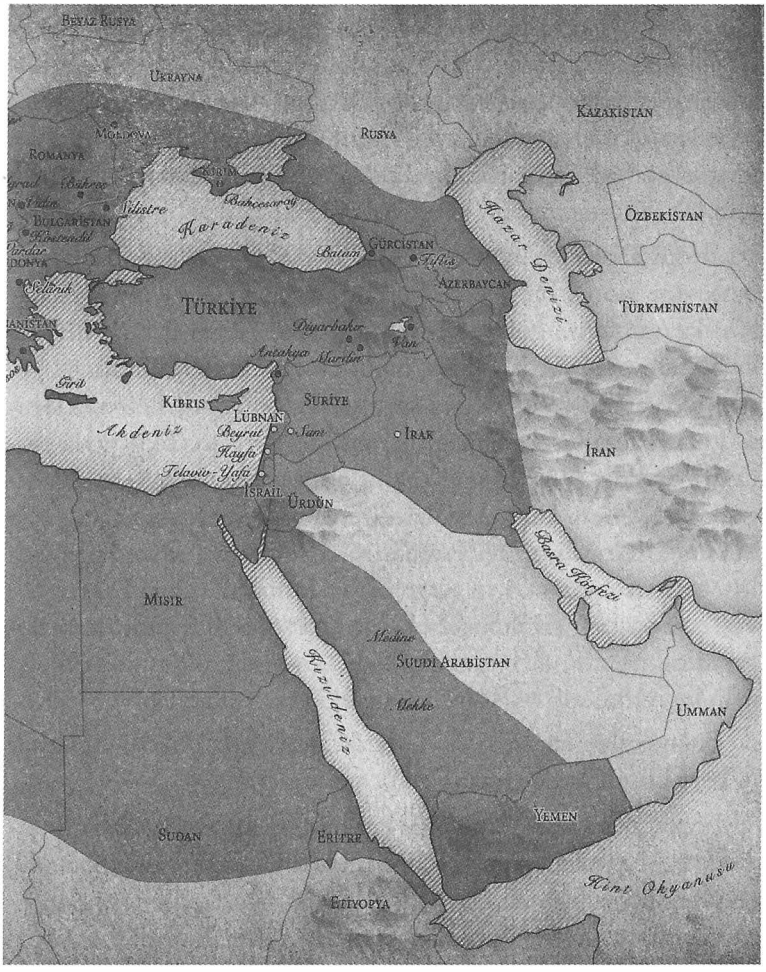
Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nın ardından çöküşüyle birlikte Ortadoğu'nun esası, bir bakıma Osmanlı'dan önceki İslami döneme dönmüş oldu. Bu Arap toprakları, güneybatı Asya ve Kuzey Afrika idi. Müslüman ülkelerle bitişik olan Arap dünyası, kendi çevresini oluşturdu. Ancak bu çekirdeğin siyasi karakterleri ve dinamikleri çok farklı oldu.

1922 yılında düzenlenen El Akir Konferansı ile Irak, Kuveyt ve Necad arasındaki sınırlar İngilizler tarafından çizildi. Bu sınırlarla birlikte Batı'nın egemenlik kavramı, bölgenin siyasi lügatine girmiş oldu. Bu kelime kültürel olarak bölgenin kabile karakterine ters olmakla birlikte bölgenin iç toprak ticareti ekonomisi ile uyuşmuyordu. Sınır bilinmiyordu ve bölge 'kervanların sanki gemiler gibi arkalarında iz bırakmadan yüzdüğü bir kum denizi' gibiydi. Sınırlar doğal coğrafi, etnik, demografik, dilbilimsel veya dini bölünmelere göre bölünmemiş; aksine siyasi gerçeklere göre bölünmüştü ve bu gerçekler de İngilizlerin Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan'da Batı yanlısı rejimler oluşturarak Arapların birleşmesini önlemeye yönelik çabalarının bir parçasıydı. Pratikte ise bu sınırlar, bu dönemde birbirlerine karşı bir rol oynayan bölgesel siyasi dinamikler için iki terime zemin hazırladı: Pan-Arap milliyetçiliği ve ulus-devlet milliyetçiliği. Bu bölgecilik karşıtı yerelcilik olarak da isimlendirilebilir.

Bir zamanlar Osmanlı'nın hükmettiği coğrafyada şu an yaşayan devletler.

Bu dönemde bu karşıt notalar, çıkarları Ortadoğu'ya karşı olan büyük güçlerin yönettiği bir orkestra tarafından çalındı ve bölgesinin siyasi dinamiklerinde itici birer güç oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır ve Körfez'i kontrolde etkisiz olan İngiltere; Uluslar Birliği aracılığıyla Filistin, Ürdün ve

Irak'ta bir manda kurdu. Tunus, Fas ve Cezayir'de zaten sömürgesini sürdürmekte olan Fransa ise Büyük Suriye'nin (Suriye ve Lübnan) büyük bir kısmını manda yönetimine aldı.

Görünüşte manda sahibi bu ülkeler, çobanlık yaparak bu ülkeleri bağımsızlığa ulaştıracaktı; ama gerçekte ise bu mandalara

uluslararası yasallaştırılmış sömürüden biraz daha fazlası tanınmıştı. Manda sistemi, fonksiyonunu yitirmiş Osmanlı Devleti'nin işgal edilmiş topraklarını, Batının ekonomik ve stratejik çıkarları için siyasi bölünmeyi sürdürmek amacıyla tasarlanan ve çizilen sınırların oluşturduğu politik bütünlüklere bölmek için bir Batı şemasıydı.

Samir Emin'in 'üçüncü devlet' dediği Ortadoğu'nun küçük burjuvası, ironik bir şekilde Batı'nın özgür irade ve milliyetçilik gibi kavramlarını benimseyerek işgalci güçlerin fiziki varlığına karşı mücadele verdi. Ulusal özgürlük hareketleri Ortadoğu genelinde yayıldı ve iki dünya savaşı arası dönemde bölgesel siyasi dinamikler ulusal bağımsızlık mücadelelerinin çokluğuyla parçalara ayrıldı. 1945 yılında İngiliz vesayeti altında, yeni sömürgeci hareketlere karşı popüler direnişi önlemek amacıyla Arap hükümetlerinin işbirliği yapmasını sağlamak ve sözde bağımsızlığa geçişi yönetmek için Arap Birliği kuruldu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, aynı zamanda bölgedeki sözde bağımsız devletlerin kurulmasının da başlangıcı oldu. Ancak İsrail'in Filistin'i işgali, bu rejimlerin halkları üzerindeki etkisini azalttı.

Bağımsızlığı kazanan devletlerde siyasi güç, politik kurumlara yöneldi. Bölgede siyasi bir elit oluştu.

Sonuç olarak, günümüze de yansıdığı şekilde Osmanlı'nın ardından Arap ve Ortadoğu dünyasındaki uluslaşma sürecinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Batılı ülkeler tarafından çizilen sınırlar, siyasi kimliğin oluşmasında tarihi bir gerçek olarak yer aldı. 20. yüzyılın ortalarında ise Soğuk Savaş ve bunun neticesinde ortaya çıkan Arap milliyetçiliği, oldukça etkin bir rol oynadı. Siyasi liderlerin çabaları ve Arap Birliği sayesinde ülkelerin işbirlikleri, Pan-Arabizm'in kurumsallaşmasını sağladı. Arap Birliği'nin yanı sıra Arap milliyetçiliğini yansıtan birçok kurum arzı endam etti...

Belki de ortadan kalkmasıyla yukarda resmetmeye çalıştığım tüm bu kaotik manzaranın doğmasına neden olan ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile tarihe karışan Osmanlı İmpara-

torluğu'nun üç kıtada boşalttığı topraklardan yaklaşık 50 ülke doğdu. Osmanlı ayrıca Hindistan, Pakistan ve Bangladeş Müslümanlarını, Singapur, Malezya, Endonezya, Türkistan Hanlıkları, Nijerya ve Kamerun'u da hilafet otoritesinin altına almıştı. Osmanlı Ordusu çeşitli zamanlarda 14 değişik ülkede bulunmuş, donanması dünyanın birçok denizinde yelken basmıştı. Osmanlı'nın sahneden çekilmesiyle dengesi bozulan bu topraklar, bir daha huzur yüzü görmedi.

Pasif direnişle koca bir imparatorluğu dize getirdi

MAHATMA GANDİ'NİN SİLAHSIZ SAVAŞI

"Çok iyi bir fikir olabilirdi..."
Gandi, 'Batı medeniyeti hakkında ne düşünüyorsunuz' şeklindeki soruyu cevaplıyor.

20. yüzyılın en ses getiren olaylarından biri de Mahatma Gandi isimli Hintli liderin, 'pasif direniş' yöntemi ile tek bir kurşun bile sıkmadan, koskoca Britanya İmparatorluğu'na diz çöktürüp, ülkesi Hindistan'a bağımsızlığını kazandırmasıydı. İşte, hâlen en etkili silah olarak kabul edilen 'pasif direnişin' hikâyesi...

Hindistan'daki İngiliz işgali, 17. yüzyılın başında başlamış, 19. yüzyılda zirveye ulaşmıştı. Koloniye karşı Hint direnişi ise, halk İngilizleri ülke dışına atmak için birleştikçe 20. yüzyılda ağırlık kazanacak, Gandi ise, bu mücadelenin baş aktörü olacaktı. Hint halkı tarafından 'Mahatma' *(Büyük Ruh)* olarak anılan Gandi, 1869 yılında doğmuş ve adını, İngiliz sömürgeciliğine karşı oluşan Hint milli hareketinin, 1919-48 yılları arasındaki en önemli lideri olarak tarihe yazdırmıştı.

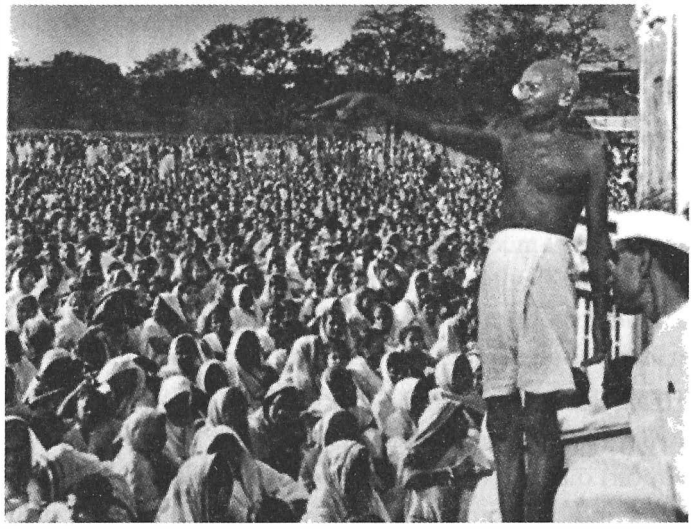
1869'da Porbandar'da Vaşiya kastından bir aileden tüccar bir babanın oğlu olarak doğan Mohondas Karamçand Mahatma Gandi, 12 yaşındayken evlendirilmişti. İçinde olduğu sosyal yapının yasaklamasına karşın, İngiltere'de hukuk öğrenimi yaptı.

1888-91 yılları arasında Londra'da hukuk öğrenimi gördükten sonra, bir Hint firmasında çalışmak üzere Güney Afrika'ya gönderildi. Orada başarılı bir meslek hayatı olmasına rağmen, Güney Afrika'daki beyaz azınlığın, bölgedeki yerli Güney Afrikalılara ve Hintlilere uyguladıkları kötü muamele ve ırk ayrımı, onun bölgedeki Hint toplumunun sosyal ve siyasi haklara kavuşmaları için mücadeleye başlamasına sebep oldu. Irkçılığın çirkin yüzü ile ilk olarak burada karşılaştı; dayak yedi, otellerden ve trenlerden kovuldu. Sonuç olarak kendisini bu ülkedeki Hintlilerin yaşam şartlarının iyileştirilmesine adadı.

1894'te Hint asıllıların oy verme hakkını elinden alan düzenlemeye karşı çıkmasıyla birlikte, önde gelen politik eylemcilerden biri olarak sivrilmeye başladı. Her ne kadar düzenlemeyi engelleyemese de, bir kez sesini duyurmuştu. Bunun sonucunda birçok defa tevkif edildi, işkenceye maruz kaldı. Fakat bunlar onu yıldırmadı. Güney Afrika'da yerli Afrikalılarla Batılı beyazlar arasında ırk ayrımı güden İngiliz ve Hollanda siyasetinin düşmanıydı. Güney Afrika'dayken geliştirdiği şiddetsizlik politikası *satyagraha (gerçeğe adanma)* ile kendince yanlışlara karşı çıkmaya başladı.

Şiddet içermeyen direnişi yedi yıl sürdü, yüzlerce kişi hapse atıldı, ama en sonunda ırkçı Güney Afrika hükümeti, İngiliz ve Hindistan'ın da baskısıyla pes etti. 1914'te uzlaşma sağlandı. Bunun ardından Gandi kendisine çok para kazandıran işinden ayrılarak mücadele için 1915'te tekrar Hindistan'a döndü.

Gandi'nin Güney Afrika'da geçirdiği yıllarda oluşturduğu felsefesinin temellerini, şiddet karşıtlığı, sivil itaatsizlik, pasifizm, uzlaşmacılık, çilecilik, Asya milliyetçiliği, Hinduizm akımının dinsel mistik öğeleri, dinlere saygı ve teknoloji karşıtlığı oluşturuyordu. Şiddet, yalan ve haksızlığı aynı şey olarak gördüğünü açıklayan Gandi'nin mücadele prensibi, düşmanı mahvetmeye değil, zaferi kazanmaya odaklıydı. Ona göre zalimlere karşı üç silah kullanılmalıydı. Şöyle ki; düşmanla işbirliği yapılmamalı, be-

Tüm hayatını şiddetsizlik politikası ve barışa adayan, bunun bedelini de ruhu, bedeni ve servetiyle ödeyen Gandi, ilginçtir, defalarca Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmesine karşın, bir kez bile bu ödülü alamadı!

ruber olunmamalı ve çalışılmamalıydı. Ayrıca hasımlara eziyet edilmemeli, fiziksel zarar da verilmemeliydi. *"Eğer zalimlere karşı, zalimlerin usullerini kullanırsak, onlardan farkımız kalmaz"* diyordu Gandi. Ve hepsinden önemlisi, her türlü vahşete karşıydı. Mücadele ilkelerinden sonuncusu ise, rakiplerine gerektiği zamanda insani yardımı esirgememekti. Afrika'da Hintli halkın mücadelesini verirken, çıkan veba salgınında mücadeleye ara verecek ve karşısındakilere yardım etmek için çevresine toplananları seferber ederek, bu yaklaşımını fazlasıyla sergileyecekti.

Gandi ve arkadaşları silaha silahla karşılık vermediler. Düşmanlığı sevgi, saldırıyı merhametle karşıladılar. Bu tutumları düşmanı şaşırttığı gibi, seçeneklerini de sınırlıyordu. Sözgelimi Güney Afrika'daki belalısı General Smuts; *"Hintlileri sevmiyorum fakat size karşı güçsüzüm. Gerektiğinde bize yardım ediyorsunuz, size karşı nasıl şiddet kullanabiliriz. Bize karşı silahlı güç kullansanız, işinizi bitirmek kolaydı, ancak siz düşmanınıza el bile kaldırmıyorsu-*

nuz. Acı çekerek, zafere ulaşmak istiyorsunuz. Bu durumda çaresiz kalıyoruz" diyecekti. Pasif direniş Güney Afrika'da başarıya ulaşmıştı. Şimdi sıra aynı işi kendi ülkesinde yapmaya gelmişti.

Şimdi sıra Hindistan'da

Tam 21 yıl sonra, 9 Ocak 1915'te ülkesi Hindistan'a dönen Gandi, on binler tarafından karşılandı. Afrika'daki ünü kendisinden önce anavatana ulaşmıştı. Artık Hindistan'ın milli simgesi ve en büyük kurtuluş ümidiydi. O yıllarda Hindistan, İngiliz sömürgesiydi. Hindistan İngiltere'den özgürlüğünü kazanabilme vaadi karşılığında, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye 985 bin asker vermiş, buna rağmen savaşın bitişi ile verilen sözler unutulmuş, özgürlükler daha da kısıtlanmıştı.

Bu gidişe 'dur' deme niyetinde olan Gandi, Hindistan'da siyasete atıldı. Güney Afrika'daki ününe rağmen burada şiddete başvurmaksızın uyguladığı fikirleri radikal Hintliler tarafından başlangıçta kabul görmedi. Ahmedabad'a yerleşerek Hint halkının kendi kendini yönetmesi yönündeki fikirlerini yaymaya başladı. İngilizlerin yaptığı bazı katliamlardan ve uygulamaya sokmaya hazırlandığı bazı kanunlardan haberdar olunca, bütün arkadaşlarına devlet hizmetinden çekilme çağrısı yaptı. *Pasif direniş başlamıştı*. Çıplak vücuduna bir beyaz bez sarıp, sadece keçi sütü ile geçinerek pasif direnişi sürdürdü. İngilizler ona önce güldüler. Ancak zamanla idealine candan inanan ve memleketi için her şeyi fedaya hazır olan bu adamın, bu sessiz mücadelesinde bütün Hindistan'ı arkasından sürüklediğini hayret ve dehşetle izleyeceklerdi.

13 Nisan 1919'da Amritsar'da düzenlenen bağımsızlık yanlısı gösterilerin İngilizler tarafından kanla bastırılması ve 400 kişinin ölmesinin ardından Gandi, sömürge yönetimine karşı doğrudan cephe aldı. Bağımsızlık hareketinin ve Kongre Partisi'nin başına geçti ve partiyi elit bir organizasyondan, halk desteğini arkasına almış daha etkin bir politik organizasyona dönüştürdü. Hindistan'da olduğu yıllar boyunca İngiliz emperyalizmine karşı pasif ve

uzlaşmacı bir çizgi izleyen Gandi, İngiliz yönetimine karşı da *Satyagraha* silahını kullandı. Hintlileri İngiliz kurumlarını ve ürünlerini boykot etmeye, kamu görevlerinden istifa etmeye, devlet okullarındaki çocuklarını geri almaya, vergileri ödememeye, İngiliz unvanlarını ve rütbelerini terk etmeye çağırdı.

Her ne kadar şiddet olayları çıktığında Gandi geri çekilse ve sıkıyönetim ilan edilse de, Satyagraha tüm Hindistan'a yayıldı, milyonlarca destekçi kazandı. Hatta Gandi taraftarları, İngiliz yasalarına karşı verdikleri bu mücadelede, hapse girmek için güle oynaya kuyruk oluşturuyordu! Gandi taraftarları her türlü işten ellerini çekmiş, tüm faaliyetlerini askıya almışlardı. Tek geçim kaynağı olarak el sanatlarının üretilip, satılmasına karar verilmişti.

Gandi bu süreçte defalarca hapse atıldı. 1924'te ağır bir şekilde hastalanınca, dönemin İngiliz sömürge valisi, öleceğini düşündüğü için serbest bıraktırdı ama Gandi'nin ruhu gibi bünyesi de dayanıklıydı. Tekrar direnişin başına geçti. Hapisten çıktığında Ulusal Kongre bölünmüş, Müslümanlarla Hinduların birlikteliği sona ermişti. Gandi'nin politik etkinliği azalmıştı. 1928 Aralık'ındaki Kalküta Kongresi'nde Gandi, Hindistan için dominyon (İngiliz uluslar topluluğuna üye olan bağımsız ülkeler) statüsü talep etmiş, aksi takdirde tam bağımsızlık için ulusal bir direniş başlatma tehdidini savurmuştu.

Etrafına ileriki yıllarda bağımsız Hindistan'ın devlet başkanı da olacak Nehru'nun bulunduğu gençleri toplayarak, genel boykotu başlattı. Bu arada sürekli olarak hapse girip çıkıyor, ama mücadelesinden taviz vermiyordu. Aynı zamanda Hindu-İslam birliğini ve 'Ahimsa'yı *(şiddetten kaçınma)* savunuyordu. Liderlik ettiği hareketi için de örnek bir hayat yaşadı; dünya malı edinmeyi reddediyor, dünya nimetlerini elinden çektiği dua, oruç ve meditasyonla dolu bir hayat yaşıyordu. Hintliler bu kişisel adanma sonucunda onu, Mahatma yani *'Büyük Ruh'* diye çağırmaya başladılar.

Gandi, ömrü boyunca İngilizlerle mücadele etmesine karşın, 7 Ağustos 1942'de, Hint Ulusal Kongresi'nde, İkinci Dünya Savaşı'nın en sıcak günlerinde yaptığı konuşmada söylediği şu sözlerle, belki de tüm hayat felsefesini özetliyordu: "Onlara karşı en büyük saldırıya hazırlandığım anda bile, kalbimde İngilizlere karşı nefret olamaz."

Gandi 1931'de İngiltere ile anlaştı ve sivil itaatsizlik kampanyasını sona erdirdi, Londra'ya giderek 'Yuvarlak Masa Konferansı'na katıldı. Hindistan'a döndüğünde ise işlerin rayından çıkmış olduğunu gördü. Hintliler ile İngilizler arasındaki görüşmelerin ardından yeşeren sükûnetin süreceğine dair umutlar, Gandi ve Nehru yeniden tutuklanarak hapse atılınca sona erdi.

1935'te İngiliz Parlamentosu'nun Hindistan Hükümeti Yasası'nı kabul etmesiyle sınırlı bir kendi kendine yönetim sağlanmış oldu. Bu yasa Hindistan eyaletlerine demokratik bir sistem, oto-

nom bir yönetim sağlıyordu. Kongre Partisi ile Müslümanlar Birliği arasında ayrılıklar, Hintliler ile Müslümanlar arasında Hindistan'ın bölünmesine ve Pakistan'ın kurulmasıyla neticelenen bir mücadeleye sebep olacaktı.

1939 Eylül'ünde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle İngiltere, tek taraflı olarak Hindistan'ın Müttefiklerin yanında savaşa girdiğini ilan etti. Buna cevaben ise Kongre Partisi hükümetten çekildi ve Hindistan'a tam bağımsızlık verilmedikçe İngilizlerin savaş çabalarını desteklemeyeceğini duyurdu. Müslümanlar Birliği ise savaş süresince İngilizlere destek verdi. İngiltere 3 Haziran 1947'de, İngiliz-Hint İmparatorluğu'nun Hindistan ve Pakistan olarak iki ayrı ülkeye bölünmesini planladığını duyurdu.

Gandi'nin hayali gerçek oluyor

1945'te İngiltere'deki yeni İşçi Partisi hükümetinin başlattığı müzakereler 1947'de Mountbatten Planı ile sona erdiğinde, iki yeni dominyon ortaya çıkıyordu; Hindistan ve Pakistan. 15 Ağustos 1947'de gece yarısı Pakistan ve Hindistan, bağımsızlıklarını resmen elde etti. Gandi yıllarca süren çilesinin semeresini almıştı. Bu esnada 1946'da İngilizlerin tahrikiyle Hindularla Müslümanlar arasında çarpışmalar başlamış, daha sonra bütün Hindistan'a yayılmıştı. Gandi, sükûnet çağrılarına kulak verilmeyince, oruca başladı. Bilgenin, pasifizm içeren bu yaklaşımı bir kez daha ses getirmiş, Kalküta ve Delhi'deki ayaklanmalar sona ermişti. Gandi son aylarını, bu çarpışmalardan, İngilizlerin Hindistan'ı bölüp, bir kısmını Pakistan olarak ayırmalarından ve milyonlarca insanı, özellikle Müslümanları İngilizlerin Pakistan'a göçe zorlamasından dolayı üzüntü ile geçirmişti.

Şiddetsiz de sonuca ulaşılabileceğini gösterdi

Gandi, 30 Ocak 1948'de Delhi'de, Müslümanlara olan sıcak ve barışçıl yaklaşımından hoşlanmayan Nathuram Godse adlı Hindu bir fanatik tarafından öldürüldüğünde, ardında, politik

tarihin en etkin sonuç alma yöntemlerinden olan 'sivil itaatsizliği' ve 'şiddetsizliği' bırakıyordu.

Gandi, 20. yüzyılın ilk yarısının en ilham verici lideriydi. Sosyal değişim için en etkin yol olarak sivil itaatsizliği ve şiddet içermeyen toplu gösterileri savunması, Polonya'dan Amerika'ya, oradan Burma'ya kadar özgürlük hareketçilerine çok şey öğretti. Her şeyden önce, işgalci bir güce karşı hiç şiddete başvurmadan da mücadele edilebileceğini ve başarıya ulaşılabileceğini tüm dünyaya göstermişti.

Amerika'da başlayan ekonomik kriz, dünyayı fakirleştirdi

BÜYÜK BUHRAN

(1929–1939)

"Büyük Buhran yıllarını yaşayıp da ondan korkmamış olan yoktur. Onu yaşayanları, bundan böyle dünyanın ekonomik açıdan güvenli olduğuna hiç bir şey ikna edemez."
Isaac Asimov,
Amerikalı bilim kurgu yazarı

Dünya bir anda fakirleşti. Ekonomi durdu. New York'tan başlayan kriz, dalga dalga tüm dünyaya yayıldı. Ve ortaya çıkan büyük ekonomik çöküşün akabinde yaşanan gelişmeler, kimilerine göre, İkinci Dünya Savaşı'na neden olan aşırı akımları iktidara getirdi.

1929'da Amerika'da başlayıp, Avrupa ve dünyanın diğer sanayileşmiş bölgelerine yayılan ve 1939'a kadar devam eden bu büyük ekonomik çöküş *(Great Depression)* ya da dilimizde daha bilinen şekli ile Büyük Buhran *(Büyük Bunalım* ya da *Büyük Depresyon* olarak da geçer), sanayileşmiş Batı dünyasının gördüğü en ciddi ve en uzun bunalım olmuştu. Her ne kadar Amerika bu depresyona altı ay önce girmiş olsa da Büyük Buhran'ın tam olarak 1929 Ekim'inde New York Menkul Kıymetler Borsası'ndaki *(Wall Street)* hisse senedi fiyatlarının feci bir şekilde düşmesiyle başladığı söylenebilir.

Üç yıl boyunca hisse değerleri devamlı suretle düştü. Binlerce bireysel yatırımcıyı harabeye çevirmesinin yanında hisse senetlerindeki bu keskin düşüş, bankaları ve diğer finansal kurum-

ları, özellikle de portföylerinde hisse senedi bulunduranları oldukça zora soktu. Nihayetinde birçok banka borçlarını ödeyemez duruma geldi; 1933'e gelindiğinde Amerika'daki 25 bin bankadan 11 bini iflas etmişti. Bu bankaların iflasıyla birlikte ülke ekonomisinde güven kaybı oluştu. Bu durum, harcamaların, talebin ve bu nedenle de üretimin en düşük seviyelere inmesine yol açtı. Böylece enflasyon daha da kötüleşti. Sonuç; üretimin çok ciddi bir şekilde düşmesi ve işsizliğin de yine aynı şekilde artması oldu. 1932'ye gelindiğinde Amerika'daki tekstil sektörünün üretim miktarı, 1929'dakine oranla yüzde 54 düşmüş, işsiz sayısı da 12 milyondan 15 milyona çıkmıştı, Diğer bir deyişle toplam iş gücünün yüzde 25-30'u işsiz kalmıştı.

Büyük Buhran, Amerika'da başlamış, ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ve Avrupa ekonomileri arasındaki derin ve özel ilişkilerin göz ardı edilmesinden dolayı dünya çapında bir ekonomik bunalıma dönüşmüştü. Amerika, savaştan sonra, savaşın kendisinden ve savaş tazminatlarından dolayı zor durumda olan ülkeler veya savaş tazminatı ödeyen Almanya ve diğer yenik ülkelerden dolayı ulusal ekonomisi zayıflayan Avrupa için en büyük finansör ve kredi sağlayıcı olarak çıkmıştı. Amerikan ekonomisi çökünce Avrupa'ya akan yatırımlar da kurudu ve burada kurulmaya çalışılan refah sistemi de çökmeye başladı.

Buhran en çok Amerika'ya borcu olan Almanya ve Büyük Britanya gibi ülkeleri vurdu. 1929'un sonlarına doğru Almanya'daki işsizlik oranı keskin bir şekilde artmaya başladı ve 1932'nin başlarında işsiz sayısı, toplam işgücünün yüzde 25'ine tekabül eden 6 milyona ulaştı. Büyük Britanya nispeten daha az etkilenmişti; ancak sanayisi ve ihracat sektörü İkinci Dünya Savaşı'na kadar derinden etkilenmiş bir şekilde kaldı. Diğer ülkeler bu çöküşten, 1931 yıllarına doğru etkilenmeye başladı. Neredeyse bütün ülkeler, yeni gümrük vergileri koyarak, olanları arttırarak ve ithâlâta kota getirerek yerli üretimi arttırmanın

1930'un Büyük Buhran yıllarında her dört Amerikalı'dan biri işsiz kalınca, Federal Hükümet devreye girerek en büyük işveren olmak zorunda kaldı. New Deal programı çerçevesinde hayata geçirilen 'İş Geliştirme Yönetimi' programıyla 8,5 milyon Amerikalı, park, bahçe, yol inşaat gibi bilek gücü gerektiren işlerde istihdam edildi. Sayısız köprü ve yol yapıldı, mevcutlar onarıldı. Foto: *National Archives*

yollarını aradı. Bu sıkı uygulamaların etkisi, uluslararası ticaret hacminin çok ciddi bir şekilde düşmesi şeklinde kendisini gösterdi. Ülkeler ardı ardına ithâlâta sınır koyunca, 1932 yılında dünya ticaret hacmi neredeyse yarı yarıya düşmüştü.

Büyük Buhran, politik arenada da çok etkili olmuştu. Ekonomik stres, 1932 sonlarında Demokrat Partili Franklin D. Roosevelt'in Amerikan Başkanı seçilmesine yol açtı. Roosevelt, ekonomik yapıda birçok değişiklik yaptı ve iyileşmeyi sağlamak için büyük çaplı imece/kamu projelerini hayata geçirdi. Bu aktif müdahaleye rağmen yüksek işsizlik oranı ve ekonomik durgunluk sürdü. Tablolara göre bazı değerlerde düşme olsa da İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce işsizlik oranı yüzde 15 idi.

Savaşın başlamasıyla denizaşırı ülkelerin, Amerikan silah şirketlerinden silah ve cephane talep etmesiyle işsizlik oranı çok

Amerika'da sefalet o kadar artmıştı ki insanlar bedava ekmek kuyruğuna giriyorlardı.

hızlı bir şekilde düşüşe geçti. Buhran, Amerika'nın savaşa girdiği 1941 yılında tamamen son buldu.

Büyük Buhran, Avrupa'da radikal güçlerin kuvvetlenmesine ve liberal ekonominin ise itibar kaybetmesine yol açmıştı. Almanya'daki ekonomik çöküntü, Adolf Hitler'in 1933'te iktidarı ele geçirmesinin yolunu açacaktı. Nazilerin geniş çaplı imece projeleri ve cephane üretimini çok hızlı bir şekilde genişletmeleriyle, Buhranın Almanya'daki etkisi 1936'da sona erdi. Zira ülke savaş ekonomisine geçiş yapmıştı.

Buhran neden patlak verdi?

Etkisi çok az olsa da Büyük Buhran'ın sebepleri arasında 1920'li yıllardaki refahın ve bu durumun getirdiği rahat psikolojinin, Amerikan ekonomisi içindeki dengesizlikleri ve zayıflıkları örtmesi de sayılabilir. Büyük Buhran, ülkenin politik ve mali

kurumlarının 1930'larda başlayan ekonomik düşüşle baş edemeyeceğinin yanında bu zayıflıkları da ortaya çıkarmıştı. Büyük Buhran'dan önce hükümetler geleneksel olarak bu düşüşlere pek müdahale etmiyorlar, gerekli ekonomik müdahaleleri yapmak için kişisel olmayan piyasa güçlerini kullanıyorlardı. Ancak bu piyasa güçleri, buhranın ilk zamanlarında tek başlarına istenilen ekonomik düzelmeyi sağlayamamıştı ve bu durumun acı bir şekilde de olsa keşfi, Amerikan ekonomisinde köklü değişiklikler yapılmasına yol açtı.

Buhrandan sonra hükümet müdahalesi, vergilendirme, sanayi düzenlemesi, kamu işleri, sosyal sigorta, sosyal yardım kurumları veya açığa dayalı harcamalar, pazar ekonomisine sahip sanayileşmiş ülkelerde ekonomik istikrarı sağlamak için kullanılan başlıca metotlar haline geldi.

Buhran, ekonomi teorilerinde ve hükümet politikalarında da köklü bir değişime sebep oldu. 1920'lerde hükümetler ve işadamları, 19. yüzyıldan kalma bir inanışla refah seviyesinin, hükümetlerin iç ekonomiye müdahalesinin, uluslararası ticarette sınırlamaların düşük olmasıyla, para piyasalarının sabitlenmesi ve kolay bir şekilde diğer ülkelerin parasına dönüştürülebilmesiyle çok yüksek olacağına inanıyorlardı. 1930'larda buna inananların sayısı oldukça azalmıştı.

Latin Amerika gibi ekonomileri hammadde ihracatına bağlı olan ülkeler, 1920'lerin sonundan bu yana zaten ekonomik bunalım yaşamaktaydılar. Daha etkin tarım metotları ve teknolojik değişiklikler, tarım ürünlerinin arzının talepten daha hızlı bir şekilde yükselmesi anlamına geliyordu ve bunun neticesinde fiyatlar düşüyordu. Sonuçta bu üretici ülkelerin hükümetleri, malları stoklamaya başladı. Ancak bu stoklama işi de Amerika ve Avrupa'dan alınacak borçlarla yapılabiliyordu. Bu borçlar alınamayınca stok edilen mallar piyasaya sürüldü; bunun sonucu olarak fiyatlar düştü ve ham madde üreten ülkelerin gelirleri çok keskin bir düşüş yaşadı.

Her şey çöküyor...

Büyük Buhran dünya genelinde çok hızlı bir şekilde yayılmıştı, çünkü hükümet müdahaleleri çok yetersiz kalmıştı. Hükümetler, ihracat gelirlerinin çok fazla düştüğünü görünce aşırı tepki göstererek ithâlâta çok sıkı gümrük vergisi uygulamaya başladılar ve ticareti azalttılar. Dahası, o zamanın ekonomi teorisi tarafından desteklenen tek politika deflasyon *(enflasyonun tam tersi olarak fiyatlardaki düzenli düşüş)* olduğundan dolayı bütün hükümetlerin ilk tepkisi harcamaları kesmek oldu. Sonuç olarak tüketici talebi ciddi şekilde düştü. Deflasyoncu politikalar, kritik bir şekilde döviz kurlarına bağlıydı. Paraların değerini altına bağlayan Altın Standardı'na göre *(Gold Standart)* hükümetler sabit döviz kurlarını değiştirmeden devam ettirdiler. Ancak buhran süresince, bankalar, para almaya ve paralarını içerde tutmaya ikna etmek için faiz oranlarını yüksek tutmaya zorlandı. Fiyatlar düştükçe faize yatırılan geri ödemeler reel olarak arttı ve hem işletmeler hem de bireyler için borç para almak çok maliyetli hale geldi. Birinci Dünya Savaşı, bu tür bir politik güvensizliğe yol açmış ve buhranı durdurmak için yapılacak uluslararası bir müdahale imkânsız hale gelmişti.

1931 yılında Amerika'daki bankalar Avrupa'daki fonlarını çekmeye başladı; bu, Avrupa parasının satılmasına ve ardından birçok Avrupa bankasının çökmesine yol açtı. Bu noktada hükümetler ya Almanya'da olduğu gibi kambiyoyu kontrol etmeye ya da Büyük Britanya'da olduğu gibi paranın değerini düşürmeye başladılar. Bunun nihayetinde ise 'altın standardı' çöktü.

Liberal politikalar itibar kaybetti

Büyük Buhran, büyük politik uygulamalara yol açmıştı. Almanya ve Japonya gibi ülkelerde buhrana karşı uygulanan metotlar, militarist yönetimlerin yükselmesine sebep olmuştu ve bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı'na yol açan sınırlı dış politika uygulamasını benimsemişlerdi. Amerika ve Büyük Britanya gibi ülkelerde ise hükümet müdahaleleri, kaçınılmaz bir şekilde sos-

yal yardım sistemlerinin ve İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden günlerde kontrollü ekonomilerin oluşmasına yol açmıştı. Amerika'da Roosevelt 1933 yılında Başkan seçilmiş ve az önce belirttiğimiz gibi, sokak temizliği ile posta ofislerinin boyanması gibi iş şemaları ile işsizliğin azaltılmasını içeren ve hükümetlerin ekonomiye müdahale edebileceği 'New Deal' (Yeni Anlaşma) olarak bilinen ekonomi programını hayata geçirmişti.

Kapitalizmin serbest piyasa ekonomisinden devletçiliğe kısa süreli bir geri adım olarak yorumlanan 'New Deal', temel olarak depresyon tarafından ezilen çalışan sınıfın şartlarını iyileştirmeyi hedefliyordu. Kimi ekonomistlere göre 'New Deal', depresyonun etkilerini ortadan kaldırmamakla birlikte, Amerikan toplumunun üzerinde büyük etkisi oldu. Hükümet, işadamları ve sanayiciler arasındaki ilişkiyi yeniden düzenledi. New Deal'e kadar Amerikan halkı geleceğini özel sektörde görüyordu. Depresyon'un ardından yüzünü başkente çevirerek Federal hükümetin ekonomiye müdahalesini bekler oldu. Sanayici ve işadamları Amerika'daki tek belirleyici güç olmaktan çıktı ve sahneye hükümet ve işçi sendikaları da çıktı. Amerikan hükümeti, Merkez Bankası Sistemi aracılığı ile para yönetimini üstlendi. İşverenler, işçi sendikaları ve hükümetin oluşturduğu sacayağı İkinci Dünya Savaşı'nda bir bütün olarak hareket etti. İşçiler istikrarlı bir işgücü garanti ederlerken, hükümet yalpalamayan, iniş çıkışların hırpalamadığı istikrarlı bir piyasayı garanti etti. İşverenlere gelince, onlar hem hükümetle, hem de işçilerle uzlaşmak yoluna gittiler. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF), Depresyon şartlarında kuruldu.

Amerikan ekonomisinin büyümesi aslında yeniden silahlanma sayesinden olmuştu. Almanya'da Hitler daha işgalci politikaları benimsemiş ve bu da daha fazla iş imkânı oluşturmuştu ve nihayetinde 1939 yılında işsizlik tamamen ortadan kalkmıştı. Aynı yıl içerisinde hükümet tarafından da ödenen yeniden silahlanma sanayisi en çok kazandıran iş olmuştu. Enflasyonu dü-

şük tutmak için ticari kontroller arttırılarak tüketim azaltılmıştı. 1939 yılında Almanya'nın gayri safi milli hâsılası 1929 yılındakinden yüzde 59 fazlaydı ve bu büyüme, büyük oranda silah ve makine üretimi sayesinde sağlanmıştı.

Milliyetçiliği tetikledi, savaşın kapısını açtı

Büyük Buhran, dünyada 50 milyon insanın işsiz kalmasına, dünyadaki toplam üretimin yüzde 42 oranında ve dünya ticaretinin de yüzde 65 oranında azalmasına neden olmuştu. 1929 yılına kadar dünyada oluşan diğer krizlere bakıldığında dünya ticaretinin en fazla yüzde 7 oranında düştüğü düşünülürse, 1929 Buhranı'nın önemi daha iyi anlaşılabilir. Tabii ki bu kriz sadece insanların cebini değil, aynı zamanda dünya politik sistemini de etkilemiş, büyük çalkantılara sebep olmuştu.

Kennedy, Foreman-Peck ve Kaldor gibi bazı siyaset bilimci ve iktisatçılar, söz konusu buhranın olmaması durumunda 20. yüzyılı etkileyen Hitler, Roosevelt gibi liderlerin ortaya çıkamayacağını iddia ederler. Hatta bu isimlere göre, Sovyet Sistemi de, ciddi bir ekonomik rakip ve dünya kapitalizmine bir alternatif olarak, Büyük Buhran sonucu ortaya çıkmıştır. Buhranın yarattığı sonuçlar tüm dünya için bir felaket olmuş, hem siyaset hem de kamusal düşünceler üzerinde etkileri olmuştur. Sonuç olarak 1930–1931 yılları arasında on iki ülkenin onunda askeri darbeyle olmak üzere hükümet ve rejim değişikliği gerçekleşmiştir. Büyük Buhran'ın bu değişim sürecinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Herbert Hoover gibi sağ partiler, Avustralya ve İngiltere'deki gibi sol partiler yerlerini karşı görüşteki partilere bırakmıştır. Bu siyasi çalkantılar, Japonya (1931) ve Almanya'da (1933) ulusalcı, savaş yanlısı ve fiilen saldırgan partilerin zafer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme, çoğu iktisat tarihçisi tarafından, Büyük Buhran'ın en uzun vadeli ve uğursuz sonucu olan İkinci Dünya Savaşı'nın kapılarını açtığı şeklinde yorumlanmıştır.

Buhran sonucu Batı Avrupa'da radikal sağın gücü hızla artarken, sol görülmemiş bir biçimde güç kaybetmişti. Solun bu şekilde zayıflaması, sadece komünist sınırlar içinde kalmamıştı. Örneğin, Hitler'in zaferiyle birlikte Alman Sosyal Demokrat Partisi tamamen ortadan kalkarken, Avusturya'da Sosyal Demokrat Parti dağılmıştı. Aynı şekilde, İngiliz İşçi Partisi 1931'de üyelerinin yarısını kaybetmiş ve 1913'e kıyasla büyük bir güç kaybetmişti. Büyük Buhran'ın dünya siyasi tarihine bıraktığı en büyük hediye olan milliyetçilik hareketleri, 1932'de Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada hızlı bir silahlanma savaşının başlamasına neden olmuştur. Bu süreç 1939 İkinci Dünya Savaşı'nın hazırlık aşaması olarak tanımlanmaktadır. Bunlara paralel olarak Büyük Buhran döneminde liberal anlayış büyük yara almış ve dünyada ekonomik-politik hegemonya için yarışan aktörler arasına Marksist komünizm de dâhil olmuştur. Bu gelişmeler, öncelikle, Avrupa'yı hızlı bir silahlanma sürecine sokmuş, bu sürecin ardından ise 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlamış ve dünya güçlerinin büyük bir mücadelenin içine girmesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı Buhran'a ilaç oldu. Savaşla birlikte Amerikan fabrikaları yurtdışından gelen silâh ve malzeme taleplerini karşılayamaz oldu. İşsizlik ortadan kalktı, ekonomi şaha kalktı. Amerika'nın 1941'de savaşa girmesiyle birlikte Büyük Buhran da sona erdi. Özetle Büyük Buhran, dünya ekonomileriyle birlikte dünya siyasi ve sosyal dengelerini sarsmış ve yeni denge merkezcikleri ortaya çıkarmıştır.

Demokratik yollardan iktidara yürüyen adam dünyayı kana buladı

ADOLF HİTLER'İN İKTİDARA GELİŞİ

(2 Ağustos 1934)

"Nazi Partisi, kamuoyunun muhafızı değil,
yönlendiricisi olmalı.
Nazi Partisi, kitlelerin hizmetçisi değil,
efendisi olmalı!"
Adolf Hitler

Birinci Dünya Savaşı Alman ulusu için felaketle bitmişti. Savaşın kötü sonuçları neticesinde fakirlik çeken Almanlar açlık ve hastalıktan ölmeye başlamış, ulusun tüm kaynakları müttefiklerle savaşta harcanmıştı.

1919 tarihli Versay *(Versaille)* Antlaşması, Alman İmparatorluğu'nun topraklarını onda bir oranında küçültmüştü. Almanya, savaşı başlatan taraf olduğunu kabul etmiş, sonuçta Almanya'nın yüz bin kişilik bir ordudan daha fazlasına sahip olması ve saldırı amaçlı silahlar yapması yasaklanmıştı. Hepsinden daha da kötüsü antlaşma, Almanya'ya, savaşın açtığı tahribatın karşılanması için büyük miktarlarda tazminat ödemeyi şart koşuyordu. Fakirlik içinde olan Alman vatandaşları bu tazminatları karşılamak için ağır vergiler ödemeye zorlandıkça, toplumdaki gerginlik de artıyordu. Ve kaos dönemi, kendi 'kurtarıcısını' doğurmakta gecikmeyecekti...

Antlaşma ile sadece ekonomi değil ülkenin ruhu da çökmüştü. Avrupa ülkeleri arasında ordusuyla gurur duyan Almanya, eski günlerini mumla arıyordu. Zayıf bir hükümet kurulmuştu ve

onlarca muhalefet partisinin baskısı altındaydı. Gençlerin, ailelerine karşı saygılarını kaybetmesi ve isyan etmesiyle aile birliği parçalanmış, özetle, yenilgi ve peşinden gelen hezimet duygusuyla Almanya'nın kendine olan güveni derinden sarsılmıştı.

Bir günah keçisi aranıyor

Adolf Hitler ve partisinin başa geçmesinden önce bile Almanya, yenilginin suçunu yıkacağı odaklar aramaya başlamıştı. Yahudiler tam anlamıyla yalnız bırakılmışlardı. Önyargı için kolay hedef olan en büyük Alman azınlığı oluşturuyorlardı. Yahudilere karşı ayrımcılık ve önyargının geçmişi, zaten eskilere uzanıyordu. Alman Protestan Lider Martin Luther bile 1542'de 'Yahudiler ve Yalanları' (Jews and Their Lies) isimli bir kitap yazmıştı. Daha da öncesinde Katolik kilisesi, Yahudilerin Hıristiyanları öldürdüğünü ve bu yüzden nefret edilmeleri gerektiği öğretisini vaaz ediyordu. Sonuç olarak 20. yüzyıl biterken Almanlar, dünyadaki tüm insan ırklarının üzerinde olduğunu iddia ettikleri 'aryan ırkının' üyeleri olduklarına inandıkları bir ruh ikliminde yaşamaya başlamıştı. Bu arada Yahudilerin, kendilerini 'seçilmişler' olarak görmesi gibi bir durum da vardı. Kimine göre kimin kime üstün olduğu tartışması bile, Almanlarla Yahudileri doğal bir düşman haline getirmişti. 1890 yılında Alman parlamento üyesi Hermann Ahlwardt' Ari ırk ve Musevilik arasındaki ümitsizlik savaşı' isimli bir makale yazdı. Makalesinde Yahudilerin yok edilmesi çağrısında bulunuyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yahudi olan, olmayan tüm Almanların yaşadığı, milliyetçi bir dönem de olmuştu. Savaş sırasında Yahudiler, Yahudi olmayanlarla birlikte Alman ordusunda hizmet verdiler, savaştılar ve öldüler. Fakat savaştan yenilgiyle çıkıldığında Almanlar, bir suçlu aramaya başladı ve parmaklar, kendilerince en ideal hedefe doğrultuldu; Yahudilere.

Politikada yeni bir sima: Adolf Hitler

Hitler, 1919'da Münih'te İşçi Partisi'ne üye oldu. Kısa süre zarfında partiyi yöneten yedi kişiden biri olmuştu. Ateşli hitabe-

Adolf Hitler, belki de tarihin, demokratik yollardan iktidara gelmiş ilk diktatörüydü! Parti kurdu, seçimlere girdi. Kazandı. Hükümet kurdu. Oyları yetmeyince kargaşa çıkardı. Birinci Dünya Savaşı sonrasının yılgınlığıyla bir mucize arayan Alman halkı üzerinde oynadığı psikolojik savaş taktikleriyle kendini sistematik bir şekilde diktatörlüğe taşıdı. Foto: *Heinrich Hoffmann, Nazi Parti fotoğrafçısı, 1939.*

ti, dinleyeni esir alıyordu. İşçi Partisi'nin bu ateşli ve bir o kadar da ihtiraslı hatibi, hali hazırdaki iktidarın zayıf yönlerini, Birinci Dünya Savaşı öncesinin şaşalı günlerini, Rusya'daki iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin Almanya için yarattığı tehdidi ve içerideki düşmanı, yani Yahudileri, konuşmalarında cephane olarak kullanıyor, başarısızlıkla dolu kişisel geçmişinin hesabını da hayali düşmanlara kesiyordu.

Konuşuyordu ama, fikirlerin tartışılmasından pek tatmin olduğu söylenemezdi. Değişim için güç kullanılmasından yanaydı. Bu amaç için yandaşlara ihtiyacı vardı. Fakat kendisinden hâlâ emin değildi. Başkalarına liderlik yapabilir miydi? Başkaları onun fikirlerini benimseyip arkasından gelirler miydi? Bunu anlamanın tek yolu denemekti. Davetiyelerini bizzat kendisi yazarak, sokaktaki umutsuz Almanları kendisini dinlemeye davet etti. Başlangıçta parti üyelerinden başka

kimse katılmasa da, kararlılığını kaybetmedi. Mimograflı davetiyelerin olduğu bir başka gece düzenledi. Bu sefer sadece on bir kişi geldi. Bir mangadan bile azdı!

Ama sonunda kitleleri harekete geçirebilecek silahı bulmuştu; Yahudi karşıtlığı! Partinin son kaynaklarını da kullanarak, umut verici Yahudi karşıtlığı konuşmalar yapacağını belirttiği bir gecenin ilanını, Yahudi karşıtı yerel bir gazetede yayınlattı. Bu sefer kalabalığın ilgisini çekmişti. Hitlerin biyografisini yazan John Toland, o vahim geceyi şöyle anlatıyordu:

"Akşamüzeri yetmiş kadar dinleyici, dumanlı bir odaya toplandılar. Konuşmacıya karşı herhangi bir sempati olduğuna dair bir belirti yoktu fakat Adolf Hitler, ön masanın biraz üstüne koyulmuş kürsünün arkasına geçtiğinde, dinleyicilerin kendisinden bir elektrik aldığı görülüyordu. Yirmi dakika konuşması bekleniyordu ama parlak sözlerin, kötülemelerin ve tehditlerin havada uçuştuğu konuşma, yarım saat kadar sürdü. Tezahüratlarla yerine oturduğunda yüzü gözü ter içindeydi. Yorgundu ama mutluydu. Şöyle yazmıştı bir gün; Kalbimin derinliklerinde hep hissettiğim ama test etmediğim bir konu kanıtlandı. Evet, konuşabiliyordum!"

O gece Hitler, en güçlü iki silahını keşfetmişti; Yahudi karşıtlığının cazibesi ve konuşurken insanları heyecanlandırmadaki becerisi. O günden sonra hem dinleyici kitlesi çoğaldı, hem de İşçi Partisi büyüdü.

Kendi partisini kuruyor

Hitler yeni partisini kurmak üzereydi. 1920'de kısaca Nazi Partisi olarak bilinen Ulusal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin başkanı olarak konuşuyordu. 1928'de partisi 800 bin oy kazandı. O andan itibaren politikayı da aşan bir partiye dönüşmeye başladı. Hitler, partisini yarı militer bir güce çevirmeye başlamıştı. Parti bünyesinde *'fırtına birlikleri'* adında bir milis gücü oluştur-

maya başladı. Bu arada Alman ordusunun geçmişini hatırlayan birçok siyasi figür, Nazi Partisi'ni desteklemeye koyulmuştu. Eski ordu komutanlarını da yanına alan Hitler, doğrudan güç kullanımının zamanının geldiğini düşünüyordu. 8 Kasım 1923'te adamlarıyla Münih'te bir birahaneyi basarak, hükümet görevlilerine saldırdılar. Baskın sonucu tutuklanarak beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. Birahane baskını suya düşmüş, ama Hitler ismi tüm ülkede duyulmuştu.

Hitler'in Fikirleri

Hitler sadece dokuz ay hapiste yattı. Davasına destek veren görevliler tarafından serbest bırakılmıştı. Hapisteyken fikirlerini bir kitapta topladı. Kitabını hapis arkadaşı Rudolf Hess'e yazdırdı. Bu kitap, Nazilerin incili kabul edilen 'Kavgam'dan (Mein Kampf) başkası değildi.

Tüm radikaller gibi Hitler de önyargılarla doluydu. Kitabın başından sonuna kadar, Almanya'nın çekmekte olduğu acının ve felaketlerin sebebinin Yahudiler olduğunu iddia ediyordu. Mesela kitabın bir yerinde, *"Şayet Almanya'nın çöküşünde ki sebepleri tekrar gözden geçirirsek, bizi başarısızlığa sürükleyen asıl sebebin, ırk problemini ve özellikle Yahudi tehdidini fark edemeyişimiz olduğunu görürüz"* diyor, Almanların, ari ırkın bozulacağı endişesiyle, Yahudilerle evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına karşı çıkıyordu. *"Tamamen aynı sevide olmayanların birleşmesi vasat bir sonuç verir. Böyle bir çiftleşme tabiatın doğasına aykırıdır"* şeklinde önermelerde bulunuyordu.

Hitler, Yahudilerin sadece ülkedeki ekonomi ve toprakları değil basını da kontrol ettiklerini iddia ediyordu. Ona göre Yahudiler, medya aracılığıyla kitlelere ne düşünmeleri gerektiğini söylüyorlardı. Hitlere göre tehlikelerin en büyüğü olan Yahudiler, 'asil Alman kanı' açısından da tehlikeliydi. Ari ırkın saf kanının Yahudi kanıyla bozulacağına inanıyordu.

Hapisten çıkan Hitler, partisini ve milis kuvvetlerini oluşturmak ve geliştirmek için işbaşı yaptı. 1930 seçimlerinde Nazi

Partisi 6,5 milyon oy aldı. Bir zamanlar Alman parlamentosunda on iki sandalyesi olan parti, şimdi yüzün üzerinde sandalye kazanarak ülkenin en büyük ikinci partisi olmuştu. Peki, bunun arkasında yatan sebep neydi? Sadece Hitler'in ağzının çok iyi laf yapması mı? Tabii ki hayır.

Büyük Ekonomik Kriz Hitler'in roketi oluyor

1929'un sonbaharında New York'ta başlayan ekonomik kriz, çok uzaklarda, Almanya'da Hitler'in iktidara gelişine yardımcı olacaktı. Wall Street hisse senedi piyasası dibe vurmuştu. Hisselerin satışları aniden durunca değerleri de nerdeyse sıfırlandı. Milyonerler bir gecede fakirleşti. Orta sınıfın gözleri önünde tüm mal varlıkları ve yatırımları buharlaştı. Bonoya ve hisse senedine yatırım yapanlar her şeyini kaybetmişti. Bankalar battı, şirketler iflas etti. Fabrikalar ve mağazalar kapandı. İş bulmak nerdeyse mucize ile eşdeğer olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman ekonomisi de dışarıdan, özellikle de Amerika'dan alınan borçlar ve dünya ekonomik sisteminin verdiği ticaret ve kredi notları üzerine inşa edilmişti. Sonuç olarak diğer ülkelerin olduğu gibi Almanya'nın kaderi de Amerika'nınkine bağlıydı. Dünya ticareti çökünce, Alman ekonomisi de çökmüş, milyonlarca Alman işsiz kalmıştı. İnsanlar borçlarını ödeyebilmek için evlerini ve eşyalarını satmak zorunda kaldı. Ekonomik kriz, ordusunun yenilgisinden ve işsizlik ve enflasyonla geçen savaş sonrası yıllardan sonra Almanya'nın başında patlayan son bombaydı. Almanya'nın büyük partileri şaşkın ve çaresizdi. Sadece iki partinin kitlelere söyleyebileceği bir şey vardı. Biri, yıllardır kapitalizmin yıkılacağını söyleyen Komünist Partisi, diğeriyse Hitler'in partisi; Nazi.

Hitler yollara düşüyor

Artık Hitler yorulma nedir bilmiyordu. Bulabildiği her vasıtayla şehirden şehire geziyordu. 1930 seçimlerinden birkaç hafta önce günde en az üç konuşma yapıyordu. Kalabalıklara, Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgilerinin sorumlularının eski politi-

kacılar olduğunu, Yahudi bankerler ve tefecilerin ihanetine uğradıklarını söylüyor, kitleleri, Alman ordusu için yeniden şahlanma zamanının geldiği ve Komünistlere karşı savaşa hazırlanılması hususunda uyarıyordu. Yeniden şahlanışta herkesin işe kavuşacağı sözünü vermekten de geri kalmıyordu. Ve son olarak insanlara ata topraklarında kaybettikleri gururlarını hatırlatıyor ve Alman medeniyetinin ve ari ırkın üstünlüğünü ilan ederek, söylevlerini tamamlıyordu.

1930'lu yılların başlarından itibaren kriz yayıldı. 1932'de 4 milyondan fazla Alman işsiz kalmıştı. *(4 milyon rakamı Almanya'da hâlen işsizlikte psikolojik sınır olarak kabul edilmektedir.)* Ilımlı partiler zayıf ve aciz kalıyorlar, hatta ne yapılacağı üzerinde anlaşamıyorlardı. Birçok komutan cevap bulmak için Hitler'e güveniyordu. Hepsinden de öte Almanya'nın askeri gücünü tekrar inşa etme sözünü takdir ediyorlardı. Sanayi ve iş dünyasının önde gelenleri de Hitler'e bel bağlamıştı. Yeni askeri kuvvetlerin donatılmasında sanayiye ve fabrikalara ihtiyaç duyulacağını düşünüyorlardı. Orta sınıftan birçok Alman içinse Hitler, yeni bir iş imkânı demekti.

Hitler, kampanyasına büyük bir iştahla devam ettikçe, partisi büyüdü. Giydikleri üniformanın renginden dolayı *'Kahverengi Gömlekliler'* diye anılan milis kuvvetleri, sayıları yarım milyonu bulan bir ordu haline gelmişti. 1933'te diğer küçük sağcı partiler de Nazilere katıldı. Bu arada hükümete liderlik edecek biri arandığında, Almanya Cumhuriyeti'nin yaşlı Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg, politik hayatının en zor kararını vermekle karşı karşıya kaldı. Hitler'i sevmiyordu. Cumhuriyet için daha ılımlı bir lider olması gerektiğini düşünüyordu. Fakat Almanya'yı krizden çıkaracak iyi bir programı olan bir başka lider de ortalıkta görünmüyordu. Ve mecliste (Reichstag) ülkeyi yönetecek çoğunlukta oy alan ılımlı bir lider de yoktu. Hindenburg ve çevresine göre Hitler tek çare gibi görünüyordu.

30 Ocak 1933'te Hindenburg yeni hükümeti kurması ve Almanya'nın yeni şansölyesi olması için Hitler'i makamına çağırdı. Hitler, Alman anayasasını ve kanunlarını koruyacağına, tüm Almanlara karşı adil olacağına dair yemin etti. Bu sözleri söylerken bile Alman demokrasisine karşı başlatacağı savaşın planlarını yapmakla meşguldü.

Hitler, iktidarı ele alır almaz üç aşamalı planını uygulamaya koyuldu. Buna göre; Almanya, Versay'ın ağır kısıtlamalarından kurtarılacak, Almanya dışında yaşayan bütün Almanlar, Alman sınırları içine alınarak *'tek ulus, tek devlet, tek führer' (ein Volk, ein Reich, ein Führer)* ilkesi hayata geçirilecek ve Lebensraum *(yaşam alanı)* politikasıyla da Alman devletinin refah ve mutluluğu en üst düzeye çıkarılacaktı.

Reichstag yanıyor

Yeni seçimler 1933 yılının Mart ayında yapılacaktı ve Hitler bu kez partisinin ezici bir zaferle seçimi kazanmasını istiyordu. 1932'deki seçimde hem oy, hem de Reichstag'da sandalye kaybetmişlerdi. Hitler, bunun bir daha olmayacağından emin olmak istiyordu. Dizginleri bırakmamak üzere eline alması için sağlam bir mazerete ihtiyacı vardı ve 27 Şubat 1933 akşamı alevler içinde kalan parlamento binası, ona, ihtiyaç duyduğu şeyi verecekti. Hitler ve Naziler, kundaklamadan, komünistleri ve sosyal demokratları sorumlu tuttular. Bulgar komünist eylemci Georgi Dimitrov'u suçlu ilan ettiler. Böylece, komünistlerden sosyal demokratlara kadar, sol cephenin tümüne karşı zulüm makinesini işletmenin gerekçesini de bulmuş oluyorlardı. Her ne kadar yangının sorumlusu olarak Hollandalı genç ve dengesiz bir anarşist olan Marinus Van Der Lubbe yargılanıp idam edilse de, herkes, bir şekilde Nazilerin de bu komplonun içinde olduğuna inanıyordu. Yangını Dimitrov çıkarmamıştı, ama Naziler, çoktan istediklerine kavuşmuştu.

27 Şubat 1933'te yanan Alman Parlamentosu (Reichstag), Hitler'e dizginleri eline alması için iyi bir fırsat verdi. Almanya'nın düşmanlarının, ülkeyi karıştırmak istediği iddiasına oynayan Hitler, Yahudilerden Çingenelere, homoseksüellerden engellilere varıncaya kadar, 'safkan Alman ırkına' yakışmadığını düşündüğü kesimlere karşı savaş açtı.

Hitler ve başkan vekilleri, yangını üzerine yıkabilecekleri çevrelerin listesini yapmakta gecikmemişti. Listelerde Reichstag mensupları, Almanya'daki Komünist Partisi üyeleri ve Nazi karşıtları vardı. Yeni şansölye Hitler, yanan Reichstag binasına geldiğinde, yangının komünistlerin işi olduğunu açıklamakta gecikmedi. Seçimlere yalnız bir hafta kalmıştı. Kampanyasını Marksistlere, basına ve solun diğer kurumlarına karşı yoğunlaştırdı. Hitler, komünistlerin 1917'de Rusya'da yaptıkları gibi Al-

manya'daki iktidarı da kaba kuvvetle ele geçirmekte ısrarlıydı. Ne yapılması gerektiğini biliyordu. Ertesi gün Hitler, Hindenburg'a, anayasanın kişi hak ve özgürlükleriyle ilgili maddelerini ortadan kaldıran bir kararname imzalattı.

Hitler, 'Führer' oluyor

'Halkın ve Reich'ın ihtiyacının giderilmesine ilişkin' beş maddelik bu yasayla Hitler, her türlü yasayı meclisin onayı olmaksızın yürürlüğe koyabilme yetkisine sahip olmuş, böylelikle Almanya'nın bir polis devletine dönüşmesi yolundaki ilk adım atılmıştı. Bu olağanüstü kararnameyle ülkenin kaderi tamamen Hitler'in ve partisinin ellerine bırakılmıştı. Bu şekilde Hitler, iletişimin denetlenmesi, ev baskınları, özel mülklerin istimlâk edilmesi gibi diktatör yetkileriyle donatılmıştı. Seçimlerde istediği kadar oy alamayınca, elindeki yetkileri kullanarak hedefine yürümeye başladı. İzleyen günlerde Nazi partisi ve Milliyetçiler dışındaki tüm partilerin yayınları ve seçim çalışmaları durdurulduğu gibi Komünist Partisi'nin parlamentodaki 181 milletvekili ve parti ileri gelenleri de tutuklanmıştı. Nazi, artık tek partiydi. Sıra Yahudi düşmanlığının kurumsallaştırılmasındaydı. 1 Nisan 1933'te Yahudi işyerlerine toplu boykot uygulaması başladı. 7 Nisan'da ise Yahudiler, politikadan ve öğretmenlikten uzaklaştırıldı. Naziler, Yahudiler ve Reich karşıtı yazarlar tarafından yazılan kitapları da toplatıp yakmaya başlamıştı. Ama bu akıl almaz safkanlaştırma politikası Yahudilerle duracak gibi değildi. 14 Haziran'da toplumun çingenelerden, zencilerden ve de engellilerden arındırılmasını öngören kanun çıktı. 1934 Ekim'indeyse homoseksüellerin tutuklanması geldi.

İhtirası, koca bir dünya savaşı çıkardı

2 Ağustos 1934'te Cumhurbaşkanı Hindenburg ölünce meydan tamamıyla Adolf Hitler'e kaldı. Weimar Cumhuriyeti'ni II-

I. Reich'a(*) dönüştürdüğünü ilan eden Hitler, Cumhurbaşkanlığı ve Şansölyelik unvanlarını tek bir isim altında birleştirerek kendisini de hem III. Reich İmparatoru, hem de Führer *(lider)* ilan etti. Böylelikle dünyayı ikinci büyük savaşa sürükleyecek bu adamın önünde hiçbir engel kalmamıştı. Komşularını ve daha sonra da diğer Avrupa ülkelerini işgal eden Hitler, İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük faili olarak tarihe geçti.

Dünyanın giriştiği bu ikinci topyekûn savaşın faturası inanılmazdı. Bazı kaynaklara göre savaş masrafları 1,5 trilyon doları bulmuş, diğerlerine göreyse uğranılan tahribat ile maddi kayıp 4 trilyon doları geçmişti.

6 yıl süren savaş boyunca çeşitli ülkelerde 110 milyon kişi silahaltına alınmış, bunların 27 milyonu cephelerde ölmüştü. Sivillerin kaybıysa 25 milyon kadardı. Savaş sonunda, Almanya, Doğu ve Batı olarak iki parçaya ayrılmış, bu sıcak savaşın bitmesiyle başlayan Soğuk Savaş ise insanlığın uykularını yarım asır kadar kaçırmıştı.

* Reich, Almancada 'krallık, imparatorluk' manasına gelir. Buna göre, 843 yılında kurulan ve 1806 yılında yıkılan, Batı Roma İmparatorluğu'nun mirasını devraldığı söylenen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu I. Reich olarak kabul edilir. Otto von Bismarck'ın 1871'de Alman İmparatoru olarak taç giymesiyle başlayan ve son krallığını II. Wilhelm'in yaptığı (Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen) Prusya önderliğindeki Alman İmparatorluğu ise, II. Reich'dır. III. Reich ise, Hitler'in ilan ettiği şekliyle, Nasyonal Sosyalist Alman İmparatorluğu'dur.

Avrupa'yı Nazi çizmeleriyle ezilmekten kurtaran gün

NORMANDİYA ÇIKARTMASI (D-DAY)

(6 Haziran 1944)

"Alman savaş makinesinin yıkımını durduracak, Avrupa'nın ezilmiş halkları üzerindeki Nazi zulmünü kaldıracak ve hür bir dünyada hepimiz için güvenliği sağlayacaksınız. İşiniz kolay değil. Düşman iyi hazırlanmış, iyi donatılmış ve savaşa karşı bilenmiş. Vahşice savaşacaklar..."
Müttefik Kuvvetler Komutanı
General Dwight D. Eisenhower
(6 Haziran 1944 sabahı
çıkartma emrini verirken)

Tarihin en büyük deniz harekâtı olarak kayıtlara geçen Normandiya Çıkartması'nın gerçekleştiği 6 Haziran 1944, Avrupalıların Nazilerden kurtuluşu yönünde atılmış en büyük adımdı. Bu adım aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa cephesinde bittiği anlamına da geliyordu. Her yıl yıldönümü kutlanan ve yakın tarih anlatımında belki de kendisine en çok referans yapılan bu tarih, Avrupa ile Amerika arasındaki 'kurban-kahraman' yaklaşımının da başlangıcı olmuştu. Özetle, Amerika, bu tarihte Avrupa'yı Nazilerden kurtarmıştı ve yeri geldiği zaman da bunu yüzlerine vurmaktan hiçbir zaman geri durmayacaktı.

Tarihe D-Day *('Karar Günü' manasına gelen Decision Day'den hareketle)* olarak geçen operasyonun amacı, Amerikan ve İngiliz birliklerinin, Fransa'nın Normandiya kıyılarından yaptığı çıkarmayla Avrupa'yı Nazi işgalinden kurtarmaktı. Her ne kadar operasyon aylar öncesinden Almanlar tarafından öğrenilmiş olsa bi-

le Müttefikler, Avrupa'nın kuzeyinden bir saldırı düzenlemeyi göze alacak kadar asker ve malzeme toplamışlardı. Milyonlarca Amerikalı, eğitilmiş, silahlandırılmış ve savaş ile servis birliklerine katılmıştı. Amerikan sanayisi, 1943 yılında üretimde savaş dönemindeki zirvesine ulaşmıştı. Çıkarma gemisi üretiminde yetersizlik olsa bile üretim sorunlarının büyük bir kısmı çözülmüştü. Amerikan silah fabrikalarından çıkan malzemeler, dünyanın her tarafında Mihver ülkeleri ile savaşan askerlere ulaşıyordu.

1944 yılı Haziran ayının ilk günlerinde Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya, İngiliz adalarında o zamana kadar hem karadan, hem de denizden yapılacak bir saldırıyı gerçekleştirmeye yetecek sayıda asker ve malzemeyi toplamayı başarmıştı. Almanya'nın stratejik bir şekilde bombalanmasıyla zirve noktasına yaklaşılıyordu. 1943 yılı yaz sonuna doğru Müttefiklerin bombardıman uçakları, gece gündüz durmaksızın Alman sanayisini ve iletişim tesislerini bombalıyordu. İngiliz uçakları gece, Amerikan uçakları ise gündüz bombalayarak Almanya'ya nefes aldırmıyordu. Öyle ki çıkartmadan kısa bir süre önce aynı anda bin ağır bombardıman uçağının Almanya'yı bombardımana tuttuğu oluyordu.

Amerikan ve İngiliz strateji uzmanları uzun bir çalışmadan sonra Cherbourg Yarımadası'nın doğusundaki Normandiya kıyılarına çıkartma yapmaya karar verdi. Çıkartmanın ilk başlardaki amacı Cherbourg'da ve İngiltere'nin Brest kıyılarında açık deniz limanı oluşturmaktı.

D-Day'den 3 ay önce, çıkartmayı kolaylaştırmak ve düşmanın rezervlerini değiştirme kabiliyetini zayıflatmak için stratejik bir hava saldırısı düzenlendi. Alman işgali altındaki Fransa ve Belçika'daki demiryolları imha edildi, Fransa'nın kuzeydoğusundaki köprüler yıkıldı ve çıkartmanın yapılacağı sahilden 130 mil kadar içeriye uzanan bölge hava bombardımanı ile yumuşatıldı. Bu arada 1944 yılının ilk başlarında Müttefiklerin stratejik bombalama kampanyası, Almanların hava gücünü öylesine kırmıştı ki, Doğu Avrupa'da hava üstünlüğü Müttefiklerin eline

Normandiya Çıkartması'nda Müttefik güçlerine komuta eden General Dwight Eisenhower, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayacak olan Soğuk Savaş ile birlikte kurulan NATO'nun ilk komutanı olacak, bu parlak askeri kariyeri onu Amerika'nın 34. Başkanı yapacaktır. Foto: *National Archives*

geçmişti. Almanlar Fransa üzerinden bir çıkartma bekliyor ama yerini kestiremiyorlardı. Zira Müttefikler, çıkartmanın daha kuzeydeki Pas de Calais'e yapılacağına dair Almanları aldatmaya yönelik taktik saldırılar ve hazırlıklar yapıyordu. Bunlar işe yaradı da. Almanlar, Pas de Calais'i göz önünde tutarak cephane ve askerlerinin büyük bir kısmını Paris yakınlarına konuşlandırdı.

Müttefikleri karşılayacak Alman ordusu, Mareşal Erwin Rommel'in komutası altındaydı. Doğu Avrupa'daki bütün Alman kuvvetlerinin komutanı Mareşal Von Rundstedt ise Fransa ve diğer ülkelerdeki yaklaşık 50 piyade ve 10 Panzer tümenine komuta ediyordu.

Tarihin en büyük deniz operasyonu başlıyor

Olumsuz hava raporlarına rağmen müttefik birliklerinin komutanı General Eisenhower, 6 Haziran 1944 günü saldırının

3,5 milyon Müttefik askerinin ve binlerce savaş gemisi ve savaş uçağının iştirakiyle 3 ay gibi bir zamanda gerçekleştirilen Normandiya Çıkartması, tarihe en büyük deniz harekâtı olarak geçerken, aynı zamanda Avrupa-Amerika ilişkisini de şekillendirmiştir. Çıkartma, bugün bile ikili ilişkilerde, Amerikalılar tarafından 'Biz olmasaydık şimdi hepiniz Nazi olmuştunuz!' tonlamasında gündeme getiriliyor. Foto: *National Archives*

başlamasına karar verdi. Sabaha karşı 02.00 sularında bir İngiliz ve iki Amerikan hava tümeni, denizden gelecek kuvvetlerin sahilden çıkışına koruma sağlamak için kıyı şeridinin gerisine indirildi. Denizden ve havadan gerçekleştirilen sıkı bir bombardımanın ardından çıkartma birlikleri sabah 06.30 sularında çıkartma gemilerinden yağmur gibi karaya boşalmaya başladı. Utah, Omaha, Gold, June ve Sword kod isimleri verilen noktalardan kıyılara akmaya başlayan Müttefikler, özellikle Omaha'da kendilerini bekleyen Alman ağır makinelilerinin direnişi ile karşılaştı. Sahilin sol tarafına çıkartma yapan İngiliz kuvvetleri ile sağ tarafına çıkartma yapan Amerikan birlikleriyse nispeten daha kolay ilerliyorlardı. Yine de ilk günün gecesinde, 3 İngiliz, 1 Kanadalı ve 3 Amerikan piyade bölüğü ve buna ek ola-

rak 3 hava indirme birliği, Hitler'in 'Avrupa Kalesi'ne ciddi bir adım atmışlardı.

Amerikan ve İngiliz güçleri kısa sürede birleşti. Müttefikler teçhizatlarını ve ikmallerini tamamlamaya çalışırken, Amerikan ve İngiliz savaş uçakları ile Fransız direnişine ait gerillalar, Alman güçlerinin ilerlemesini durdurdu. Karada ise Müttefik askerleri, Cherbourg'u kuşattılar. 26 Haziran 1944'te yoğun çatışmalardan sonra Amerikalıların eline geçen Cherbourg ile Müttefikler büyük bir engeli aşmış oluyordu. Derin bir liman olan Cherbourg, Amerika ve İngiltere'den gelen mühimmatın Avrupa içlerine aktarılması için mükemmel bir dağıtım kanalı işlevi görüyordu. Bu arada Almanlar toparlanarak Müttefikleri geri püskürtmeye çalışsa da, koordinesizlik ve mühimmat eksikliği, saldırılarını saman alevi olmaktan kurtaramıyordu. Bu esnada Amerikalıların efsane komutanı General Patton da Normandiya'da boy göstermişti.

Müttefikler, Nazilerin belini kırmak için tüm kozlarını masaya sürüyordu. 7 Mart'ta Remagen Köprüsü'nü ele geçirerek, planladıklarından daha hızlı bir şekilde Ren Nehri'ni geçtiler. Büyük bir ateş gücüne sahip ağır mekanize birlikler, artık Almanya'nın içlerine, damarlardan akan kan gibi yayılmaya başlamıştı. Patton, 29 Mart 1945'te Frankfurt kapılarına dayandı ve 12 Nisan'da Amerikan 9. Ordusu, Magdeburg yakınlarından Elbe Nehri'ni geçti. Müttefiklerin attığı mermiler, artık 80 km uzaktaki, Hitler'in son kalesi Berlin'den duyuluyordu. Bu arada diğer istikametten de Rus Kızıl Ordusu Berlin'e doğru ilerliyordu. Kısa sürede hem Amerikalılar, hem de Ruslar, Berlin'e girdi.

30 Nisan 1945'te Hitler'in şakağına dayadığı silah, hem kendisi, hem de dünya savaşı için yolun sonuna gelindiğine işaret ediyordu.

7 Mayıs 1945 günü General Jodl, Almanya adına teslim belgesini imzaladı. Hitler'in imparatorluğu dizlerinin üzerine çökmüş, Avrupa'daki Nazi işgali sona ermiş, Almanya açısından

İkinci Dünya Savaşı bitmişti. Artık Müttefikler, atom bombası ile dize getirecekleri Japonya ile baş başa kalmıştı.

Avrupa'yı kurtarmanın bedeli ağır oldu

Normandiya Çıkartması'nın ilk safhasında, 30 bini havacı olmak üzere 156 bin müttefik askeri Fransa kıyılarına adım atmış, bunların 2 bin 500'ü ilk günkü çarpışmalarda ölmüş, 7 bin 500'ü de yaralanmıştı. Takip eden altı ayda operasyon çerçevesinde Fransa'ya çıkacak olan müttefik askerlerinin sayısı 3,5 milyonu bulmuştu. Çıkartmanın ilk 24 saati tamamlanmadan, Alman mevzilerine atılan bombaların hacmi 20 bin tonu bulmuş, Normandiya cehenneme dönmüştü.

Çıkartma günü Almanların verdiği kayıp ise 4 ila 9 bin arasındaydı. Çıkartma bittiğinde Müttefiklerin kaybı 209 bin (83 bin 45 İngiliz, Kanada ve Polonya askeri, 125 bin 847 Amerikan), Almanlarınki ise 200 bin civarındaydı. Aynı zamanda 200 bin kadar Alman askeri de esir alınmıştı. Haziran 1944'te Müttefiklerin 24 savaş gemisi ve 35 destek gemisi batmış, 120'si ağır hasar almıştı. Sadece Falaise Pocket'da Ağustos 1944'te yaşanan çarpışmalarda 90 bin Alman askeri ölmüştü. Müttefikler çarpışmalarda 2 bin savaş uçağını kaybetti. Aynı zamanda çoğunluğu müttefik bombardımanında olmak üzere 15-20 bin civarında Fransız sivilin öldüğü tahmin ediliyor. Bugün Normandiya'da 27 anıt mezar bulunuyor.

Çıkartma, Faşizmi yıktı, Komünizmin yayılmasını önledi

Sovyetler'in daha sonra Doğu Avrupa'da kuracağı egemenliği göz önüne alındığında eğer Normandiya Çıkartması yapılmamış olsaydı, Kuzey ve Batı Avrupa tamamen komünist güçlerin işgali altına girebilirdi. Ya da Hitler, Doğu Cephesine daha fazla asker gönderebilir ve Rusların, savaş öncesi sınırların ötesine geçmesini önleyebilir veya erteleyebilirdi. Bunların hepsi tarihe yönelik beyin jimnastiği olsa da, bir şey gerçekti: Amerika'nın

önderlik ettiği Normandiya Çıkartması ile Avrupa, Faşizmin pençesine düşmekten kurtulmuştu. Amerika ile Avrupa arasındaki bu 'kurtarıcı' ve 'kurtarılan' ilişkisinin yansımaları, özellikle dış politik gelişmeler söz konusu olduğunda, bugün bile devam etmektedir.

İLK ATOM BOMBASI PATLIYOR, ATOM ÇAĞI BAŞLIYOR

(16 Temmuz 1945)

"Aman Allah'ım biz ne yaptık?"
İlk atom bombasını atan Enola Gay isimli bombardıman uçağının yardımcı pilotu Robert Lewis'in patlamanın çıkardığı mantar bulutunu görünce verdiği tepki.

2 Ağustos 1939'da, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen arifesinde Alman asıllı Amerikalı bilim adamı Albert Einstein ve bir grup bilim adamı, Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt'e bir mektup yazarak, Nazi Almanyası'nın, atom bombası yapımında kullanılabilecek uranyum 235'i saflaştırmaya çalıştığı uyarısında bulundu. Amerika bu duruma kayıtsız kalamazdı ve kendi atom bombasını geliştirmek için kolları sıvadı. Böylelikle amacı etkisine güvenilebilir bir atom bombası yaratmak olan *'Manhattan Projesi'* de, New Mexico'daki gizli araştırma merkezi Los Alamos'da başlamış oluyordu.

Hedef; bombanın patlaması için gereken zincirleme reaksiyonu başlatmaya yetecek kadar zenginleştirilmiş uranyumu üretebilmekti. O dönem uranyum 235'i (U–235) elde etmek kolay değildi. Uranyum cevherini uranyuma dönüştürebilme oranı 500'e 1'di. Uzun uğraşlardan sonra özden süzülüp çıkartılabilen uranyum ise, yüzde 99 oranında uranyum 238 (U–238) oluyordu. Diğer bir deyişle, atom bombası için hiçbir şey ifade etmeyen bir şey! İşi daha da zorlaştıran asıl madde olan U–235 ile

nerdeyse hiçbir şeye yaramayan U-238 izotopları, kimyasal tertip açısından nerdeyse birbirinin aynısıydı. Sıradan kimyasal çözümleme yöntemleri ile ayrılmaları oldukça zordu; sadece mekanik yöntemler işe yarayabilirdi. Tennessee eyaletindeki Oak Ridge'de devasa bir laboratuar inşa edildi. Columbia Üniversitesi'nden, 1934 yılında Nobel ödülü de kazanmış olan kimyager Harold C. Urey ve meslektaşları, gazlı difüzyon prensibi ile çalışan bir ayrıştırma sistemi, California Üniversitesi'nden, 1939 yılı Nobel ödülü sahibi fizikçi Ernest O. Lawrence ise, iki izotopun manyetik bir şekilde birbirinden ayrılmasını sağlayacak bir süreç geliştirdi. Bir sonraki adımda gazlı bir merkezkaç makinesi ile daha hafif ve işe yarar olan U–235, ağır ve füzyona girmeyen U-238'den ayrıldı. Tüm bu süreçlerin tamamlanması ile geriye yapılacak tek şey kalıyordu. Atom füzyonunu gerçekleştirmek; daha bilinen tabiri ile atomu parçalamak. Ya da daha keskin bir ifade ile atom bombasını patlatmak!

1939'dan 1945'e kadar süren atom bombası geliştirme sürecinde Manhattan Projesi'ne 2 milyar dolar harcanmıştı. Uranyumu zenginleştirip işler bir atom bombasına dönüştürme projesinin başındaki isim, daha sonradan meslektaşları tarafından *'atom bombasının babası'* olarak isimlendirilecek olan teorik fizikçi J. Robert Oppenheimer'dı. Ve nihayet, Los Alamos'dakiler için, geliştirdikleri şeyin, bir 'düzenek' mi *(gadget, test safhasında atom bombasına verilen isim)* yoksa Amerikalıları canından bezdiren dünya savaşına nokta koyacak bir adım mı olduğunun anlaşılacağı gün gelip çatmıştı. Çevre yerleşim merkezlerine bombanın etkisini gözlemlemek için ekipler gönderilirken, sağlık ekipleri de alarmda bekletildi.

Bazıları test öncesinde çok endişeliydi; patlamanın, atmosferde, dünyanın yok olmasına kadar gidecek bir reaksiyona sebep olmasından korkuyorlardı. Bir kesimse ortaya çıkacak radyasyonun yakın yerlerde yaşayan insanları etkilemesinden endişe duyuyordu.

'Bilinmeze doğru ilerliyorduk...'

Bir gözlem kulesinde, yanındaki bilim adamları ile testi izleyen General Thomas Farrell, patlamadan birkaç dakika önce ortama hâkim olan havayı, yazdığı raporda şöyle dile getiriyordu:

"İçinde bulunduğumuz siperlikteki sahne, kelimelerle anlatılamayacak derecede dramatik. Sığmağın içinde ve çevresinde fitili ateşlemeden önce son dakika düzenlemelerini yapan 20'ye yakın kişi var. Bu kişiler arasında; Tennessee ve Washington'da elde edilen hammaddeden silah üretmenin ağır bilimsel yükünü üzerine alan Dr. Oppenheimer ve asistanları, yüksek seviyede patlayıcıları geliştiren Dr. Kistiakowsky, test için yapılan bütün düzenlemelere danışmanlık eden Dr. Bainbridge, meteoroloji uzmanı Dr. Hubbard ve bazı diğer çalışanlar da var. Bunun yanı sıra civarda biraz asker, birkaç subay ve bir de deniz subayı bulunuyor. Ayrıca sığınağın içinde çok sayıda alet ve radyo alıcısı bulunuyor. Projeden sorumlu General Leslie Groves ayrıldıktan hemen sonra, patlama için geri sayım başladı. Zaman azaldıkça ve geri kalan vakit, dakikalardan saniyelere dönüştükçe tansiyon çok hızlı bir şekilde arttı. Odadaki herkes, birazdan meydana gelecek hadisenin yaratabileceği yan etkilerin farkındaydı. Bilim adamları bütün ölçümlerinin doğru olması ve bombanın doğru bir şekilde patlaması gerektiğini hissediyorlardı; ancak hepimizin kafasında bir yerlerde büyük bir şüphe vardı. Ya işler ters giderse? Bir bilinmeze doğru yol alıyorduk ve karşımıza ne çıkacağını bilmiyorduk. Çok açıkça söylenebilir ki, o an orada bulunan herkes, Hıristiyanlar, Yahudiler ve Ateistler, daha önce hiç etmedikleri kadar içten ve çok dua ediyorlardı. Eğer test başarılı olursa bilim adamları, mühendisler ve askerlerin yıllarca gösterdiği çabanın karşılığı alınmış olacaktı..."

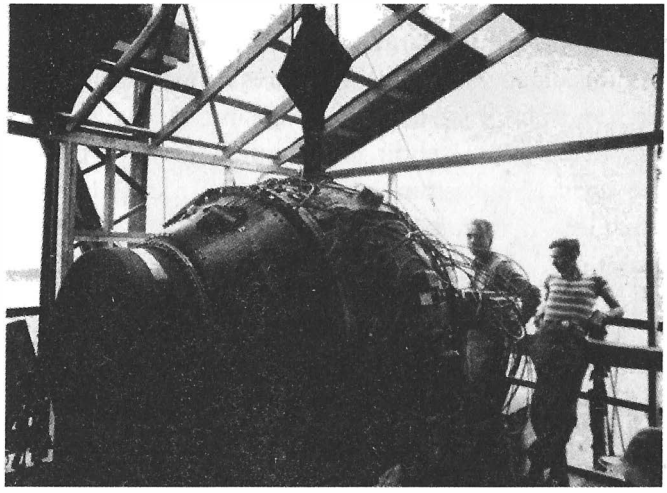
Dr. Oppenheimer saniyeler azaldıkça daha da gerginleşti. Nefesi giderek seyrekleşmişti. Ayakta düzgün durabilmek için bir yerlere tutunuyordu. Son saniyelere girildiğinde gözlerini patlamanın olacağı noktaya dikti ve tarih tam olarak 16 Tem-

muz 1945'i gösterirken, mahalli saat 05.29.45'te bekledikleri ses duyuldu: "Şimdi!"

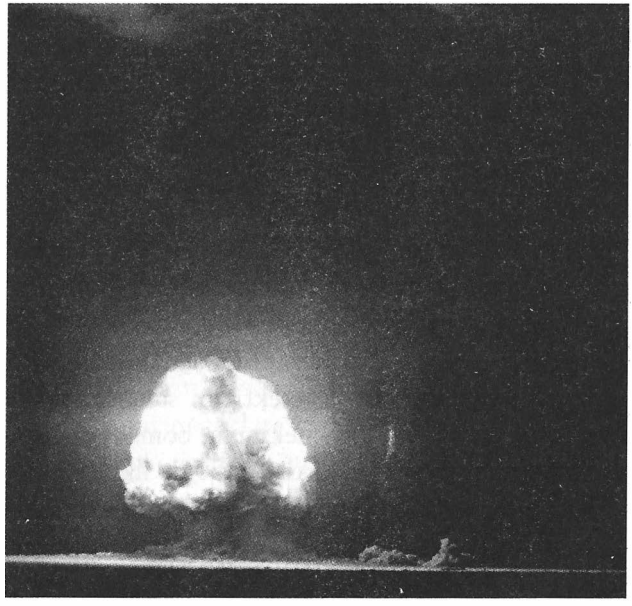
Atomların parçalanması ile ortaya çıkan akıl almaz sıcaklığın ortaya çıkardığı alev ve ışık huzmesi yukarı doğru büyük bir hızla yükseldikçe, portakal renginden kırmızıya dönüşüyor ve yarattığı şok dalgaları, ortalığı toz duman ediyordu. Ve nihayet 10 bin metreye kadar yükselen bulut, o çok bilinen mantar şeklini almıştı. Eğer yakınlarda bu olaya şahit olan birileri olsa, o gün güneşin iki kez doğduğuna yemin edebilirdi. Daha sonradan görme özürlü bir kızın, patlama ile ortaya çıkan ilk ışığı, 60 km öteden fark ettiği rapor edilecekti!

Çölün bu ücra köşesinde sarf ettikleri gayret ve harcadıkları enerji, bir anda ve tam randımanlı bir şekilde semeresini vermişti. Patlamayla ortaya çıkan ışığın etkisini incelemek için siperde bekleyen gözlemciler, ortaya çıkan şok dalgasının etkisiyle yere yapıştı. Odadaki gerilim bir anda yok oldu ve herkes birbirini kutlamaya başladı. Herkes "İşte bu!" diye bağırıyordu. Bundan sonra ne olacağı kimsenin umurunda değildi; herkes bilimsel olarak imkânsız gibi görünen bir işi başarmış olduğunu düşünüyordu. Atomun parçalanması fikri, bundan sonra teorisyen bilim adamlarının hayallerinin münzevi köşelerinde saklı kalmayacaktı.

Rus asıllı Amerikan vatandaşı ve aynı zamanda Harvard'da profesör olan Dr. Kistiakowsky, sevinçle kollarını Dr. Oppenheimer'a doladı. Diğerleri de en az onun kadar coşkuluydu. Bütün hapsedilmiş duygular son birkaç dakika içerisinde bir anda boşalmış ve görünüşe göre patlama, tüm iyimser beklentilerin ve bilim adamlarının tüm vahşi isteklerinin de ötesine geçmişti. Gözlem sığınağındaki herkes, yeni bir çağın; Atom Çağı'nın doğumuna şahitlik ettiğine ve tarih boyunca ilk defa ortaya çıkan bu gücün doğru kanallarda kullanılması gerektiğine inanıyordu. Öte yandan devam etmekte olan savaş açısından ise, durum ne kadar kötü ve ne olursa olsun, hızlı bir şekilde sonuca ulaşmak

İkinci Dünya Savaşı'nın hararetli günlerinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kanada, Almanlardan önce davranıp, gezegenin ilk atom silahını üretmek için Manhattan Projesi adı altında hummalı bir faaliyete girişti. Projede 130 bilim adamı ve Amerika genelinde faaliyet gösteren otuzdan fazla kurum yer aldı. Proje sonunda ortaya çıkan ilk atom bombası, Nevada Çölü'ndeki Trinity (teslis) adı verilen test sahasına yerleştirilmiş (üstte), 16 Temmuz 1945'te gerçekleştirilen testle de dünyamız ilk atom patlaması ile tanışmıştı.

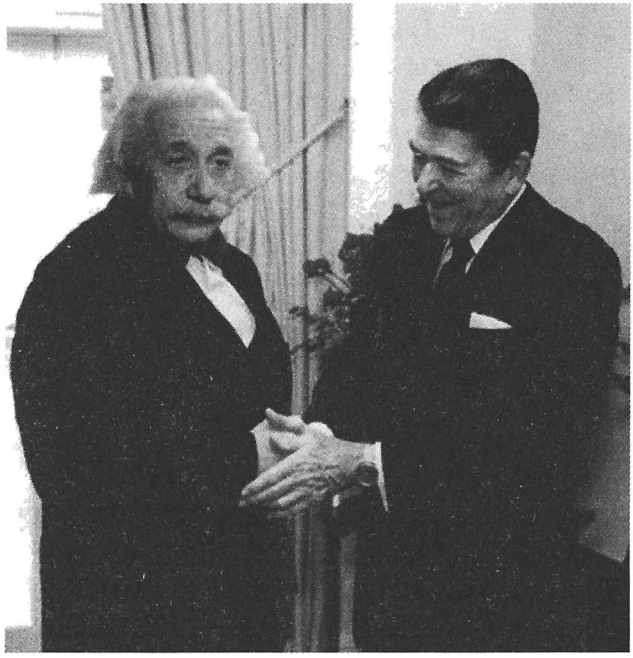
ve Amerikalıların hayatlarını korumak için gerekli olan aracın elde edilmiş olduğuna yönelik bir inanış da mevcuttu. Öte yandan ekipten Isidor Rabi, doğanın dengesinin bozulduğunu ve insanlığın dünyaya bir tehdit olduğunu düşünmeye başlamıştı. Her ne kadar bombasının işe yaramasından coşku duysa da, Openheimer, *"Ben artık ölüm oldum... Dünyaların yok edicisi oldum"* diye mırıldanıyordu.

New Mexico'daki Alamogordo Askeri Hava Üssü sınırları içindeki Jornada del Muerto (Ölü adamın yolculuğu) bölgesindeki Trinity (teslis) test sahasında meydana gelen ilk atom patlamasının ardından askeri otoritelerin yaptığı örtbas açıklaması, dönemin gazetelerinden The Albuquerque Tribune'ün 16 Temmuz 1945'teki akşam baskısına şöyle yansıyordu:

"Bu sabah Alamogordo Askeri Hava Üssü'nde meydana gelen patlama hakkında birçok araştırma ve soruşturma yapıldı. Uzak bir yerde kurulmuş olan ve oldukça fazla sayıda patlayıcı barındıran bir cephane deposu infilak etmiştir. Patlamada ölen ya da yaralanan olmamıştır ve patlamanın çevresinde yol açtığı maddi zarar da önemsenecek kadar çok değildir. Hava koşullarının, patlamada infilak eden bazı gaz yüklü varillerden çıkan gazları çevreye dağıtması sebebiyle de ordu, bölgedeki birkaç yerleşim merkezini geçici olarak boşaltmak zorunda kalmıştır."

"Bu bombayı kullanmayalım"

Manhattan Projesi, ilk başlarda Nazi Almanya'sına karşı yürütülen bir program olarak algılanmıştı. Almanya'nın yenilmesinin ardından projeyi yürüten bazı bilim adamları, bu silahı ilk kullananın Amerika olmaması gerektiğini savunmaya başladı. Franklin Roosevelt'e yazdıkları mektupla, bombaların kullanılmasını ciddi şekilde eleştiren iki kişi, 1939'da ilk atom bombası çalışmalarının başlamasına öncülük etmiş Albert Einstein ve Leo Szilard olmuştu. Zaten atom bombası kullanılmadan birkaç

Amerikan Başkanlarından Ronald Reagan ile birlikte görülen ünlü fizikçi Albert Einstein, her ne kadar kendisi savaş karşıtı olsa ve atom bombasının geliştirilmesinde doğrudan rol almasa da, atom çekirdeğinin parçalanması ile ortaya korkunç bir enerji çıkabileceği şeklindeki teorisi, atom bombasına ilham verdi. Einstein, 1938'de Hitler Almanya'sının atom çekirdeğini parçaladığı iddiaları ve giderek artan Nazi saldırganlığına karşı, Amerikan Başkanı Roosevelt'e atom bombası geliştirilmesi konusunda tavsiye mektubu yazacak, savaş sonrasında da, "Bu hayatımda yaptığım en büyük hata" diyecekti.

gün önce, aralarında Amerikalı fizikçi Edward Teller'ın da bulunduğu bir grup bilim adamı, bombanın yıkıcı gücünün, herhangi bir kişiyi öldürmeden de gösterilebileceğini belirtmiş ve yarattıkları canavarın ortadan kaldırılması için dilekçe yazmıştı lakin seslerini duyuracakları kimse yoktu. Ne yazık ki Jornada del Muerto, dünya üzerinde atom bombasının patladığı son yer olmayacaktı...

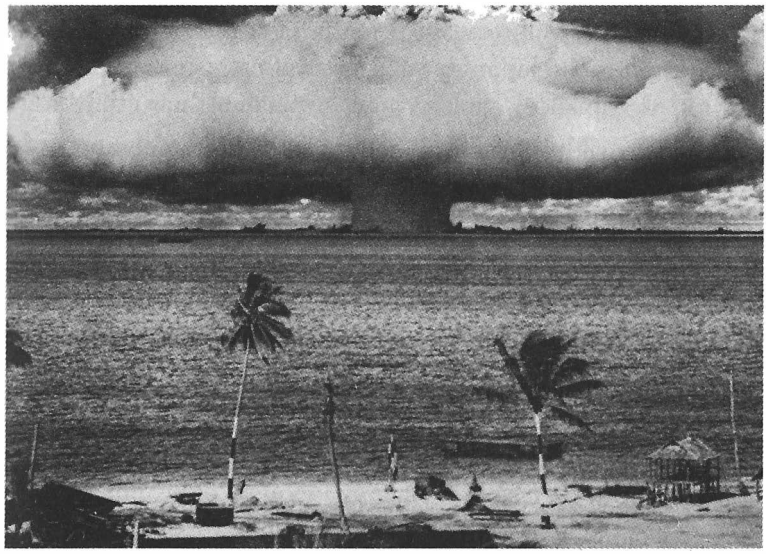
Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik günleriydi ve Amerika Savaşı bir an önce kazanmak istiyordu. Dolayısıyla daha ilk bombanın testi yapılmadan önce, ikinci bir bomba, Japonya'nın Hiroşima kentine yapılacak saldırı için gizlice Pasifik'e doğru yola çıkmıştı bile!

Atom Bombası Hedef Komitesi, muhtemel hedefler olarak Kyoto, Hiroşima, Yokohama ve Kokura'daki cephanelikleri belirlemişti. Komite için asıl önemli olan, bombanın Japon halkı üzerinde bırakacağı psikolojik etkilerdi. Komite aynı zamanda, silahın başlıca kullanımının uluslararası arenada fark edilmesi açısından oldukça şok edici olmasını istiyordu. Savaş Bakanı Henry L. Stimson, Manhattan Projesi'nin Başkanı General Leslie Groves'un itirazlarına rağmen kültürel öneminden dolayı Kyoto'yu listeden çıkardı. Sonunda 3 Ağustos'a kadar Hiroşima, Kokura, Niigata veya Nagazaki'nin 'atomlanmasına' karar verilmişti. Hiroşima, askeri ve endüstriyel açıdan büyük bir öneme sahipti. Amerikalılar tarafından o zamana kadar bombalanmamış olması da atom bombasının etkisini görmek için ideal bir ortam sunuyordu. Aynı zamanda savaş mahkûmlarının bulunmadığı tek kent olması da onu, Washington açısından önemli bir tercih haline getirmişti.

Atomun dehşetini ilk önce Hiroşima yaşadı

6 Ağustos 1945... Ilık ve güzel bir gün olacağının habercisi olan güneş, Japonya'nın Hiroşima kenti üzerinden mavi gökyüzüne doğru yükseldi. Günün başlangıcında hiçbir şey, bugünün daha öncekilerden farklı olacağına işaret etmiyordu. Ancak bugün farklı, hem de çok farklı olacaktı. Bugün, dünyanın gidişatını değiştirecekti. Bugün, sadece bir uçak, sadece bir bomba bırakarak koca kenti yok edecek, İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdirecek ve insanlığa Atom Çağı'nın başladığını ilan edecekti.

Aynı gün, tarihin ilk nükleer saldırısının hedefi, Hiroşima'ydı. Albay Paul Tibbets tarafından komuta edilen B–29 Enola Gay uçağı, Japonya'ya 6 saatlik mesafedeki Batı Pasifik'teki

Nevada Çölü'ndeki ilk atom bombası testinin başarılı olması, dünyamızı hâlen devam etmekte olan topyekûn yıkım ihtimali ve tehlikesi ile baş başa bıraktı. O testten sonra tüm güvenlik parametreleri değişti. Kendisini daha güvende hissetmek isteyen birçok ülke, atom silahı geliştirdi. Bugüne kadar Amerika (1054), Rusya (715), Fransa (210), İngiltere (45), Çin (45), Hindistan (5–6), Pakistan (3–6) ve Kuzey Kore (1), 2 binin üzerinde nükleer test gerçekleştirdi. Nükleer bombası olduğu halde test etmeyen tek ülke, İsrail. Fotoğrafta Bikini Adaları'nda Amerika tarafından gerçekleştirilen bir su altı nükleer denemesi görülüyor.

Tinian hava üssünden havalandı. Bombanın atılması için 6 Ağustos seçilmişti, zira öncesinde şehrin üzeri bulutlarla kaplıydı. Yüzbaşı William Person, kalkıştan kısa bir süre sonra bombayı çalıştırdı, çünkü riskleri en aza indirmek için kalkış sırasında düzeneğin kapalı olması gerekiyordu.

Bombanın bırakılmasından yaklaşık birkaç saat önce Japon radarları, ülkenin güneyine doğru Amerikan uçaklarının geldiğini belirlemişti. Alarm verilmişti ve aralarında Hiroşima'nın da bulunduğu bazı kentlerde radyo yayınları durdurulmuştu. Uçaklar Hiroşima'ya çok yüksek irtifada yaklaşıyordu. Saat 08.00 gibi Hiroşima'daki radar operatörü, gelen uçakların çok az sayıda ol-

duğunu bildirdi. Muhtemelen üçten fazla değildi. Hava saldırısı alarmı durduruldu. Japonlar, yakıt tasarrufu sağlamak ve uçakları korumak için küçük çaplı hava filolarına müdahale etmiyordu.

Japonlar haklıydı, üç uçak geliyordu. Atom bombasını taşıyan Enola Gay (ki adını Albay Tibbet'in annesinden almıştı), gözlem uçağı The Great Artiste ve o zaman için adı olmayan ancak daha sonra Necessary Evil (Gerekli Şeytan) olarak isimlendirilen bir kayıt uçağı.

Saat 08.15'te Enola Gay, 60 kg U–235 içeren 'Little Boy' (Küçük Oğlan) isimli yükünü Hiroşima'nın merkezine doğru bıraktı. Bomba, şehrin yaklaşık 600 metre üzerinde patladı. 13 kiloton ağırlığındaki TNT'ye eşdeğer bir enerji, bir anda ortalığı kasıp kavurdu. 70–80 bin dolayında Japon ne olduğunu bile anlamaya fırsat bulamadan buharlaşmıştı! İlginçtir, bu ölenler arasında 2.bin dolayında Japon asıllı Amerikalı da vardı! Birçoğu, savaş öncesinde eğitim amaçlı gelmişler ve bir daha ülkeden ayrılamamışlardı. Patlamanın oluşturduğu yıkımın yarıçapı yaklaşık 1,6 kilometre idi. 11,5 kilometrekare alan tamamen yanıp kül olmuştu. Hiroşima'daki binaların yüzde 90'ı ya yerle bir olmuş ya da ağır hasar görmüştü. Dünya, ilk kez böylesi korkunç bir güce ve yıkıma şahit oluyordu...

Atom kurbanı: "Üzerimdeki elbiseler buharlaştı"

Nükleer yıkımın acısını bizzat yaşayanlardan biri de Hiroshima Communications Hastanesi'nin yöneticiliğini yapan Dr. Michihiko Hachiya'ydı. Hachiya, hastanenin hemen yakınında ve patlamanın merkezine de 1,5 km uzaklıkta yaşıyordu. 1955'te yayınlanan günlüğüne (Hiroshima Diary), Atom Çağı'nın başladığını şu satırlarla aktarıyordu:

"Saat daha erkendi; sabah olmak üzereydi, hava ılık ve güzeldi. Titreyen yapraklar, bulutsuz bir gökyüzünden yansıyan güneş, güneye açılan kapımdan etrafı izledikçe bahçemdeki gölgelerle tatlı bir te-

zatlık oluşturuyordu. Üzerimde sadece bir atlet ve iç çamaşırım vardı. Oturma odasında, yorgunluktan bitmiş bir halde yere uzanmıştım, hastanedeki nöbetimde uykusuz bir gece geçirmiştim.

Birden, güçlü bir ışıkla irkildim, sonra bir tane daha. Bazen insanlar küçük şeyleri daha iyi hatırlar. Hâlâ çok canlı bir şekilde bahçemdeki taş fenerin gözleri kör edercesine yandığını ve bu ışığa bir magnezyum patlamasının mı yoksa tramvayın elektrik hatlarında çıkan kıvılcımların mı sebep olduğu konusunda şüpheye düştüğümü hatırlıyorum.

Bahçedeki gölgeler kayboldu. Bir dakika öncesine göre görünen manzara daha parlaktı ve gökyüzü şimdi kapkara olmuştu. Havada dönen toz bulutunun içerisinde evimi köşelerden destekleyen tahtalardan birinin uçuştuğunu fark ettim. Çılgınca olduğum yerde dönüyordum ve derken tavan tamamıyla çöktü. İçgüdüsel olarak kaçmaya çalıştım; ancak molozlar ve tavandan düşen keresteler yolu tıkamıştı. Önümdekileri dikkatli bir şekilde temizleyerek bahçeye çıktım. Kendimi çok zayıf hissediyordum ve biraz güç toplamak için durdum. Beni şaşırtan şey ise tamamen çıplak olduğumu fark etmem oldu. Ne kadar garip! İç çamaşırlarım nereye gitmişti?

Vücudumun sağ tarafı tamamen kesiklerle doluydu ve kanıyordu. Uyluğumda oluşan yaranın içinde büyük bir kıymık parçası duruyordu ve ağzımda sıcak bir şeylerin aktığını hissediyordum. Çenem parçalanmıştı; yavaşça kontrol ettim. Alt dudağım ardına kadar açık vaziyette duruyordu. Enseme ise oldukça büyük bir cam parçası saplanmıştı ve ben hiç acele etmeden onu dışarı çıkardım. Üzerimdeki şaşkınlığı ve şoku atlatınca da ensemi ve kana bulanmış olan elimi tekrar inceledim.

Birden bir telaşa kapıldım ve eşim için bağırmaya başladım: 'Yaeko-san! Yaeko-san! Nerdesin?' Birden kan fışkırmaya başladı. Yoksa şah damarım mı kesilmişti? Ölümcül bir kanama mıydı? Korkuyla ve akılsızca kendisine yeniden seslendim: 'Beş yüz tonluk bir bomba patladı. Yaeko-san! Nerdesin? Beş yüz tonluk bir bomba düştü!'

Yaeko-san, korkmuş ve benzi atmış, elbiseleri parçalanmış ve kanlanmış bir şekilde kalıntılar arasında gözüktü. Dirseğini tutuyordu. Onu görünce güvenim yerine geldi. Kendi paniğim yatışmıştı, bu sefer onu sakinleştirmeye çalıştım. Tam anlamıyla bir kâbustu..."

Dr. Hachiya ve eşi caddeye çıktılar. Çevredeki tüm evler yıkılmıştı.

"Yürümeye başladık; ancak 20–30 adım sonra durmak zorunda kaldım. Nefesim kesilmeye başladı, kalbim hızla çarpıyordu ve dizlerim artık tutmaz hale gelmişti. Dayanılmaz bir şekilde susamıştım ve Yaeko-san'a bana biraz su bulması için yalvarıyordum. Fakat etrafta hiç su yoktu. Bir süre sonra gücüm tekrar yerine geldi ve devam edebilecek duruma geldik. Hâlâ çıplaktım ve utanma hissinin zerresi olmamasına rağmen, içinde bulunduğum durumdan rahatsız oldum. Köşeyi dönerken orada bekleyen bir askere rastladık. Askerin omuzlarında bir havlu vardı ve çıplak bedenimi örtmek için havluyu istedim. Bir süre sonra havluyu kaybettim. Bu kez Yaeko-san önlüğünü çıkarıp belime sardı...

Gücüm, hatta yaşama isteğim tamamen tükendiği için en az benim kadar kötü yaralanmış olan karıma, yola bensiz devam etmesini söyledim. Buna itiraz etti ama başka da seçenek yoktu. Gidip bana yardım etmesi için birilerini bulması gerekiyordu. Yaeko-san bir an yüzüme baktı ve tek söz bile söylemeden geri dönerek hastaneye doğru koşmaya başladı. Hava artık oldukça karanlıktı ve eşimin gidişiyle içimi korkunç bir yalnızlık hissi kapladı...

Çevremdeki tüm insanlar gölge şeklindeydi; bazıları yürüyen hayaletlere benziyordu. Bazıları ise acı içinde, bir korkuluk gibi yürüyorlardı; kollarını vücutlarına değmeyecek şekilde kaldırmışlardı ve dirseklerinden aşağısı ile elleri sallanıyordu. İlk başta bu kişiler beni şaşırttı ancak daha sonra bir anda bu kişilerin yanmış olabileceğini ve yanık yerlerine temas etmemek için kollarını o vaziyette tutuyor olabileceklerini fark ettim.

Çıplak bebeğini taşıyan çıplak bir anne ilişti gözüme. Gözlerimi ovuşturdum. İkisi de banyodan yeni çıkmış olmalı diye düşündüm. Ama o sırada başka bir çıplak adam daha gördüm ve anladım ki; benim üzerimdekileri ne parçaladıysa, aynı şeyi onlara da yapmıştı. Hepimiz çıplaktık! Yanımda, yüzünden çok acı çektiği belli olan yaşlı bir kadın uzanıyordu; ancak hiç ses çıkarmıyordu. Aslında, görebildiğim kadarıyla herkes için ortak olan tek bir şey vardı: Sessizlik. Yapabilen herkes hastaneye doğru gidiyordu. Gücüm biraz olsun yerine gelince bu kederli alaya ben de katıldım ve sonunda İletişim Bürosu'nun geçidine ulaştım..."

Bombanın patlamasından 12 saat sonra Beyaz Saray tarafından yapılan açıklama ile tüm dünya kamuoyu ile birlikte, o ana kadar başlarına geleni anlamamış olan Japonlar da ne olup bittiğini öğrenmişti: Başkan Truman'ın tehditlerinde dile getirdiği gibi, 'hızlı ve kesin bir yıkım' ile tanışmışlardı.

Patlayan ilk atom bombasının ardından Truman, Japonlara dehşet salmaya devam ediyordu: "Eğer şartlarımızı kabul etmezlerse, bu dünyada daha önce hiç görülmemiş bir şekilde, gökyüzünden gelecek yıkım yağmuruna maruz kalacaklar!"

Japonlar, şok olmakla birlikte teslim olacak gibi görünmüyorlardı. Atom depremi devam edecekti...

Kokura'ya niyet, Nagazaki'ye dehşet

9 Ağustos 1945 sabahı, 'Fat Man' (Şişko Adam) kod isimli ikinci atom bombasını taşıyan Amerikan B–29 Superfortress Bockscar, 393. Filodan Binbaşı Charles W. Sweeney ve müretteba tarafından uçuruluyordu. *Kokura* birinci, *Nagazaki* ise yedek hedefti. İki keşif uçağı, her iki hedef için de hava koşullarının uygun olduğunu bildirdi. Kokura'ya ulaştıklarında kentin üçte ikisi bulutlar altındaydı. Oysa emir netti! Yüzde yüz görsel temas olmadan bomba atılmayacaktı. Plan gereği yedek hedef Nagazaki'ye doğru yöneldiler. Yakıt hesaplamalarına göre Bock-

scar'ın en yakındaki Iwo Jima üssüne ulaşmak için yeterli yakıtı kalmamıştı. Nagazaki'ye de bombayı atamazlarsa, Okinawa'ya geri götürecekler, olmadı, Okyanus'a bırakacaklardı. Teğmen Frederick L. Ashworth, hedefle tam görsel temas sağlayamasalar bile, bombayı radar kullanarak bırakmaya karar vermişti.

Saat 11.01'de Nagazaki üzerindeki bulutlar, Bockscar'daki bombacı Yüzbaşı Kermit Beahan'ın hedefi tam istediği gibi görmesini sağlayacak şekilde azaldı. Yaklaşık 6,4 kg plütonyum 239 içeren 'Şişko Adam' kentin sanayi merkezinin üzerinde bırakıldı. 43 saniye sonra, yerden 469 metre yükseklikte, şehrin kuzey ve güneyindeki Mitsubishi şirketine ait tesislerin arasındaki yolun üzerinde kulakları sağır eden bir gürültüyle patladı.

Nagazaki'nin 240 binlik nüfusunun 70 bini, daha ne olduğunu anlayamadan ölmüştü! Yaklaşık 60 bin kişi de yaralanmıştı. Yıkımın yarıçapı yaklaşık 1,6 km idi. Patlamayla çıkan yangının alevleri, kentin kuzey kesimiyle, patlama merkezinin 3,2 km güneyine kadar olan bölgeyi avuçlarına almıştı. Toplam ölü sayısı, ilerleyen günlerde radyasyon zehirlenmesinden dolayı hayatını kaybedenlerle birlikte 80 bine ulaşacaktı. Bombanın patlamasının ardından hazırlanan bir raporda Nagazaki, 'hiç mezar taşı bulunmayan bir mezarlık' olarak tarif ediliyordu.

Atom Çağı dünyayı korkuya mahkûm etti

Japon tarihçilere göre barış yanlısı sivil irade, Hiroşima ve Nagazaki'deki yıkımı, savaş güçleri ne kadar korkusuz, yetenekli ve cesaretli olursa olsun, atom bombalarının gücüne karşı etkili olamayacakları konusunda askeri kanadı ikna etmek için kullanmıştı. Ünlü elektronik devi Sony'nin kurucusu ve savaş sırasında deniz subayı olan Akio Morita, Japon askeri kanadı barışa ikna edenin konvansiyonel silahlar değil, atom bombaları olduğunu belirtmişti. Amerikan Dışişleri Bakanı James Byrnes, Japonya'yı işgale kalksalar, 500 bin Amerikalının ölmüş olacağını söyleyecekti. Birçok Amerikalı askeri danışmansa, en kötü senaryoda 1 milyon Amerikan askerinin ölebileceğini öngörü-

yordu. Onlara göre, Amerikan kayıplarını en aza indirmek için atom bombasını kullanmak zorunda kalmışlardı. Tüm bu varsayımlar bir kenara, atom bombaları, İkinci Dünya Savaşı'na son noktayı koymuştu. Amerikalılara göre atom bombaları aynı zamanda, Asya'da, aralarında 200 bin Hollandalı ve 400 bin de Endonezyalının bulunduğu yüz binlerce savaş esirinin özgürleşmesini sağlamıştı.

Bu arada bombaların kullanılmasını destekleyenler, Japon Savaş Bakanlığı tarafından 1 Ağustos 1994'te verilen bir emri de, haklılıklarına dayanak olarak gösteriyordu. Sözde bu emre göre, Japon ana kıtasına yönelik bir işgal girişimi olması halinde Müttefiklere ait 100 binden fazla savaş esiri öldürülecekti. Bazı tarihçiler de Amerikalıların, atom bombalarıyla savaşı erken bitirdiğini ve böylelikle Sovyetler'in, Japonya'dan alacağı muhtemel toprakları en aza indirdiğini iddia eder.

Atom bombalarının ardından Amerikan birlikleri Japonya'ya çıktı. Hiroşima 40 bin, Nagazaki ise 27 bin Amerikan askeri tarafından işgal edildi. Atom bombasından kurtulanlara, 'Bombaya maruz kalanlar' şeklinde açılımı yapılabilecek *Hibakusha* ismi takıldı. Atom bombalarının yarattığı tahribat ve dehşet, aynı zamanda Japonya'nın günümüze kadar devam eden nükleer silahlanma karşıtı savaş sonrası pasifist politikalarının da temelini attı. Bugün Japonya'da hâlen 260 bin dolayında *Hibakusha* yaşıyor.

Atom bombası geliştirildiği esnada, ana fikir, bombanın madencilik işlerinde ya da Panama gibi büyük kanallar açılması esnasında kullanılmasıydı. Söylemek yersiz tabii ama bu fikirler hiçbir zaman hayata geçmedi. Bilakis atom silahlarının çeşidi ve sayısı arttı, ülkeden ülkeye yayıldı. Atom bombaları, Nükleer Silahlanma Yarışı'nı başlattığı gibi, Soğuk Savaş'ı da tetikledi.

6 milyona yakın Yahudi katledildi, mahkemesi dünyayı sarstı

YAHUDİ SOYKIRIMI VE NÜRNBERG MAHKEMELERİ

"Dünyadaki tüm insanlara sesleniyorum. Böyle bir şey bir daha asla olmamalı. Kurtardığımız insanların yüzünü gördüm. Cehennemden gelmiş gibiydiler."
Anatoly Shapiro (Auschwitz toplama kampını Almanlardan alan Kızıl Ordu subaylarından)

"İdam... İdam...
Desenize güzel hatıralarımı kaleme alamayacağım!"
Nazi Dış İşleri Bakanı Joachim von Ribbentrop (Nürnberg Mahkemeleri'nde idam cezasına çarptırıldıktan sonra)

İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazi rejimi tarafından Avrupalı Yahudilere uygulanan soykırım, her ne kadar ara ara politik içerikli tartışmalara malzeme yapılarak inkâr edilmeye ya da küçük bir hadiseymiş gibi geçiştirilmeye çalışılsa da, tarihin en dramatik ve bir o kadar da utanç verici sayfalarından birini teşkil eder.

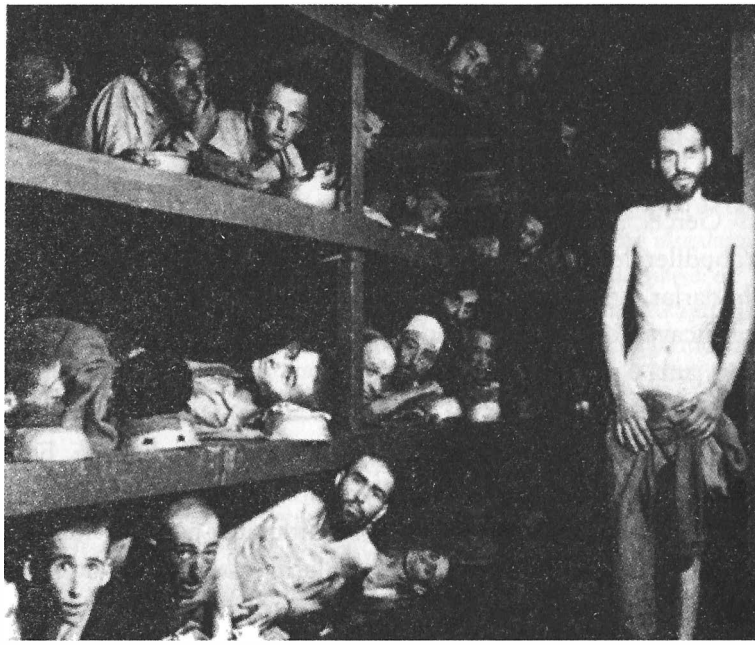
6 milyon dolayında Yahudi'nin akıl almaz yöntemlerle öldürüldüğü soykırım, geride, haklı olarak bu soykırımın travması ile yaşayan bir Yahudi toplumu, bu travmanın yarattığı sempati dalgasıyla kuruluşu kolaylaşan bir İsrail devleti, soykırımı kendi acımasız politikalarına şal olarak kullanan İsrailli politikacılar ve İsrail'in bu acımasız politikalarına duydukları tepkiden dolayı soykırımın varlığını inkâr eden kitleler bıraktı. Tabiî ki sebebi ya da sonucu ne olursa olsun, soykırım, başlı başına, insanı insan yapan değer ve inançlardan uzaklaşılması durumunda, 'insanın insana neler yapabileceğini' göstermesi açı-

sından da bir ibret vesikası oldu. Yaşanan dramın özetine gelince; sapık bir ideolojinin takipçileri, hayal dünyalarında yarattıkları kendi 'üstün ırkları' *(ari ırk)* uğruna, diğer ırklar üzerinde mide bulandırıcı mühendislik faaliyetine girişmiş, insanlık, kan gölünde boğulmuştu.

Gerçek şu ki Nazilerin soykırım vahşetinin kurbanı sadece Yahudiler değil, aynı zamanda Çingeneler, Polonyalılar, Slavlar, dindarlar, homoseksüeller, entelektüeller ve zihinsel özürlülere varıncaya kadar onlarca farklı etnik, dini veya sosyal grup olmuş, ama 6 milyona varan kurban veren Yahudiler, soykırımdan en büyük payı almıştı.

Hitler, Almanya'nın dizginlerini ele almasıyla birlikte, hastalıklı zihnindeki 'üstün ırk' projesini hayata geçirmeye soyunmuş, buna da, ırklarını en büyük tehdit olarak gördüğü Yahudilerle başlamıştı. 1933 yılında Yahudilerin haklarının azaltılması ile başlayan ilk adımı, önemli mevkilerden uzaklaştırılmaları, mal ve mülklerine el konulması, fişlenerek gettolarda toplu olarak yaşamaya zorlanmaları ve Hitlerin Yahudi sorununu tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen 'nihai çözüm' politikası gereğince, toplama kamplarında toplanıp, akıl almaz yöntemlerle katledilmeleri takip etti.

Nazi gizli polisinin Yahudi memurları görevinden uzaklaştırmasının ardından, fiili saldırılar başlamış, 1 Nisan 1933'te başlayan boykotla birlikte Yahudi dükkânları yağmalanmış, yakılıp yıkılmış ve sahipleri darp edilmişti. 1935'te doktorluk, eczacılık, askerlik gibi mesleklerden men edilmişler, bunu, 1935 Haziran'ında Berlin'deki Yahudi mağazalarının tahrip edildiği bir ayaklanma izlemişti. Ama işin sıradan bir faşist tepki olmadığını gösteren adım, 1935 Eylül'ünde çıkarılan 'Nürnberg Kanunları'yla atıldı. Nazi rejimi, bu kanunla, "Ari ırktan olmayanlar 'alt-sınıf' insandır ve ari-ırktan kişilerle evlenmeleri yasaktır" diyordu. Hitler'in Nazi rejiminin gücünü sergileme açısından büyük bir fırsat olarak gördüğü ve Berlin'de düzenlenen 1936

Bir milyona yakın kişinin öldürüldüğü Auschwitz-Birkenau, en büyük toplama kampıydı. Polonya'nın Krakow şehrinin 60 km. batısında, küçük bir şehir olan Oswiecim'in yakınlarında bulunan Auschwitz'de, yaklaşık 900 bin Yahudi kampa geldikleri anda doğrudan gaz odalarına gönderilmiş ya da vurularak öldürülmüştü. 1979'da İnsanlığın Kültür Mirası listesine eklenen kamp, Yahudi mezarlığı, Auschwitz-Birkenau Devlet Müzesi ve Holokost anma mekânı olarak kamuya açıldı.

Olimpiyatları esnasında Yahudilere dönük bu sistematik uygulamalar, hız kesse de, 1938'de tekrar hız kazandı.

5 Ocak 1938'de fişleme süreci başladı ve Yahudileri, Yahudi ad soyadı taşımaya mecbur kılan yeni bir yasa çıktı. Naziler, kim Yahudi kim değil, görmek istiyordu. Bu arada Yahudilere yapılan sosyal yardımlar da kesildi. Yahudi öğrenciler farklı sınıflarda okutulmaya başlandı. Bu arada olabilecekleri sezinleyen bazı Yahudiler, ülkeyi terk etmeye başlamıştı ama kalan çoğunluk, işin ne kadar kötüye gidebileceğini tahmin bile edemiyordu. Aynı yıl içinde Yahudilere yönelik şiddet ve ayrımcılık, 1939'dan iti-

baren, Hitler'in fitilini ateşlediği yeni bir dünya savaşıyla sistematik kıyıma dönüşecekti.

Gettolardan toplama kamplarına

Nazi rejimi, nihai çözüm adını verdikleri ve tüm Yahudilerin Almanya'dan temizlenmesini hedefleyen planları doğrultusunda yeni bir adım atarak, Almanya'daki tüm Yahudilerin, işgal ettikleri Polonya'daki gettolara yerleştirilmesine karar verdi. Sayıları mantar gibi artan Polonya gettolarında açlık, soğuk ve salgın hastalıklar, balık istifi gibi yaşayan Yahudileri kırmaya başlamıştı. Öyle ki, açlıktan ölenlerin cesedi günlerce kaldırımlarda yattığı halde, kimsenin başkasıyla ilgilenebilecek dermanı yoktu. Gettolar tam bir can pazarına dönmüştü. Ve ardından aşağılayıcı bir adım daha geldi ve 9 Ekim 1941'den itibaren bütün Yahudilere, yakalarında sarı renkli bir Davut yıldızı sembolü taşımaları zorunluluğu getirildi. Almanya'da kalanların evlerinin kapılarına ise 'Burada bir Yahudi oturuyor' uyarıları asılmaya başlandı. 65 yaş üzerindeki Yahudilere de toplama kampı yolları görünmüştü. Bu arada Yahudi hastaların da tedavisine son verilmiş, medyaya bu uygulamalarla ilgili haber yasağı getirilmişti. Karartma uygulanıyordu. Sistematik kıyım için şartlar hazırdı.

Yahudiler için hazırlanan ilk ölüm kampı, Münih yakınlarındaki Dachau'da inşa edilmişti. Kamp, komünistler, sosyal demokratlar, pasifistler, solcular ve rejimin düşman olarak gördüğü aydınlar için hazırlanmıştı. Bu arada 'kurşuna dizme' yoluyla başlanan toplu kıyım, Nazileri tatmin etmemişti. Çok vakit alıyordu. Daha hızlı bir yol bulunmalıydı. Bulundu da; 'Gazlama Kamyonları'! Bir başka yere transfer edileceği bahanesiyle kamyonlara yüklenen Yahudiler, aynı kamyondan çıkan egzoz gazının kamyonun içine basılması ile yolda zehirleniyorlardı. Bir sonraki adımda ari ırka ayak bağı olduğu düşünülen engelliler de kıyım kapsamına alındı. Onlar için sabit gaz odaları kurulmuştu. Bu arada başta Doktor Joseph Mengele olmak üzere Nazi re-

jimi adına çalışan doktorlar, tutuklular üzerinde akla hayale sığmayacak deneyler yapıyor, yeni öldürme yöntemleri geliştiriyorlardı. Söz gelimi tutuklular, yüksek ve düşük basınçlı odalara kapatılıyor, basıncın insan bedeni üzerindeki etkileri araştırılıyor, buzlu suya sokularak ne kadar dayanabilecekleri ölçülüyor, bedenlerine yeni mikroplar enjekte ediliyor, anestezi yapılmaksızın ameliyat ediliyorlardı.

Fiziksel Antropoloji ve Gen Bilimi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Mengele, 1943'te Ruslara karşı savaşıp yaralanınca, gönüllü olarak Auschwitz'e gelmişti. Kamptakiler tarafından 'Ölüm Meleği' olarak isimlendirilen Mengele, kampa gelenler arasından işine yarayacak 'kobayları' seçiyor, özellikle ikiz çocuklar üzerinde yaptığı deneyler, sapıklık sınırını bile aşıyordu. Kalıtımın etkisini ölçmek için ikizlerin kanını birbirine enjekte ederek verdikleri tepkileri ölçüyor, göz renginin kalıtsal özelliklerini incelemek için ikizlerin gözlerine farklı renklerde mürekkepler enjekte ediyordu. Bir diğer ilgi alanıysa cücelerdi. Cücelerin genetik yapısını araştırmak isteyen Dr. Mengele, özellikle cüce kardeşler üzerinde yaptığı deneylerle iki bin kişinin ölmesine neden olmuştu. Her ne kadar Naziler, bu araştırmaların tıp bilimi için yapıldığını savunsa da, herkes asıl amaçlarının, 'ari ırk' saplantılarına hizmet edecek sonuçlara ulaşmak olduğunu biliyordu...

Kamyon gazı basılan gaz odaları da istenen sürati sağlamayınca, dönemin en ölümcül maddesi Ziklon B gazının kullanıldığı devasa ölüm kampları hayata geçirildi. En meşhuru Polonya'daki Auschwitz-Birkenau olan toplama kampını sırasıyla Fransa, Almanya, Norveç, Litvanya, İtalya, Çekoslovakya, Estonya ve Avusturya'ya kadar yayılan 250 kadar ölüm kampı izledi.

Hayvan taşımakta kullanılan tren vagonları ile bu ölüm kamplarına taşınan Yahudiler, "Burada temizlenip kampa yerleştirileceksiniz" denilerek duş görünümlü odalara sokuluyor, kapının kapanmasıyla da içeri basılan gazla toplu halde öldürülüyor-

Nazilerin böylesi bir soykırım yapmasının ardında, Alman ırkının en üstün, diğer bir deyişle 'ari ırk' olduğuna inanmaları yatıyordu. Kimilerine göre başta Hitler olmak üzere Naziler, doğada ırklar arasında bir yaşam mücadelesi olduğunu ve güçlü olan ırkın ayakta kaldığını savunan Darwinist tezlerin etkisinde kalmış, pagan kültüründen de etkilenerek dinlerden nefret etmiş, özellikle de Yahudileri dünyaya kurulan bir komplo olarak görmüşlerdi.

lardı. Etkisini 20 dakikada gösteren Ziklon gazından geride kalan kurbanlar, bu kez de özel olarak bu için hazırlanmış fırınlarda yakılıyorlardı. Zulüm bu kadarla da bitmiyordu. Kurbanların altın dişleri sökülüyor, saçları ve vücut yağları da farklı amaçlar için kullanılıyordu.

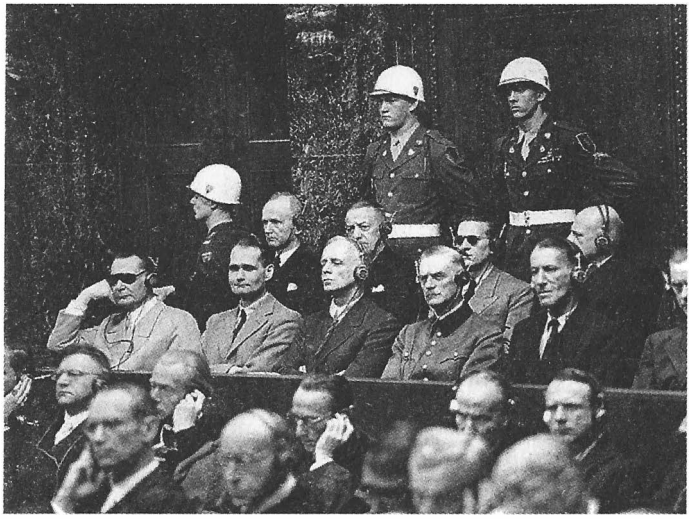
Bu arada Naziler, çalışabilecek durumda olan tutukluları, IG Farben, Krupp gibi şirketlerin, Auschwitz yakınlarındaki fabrikalarında çalıştırarak, para da kazanmıştı. Çoğu çalışabilecek kadar şanslı değildi. Anneler ve çocukları gibi bilek gücünden yararlanılamayacak olanlar, kampa getirilir getirilmez ayıklanarak, doğrudan gaz odalarına gönderiliyordu. Kampın Kanada is-

mi verilen bölümünde kurbanlardan arta kalanlar toplanıyor ve Almanya'ya gönderiliyordu. Bu eşyalar arasında kıyafetler, ayakkabılar, bavullar, insan saçları, gözlükler, takma dişler, mücevherler, değerli kâğıtlar gibi akla gelebilecek her şey mevcuttu. Öyle ki savaş sona erdiğinde kamplarda, Nazilerin Almanya'ya nakletmek için topladığı bir milyondan fazla giysi, 45 bin çift ayakkabı ve 7 ton insan saçı ele geçirilmişti.

Ne yazık ki dünya, toplama kampları cehenneminden çok geç haberdar oldu. Müttefikler ancak, İngiliz casus uçaklarının, yanan ceset yığınlarının da görüldüğü ilk fotoğrafları çekebilmesiyle, 31 Mayıs 1944'ten itibaren kampların varlığından ve olan bitenlerden haberdar olabilmiş, müdahalede gecikmişti. İlk müdahale 1944 Eylül'ünde olmuş, Amerikan uçakları, Auschwitz yakınlarındaki birkaç fabrikayı bombalamıştı. Oysa Naziler, savaşın son anlarına kadar soykırıma ara vermemişti. Müttefiklerin, en azından kamplara tutuklu taşımada kullanılan demiryollarını neden bombalamadığı, hâlen bile tartışılır.

27 Ocak 1945'te General Pawel Kurotschkin komutasındaki Kızıl Ordu askerlerinin Auschwitz'e ulaşmasıyla, hâlen bu kan ve irine batmış kampta bulunan 6 bin dolayındaki esir, kurtarılır. Ama müttefik birliklerinin kamplarda rastladığı manzara tarif edilir gibi değildir. Her yer bir deri bir kemik kalmış insanlar ve üst üste istif edilmiş cesetlerle kaplıdır. Toplama kamplarındaki soykırım, Almanya'nın teslim olması ile sona erer. Nazi rejiminin 'üstün ırk' sapıklığı, 5 milyon 700 bin masumun hayatına mal olmuş, geriye koskocam bir dram kalmıştır.

Bu arada Dr. Mengele'ye ne oldu diye soracak olursanız, yaşadığı sürece yaptıklarının hesabını vermediğini söyleyebiliriz. Savaşın ardından Arjantin'e kaçmış, bir süre Paraguay ve Brezilya'da yaşamıştı. 1979 yılında yüzerken felç geçirdiği ve boğularak öldüğü söylendi. Yahudi Soykırımı sorumlularının takipçisi olan İsrail hükümeti, öldüğünden ikna olana kadar Mengele'nin peşini bırakmadı. 1992'de bulunan kemikle-

Nürnberg Mahkemeleri sonunda Alman denizaltı kuvvetlerinden sorumlu Erich Raeder ömür boya hapse (sağlık sebeplerinden dolayı 1955'te serbest bırakıldı), kendisinden sonra aynı göreve gelen Karl Dönizt 10 yıla, Hitler'in Ekonomi Bakanı Walther Funk ömür boyu hapse (sağlık sebeplerinden dolayı 1957'de serbest bırakıldı), Hitler'in yardımcılarından Rudolf Hess ömür boya hapse (1987'de öldü), dış işleri bakanlarından Konstantin von Neurath 15 yıla (sağlık sebeplerinden dolayı 1954'de serbest bırakıldı), Hitler'in gençlik kollarından sorumlu Baldur von Schirach 20 yıla ve Silahlanma Bakanı ve Hitler'in yakın arkadaşı Albert Speer ise 20 yıla mahkum olmuştu.

re yapılan DNA testleri, buluntuların Mengele'ye ait olduğunu göstermişti.

Nürnberg Mahkemeleri

Savaş bitmişti ama Müttefiklerin soykırım sorumlularının peşini bırakmaya niyeti yoktu. Dünya hukuk tarihine Nürnberg Mahkemeleri olarak geçecek olan süreç, soykırım mimarı Nazileri cezalandırarak, hukuk literatürüne *soykırım* başlığını sokacaktı. Mahkemeler, soykırımın ilk adımı olarak bilinen 'Nürnberg Kanunları'na nazire yapılırcasına, Almanya'nın Nürnberg kentindeki Adalet Sarayı'nda yapıldı. 1945'ten 1946'ya kadar süren mahkemeler serisinin ilki ve en çok akıllarda yer edeni,

savaş sonrası ele geçirilen 24 önde gelen Nazi yetkilisinin Uluslararası Askeri Mahkeme önüne çıkarıldığı Büyük Savaş Suçları Davası olmuştu.

'Hepsini asalım!'

İngiliz Savaş Kabinesi, yakalanmaları halinde Nazi lider kadrosunun cezalandırılmasını savaş bitmeden önce karara bağlamıştı. Öyle ki İngiltere Başbakanı Winston Churchill, gerekirse özel bir ihanet yasası çıkartılmak suretiyle, sanıkların biran önce asılmasını savunmuş, bunun sürece gölge düşüreceğinden endişe eden Amerikalıların baskısıyla bu düşüncesinden vazgeçmişti. Ama kafasından idam geçen sadece Churchill değildi. Daha savaş devam ederken yapılan Tahran Konferansı'ndaki bir akşam yemeğinde Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin, ciddi ciddi 50 ila 100 bin Alman subayının idam edilmesini teklif etmiş, bunu şaka sanan Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt de, gülerek, "En fazla 49 bin kişiyi idam edebiliriz" diyerek karşılık vermişti. İlginçtir, aynı yemekte Churchill, "ülkeleri için savaşan askerlerin soğukkanlı bir şekilde idam edilmesine" taraftar olmadığını söylemiş, özellikle siyasi idamlara karşı olduğunu söylemişti. Bununla birlikte kendisinin kaleme aldığı Moskova Anlaşması'nda, savaş suçlularının, bizzat suçları işledikleri yerde yargılanması gerektiğini savunuyordu.

Daha parlak fikirleri olan da yok değildi. Sözgelimi Amerikan Hazine Bakanı Henry Morgenthau Jr. kendi adıyla anılacak planla, Almanya'nın bütünüyle Nazilerden arındırılmasını ve Alman sanayisinin sıfırlanmasını teklif etmiş, hem Roosevelt hem de Churchill planı desteklemişti. Bu kez de Sovyetler, Nazilerin mahkemeye çıkarılmasını isteyince, plan hayata geçmedi.

Ardından Amerikan Savaş Bakanı Henry L. Stimson, 'Avrupalı Savaş Suçlularının Yargılanması' planıyla ortaya çıktı. Roosevelt'in ölmesinin ardından başkan olan Henry S. Truman da Nazilerin yargıya hesap vermesinden yana ağırlığını koydu. Sovyetler, yargılamaların Berlin'de yapılmasını istiyordu, ama şehir

Hitler'in sağ kolu Hermann Göring, Nürnberg'de yargılanan en yüksek dereceli Nazi subayıydı. Mahkeme boyunca yeri geldiği zaman kahkahalar atarak mahkeme heyetiyle psikolojik savaş yapmış, son ana kadar haklı olduklarını savunmuş, idam cezasına çarptırıldığını öğrendikten sonra da hücresinde sakladığı siyanürlü ampulü ısırarak intihar etmişti.

nerdeyse tamamen harap olmuştu. Bunun üzerine Amerikan işgal bölgesi içinde kalan, fazla zarar görmemiş ve aynı zamanda içinde hapishane de barındıran bir adalet sarayı olan Nürnberg seçildi. Üstelik Nürnberg, Nazilerin propaganda şehri olduğu ve de Yahudi soykırımının kilometre taşlarından 'Nürnberg Kanunu'na adını verdiği için, Nazilerin bu şehirde yargılanmasının sembolik bir önemi olacaktı. Üç savaş galibinin yaptığı uzun görüşmeler sonucunda Nazilere Nürnberg yolu göründü.

Nazi sanıklarını yargılayacak mahkemenin yasal dayanağı, mahkemeyi 'Avrupa Mihver devletlerinin büyük savaş suçlularının yargılanması' ile sınırlayan ve 8 Ağustos 1945'te kabul edilen Londra Beyannamesi ile sağlanmıştı. Mahkemelerin oluşturulması için gereken yasal dayanaksa, Almanya'nın teslim belgesiydi. Nazileri yargılayan Amerika, İngiltere, Rusya ve jest olarak yargı sürecine dâhil edilen Fransa, bu belgeyle, Alman-

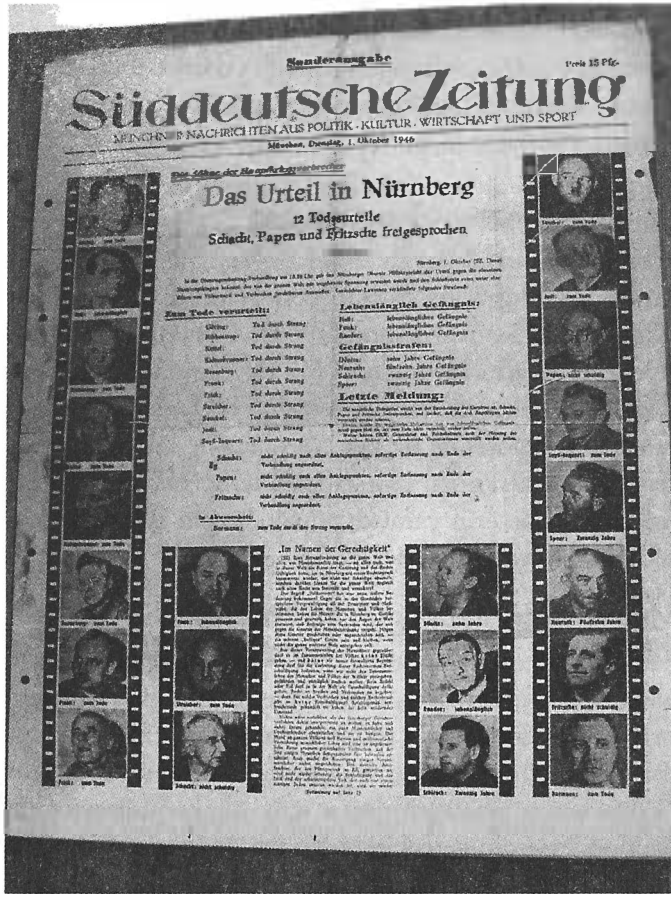
ya'nın siyasi otoritesinin, savaş yasaları ile uluslararası yasaların ihlallerini cezalandırabilen Müttefikler Kontrol Konseyi'ne geçtiğini savunuyordu. Nürnberg Mahkemeleri, savaş yasaları ile sınırlandığından, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1 Eylül 1939'dan önceki suçları ele almamıştı.

Kurşuna dizilmelerine izin verilmedi

Önde gelen 22 savaş suçlusu sanığının yargılandığı Uluslararası Askeri Mahkeme'de aynı zamanda Schutzstaffel (SS, Koruma Takımı), Sicherheitsdienst (SD, Güvenlik Servisi), Gestapo (Gizli Devlet Polisi), Sturmabteilung (Fırtına Birlikleri) ve Alman Ordusu Yüksek Kumandası da (Oberkommando der Wehrmacht) kurum olarak mahkeme edildi. Sanıklarından 12'sinin asılarak idamına karar verildi. Bu esnada Fransız yargıçlar, suçluların asker olmalarından hareketle kurşuna dizilmelerini önerse de, diğer yargıçlar, Nazi subaylarının askerlere yakışmayan suçlar işlediğini savunarak, askerler açısından daha onurlu olduğu kabul edilen kurşuna dizilme teklifini reddetti. Hapis cezası alan Naziler, Berlin'deki Spandau Hapishanesi'ne nakledilirken, idama mahkûm olanların cezaları 16 Ekim 1946'da infaz edildi.

Nürnberg'in getirdikleri

Hangi davranışların savaş suçu olduğu, mahkemelerin sonunda şekillenen Nürnberg Prensipleri belgesinde tanımlandı. Toplama kamplarında akıl almaz deneyler yapan Alman doktorların yargılandığı Doktorlar Davası'nın sonucunda, gelecekte insanlar üzerinde yapılacak tıbbi deneylerin sınırlarını çizen Nürnberg Kodu ortaya çıktı. Nürnberg Mahkemeleri'nin, Uluslararası Ceza Hukuku'nun geliştirilmesinde büyük bir etkisi olmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun çağrısıyla hareket ederek, 1950 yılında, 'Nürnberg Mahkemeleri'nde ve Mahkemenin Yargılarında Kabul Edilen Uluslararası Hukukun Prensipleri' isimli bir rapor hazırlamıştır.

Sonderausgabe

Preis 15 Pfg.

Süddeutsche Zeitung

MÜNCHNER NACHRICHTEN AUS POLITIK · KULTUR · WIRTSCHAFT UND SPORT

München, Dienstag, 1. Oktober 1946

Das Urteil in Nürnberg

12 Todesurteile

Schacht, Papen und Fritzsche freigesprochen

Zum Tode verurteilt:

Lebenslänglich Gefängnis:

Gefängnisstrafen:

Letzte Meldung:

„Im Namen der Gerechtigkeit"

Nazi Parti Sekreteri Martin Bormann gıyabında olmak üzere (1972'de cesedi bulundu), Polonya Valisi Hans Frank, Hitler'in İçişleri Bakanı Wilhelm Frick, Hava Kuvvetleri'nden General Alfred Jodl, Nazi İstihbarat Merkezi RSHA'nın şefi ve bazı toplama kamplarının sorumlusu Ernst Kaltenbrunner, General Feldmareşal Wilhelm Keitel, Nazi Dış İşleri Bakanı Joachim von Ribbentrop, ırkçı teorisyen Alfred Rosenberg, köle işçi programı sorumlusu Fritz Sauckel, Alman Birliği teorisyenlerinden Arthur Seyss Inquart ve Yahudi karşıtı yayınları ile halka nefret aşılayan Der Stürmer gazetesinin sahibi Julius Streicher ise idam edilmişti. Alman Merkez Bankası Başkanı Hjalmar Schacht, Hitlerin Başbakan Yardımcısı ve Türkiye'deki Büyükelçisi Franz von Papen (daha sonradan iki yıl hapis yatacaktır) ve Nazi Propaganda Bakanlığı'nda radyo yorumculuğu yapan Hans Fritzsche mahkeme sonucu beraat etmişti. Dönemin Alman gazetelerinden Süddeutsche Zeitung, mahkeme sonucunu manşete taşıyor.

Nürnberg Mahkemeleri ayrıca, kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesinin oluşturulmasına yönelik teklifler üzerinde de etkili olmuş, sonradan Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Uluslararası Suçlar Tüzüğü'nün ortaya çıkmasında da rol oynamıştır.

Mahkemeler, hâlen yürürlükte olan; Soykırım Konvansiyonu (1948), İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçların Sınırlandırılması Anlaşmasının Kaldırılması Konvansiyonu (1968) ve Hukuk ve Savaş Halleri Cenevre Konvansiyonu'nun (1949) hazırlanmasında da ilham kaynağı olmuştur. Bununla birlikte 'Dünya barışına karşı işlenen suçlar' ifadesi de ilk kez Nürnberg'de kullanılmıştı. Öte yandan, birçok kişi tarafından 'adalet yerini buldu' hissiyle karşılanan mahkemelerin yasal dayanağı, bugün bile tartışma konusu olmaya devam ediyor.

Mahkemeler, kazananın adaleti miydi?

Sanıkların temyize başvurmasına veya yargıçların seçilmesine müdahil olmalarına izin verilmemiştir. Bazı hukukçular, yargıçların savaşı kazananlar tarafından atandığı için mahkemenin tarafsız olmadığını savunur. Mahkemeye yöneltilen bir eleştiri de, 'Bir eylemin cezalandırılması için, söz konusu eylemin suç olduğunun, eylemin gerçekleşmesinden önce yasayla belirtilmiş olması gerekir' (suçta ve cezada kanunilik ilkesi) şeklindeki hukuk prensibini çiğnediği ve yargılamayı galiplerin ortaya attığı 'insanlığa karşı suç' kavramına dayandırdığı şeklindedir. Ayrıca mahkeme, yalnızca savaşın galipleri arasında yapılan uluslararası bir sözleşmeye dayandığı için kimi çevrelerce *(ve bizzat Göring tarafından)* 'kazananın adaleti' olarak da yorumlanır.

Mahkemenin hukukiliğini tartışanlar, aynı zamanda, "Naziler tarihin en büyük katliamlarına imza attılar. Ve bunu hayatlarıyla ödediler. Peki o halde sivillerin üzerine atom bombası atanlar ne olacak?" sorusunu da sormuşlardır. Bu arada mahkeme esnasında üstlerine karşı tanıklık yapan Nazilerden bazı-

larının serbest bırakılması da, hukuku yaralayan unsurlardan biri olmuştu.

Nürnberg Mahkemeleri kendisine yöneltilen eleştirileri hak ediyor mu, bu hâlen tartışmaya açık. Ama tartışılmaması gereken bir şey var; o da, yıllar sonra İsrail Cumhurbaşkanı Moshe Katsav'ın da dediği gibi, *"Yahudi soykırımı, sadece Yahudi halkının yaşadığı bir trajedi değil, aynı zamanda insanlığın da bir bütün olarak çöküşüdür."*

Filistin Sorunu'nun fitili ateşleniyor

İSRAİL'İN KURULUŞU

(14 Mayıs 1948)

"İsrail devletini ortadan kaldırmayı ve saf bir Filistin devleti kurmayı planlıyoruz. Psikolojik savaş ve nüfus patlamasıyla hayatı Yahudiler açısından çekilmez hale getireceğiz. Biz Filistinliler, Kudüs'ün tamamı da dâhil olmak üzere, her şeye el koyacağız."
Söylediklerinin gerçekleştiğini görmeden bu dünyadan ayrılan Filistin Özerk Yönetimi eski başkanı Yaser Arafat.

Ortadoğu'da yeni bir devlet

İsrail'in kuruluşu, Yahudi lider David Ben Gurion tarafından 14 Mayıs 1948'de ilan edildi, ama İngiliz manda yönetiminin gece yarısı bittiği 15 Mayıs'ta resmiyet kazanmıştı.

Birçoklarının zihninde İsrail'in doğuşu, Nazi terörü ve uyguladıkları soykırımla birlikte tanımlanıyordu ama gerçekte bir Yahudi devleti kurma düşüncesi, Birleşmiş Milletler'in Filistin'i paylaşım kararından tam yarım yüzyıl öncesine dayanıyordu. 1897 Şubat'ında Siyonizm'in babası olarak kabul edilen Avusturyalı bir Yahudi olan Theeodor Herzl önderliğinde, İsviçre'nin Basel kentinde, *Dünya Siyonist Örgütü* ilk kongresini yaptı. Kongrenin amacı Yahudi halkı için bir yurt kurulması yönünde karar almaktı. O tarihlerde bu yurdun Filistin toprakları üzerinde gerçekleşeceği düşünülmemişti bile.

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan İngiltere ve Fransa 1916 *Sykes-Picot Anlaşması* ile Ortadoğu'yu aralarında pay ettiler. Sömürgeci İngiltere ile çok sıkı ilişkiler içinde bulunan Ya-

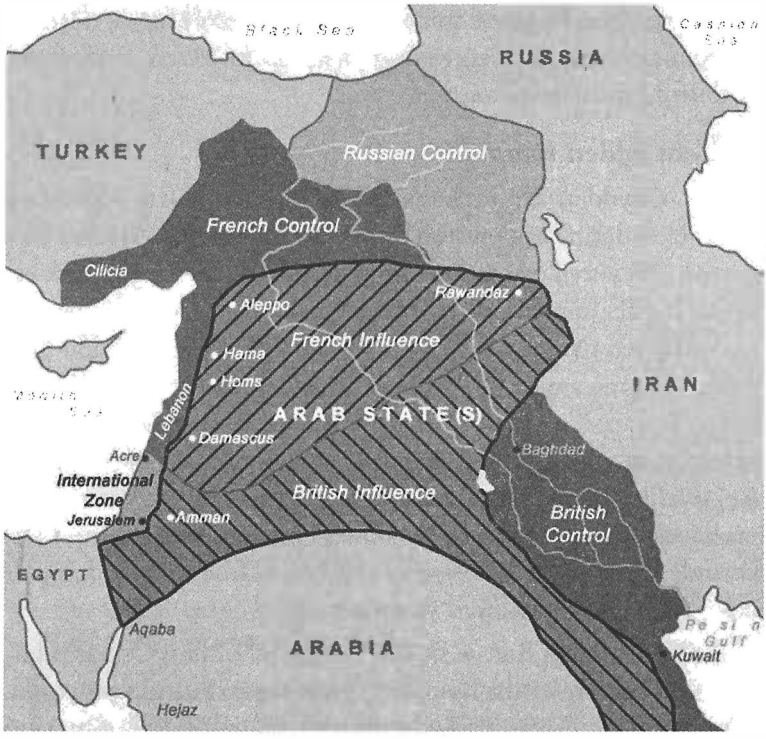
hudi sermayesi, İngiltere'nin savaştan galip ayrılacağını düşünerek olumlu fırsatları değerlendirmeye çalıştı. Artık Siyonistler gözlerini Filistin'e dikmişti...

Vaat edilen topraklar

16. yüzyıldan bu yana Yahudilerin vaat edilen topraklara dönmeleri düşüncesi, püriten din anlayışlarının ayrılmaz bir parçasıydı. 19. yüzyıl ortalarında İngiliz politikacılar bir şeyi fark etmişti; İngiliz İmparatorluğu, Ortadoğu'da bir Yahudi devletinin varlığına sempatiyle bakıyordu. Yahudilerin uzun zamandır güttükleri dönme amacı ve iki olgu bunun gerçekleşmesini sağlayacaktı. Birincisi, o dönem Yahudilerin kendilerini dışlanmış hissetmelerini sağlayan Avrupa'nın büyüyen milliyetçiliği, ikincisi ise, Çarlık Rusyası'nın kendi ülkesinde yaşayan ve Avrupa'daki en büyük Yahudi nüfusuna uyguladığı katliam ve soykırım neticesinde Ukrayna ve Polonya'ya yayılmış olan 6 milyon dolayındaki Yahudi'nin kendilere vatan arayışı.

1880'li yıllarda Rus ve Doğu Avrupa Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolündeki Filistin topraklarında yaşıyordu. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olmasa da, 1917'de İngiliz kuvvetleri Kudüs önlerine kadar geldiğinde, İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, Yahudilerin bu talebine destek olarak yorumlanabilecek bir bildiri yayınladı. Özetle, hükümetin Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına destek verdiğini, bu hedefi kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapacaklarını, hali hazırda Filistin'de Yahudi olmayan toplulukların sivil ve dini haklarına bir zarar verilmek istenmediğinin bilinmesini istiyordu.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenildi ve İngiltere 1917'den 1922'ye kadar Filistin'i yönetti. Ardından Milletler Cemiyeti, halkın kendi yönetimini eline almasına kadar bölgeyi İngiliz mandasına bırakma kararı aldı. O andan itibaren Siyonistlerin, Balfour'un açıklamasını Yahudi vatanına dönük bir yeşil ışık olarak algılamasıyla birlikte, Avrupa'dan Filistin'e olağan üstü bir Yahudi göçü başladı. 1930'larda Arap nüfusunun

9 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan ve Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarının paylaşılmasını öngören gizli antlaşmanın haritaya çevrilmiş hali. Buna göre Ortadoğu'da yeni devletler kurulacak, Türkiye'nin güneydoğu bölgesi Fransa'ya ait olacaktı.

yer değiştirmesi başladı. Balfour'un belgesinde adı dahi anılmayan Filistinli Araplar, farklı bir dinden, teknolojik üstünlüğü olan bir yabancının hâkimiyeti altında bulunma ve başlarına en son gelecek şeyin topraklarından atılma olacağı düşüncesine feci bir şekilde kızgındılar.

Halklar arasındaki çatışmalar 1920'lerden itibaren patlak vermişti. Durum 1930'larda Nazizmin Avrupa'yı esir almasıyla daha da şiddetlendi ve zulmün artması Yahudilerin Filistin konusunda daha da kararlı olmasını sağladı. Araplar öfkeliydi. 1936 yılında bu kötü durumdan sorumlu tuttukları İngilizlere

David Ben-Gurion, 14 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de İsrail'in kuruluş bildirgesini okurken, aynı zamanda Yahudilerin yüzlerce yıllık özlemine de son noktayı koyuyordu. Artık, işgal edilen topraklar üzerinde de olsa, bir vatanları olmuştu. Lakin o topraklara huzur asla gelmeyecekti. Kaynak: *Das Jüdische Echo, Cilt 47, S. 71.*

karşı ayaklandılar ama organize değillerdi. Teçhizat bakımından da çok zayıftılar. 1939 yılında İngilizler, manda yönetimine ve Siyonistlere karşı etkili direnişi bitirdi ve arkada parçalı bir Filistin-Arap topluluğu bırakarak, ayaklanmayı ezip geçtiler. Arapların hoşnutsuzluğu önce İngilizlerin, Filistin'i Yahudi ve Arap bölgelerine ayırma planından vazgeçirdi, ardından da kritik dönemde Filistin'e Yahudi göçünü yasaklattı. 1939 ve 1940'ta Hitler, Avrupa'yı ezmiş, Yahudilere karşı imha harekâtını başlatmıştı. İngilizlerin fikri Filistin'i Arapların yönetmesi, bunun yanında Filistin'de sınırlı da olsa bir Yahudi varlığının kurulmasıydı. Öfkelenme ve bu stratejiyi başarılı bir şekilde çürütme sırası Siyonistlerdeydi.

1948 yılında Filistin'deki Yahudiler kendi devletlerini kurmayı başardılar ve İsrail doğmuş oldu. Karşılığı ise onlarca yıl sürecek savaş ve şiddet olacaktı. 1917'de 600 binlik Arap nüfusunun kabaca üçte ikisi köylerde ve kırsal alanda yaşıyordu. Kabile liderliği hüküm sürüyordu ve büyük şehirlerle pek az ilişki-

leri vardı. Çok az bir ulusal kimlik olmasına rağmen, ulusal Arap liderliği şehirlerde bulunuyordu. Birkaç rakip aile Filistin politikasına yön veriyordu. Filistin'e gelen Yahudilerin çoğunluğu ise çok iyi yetişmiş, iyi motive ve organize olmuş kimselerdi. 1920'lerin başlarında 'Haganah' ve 'Defence' isimli silahlı direniş örgütleri kurdular. Toplumun tüm katmanlarıyla; eğitim, ticaret, tarım, adalet ve siyasetle ilgilenen gölge bir hükümet bile kuruldu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Haganah savaşçıları İngiliz ordusuna katılıp beceri ve tecrübe kazandılar. Ama Araplar bu becerilerden yoksundu. Aynı zamanda radikal Yahudi gruplarından Irgun, Zwei Leumi, Lehi ve Stern hem İngilizlere hem de Araplara karşı suikast, bombalama, adam kaçırma, yıldırma ve sabotajlara başladı. Nihai amaç İngilizleri bölgeden kaçırmak ve Yahudi devletini kurmaktı.

1945'ten sonra, Hitlerin ölüm kamplarının açık seçik ortaya çıkmasının sonuçları olarak, Yahudi yeraltı grupları, Arap sempatizanı olarak gördükleri İngiltere'yi dışarı atmak için terör eylemlerini yoğunlaştırdı. Yahudi kuruluşları sınırsız göçü tekrar başlatmaya çalıştı. Siyonistlere en büyük duygusal ve politik destek Amerika'dan geldi. Savaş sonrası İngilizlerin artık ne Filistin'i kontrol etmeye ne de Yahudileri ve Arapları bir orta yolda buluşturmaya takati vardı.

BM oylamasından sonra Araplar ayaklanıyor

İngiltere, sorunu Birleşmiş Milletler'e taşıdı. 29 Kasım 1947'de BM, Filistin'in Yahudi ve Arap olmak üzere ikiye ayrılmasını oylamaya sundu. Şiddetli Arap muhalefetine karşılık olağanüstü bir Yahudi gürültüsü vardı. Birden bire savaş patlak verdi. Manda yönetimi sona ermeden önce Yahudi savaşçılar yeni Yahudi devletini korumak, pekiştirmek ve topraklarını genişletmek için harekete geçmişlerdi. Genellikle Araplar için ayrılan bölgelere saldırdılar ve ön görülen Yahudi bölgelerinde kalan Arapların nüfusunu azaltmaya çalıştılar.

Fotoğrafta ailesi ile birlikte görülen ve Avusturyalı bir Yahudi olan Theeodor Herzl, İsviçre'nin Basel kentinde Dünya Siyonist Örgütü ilk kongresini toplayarak, İsrail devletine giden ilk kurumsal adımın da mimarı oluyordu.

9 Nisan'da, Yahudi savaşçılar, Filistinlilerin ülke boyunca panik içinde kaçışmalarına sebep olan olaya imza atarak, Kudüs'ün batısında bulunan Deir Yasin köyünde; çoluk çocuk, kadın yaşlı demeden 200'den fazla insanı katletti. Yahudi yetkililerin tahmin ettiği gibi, Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan'dan gelen Arap orduları, İngiliz kuvvetlerinin Filistin'den ayrılmasıyla Filistin'i işgal etmeyi denediler. Fakat Arap seferberliği İsrail kuvvetleri ve Haganah'la karşılaştırılamayacak kadar zayıf, tecrübesiz ve kötü organize olmuş bir güçtü.

Filistinli ve diğer Arap savaşçılar kolayca yenilgiye uğratıldılar. Hatta Ürdün Kralı Abdullah'ın komutasındaki İngiliz eğitimli Arap lejyonu bile yenilgiye uğradı. 1949 yılının ortalarına doğru 900 bin Filistinli Arap vatandaşı, savaş, panik, terör, yetersiz liderlik ve bazı toprak sahiplerinin topraklarını Yahudilere satması gibi sebeplerden dolayı, bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı. O tarihten itibaren de sürekli bir Filistinli mülteci sorunu, gündemden inmeyecekti.

Filistinliler o zamanlar farkına varmasa da artık sonsuza dek evlerinden kaçmışlardı. Bu kaçışları Lübnan, Ürdün, Suriye ve Filistin bölgesinde bulunan Batı Şeria'daki mülteci kamplarında son buldu. Bu mülteciler ve onların soylarından gelenlerin sayıları şu anda üç milyonun üzerinde bulunuyor. İsrail, kendisini yıkmak için söz veren Arap devletlerini bahane ettiğinden beri mültecilerin dönmesine karşı çıkıyor, hatta onlara artık yer kalmadığını bile iddia ediyor.

Filistin'e göç, Ürdün ve Mısır'la yapılan barış antlaşmalarına rağmen devam etti. 1917'de Filistin'de 50 bin Yahudi vardı. 1948'de ise bu rakam 650 bine ulaştı. Aynı zamanda Filistinli Araplar İsrail'i terk etmeye başladı. Sadece yağmaya ve savaşa dayanabilen 200 bin kadarı İsrail'de kaldı. İsrail, 15 Mayıs 1948'de devlet oldu ve aynı gün Amerika ve Rusya tarafından tanındı. Böylece Birleşmiş Milletler, tarihinde ilk ve belki de son kez üçte iki çoğunluk oyuyla bir devlet yaratıyor ya da başka bir deyimle dünya tarihinde ilk kez bir uluslararası kuruluşun oylarıyla bir devlet kuruluyordu. Filistinliler, 15 Mayıs'ı 'El Nakba' diye anarlar, yani 'Felaket' günü.

İsrail'in Arap komşuları, o tarihten itibaren sayısız defa güçlerini birleştirip, İsrail'i ortadan kaldırmaya çalışsa da, başarılı olamadılar. Batının da desteğini alan ve nükleer bir teknoloji devletine dönüşen İsrail, hâlen Filistin'in büyük bir bölümünü işgal altında tutarak, dünyadaki birçok sorunun temeli olarak gösterilen 'Filistin Sorunu'nun aktörlerinden biri olmaya devam ediyor.

İsrail'in doğuşuyla ortaya, İsrail ve Filistinliler arasında, dünyadaki en uzun süreli ve şiddetli anlaşmazlıklardan biri çıktı. Akdeniz sahiliyle Şeria Nehri arasındaki bölgede hak iddiasına dayanan bu anlaşmazlık, son yüzyılda Filistinlilere sömürgecilik, sürgün, askeri işgal ve onu izleyen kendi kaderini tayin etme hakkı mücadelesi getirdi. İsrail'in Yahudileri içinse dünyanın her yanında yüzyıllar süren zulüm ardından atalarının

topraklarına geri dönmeleri, kendilerine barış ve güvenlik getirebilmiş değil.

İsrail'in ilanı ile başlayan Arap-İsrail Savaşları(*); 1948 Arap-İsrail Savaşı, Süveyş Krizi, Altı Gün Savaşı, Yom Kippur Savaşı, Lübnan İşgali ve en son olarak 2006'da İsrail ile Lübnan arasında patlak veren krizle, içinden çıkılmaz bir şiddet döngüsü oluşturdu ve hâlen de devam ediyor.

* Arap-İsrail Savaşları ile ayrıntılı bilgi için bakınız; *Tarihi Değiştiren Savaşlar*, Sayfa 369-381, Ali Çimen-Göknur Göğebakan, Timaş Yayınları.

1994'e kadar insanlığın sırtından inmeyen utanç

IRKÇI APARTHEID REJİMİ YIKILIYOR

"Kendi kendime, tek yapabilecekleri şey bedenimi öldürmek, dedim. Zihnimi ele geçiremeyecekler ve ruhum, çocuklarımın ve diğer insanların yüreğinde yaşamaya devam edecek."
Shahieda Issel, Güney Afrikalı siyahî insan hakları eylemcisi, 1989.

Güney Afrika'da 1994'e kadar süren ırkçı rejim, uluslararası toplumun yakın tarihe kadar sırtında taşımak zorunda kaldığı en büyük utançlardan biri oldu. Bu zengin ülkenin fakir ve siyah vatandaşları, sadece ve sadece renklerinden dolayı, beyaz 'efendileri' tarafından, söz konusu tarihe kadar 'ikinci sınıf insan' olarak yaşamaya zorlanmıştı. Oysa ırkçı rejim, küresel baskı ve Güney Afrika'da bu konuda hayatlarını ortaya sürenlerin bitmek bilmeyen mücadelesiyle ortadan kaldırılabildiğinde, insanoğlunun Ay'a gidişi üzerinden tam 25 yıl geçmişti!

Irk ayrımcılığının sona ermesinden sonra, Nelson Mandela'nın liderliği altında, Siyah Güney Afrikalılar, intikam yolu aramaktansa bir bağışlama, adalet ve uzlaşma süreci benimsedi.

Rejimin köklerini Hollandalılar attı

Güney Afrika'daki ırkçı rejimi tarif etmek için kullanılan Apartheid kelimesi, Hollandacadan geliyordu ve *'ayrımcılık'* manasına geliyordu. Bu normaldi zira Güney Afrika'daki ırkçı

Irkçı rejim, ülkeyi baştan aşağı bu türden aşağılayıcı uyarı levhâlarıyla donatmıştı. Hem İngilizce, hem de Hollandaca olarak hazırlanan uyarılarda, "Söz konusu kamu mekânları sadece beyazların kullanımına tahsis edilmiştir." deniyordu.

rejimin köklerini, ülkeyi uzun zaman yöneten Hollandalılar atmıştı. Daha sonra da Uluslararası terminolojide, ırkçılık siyasetinin egemen olduğu hükümetlerce yönetilen rejimlere de Apartheid rejimi denilmeye başlanmıştı. Söz konusu utanç rejimi, 1948'den 1994'e kadar devam etti ve arkasında milyonlarca mağdur bırakırken, tarihe de Nelson Mandela gibi bir insan hakları savunucusu armağan etti.

Irk ayrımcılığı, Güney Afrika'da iktidarda olan beyaz azınlığın, Afrikalıları ve Asyalıları içine alan, beyaz olmayan çoğunluğu toplumdan izole etme, sömürme ve şiddet kullanarak yıldırması üzerine kurulmuş bir sistemdi. Ayrımcılık keyfe keder bir uygulama değildi ve bilakis kanunlarla koruma altına alınmıştı! Güney Afrika'nın beyaz olmayan vatandaşlarının nerede

ve nasıl yaşayacağını, çalışacağını ve öleceğini belirliyordu. Siyah Güney Afrikalılar, nüfusun yüzde 70'ini oluşturmasına rağmen, ülkenin küçük bölgelerinde gettolar halinde yaşamaya zorlanmışlardı. Onlara tahsis edilen topraklarda sıhhi tesisat veya elektrik nadir olarak bulunurdu. Siyah Güney Afrikalıların, 'sadece beyazlara' ayrılan bölgelerde çalışması kesinlikle yasaktı. Siyahlar beyazlara hizmet etmekle mükellefti ve 1980'lere kadar, siyahların yaya yolunda beyazlara yol vermeleri bir zorunluluktu! Beyaz olmayanlar, herhangi bir yetkisi olmayan ve siyahlardan oluşan komisyonlar için yapılan göstermelik seçimler dışında oy kullanamıyorlardı. Trenler ve otobüsler de ırk sistemine göre işliyordu. Beyazlarla siyahların otobüsleri ve durakları bile birbirlerinden ayrılmıştı. Hatta acil tıbbi yardıma ihtiyacı olan birisi, ambulans çağırırken bile ırkını belirtmek zorundaydı. Zira beyazlar için olan bir ambulans siyah bir hastayı hastaneye götürmeyi reddetme hakkına sahipti.

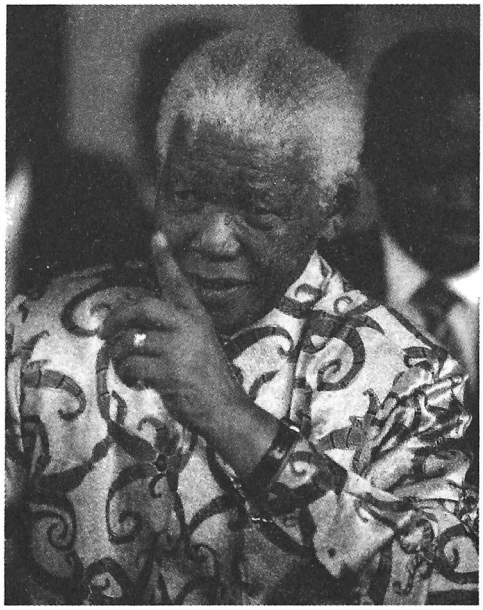
Irk ayrımcılığının kökeni

Ülkedeki ırk ayrımcılığı, Avrupa'nın Afrika'yı kolonileştirmesi ile başlamıştı. İpek ve Baharat Yolları'na alternatif bulmak amacıyla Portekiz ve İspanyol denizcilerin Hindistan'a ulaşmak için yaptıkları seferler sırasında Bartolemew Dias komutasındaki filonun Afrika'nın en güneyindeki Ümit Burnu'ndan geçmesi, Avrupa'dan Afrika'nın güney ucuna yönelik ilk yerleşimlere öncülük etmişti. Böylelikle Hollandalı Van Riebeck önderliğindeki ilk göçmenler, 1652'de bu ülkeye yerleşmeye başlamış, Hollanda kolonisi kurulmuştu. Lakin İngiltere de bu stratejik geçiş noktasını başıboş bırakmaya niyetli değildi ve gözünü Güney Afrika'ya dikmişti. İngilizlerin köleleri serbest bırakması sonucu Hollanda asıllı çiftçiler, Orange ve Vaal nehirlerini geçerek Transvaal Boer Cumhuriyeti ve Orange Bağımsız Devleti'ni kurdular. Nihayet koloni güçleri arasında yaşanan paylaşım savaşı, 1902'deki Boer Savaşı ile sonuçlandı. İngiltere savaşı kazanmış, fakat yapılan barış anlaşması siyah toplumun hangi haklara sa-

hip olacağının belirlenmesi görevini beyaz yetkililere bırakmıştı. Böylelikle eski Boer Cumhuriyetleri, beyaz olmayanları politika dışında tutmaya devam etti. Yönetimdeki Güney Afrika Partisi, ırkçı ve ayrımcı kanunlar çıkarmaya başladı. 1913'te, ülkenin yüzde 90'ını beyazların mülkiyetine veren, siyah Afrikalıların kendileri için çalışmalarını ya da kendilerine ayrılmış yerlerin dışında toprak sahibi olmalarını yasaklayan kanunlar hayata geçti. 1948'de ırk ayrımcılığı resmi politika haline geldi. Daha önceki baskıcı ve ayrılıkçı politikalar resmileştirildi ve sertleştirildi.

Irk ayrımcılığının sona ermesi

Ve her baskıcı rejim gibi, Güney Afrika'daki utanç rejimi de sonsuza dek payidar olamayacaktı. Irk ayrımcılığı sisteminin yıkılmasının birçok nedeni vardı. Her şeyden önce, Nelson Mandela'nın liderliğini yaptığı Afrika Ulusal Kongresi'nin (African National Congress) 1960'larda başlattığı silahlı direniş, ırkçı rejimi sarsmaya başlamıştı. Mandela, ırk ayrımcılığına karşı açılan bu seferin lideri olarak üstlendiği rol yüzünden ömür boyu hapse mahkûm edildi. Bu arada Apartheid uluslararası alanda da tepki görüyordu. 1961'de Güney Afrika Cumhuriyeti İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan çıkartıldı. Birleşmiş Milletler'in çağrısı üzerine Güney Afrika'nın ekonomisini çökerten ve yaptırımlar şeklinde somutlaşan dış baskılar, rejimi bunaltmaya başladı. Diğer yandan hem Güney Afrika'daki, hem de tüm diğer ülkelerdeki kiliseler, ırkçı rejime karşı direniş bayrağı açmış, Güney Afrika uluslararası topluluk tarafından politik ve ekonomik olarak soyutlanmıştı. 1980'lere gelindiğinde ülkede bir yumuşama havası hâkim olmaya başladı. Bunun ardında sömürgeci beyazların yaptıkları hatayı anlamasından ziyade, hür dünyanın bu ayıba daha fazla kayıtsız kalmak istememesi yatıyordu. 1986'da bazı yasaların iptali ile Apartheid biraz daha esnek duruma getirildi. 1990 ve 1991 yılında da de Klerk hükümeti, aralarında 1950 tarihinde çıkarılan ve Güney Afrika vatandaşlarını Bantu (bütün

Nelson Mandela ismi, hiç şüphe yok ki, dünya özgürlük mücadelesinin en önemli kilometre taşlarından birisi olmuştu. Kendisini, beyaz azınlığın siyah çoğunluğu yönettiği utanç rejimi Apartheid'i ortadan kaldırmaya adayan Mandela, tam tamına 27 yıl hapiste yattı! Mandela'nın verdiği bu onurlu özgürlük savaşı, 22 yıllık hücre cezasının ardından kendisini cumhurbaşkanlığına taşırken, âdeta insanlık onuruna saplanan bir bıçağı andıran rejimi de tarihe gömmüş oluyordu. Mandela vakası, bazen tek bir insanın bile tarihin akışında ne derece etkin olabileceğine mükemmel bir örnekti...

zenciler), Renkliler (melezler) ve Beyazlar şeklinde üçe ayıran meşhur Nüfus Kayıt Yasası'nın da bulunduğu pek çok ayrımcı yasayı yürürlükten kaldırdı. 11 Şubat 1990'da Mandela da tam 28 yıl sonra hücresinden dışarı çıkıyordu! 1992 ve 1993 yılında hükümet ile Afrika Ulusal Kongresi arasında yapılan görüşmeler sonucunda 27 Nisan 1994'te ülkede ilk kez herkesin tek bir oya sahip olacağı eşit ve adil seçimlerin yapılması kararlaştırıldı. 27 Nisan 1994'te yapılan seçimlerde Afrika Ulusal Konseyi büyük bir başarı elde etti ve Özgürlük savaşçısı Mandela bir ömre yayılan mücadelesini, Nisan 1994'te yapılan ilk demokratik seçimin ardından, ülkesinin cumhurbaşkanı seçilerek taçlandırdı.

Aynı yıl yürürlüğe giren yeni anayasa ve haklar anayasası ile Apartheid rejimi tarihe karışmış oluyordu...

Rejim yıkıldı ama...

Sistematik ırk ayrımcılığı sona ermesine rağmen, etkileri Güney Afrika'nın siyah vatandaşları için hâlen can yakıcı olmaya devam ediyor. Siyahların çoğu beyazlara göre daha az gelirle, daha az istihdam oranıyla ve daha az temel hakka sahip olarak yaşamaya devam ediyor. Bununla birlikte ülke, ırkçı rejim boyunca işlenen politik cinayetleri, yapılan işkenceleri ve benzer insan hakları ihlallerini aydınlatmak ve faillerini ortaya çıkarmak için kurulan Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu vasıtasıyla geçmişiyle yüzleşmeye ve yaralarını sarmaya çalışıyor.

Amerika'nın utanç sayfalarından politik literatürün lanetli terimine

MCCHARTHYİZM

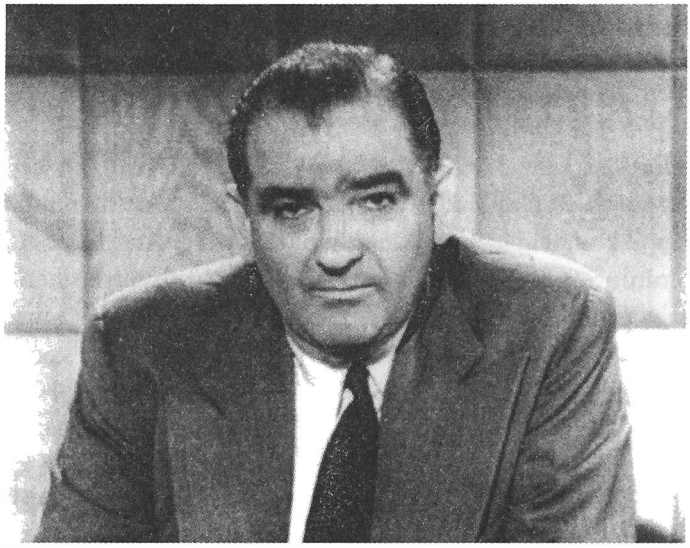
(1940–1950)

"McCarthyizm dedikleri şey,
yapraklarından arındırılmış
Amerikancılıktan başka bir şey değildir"
Robert McCharty, Amerikalı senatör

McCarthyizm, Amerika Birleşik Devletleri'nde komünizm karşıtlığının Soğuk Savaş'ın da etkisiyle doruğa çıktığı, insanların 'gözünün üzerinde kaşın var' denilerek komünist olmakla suçlandığı ve bu konudaki yargısız infazlarla şekillenen ve 1940'ların sonlarından 1950'lerin ortalarına kadar devam eden dönemde estirilen fikri teröre denir. Ülkemizde de özelikle 28 Şubat döneminde, her taşın altından 'şeriatçı örgüt' arandığı dönemde, oldukça yaygın olarak kullanılmıştı.

Terimin isim babası Wisconsin'den Cumhuriyetçi Senatör olan Joseph McCarthy'di. Bu döneme aynı zamanda İkinci Kızıl Korku Günleri de deniyordu. Zira ilk furya, Amerika'daki antikomünist düşüncelerin yoğun olduğu 1917–1920 yıllarında yaşanmıştı. Bu dönemlerde komünistlerin Amerika'ya sızdığı ve ülke toplumunu, siyasetini etkilediğinden şüphelenilmiş ve ona göre aşırılık derecesine varan önlemler alınmıştı. Diğer bir deyişle komünist avcılığında kantarın topuzu kaçmıştı!

Bu dönem içerisinde farklı konumlardaki insanlar, özellikle de devlet kurumlarında, eğlence sektöründe veya eğitim sektö-

Amerikalı senatör Joseph McCarthy toplumda tesadüf ettiği olağandışı, farklı herkesi 'komünist' ilan edip, sıra dışı her gelişmeyi de komünizme bağlayarak, Amerikan yakın tarihinde resmi bir cadı avcılığı başlatan politikacı olmuştu. Ülkede tam bir düşünsel terör estirilmesine yol açan McCarthy ve ekibinin bu paranoyak eylemleri tarih sayfalarında kara bir leke olarak yerini almış, sonuçta da politik literatüre 'McCarthyizm'i hediye etmişti!

ründe çalışanlar, komünist veya komünizm sempatizanı olmakla suçlanmış, ağır sorgulardan geçmişlerdi. Soruşturmalarda sonuç çıkmamasına veya sorgulanabilecek delillere ulaşılamamasına rağmen bu tür şüphelere inanılmış ve herhangi bir kişinin sahip olduğu gerçek veya şüpheli solcu davranışları veya düşünceleri, olduğu seviyeden çok fazla bir şekilde abartılmıştı. Bu dönemde pek çok kişi işini ve kariyerini kaybetmiş ve hatta hapse atılmıştı. Daha sonradan tüm bu işlemlerin büyük bir bölümünün, taraflı mahkeme kararlarına, anayasaya aykırı kanunlara, illegal veya karşı dava açılabilir işten çıkarma yasalarına veya ileride lanetlenecek birtakım genelgelere dayandırıldığı ortaya çıkacaktı.

McCarthyizm terimi ilk olarak Herbert Block tarafından çizilen ve 29 Mart 1950'de Washington Post gazetesinde yayınlanan

bir karikatürle oldu. Peki, bugünkü Amerikalıların büyük bir utançla hatırladığı bu dönemi hangi şartlar ortaya çıkarmıştı?

McCarthyizm'in kökenleri

Tarihi açıdan McCarthyizm dönemi, McCarthy'nin kendisi daha müdahil olmadan önce filizlenmişti. McCarthy politikaya atılarak bu süreci hızlandıran isim oldu. Birinci Kızıl Korku Günleri'nin ardından gelen Soğuk Savaş, komünizmin Amerika'yı tehdit ettiği düşüncesinin yükselmesine yol açmıştı. Sovyetler Birliği'nin 1949'da atom bombasını patlatması üzerine komünist paranoya ayyuka çıkmış, yine aynı yıl Mao Zedong'un Çin'de iktidarı ele geçirmesi, 1950 yılında patlak veren Kore Savaşı, Amerika'nın iki dişli komünist ülke olan Çin ve Kuzey Kore ile kapışması, bu paranoyayı perçinlemişti. Bu esnada Julius ve Ethel Rosenborg çiftinin atom bombasının sırlarını Sovyetler Birliği'ne verdikleri için önce tutuklanıp, sonra da idam edilmeleri, McCarthyizm'in değirmenine su taşıyan gelişmeler olacaktı.

Joseph McCarhty ise sahneye, 9 Şubat 1950'de Lincoln Günü'nde Batı Virginia'daki Wheeling Cumhuriyetçi Kadınlar Kulübü'nde yaptığı konuşmayla çıktı. Buradaki konuşmasında içinde Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan komünistlerin isimlerinin olduğunu iddia ettiği bir belge sundu. Burada yaptığı konuşmada katılımcılara *"Elimde Dışişleri Bakanlığı'nca Komünist Parti'ye üye olduğu bilinen; ancak ne var ki yine de dışişlerinde çalışan ve ülkenin dış politikasını belirleyen 205 kişinin listesi bulunuyor"* şeklinde seslenince, Amerika da, 'kendisini komünistlerden kurtaracak kahramanına' kavuşmuş oluyordu. Bu konuşma, basının McCarthy'ye büyük bir ilgi göstermesine yol açmış, aldığı bu gazla birlikte McCarthy, siyasi kariyerini komünistlere dönük bir cadı avcılığına adamıştı.

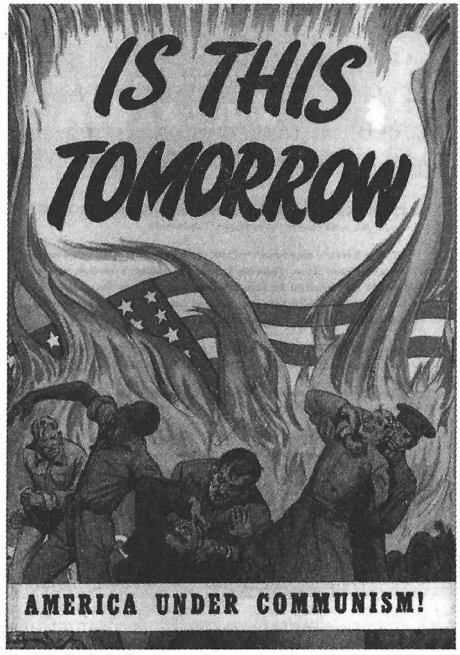
Komiteler, soruşturmalar ve McCarthyizm listesi

Tüm ülkede 'önemli mevkilere sızmış komünist ajanlara' dönük bir av başlamıştı. Devlet içinde şüphelileri arayan denetim

ekiplerinden, çalışanları arasında muhtemel komünistler olmasından endişelenen küçük ve büyük şirketler için soruşturma yürüten birçok özel ajansa varıncaya kadar, tüm ülkeye bir seferberlik havası hâkim olmuştu. Federal hükümette de Başkan Truman 1947 yılında federal çalışanlar için bağlılık teftişi yapan bir program başlatmıştı. Buna göre 'bir kişinin Birleşik Devletler Hükümeti'ne sadık kalmadığına dair geçerli sebepler olursa' işten çıkarılabiliyordu. Amerikancı Olmayan Faaliyetler Komitesi *(HUAC-The House Un-American Activities Committee)* antikomünist soruşturmalarda yer alan en aktif kurumdu. Senato'da ise HUAC'ın muadili olarak başkanlığını bizzat McCarthy'nin yaptığı Senato Kalıcı Soruşturma Alt Komitesi vardı. Ortalıkta komünist ve diğer şüpheli bağlantıları olan organizasyonların izini sürmek için derlenmiş birçok liste uçuşuyordu. İlginçtir, bu listedekilere atfedilen suçların hiçbirisi ispatlanamayacak, Amerikan halkı bir süre sonra ajite edildiğini fark etmeye başlayacaktı. Tabii ki cesur seslerin ortaya çıkması sayesinde...

Tepkiler

Ülke, McCarthyizm olarak tanımlanan faaliyetlerin ve politikaların arkasında birleşmişti. Ancak McCarthyizm birçok yönden de eleştiri alıyordu. Eleştirenler arasında liberal kimliği ile tanınmayanlar da vardı. Sözgelimi Başkan Truman, pek önemsenmeyen 1950 McCarran İç Güvenlik Yasaları'nın vetosu sırasında *'Özgür bir ülkede kişilerin işledikleri bir suçtan dolayı cezalandırırız, sahip oldukları düşüncelerinden dolayı değil.'* demek zorunda kalacaktı. Ve giderek bu akıma karşı olanlar seslerini cesur bir şekilde yükseltmeye başladı. 1 Haziran 1950'de Cumhuriyetçi Senatör Margaret Chase Smith, Senato'ya 'Vicdan Deklarasyonu' başlıklı bir konuşma yaptı. McCarthyizm'e açıkça bir saldırı olan bu konuşmada Smith, 'karakter suikastlarına' son verilmesi çağrısında bulunarak, eleştirinin, farklı düşünce ve inançları dile getirmenin ve protestonun Amerikan ruhunun

McChartyizm döneminde Amerikan sokaklarını süsleyen paranoyak posterlerden biri: "Komünizm altında Amerika!"

özünü teşkil ettiğini söyleyerek, 'hiçbir şey bilmeden her şeyden şüphe duyan yaklaşımları' kanserli organlara benzetti. Cumhuriyetçi Senatör Wayne Morse, Irving M. Ives, Charles W. Tobey, Edward John Thye, George Aiken ve Robert C. Hendrickson da McCarthyizm akımını kınayarak Smith'e katıldı. Medyadan da anti-McCarthyizmci bir sesin çıkması gecikmedi. 1950'lerin en çok saygı duyulan muhabirlerinden Elmer Davis de McCarthyizm'in aşırılıklarına karşı tavır alarak, söz konusu bu akımı *'sadece okullara, kolejlere, kütüphanelere, öğretmenlere ve kitaplara değil, düşünen ve yazan tüm insanlara, kısacası düşünce özgürlüğüne karşı genel bir saldırı'* sözleriyle kıyasıya eleştirdi.

9 Mart 1954'te ünlü CBS habercisi Edward R. Murrow, Joseph R. McCarthy hakkında eleştirel bir haber yayınladı. Yayınlanan görüntülerde McCarthy'nin kendi konuşmalarına sadık

kalmadığı ve görgü tanıklarına küfrettiği yer alıyordu. Aynı yılın Nisan ayında Ordu-McCarthy duruşmaları başladı ve davalar ABC (American Broadcasting Company) tarafından canlı yayınlandı. Bu sayede kamuoyu, McCarthy'nin tartışmalı taktiklerini ve kişileri sorgulamasını birinci elden görmüş oldu. Bir duruşmada McCarthy, ordu başsavcısı Joseph Welch'in avukatlık şirketinde, komünizm sempatizanı olmakla suçlanan bir kuruluşa üye bir kişinin çalıştığını hatırlatınca, Welch'in McCarthy'e dönük o meşhur çıkışı geldi: *"Bayım sizde hiç terbiye duygusu yok mu? Sonunda hiç terbiye duygunuz kalmadı mı?"* Bu sahne McCarthy'e karşı olumsuz bir kamuoyu oluşmasına yol açtı ve kısa sürede McCarhty'nin politik kariyeri sona erdi.

Devam eden tartışma

Her ne kadar McCarthyizm Amerikan tarihinin 'unutulmak istenenler' rafına postalanmış olsa da, bu ülkedeki anti-komünizm tarihi ve siyaseti hâlâ tartışma konusu olmaya devam ediyor. Bu tartışmaları besleyen etkenlerden biri de, McCarthy döneminde aşırı sola karşı uygulanan baskıcı yöntemlerin, 11 Eylül sonrasında Müslümanlara yapılan uygulamalara bir şablon oluşturduğu iddiaları oldu. Bu benzerlik, bu tür uygulamaların aleyhtarı olan hem sol kanat (Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği-ACLU), hem de sağ kanat tarafından açıkça dile getirilmişti. Bazı muhafazakârların ve McCarthy destekçilerinin bakış açısına göreyse, yabancı casusların belirlenmesi ve 'radikal organizasyonların' bastırılması, her zaman için bir zorunluluktu. Onlara göre, dönemin anti-komünistleri, ülkenin güvenliğini tehdit eden tehlikeli ve yıkıcı bir unsur olduğunu hissetmişler, dolayısıyla aşırı önlemleri haklı bulmuşlardı.

Terimin bugünkü kullanımı

McCarthy'den bu yana 'McCarthyizm' terimi, Amerikan dilinde memnun olunmayan; bir insanın milliyetçiliğinin saldır-

gan bir şekilde sorgulanması; zayıf iddialarla bir kişi hakkında suçlamalarda bulunulması, uyumlu siyaset izlemesi amacıyla bir kişiye baskı uygulamak için sadakatsizlikle suçlanması, ulusal güvenlik adına sivil hakların ihlal edilmesi ve demagoji yapılması gibi uygulamalar için kullanılmaktadır.

İnsanlık yarım asır nükleer silahların gölgesinde yaşadı

SOĞUK SAVAŞ

(1947–1991)

"Soğuk Savaş'ı kazanmak için Ay'a gitmiştik.
Gittik ve tüm sesler kesildi.
Artık gitmek için bir sebep kalmadı."
Robert Park,
Amerikalı fizikçi ve astronom

20. yüzyılın en belirleyici olaylarından biri de şüphesiz ki Soğuk Savaş olmuştur. Yarım asra yakın bir süre, ki şu an yaşı 30 ve üzeri olanlar Soğuk Savaş'ın o cafcaflı ve bir o kadar da gergin günlerini hatırlayacaktır, dünyayı eli kulağında bir nükleer savaşın eşiğinde tir tir titretmiş olan Soğuk Savaş, sona ermesinden sonra da gündemden inmemiştir. Halen bile yazılı, işitsel ve görsel medyada kendisine en çok atıfta bulunulan kavramdır. Şimdi de Soğuk Savaş'ın sıcak günlerine uzanıyoruz.

Soğuk Savaş'ı, kabaca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel süper güçler olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ortaya çıkan ve bu ülkelerin askeri müttefikleri tarafından desteklenen, jeopolitik, ideolojik ve ekonomik savaş olarak tanımlayabiliriz.

Başlangıcı 1947'lere kadar uzanan bu gerilimli süreç, 25 Aralık 1991'de Sovyetler'in dağılmasına kadar sürmüş ve neredeyse bir kuşağın hayata bakışını ve duruşunu şekillendirmiştir. Bu küresel mücadele, Sovyetler ile Amerika arasında doğrudan bir çatışma gerçekleşmediği için popüler olarak *Soğuk Savaş* olarak

isimlendirilmiştir. Doğrudan silahlı çatışma içermeyen bu 'savaş', nükleer ve geleneksel silahlanma, askeri ittifak ağları kurma, ekonomik mücadele, ticari ambargolar uygulama, propaganda, istihbarat ve bu iki ülkenin dünyadaki bazı iç savaşlara verdikleri destekle arka planda çatıştıkları güç mücadelesi şeklinde gerçekleşmişti.

1962'deki Küba Füze Krizi, Berlin Duvarı ve Berlin Ablukası, iki ülkenin, doğrudan karşı karşıya geldiği birkaç olaydan biridir. Soğuk Savaş etrafında kutuplaşan en büyük genel ve iç savaşlar; Yunan İç Savaşı, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Afgan-Sovyet Savaşı ile Angola, El Salvador ve Nikaragua'daki fraksiyonlar arası çatışmalardır.

Soğuk Savaş dönemindeki en büyük korku, mücadelenin milyonlarca kişinin ölebileceği bir nükleer çatışmaya dönüşme riskiydi. İki taraf da savaşın belli sınırları aşmasını önleyen kararlı bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş'ta nükleer silahlar, her zaman tehdit unsuru olarak kullanılmakla birlikte, çok şükür hiçbir zaman kullanılmamıştır! Soğuk Savaş, bazı yıllar yüksek, bazı yıllar düşük *(bu dönem 'yumuşama' olarak da bilinir)* tansiyonda yaşanmıştır.

Savaş, 1989 ile 1991 arasındaki dönemde, Varşova Paktı'nın ve daha sonra da Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bu kitaptaki yerini garantilemiştir. Bu gerilimli dönem her ne kadar sona erse de, tarihçiler, bugün bile hâlen savaşın 1940'lardaki çıkış ve 80'lerdeki bitiş sebepleri hakkında bir mutabakata varamamıştır. Özetle, Soğuk Savaş'a dair tartışmalar, onca yıla rağmen sıcaklığını kaybetmemiştir.

'Soğuk Savaş'ın isim babası kimdi?

Soğuk Savaş terimi ilk olarak 1945'te George Orwell tarafından farazi olarak kullanılmış, ama resmi olarak kullanıma girmesi Amerikan Maliye ve Başkanlık Danışmanı Bernard Buruch sayesinde olmuştur. Buruch, bu terimi Nisan 1947'de kongrede-

ki bir görüşme sırasında kullanmakla birlikte, genel olarak benimsenmesi gazeteci Walter Lippmann'ın Eylül 1947'de Amerika ve Sovyetler arasındaki gerginliği işlediği 'Soğuk Savaş' başlıklı bir dizi makalesiyle oldu.

İkinci Dünya Savaşı bitişi ile Soğuk Savaş dönemi başladı

Sovyetler ile Amerika arasındaki tansiyon, Ağustos 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yükselmeye başladı. 1945-47 yılları arasında da kızıştı. Tarihçiler başlangıç konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir; ancak 11 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın çöküşüne ya da 25 Aralık 1991'de Sovyetler'in dağılışına kadar süren bu mücadelenin başlangıcı için belirlenen tarih genellikle 1947'dir.

Olaya Sovyet perspektifinden bakan tarihçiler, iki yaklaşım belirlemiştir: İlki, komünist düşünceyi öne çıkarır. Diğeri ise Sovyetler'in, Doğu Avrupa'yı kontrol etme, denizlere ulaşma ve Doğu Avrupa'daki Slav ve Ortodoks halklarını destekleme şeklindeki tarihi amaçlarını merkeze alır. İdeolojik çatışmaların kökleri, Lenin'in 1917'deki Bolşevik İhtilali'yle Rusya'da iktidarı ele geçirmesiyle başlamıştır diyebiliriz. 1933'ten 1939'a kadar iki ülke bir yumuşama dönemine girse de ilişkileri pek de dostça olmamıştır.

Sovyetler ve Almanya İkinci Dünya Savaşı'nda boğaz boğaza geldiğinde, Amerikan Başkanı Roosevelt, Sovyetler'e yardım etmek için kişisel bir söz vermiş; ama Kongre, bu düşünceyi hiç oylamamış ve onaylamamıştır. Savaş dönemindeki işbirliği de dostça olmamıştır. Örneğin Sovyet Lideri Stalin, Amerikan güçlerinin Rus üslerini kullanması konusunda hep isteksiz olmuştur. Bu işbirliği, Stalin'in komünizmi doğu Avrupa, Fransa ve İtalya'ya yayma düşüncesinin sırıtmasının ardından, Şubat 1945'teki Yalta Konferansı'nda iyice gerilmiştir. Bazı tarihçiler, Marksist teorinin dünya genelinde işçi devrimini desteklerken,

Soğuk Savaş terimi her ne kadar 1947'de telaffuz edilse de başlangıç tarihi Yalta Konferansı (4 Şubat - 15 Şubat 1945) sonrasına kadar gider. İkinci Dünya Savaşı sonrasının güç dengelerine dönük paylaşım planlarının yapıldığı konferansta İngiltere'yi Başbakan Winston Churchill, Amerika'yı Başkan Roosevelt ve Rusya'yı da Başkan Stalin temsil etmiş, Stalin ilk kez bu konferansta Rusya'nın yayılmacı ve saldırgan bir politika izleyeceğini hissettirerek, bir bakıma Soğuk Savaş'ın kapısını aralamıştı.

liberal demokrasiyi reddettiğine işaret ederek, bunun çatışmayı kaçınılmaz kıldığını savunurlar.

1959 yılında yayınladığı 'Amerikan Diplomasisinin Trajedisi' *(The Tragedy of American Diplomacy)* isimli kitabı ile William Appleman Williams ve 1967'de yayımladığı 'Amerika, Fransa ve Soğuk Savaş 1945-68' *(America, France and the Cold War, 1945–1968)* isimli kitabıyla Walter LeFeber, Soğuk Savaş'ın Amerika ve Rusya'nın ekonomik çıkarlarının kaçınılmaz çatışması olduğunu savunmuşlardır. Bazı yeni sol görüşlü revizyonist tarihçilere göreyse, Truman Doktrini ile hayata geçirilen Amerikan çevreleme politikası da en az Sovyetler'in Polonya ve diğer ülkeleri ele geçirmesi kadar Soğuk Savaş'tan sorumludur. Bazıları ise Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak Amerika'nın Hiroşi-

ma ve Nagazaki'ye atom bombası atmasını görür. Onlara göre bu saldırı, o zaman için neredeyse yenilmiş olan Japonya'ya karşı savaşa girecek olan Sovyetler'e verilmiş bir uyarıdır.

John Lewis Gaddis gibi tarihçiler, Soğuk Savaş'ın başlangıcını her iki süper gücün hareketlerine bağlamak yerine, karşılıklı yanlış anlamalara, karşılıklı tepkilere ve liderler arasındaki sorumluluk paylaşımına bağlamaktadır. Gaddis, Amerika ve Sovyetler arasındaki çatışmanın köklerini iki taraftan birinin yaptığı bir hatanın neticesinden daha çok, iki ülkenin çıkarlarının birçok alanda çatışmasının ve iki tarafın birbirini yanlış anlamasının sonucu olarak görür. Bu çatışmayı iç politika ve bürokratik tembellik daha da ileri götürmüştür. Şimdi tekrar Soğuk Savaş'ın emekleme günlerine dönelim ve bu sürecin safhâlârına bir göz atalım.

1947–1953: Konum Belirleme

Bu dönem, Soğuk Savaş'ı 1947'de başlatarak, her iki ülkede liderlerin değiştiği 1953'e *(Truman'ın yerine Eisenhower, Stalin'in yerine de Kruşçev geçmiştir)* kadar götürür. Bu dönemde meydana gelen olaylardan bazıları; Truman Doktrini, Marshall Planı, Berlin Ablukası, Sovyetler'in ilk atom bombasını denemesi, NATO'nun ve ardından Varşova Paktı'nın kurulması, Batı ve Doğu Almanya'nın oluşumu, Almanya'nın yeniden birleşmesine dair Stalin'in verdiği nota, Çin İç Savaşı ve Kore Savaşı'dır.

Marshall Planı'nın amacı, radikal solun Batı Avrupa'ya hâkim olmasını engellemek için İkinci Dünya Savaşı'nda bozulan Avrupa ekonomisini yeniden diriltmekti. Bu ekonomik yardım, Batı Avrupa'daki dolar açığını kapatmış, savaş sonrası yeniden yapılanma için özel yatırımı teşvik etmiş ve en önemlisi yeni yönetim teknikleri getirmişti. Amerika açısından Marshall Planı, 1920'lerin izolasyon politikalarını reddetmiş ve Kuzey Amerika ile Batı Avrupa ekonomilerini birleştirmişti.

1953–1962: Kızışma

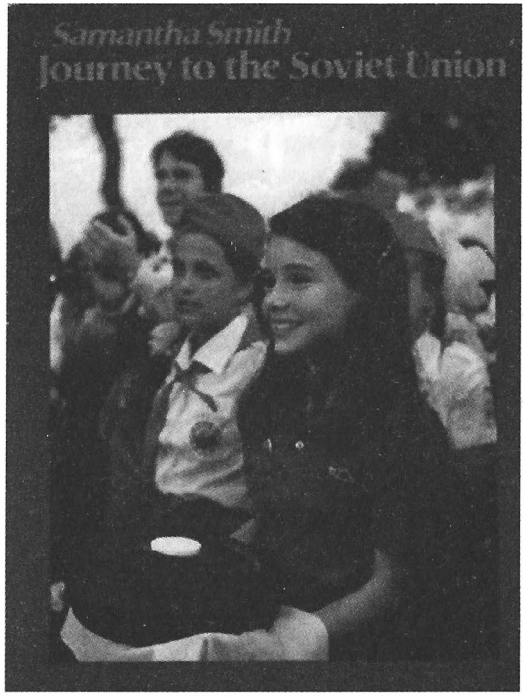
Soğuk Savaş'ın bir neticesi olarak 1959'la birlikte iki karşıt jeopolitik blok oluştu. Bu süreç, her iki ülkede 1953 yılında yaşanan lider değişikliği ile başlayıp 1962'deki Küba Füze Krizine kadar sürecekti. Bu süreç esnasında 1956 Macaristan Devrimi, 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası, 1962'deki Küba Füze Krizi ve 1968'deki Prag Baharı *(Prag Baharı, 5 Ocak 1968'de Alexander Dubcek'in başa gelişiyle başlayan ve aynı yıl 20 Ağustos'ta Sovyetler'in ve müttefiklerinin bu ülkeyi işgaline kadar süren döneme verilen isimdir. En belirgin özelliği politik liberalleşmenin yaşandığı bir dönem olmasıdır.)* gibi önemli gelişmeler yaşandı. Hatta Küba Füze Krizi esnasında yeni bir dünya savaşının kapısından dönülmüştür.

1962–1979: Yumuşama

Soğuk Savaş'ın 'Yumuşama' periyodunun en önemli özelliği, karşılıklı barış ve arabuluculuk girişimlerine sahne olmasıdır. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Başbakanı Willy Brant, görev süresince en uzlaşmacı haliyle 'Ostpolitik' dış politikasını takip etmiş, 'Doğu politikası' olarak da tabir edilen bu politikanın mimarı ve Brant'ın danışmanı olan Egon Bahr, bu politikayı 'yeni yaklaşımlarla değişmek' olarak çerçevelemiştir. Bu girişimler, 7 Aralık 1970'te Polonya ile Batı Almanya arasında imzalanan Varşova Antlaşması, 1971'deki Sovyetler, Amerika, Fransa ve Büyük Britanya arasındaki Dörtlü Antlaşma ve aralarında 21 Aralık 1972 Temel Antlaşması'nın da bulunduğu bazı Doğu-Batı Almanya antlaşmalarıyla sonuçlanmıştır.

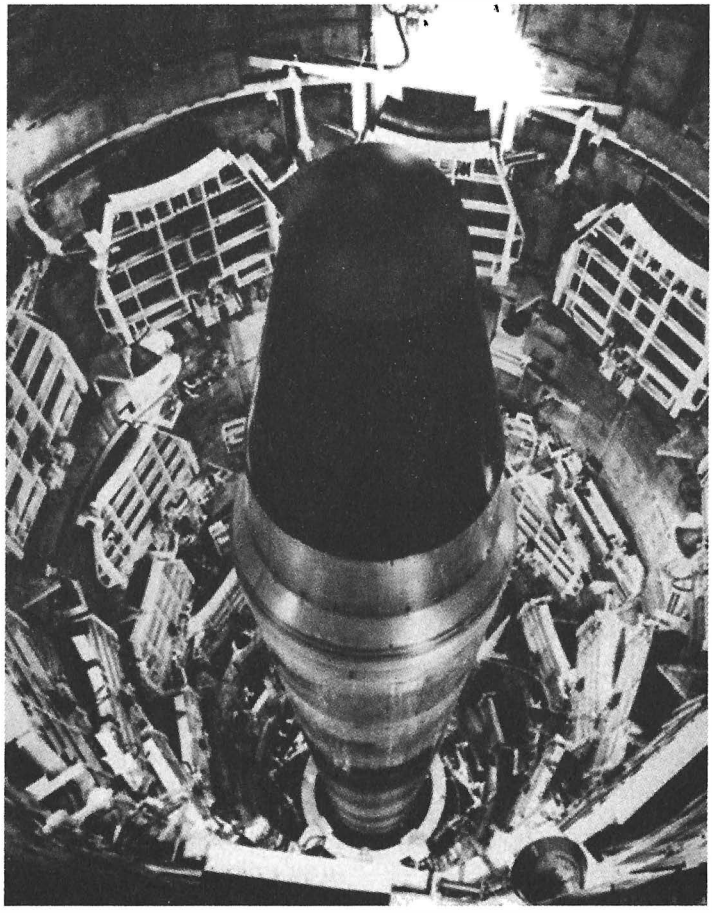
1985–1991: İkinci Soğuk Savaş

Afganistan'ın 1979'da Sovyetler tarafından işgali ve Mihail Gorbaçov'un 1985'te Sovyet lideri olmasına kadar geçen dönem, 1970'lerin yumuşama döneminin ardından süper güçlerin ilişkilerinin donma noktasına geldiği bir zaman dilimi olarak dikkat çeker. Gerilimdeki bu artıştan dolayı bu dönem, 'İkinci Soğuk Savaş' olarak da adlandırılır. Sovyetler'in 1979'da Afga-

1982 Kasım'ında 10 yaşındaki Amerikalı Samantha Smith, dönemin Sovyet lideri Yuri Andropov'a bir mektup yazarak, nükleer bir savaştan duyduğu korkuyu dile getirmiş ve kendisinden barış için çalışmasını istemişti. Sürpriz bir şekilde bu mektuba cevap yazan Andropov, küçük kızı ülkesine davet etti. Samantha'nın bu ülkeye yaptığı ziyaret, Soğuk Savaş'ın en gergin günlerinin yaşandığı 1982–84 yılları arasında, iki ülke arasındaki en ilginç diyaloglardan biri olacaktı. Samantha'nın bu ziyareti, kaçınılmaz olarak kitap olarak raflardaki yerini almakta gecikmedi.

nistan'ı bu ülkede komünist bir rejim kurmak amacıyla işgali, uluslararası tepkilere ve 1980 Moskova Olimpiyatları'nın birçok Batılı ülke tarafından boykot edilmesine yol açmıştı. Sovyet işgali, uzun sürecek, Amerika'nın hep dostu olmuş ve uzun bir süredir de Sovyet işgali tehdidiyle yaşayan Pakistan'ın da katılacağı, bir çatışmayı doğurdu. Amerika, Sovyet işgaline karşı mücadele eden Afgan mücahitlerine her türlü desteği sağlarken, aynı zamanda İslamcı savaşçılardan bir ordu kurulmasına da ön ayak oldu. Bu gruplar, Soğuk Savaş bittiği zaman silahlarını Ameri-

İnsanlığın en korkulu rüyalarından biri de Kıtalararası Balistik Titan II füzeleriydi. 9 Megatonluk W53 nükleer savaş başlığı taşıyabilen Titanlar, Amerika'nın Soğuk Savaş esnasındaki en güçlü silahlarından biri oldu. Soğuk Savaş sona ermiş olsa da, nükleer savaş tehlikesi bertaraf edilebilmiş değil. Üstelik mevcut binlercesinin yanı sıra, Kuzey Kore'den Hindistan'a varıncaya kadar onlarca değişik ülke, yeni nükleer silahlar yapmanın hayalini kuruyor.

ka'ya döndürecekti. 11 Eylül saldırılarını da gerçekleştirecek olan bu oluşumla birlikte dünya, hâlen içinde yaşadığımız yeni bir döneme kapı aralayacaktı.

1985–1991: Soğuk Savaş'ın Sonu

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Avrupa'da ve Orta Asya'da 23 yeni ülke ortaya çıkacaktı. Bu dönem, Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle başlayıp, Sovyetler'in 1991'deki çöküşüne kadar sürdü. Bu dönemde Çernobil Faciası yaşanmış, Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimler çökmüş, Gorbaçov'a karşı darbe girişimi yapılmıştı. Gorbaçov ile birlikte bloklar arasındaki tansiyon düşmüştü. Bu dönemde yaşananları kitabın diğer konu başlıklarında ele aldığımız için Soğuk Savaş'ın bir diğer safhasına, belki de en korkunç ve tehditkâr yüzüne bakabiliriz. Halen bu tehdidin geçerli olduğunu da hatırlatarak tabii!

Nükleer Silahlanma Yarışı

Soğuk Savaş döneminin en belirgin özelliklerinden biri Varşova Paktı ülkeleri ile NATO üyeleri arasında yaşanan silahlanma yarışıdır. Bu yarış, askeri teknolojide birçok bilimsel alanda yeni keşiflerin yapılmasını teşvik etmiştir. Nükleer silah ve füze sanayinde devrim niteliğinde bazı gelişmeler kaydedilmiş, bu iki ülke arasındaki *Uzay Yarışı*'nı(*) da tetiklemiştir. Öyle ki, bu dönemde yörüngeye uzay mekiği ve insan göndermek içi fırlatılan roketlerin büyük çoğunluğu Soğuk Savaş'taki silahlanma yarışının ürünleridir. Silahlanma yarışı temel olarak avcı, keşif ve bombardıman uçakları, kimyasal silahlar, biyolojik silahlar, uçaksavar silahları, yerden yere fırlatılan füzeler, kıtalararası balistik füzeler, anti-balistik füzeler, tanksavar silahları, denizaltılar ve denizaltılara karşı geliştirilen silahlar, elektronik istihbarat ve casus uyduların *'daha öldürücüsünü'* yapma koşusu olarak da özetlenebilir.

* Amerika ve Rusya arasındaki Uzay Yarışı'nın detayları için bakınız; *İnsanoğlunun Uzay Macerası*, Ali Çimen, Tımaş Yayınları.

Dehşet Dengesi

Nükleer silah yarışının en önemli özelliklerinden biri de, nükleer bomba taşıyan uçakların vurulabilme ihtimalinden ve bunun yaratacağı yıkımdan korkulmasından dolayı geliştirilen kıtalararası nükleer füzelerin geliştirilmesiyle ulaşılan dehşet dengesidir. Bu denge, her iki tarafın da birbirine saldıramayacağı güvencesine dayanır. Zira bir kez nükleer silahlar ateşlenirse, daha füzeler hedefine varmadan diğer taraf bunu tespit edebilecek ve o da karşı saldırıya geçecektir. Çünkü her iki taraf da birbirlerinin tamamen yok edebilecek ve dünyayı yaşanmaz hale getirebilecek kadar çok sayıda nükleer silaha sahiptir. Sonuç, herkes açısından bir yıkımdır! Bu yüzden karşı tarafa yapılacak nükleer bir saldırı bir anlamda intihar demektir; bu yüzden de kimse buna girişmemiştir. Bununla birlikte özellikle de Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru, bu silahların hedeflerini vurabilme kapasitesi ve sayıları arttıkça 'ilk vuruşu yapan' tarafın avantajlı olabileceği düşüncesi, dehşet dengesi teorisini zayıflatmış, bu da endişeleri arttırmıştır.

Soğuk Savaş Casusluğu

Soğuk Savaş'a katılan ülkelerin askeri güçleri, savaşa nadiren doğrudan katılmışlardı. Ama istihbarat alanında kıyasıya bir savaş vardı! Sayısız film ve romana da ilham kaynağı olan istihbarat savaşları(*), genellikle Amerika'nın CIA'sı, Sovyetler'in KGB'si, İngilizler'in MI6'sı, Doğu Almanya'nın Stasi'si ve Batı Almanya'nın BND'si arasında cereyan etmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan ve İngiliz istihbaratlarının oluşturduğu süper casusluk sistemi ECHELON, Sovyetler Birliği, Çin ve bu ülkelerin müttefiklerine karşı kullanılmıştı. CIA'ye göre komünist ülkelerdeki teknolojinin büyük kısmı Batılı ürünlerin bir kopyasıydı. Bu ürünler, ya yasal olarak satın alınmış ya da casusluk yapılarak elde edilmişti.

* Yine iki ülke arasındaki istihbarat savaşının detayları için bakınız; *Echelon, İstihbarat Dünyası'nın Perde Arkası*, Ali Çimen, Timaş Yayınları.

Soğuk Savaş, Türkiye ve Soğuk Savaş sonrası

Amerikan Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de 'Truman Doktrini'ni ilan ettiği konuşması ile birlikte Türkiye de o dönemde herkesi tehdit eden Sovyet yayılmacılığına karşı güvenceye alınmıştı. O tarihten itibaren Türkiye, özellikle dış politikasını, Soğuk Savaş boyunca bir üyesi olduğu Batı bloğunun önceliklerine göre şekillendirecekti.

Türkiye'ye biçilen rol belli idi; Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 45 yıl süren Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e yönelik yayılmacı iştahını perdeleyecek, bir tür tampon görevi yapacaktı ve yaptı da. Türkiye'nin bu Batı yanlısı siyaseti, NATO üyeliği ve Avrupa Birliği'ne katılma çabası ile daha da pekişmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye, Soğuk Savaş boyunca dış politikasını, Batı istikametinde otomatik pilota bağlamış, bağımsız politika geliştirme peşinde olmamıştır. Soğuk Savaş, bir bakıma Türkiye'yi Sovyet saldırganlığına karşı göreceli olarak korumuş olsa da, bu süreç boyunca Türkiye'nin askeri potansiyeli, demokratik kimliğinden daha fazla itibar görmüştür.

Türkiye'nin Batı bloğunda kalmasını temin adına, askeri darbelere ve insan hakları ihlallerine karşı büyük tepki gösterilmemiş, hatta Batı, bizzat bu darbelerin yönlendiricisi ve destekçisi de olmuştur. Yaygın bir inanışa göre Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle biten İki Kutuplu Dünya düzeninin ardından yaşanan gelişmelere karşı hazırlıksız yakalanmış, hatta bu dönemde Batı nezdindeki değerini de kaybetmiştir. Bununla birlikte bir başka açıdan Soğuk Savaş'ın bitimi, özellikle Ortadoğu ve Orta Asya üzerindeki donmuş şablonları kırınca, ortaya, Türkiye ile din, dil, ırk ve tarihi arka planı paylaşan Orta Asya ve Ortadoğu gibi havzacıklar çıkmış, Türkiye'nin Orta Asya ile 'abilik', Ortadoğu ile de 'Batı ile Doğu arasında köprü olma' gibi bir ilişki kurma durumu ortaya çıkmıştır. Türkiye, ortak kanaate göre, Sovyet sonrası döneme hazırlıksız yakalandığı için

'abilik' misyonunda uzun soluklu olamamışsa da, *(Bunda Rus 'abiden' kurtulan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin yeni bir 'abi' fikrine alerjiyle yaklaşmasının da payı vardır!)*, hâlen yürürlükte olan 'köprü' rolünü oynama iddiasını sürdürmektedir.

Öte yandan her ne kadar Soğuk Savaş'ın bitimiyle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin sahip oldukları, petrol ve doğal gaz kaynakları, yeni bir paylaşım savaşını da beraberinde getirmiş, bu kaynakların Avrasya'dan Batılı pazarlara taşınacağı güzergâhları kontrol etme çabası, Soğuk Savaş sonrası siyasetin temel konularından biri olmuştur. Ayrıca Sovyetler'in, denge unsuru olarak sahneden çekilmesiyle meydan Amerika'ya kalmıştır. Dünyanın görece daha istikrarsız bir döneme girdiği bu zaman diliminde, iki Körfez Savaşı yanmış, 11 Eylül saldırıları olmuş, Afganistan ve Irak, Amerikan işgali yaşamıştır.

17 Ocak 1991'de, dönemin Amerikan Başkanı 'Baba Bush' Birinci Körfez Savaşı'nın başlama gerekçesini açıkladığı konuşmasında, "*Geçtiğimiz yıl içinde çok uzun sürmüş bir çatışmalar ve Soğuk Savaş dönemini noktalayarak, büyük ilerlemeler sağladık. Şimdi önümüzdeki hedef, kendimiz ve gelecek kuşaklar için yeni bir dünya düzeni kurmaktır*" diyerek, Soğuk Savaş'ın bitişini perçinlemiştir.

Özetle Soğuk Savaş'ın ortadan kaldırdığı göreceli denge ortamının yerini, özellikle Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ölçüsüz, başına buyruk ve tek taraflı Amerikan gücü almıştır ve bu sürecin yarattığı belirsizlik, küresel terör ve savaşlarla hâlen devam etmektedir.

Avrupa'nın savaşa ve sefalete başkaldırısı

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DOĞUŞU

(18 Nisan 1951)

"Asla bir daha birbirimizle savaşmak istemiyoruz.
Ölenleri saygıyla anmak, mezarlarını ziyaret
etmek istiyoruz ama bir daha asla
Avrupa'da asker tabutları görmek istemiyoruz.
İşte Birleşik Avrupa'nın en büyük sebebi bu."
Helmut Kohl,
Almanya eski başbakanlarından

Avrupa Birliği projesi, Avrupa'yı topsuz tüfeksiz şekilde bir çatı altında toplama girişimi olarak uzun soluklu koşusunu sürdürüyor.

Avrupa'yı tek bir çatı altında toplamaya çalışanlar hep silahlarına davrandı. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun hükümdarı III. Otto'dan Hitler'e kadar birçok lider, Pax-Romana, Pax-Christiana, Nazizm gibi ideolojilerin şemsiyesi altında, hep başlarında kendilerinin olduğu Birleşik Avrupa hayali ile yaşadı. Almanların fitilini ateşlediği iki dünya savaşı, arkasında milyonlarca ölü ve yaralıyla birlikte onlarca yıkılmış diyar bıraktı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanılan sıkıntılar ve savaşların nedenlerine yönelik sorgulama, kıtanın devlet adamlarını barışçı yollarla bir Avrupa entegrasyonu kurulması fikrine sürükledi. Yıkılmış Avrupa için el ele verilmeli ve kaynaklar birleştirilmeliydi. Zaten fikrin alt yapısı daha 1929'da Fransız Devlet adamı Aristede Briand tarafından Avrupa Federal Birliği şeklinde dile getirilmişti. Ondan önce de birçok insan, farklı zaman

ve yapılarda, Birleşik Avrupa fikrini seslendirmişti. 1846 yılında ünlü romancı Victor Hugo, Avrupa'nın önde gelen devletlerinin hükümetlerine, Avrupa Kardeşliği'ni oluşturmaları yönünde çağrı yapıyordu. Savaştan, dünyanın yeni lideri olarak çıkan Amerika'nın, mallarını tüketecek büyük bir pazara ihtiyacı vardı. Savaş yorgunu, tekrar ayağa kalkmaya çalışan insanların oluşturduğu Avrupa'dan daha iyi bir *pazar* ise ufukta görünmüyordu.

Tek Çare: Barış içinde birlik

Avrupa'ya gelince; Almanya'nın huysuzluklarından çıkan savaşlardan, bunların temelinde yatan hammadde bölüşüm çekişmelerinden bıkmışlardı. Onlar için de tek çare; bir araya gelerek huzurlu bir büyüme ortamı yaratmaktı. İngiltere Başbakanı Winston Churchill, bu gereksinimi, 1946 yılında Zürih Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada şu şekilde dile getiriyordu:

"Avrupa'nın kendisini toparlaması ve tekrar sağlıklı bir Avrupa kurulması için, ilk adım olarak Fransa ile Almanya arasında bir ortaklık kurulmalıdır. Böylelikle Fransa'nın Avrupa'nın moral liderliğini yapabileceğine ve moral yönünden güçlü Fransa ve Almanya olmadan da Avrupa'nın kendisini toparlayamayacağına inanıyoruz. Başta Amerika, Büyük Britanya Topluluğu ve Rusya, bu yeni oluşumun destekçisi olmalıdır. Bu şekilde Avrupa Birleşik Devletleri'ni inşa etmeliyiz!"

Paris'te yanan ateş

Birleşik Avrupa fikrinin uygulamasına ancak 1945'ten itibaren geçilebildi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tekrar toparlanma gereksinimi ve bu kadar büyük bir yıkımın tekrarlanmaması için bir sigortaya ihtiyaç duyulması, daha öncekilerden biraz daha şiddetli bir 'Birleşik Avrupa' coşkusunu doğurmuştu.

Bu iş birliğinin temeli 18 Nisan 1951'de imzalanan Paris Anlaşması ile atıldı. 'Altılar' olarak bilinen Federal Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında Avrupa

Kömür Çelik Topluluğu kuruldu. Fikir babası, Fransız Devlet Planlama Teşkilatının başında bulunan Jean Monnet'dı. Ülkelerin savaştıklarında değil, ancak güçlerini birleştirdiklerinde bir yere vardıklarına kanaat getiren Monnet, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa Başbakanı Georges Bidault ve Dışişleri Bakanı Schuman'a Avrupa ülkelerinin kömür ve çelik üretimlerini birleştirmeleri çağrısında bulundu. Schuman, Almanya ve ABD'nin görüşünü aldı. Almanya Başbakanı Conrad Adaneur ve Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson öneriyi hararetle destekledi.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, üye ülkelerin kömür ve çelik sektörlerinde kontrolü ortak bir uluslar üstü yönetime devretmesi temeline dayanıyordu. Zira kömür ve çelik sektörleri, dünyayı iki kez yakıp yıkan savaş endüstrisinin hammaddelerini oluşturuyordu. Avrupa'da kömür ve çeliğin yüzde 40'ı ise Ruhr bölgesinden çıkıyordu ve Ruhr o dönemde uluslararası yönetim altındaydı. Ne kadar ve nerede kömür ve çelik üretileceği konusunun, uluslar üstü bir yönetime bırakılması durumunda, Fransa ile Almanya arasında güven ortamı oluşacak, Fransızlar Almanların kömür ve çeliği savaş amaçlı kullanmalarını engellerken, Almanlar da siyasi varlığını kabul ettirerek uluslararası sisteme dönme şansına kavuşacaktı. İki taraf açısından da kârlı bir alış veriş gibi görünüyordu. İngiltere bu oluşuma başlangıçta sıcak bakmadığı için dışarıda kalmayı yeğledi.

Avrupa Kömür ve Çelik topluluğu (AKÇT) Nisan 1951'de Paris'te altı ülke arasında atılan imza ile hayat buldu. 50 yıllığına imzalanan antlaşmanın süresi 2002 yılında dolacaktı. *(Zaten dolduğunda da, proje, bir hayli yol almış, bambaşka bir çehreye bürünmüştü.)* AKÇT'nin hayata geçirilmesi ile Almanya 1954 yılında Ruhr Havzası'nın idaresini geri alabildi, kömür ve çelik üretimini arttırdı.

Floransa'daki Robert Schuman Merkezi Müdürü Profesör Yves Meny, *Altıların attığı imzayı*, "Kömür ve Çelik, savaş endüs-

trisinin temel bileşenleriydi. AKÇT'nin ve bir bütün olarak Avrupa Topluluğu'nun temel prensibi, kaynaklar arasında hakça bölüşümü temin ederek, Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki muhtemel bir savaşı imkânsız kılmaktı" şeklinde tanımlamıştı.

AKÇT'nin başarısı ile işbirliğinin diğer alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi fikri gündeme geldi. Özellikle savunma sahasında 1950'de patlak veren Kore Savaşı, bu fikri daha da pekiştirdi. ABD, artık Avrupa'nın sadece ekonomik değil askeri olarak da kendi ayaklarının üstünde durmasını istiyordu. Bu istek, ister istemez 1955'e kadar NATO'nun dışında kalan Almanya'nın da silahlanmasını gerektirdiği için başlangıçta tedirginlik yarattı. Öyle ya, zaten zar zor dize getirmişlerdi. Ya bir daha silahını kullanmak isterseydi? Monnet tekrar devreye girdi. Fransa Savunma Bakanı Rene Pleven'i Almanların Avrupa Savunma Topluluğu adı altında silahlanabileceğine ikna etti. Amerika ise, Almanların sadece NATO'ya dâhil olması durumunda silahlanmasına yeşil ışık yakıyordu.

Avrupa savunmasına ilk adım

Washington, kısa bir süre sonra Avrupa Savunma Topluluğu fikrine sıcak baktı. Ama Rusya ve İngiltere, hâlen fikre soğuktu. 1952 yılında Avrupa Savunma Topluluğu'nu (AST) kuran antlaşma, AKÇT'ye üye altı ülke tarafından imzalandı. Federal Almanya ve Benelüks (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un oluşturduğu topluluk) ülkelerinin de dâhil edilmesine çok uğraşıldı. AST'ye İngiltere'nin de dâhil olmasını isteyen İtalya ise çekimser görünüyordu. Ama en sert tepkiyi veren Fransa oldu. Fransız parlamentosu antlaşmayı reddetti. Komünistler ve De Gaulle yanlıları, Almanya'nın tekrar silaha sarılması fikrine şiddetle muhalefet ediyordu. Bu esnada müttefikler, 23 Ekim 1954 tarihinde Paris'te imzalanan Almanya'daki işgal rejimine son verdiler. Almanya, buna karşılık, atom, kimyasal ve biyolojik silah sahibi olmayacağına dair sözlü taahhütte bulundu. Asker sayısı 12 tümenle sınırlanıyordu. *Aslanın dişleri sökülmüştü.*

AET'ye atılan imza

Monnet gibi, her alanda birlik fikrini savunanlar, siyasi ve savunma alanından ekonomik sahaya geçmenin daha mantıklı olacağına kanaat getirmişti. Bundan hareketle 1955'ten itibaren, işbirliğinin kömür ve çelikten, diğer alanlara da yayılması fikrine dayanan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) fikri işlenmeye başladı. 1 Haziran 1955'te, altıların dış işleri bakanları, İtalya'nın Messina kentinde bir araya geldi. İngiltere ise Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Russel Bretherton'u temsilci olarak göndermesine rağmen, her zamanki muhalif tavrını sürdürmeye devam etti. Bretherton'a göre, *"İngiltere'nin AET antlaşmasını imzalaması asla söz konusu olmayacaktı."* Bretherton, toplantıyı terk etti. Zaman İngiltere'yi haksız çıkaracaktı.

Altılar, ilk attıkları imzalardan altı yıl sonra, 1957'de Roma'da iki imza daha atarak, daha çok Ortak Pazar olarak bilinen, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurdular. Söz konusu antlaşmalar, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girdi. Birlik fikri giderek genişliyordu.

1958 yılının AET açısından bir başka önemi daha vardı. Mayıs 1958'de, milliyetçiliği ile tanınan General de Gaulle, Fransa'da hükümeti kurmakla görevlendirildi. De Gaulle, Fransa'yı Birleşik Avrupa'nın uysal bir üyesi yapmaktan ziyade, Batı Avrupa'yı Fransa'nın dümen suyuna sokmayı istiyordu.

Öte yandan bir başka müzmin muhalif İngiltere ise boş durmuyordu. ABD'nin Avrupa'ya sağladığı ekonomik yardımın organizasyonu amacıyla kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkeler arasında, uluslararası serbest ticareti öngören bir oluşuma yönelik çalışmalara başlandı. 1960'ta çabaları sonuç verdi. İngiltere, Norveç, Avusturya, Danimarka, Portekiz ve İsviçre arasında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) kuruldu.

Huysuz Fransa, Çekimser İngiltere

1960'lı yılların başından itibaren Avrupa'da Fransa ile diğer birlik üyeleri arasında gizli bir çekişme yaşanmaya başladı. Bu arada AET'nin ilk tarife kesintisi 1959'da uygulamaya geçti. De Gaulle, 1960 Eylül'ünde yaptığı konuşmasında nihai otoritenin ulus devletlerde olması gerektiğini savunuyordu. Bundan hareketle 1961'de siyasi iş birliğinin geliştirilmesi için hükümetler arası bir komite kurulmasına ön ayak oldu. Kendisine göre amacı, Avrupa'nın *'Amerika'nın arka bahçesi'* olmasını engellemekti. Bununla birlikte, başta Almanya olmak üzere Benelüks ülkeleri ve İtalya, De Gaulle'ün bu patronvari tavırlarından rahatsız oluyorlardı. Onlara göre, Fransa'nın dizginlenmesi için İngiltere'nin de AET'ye dâhil olması gerekiyordu.

İngiltere'deki zihniyet değişikliği de dikkat çekiyordu. Avrupa'nın gelişen ekonomisi karşısında İngiltere'deki durgunluğun devam etmesi, birlik karşıtı blokta gevşemelere yol açmıştı. 1963 yılında De Gaulle, diğer 5 üyenin aksine bir tavır takındı ve İngiltere'nin tam üyelik başvurusunu veto etti. Aynı zaman diliminde AET kendi temellerini sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Süt ürünleri, et, tohum gibi sektörlerde ortak tarım politikası yürürlüğe konuldu. Avrupa Adalet Divanı da AET hukukunun ulusal hukuktan üstün olmasını pekiştiren kararlar aldı. 1969'da üye ülkeler arasında gümrükler sıfırlandı ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük politikasına geçilerek, gümrük birliği tamamlandı. Aynı yıl AET, EURATOM ve AKÇT'nin organları birleştirildi. Bu kurumlar varlıklarını ayrı ayrı sürdürmekle birlikte bundan sonra kısaca, Avrupa Topluluğu, AT olarak anılacaktı.

Genişleme ve parasal birliğe doğru

60'lı yılların sonlarına doğru, birlikten genişleme sinyalleri geliyordu. Birlik ülkelerinden bazılarında önemli kadro değişiklikleri yaşanıyordu. 1968'de Fransa'da, tavırları ve ideolojik yaklaşımları ile birliğe fren yaptıran De Gaulle gitmiş, yerine daha ılımlı George Pompidou geçmişti. Yine aynı yılın ekiminde,

önemli bir beyin olan Willy Brandt Almanya Şansölyesi oluyordu. 1–2 Aralık 1969 tarihlerinde Hollanda'nın Lahey kentinde yapılan zirvede, birlik üyeleri arasında parasal birliğe geçilmesi için çalışmalara başlandı. Bu arada potansiyel üyelere de sıcak mesajlar gönderiliyordu.

70'li yılların başında yaşanan ekonomik krizler ve 73'teki petrol şoku, AT'yi derinden etkiledi. İngiltere, uzun vadede Avrupa'daki istikrar ve güvenliğin korunması için birliğe girmeyi düşünüyordu. Böylelikle giderek birlik ülkelerinden geri kalmaya başlayan ekonomisini düzeltmeyi ümit ediyordu. 1973 yılında birliğin kapıları yeni üyelere açıldı. İngiltere, Norveç, Danimarka ve İrlanda tam üye olarak kabul edildi. Bu arada ilginç bir şey oldu. Norveç halkı tam üyeliğin ardından yapılan halk oylamasında, topluluk dışında kalmayı tercih etti.

1977 yılında Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği (EMU) çalışmalarına başlandı. Üye ülkelerin para birimleri arasında denge kurulması için oluşturulan Avrupa Para Birimi (ECU) iki yıl sonra hayata geçirildi. Öte yandan topluluğa hep soğuk bakan İngiltere'de halkın muhalefeti giderek artıyordu. Eleştirilerin artması üzerine 1975 yılında referanduma gidildi, ama tüm eleştirilere rağmen çoğunluk toplulukta kalmayı tercih etti. Öte yandan askeri darbe yorgunu, çiçeği burnunda demokrat Yunanistan ise, kültürel temeline ilham kaynağı ettiği topluluğa dâhil olmak istiyordu. 1981'de tam üyeliği kabul edildi. Böylelikle topluluğun, doğu sınırları Edirne'ye kadar dayandı.

Askeri vesayetten birliğe

Yunanistan'ın ardından yine askeri rejimlerden sıyrılmış İspanya ve Portekiz, topluluğun kapısını çaldı. 1986'da da içeri girdiler. Üye sayısı 12'ye çıktı. Yeni üyelerle birlikte sorunlar da arttı doğal olarak. Bu arada 1979'da İngiltere'de bir döneme damgasını vuracak olan 'Demir Leydi' Margareth Thatcher iktidara geldi. 1970'ler ve 1980'lerin ilk yılları, AT açısından çalkantılı ve bir o kadar da karamsar geçti. Topluluk ilerleme ya da

işlevini kaybetme seçenekleri ile baş başa kalmıştı. Tek çare olarak, topluluğun kuruluş amacı olan iç pazar düzenlemelerinin bir an evvel tamamlanması gerekiyordu.

1986 Şubat'ında 12 üye ülke tarafından imzalanan Tek Senet Antlaşması ile bu hedef gerçekleştirildi. 1 Temmuz 1987 yılında, Avrupa Topluluğu ülkeleri 'Avrupa Tek Senedi'ni kabul etmişlerdi. Senedin amacı, Roma Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi ve güncelleştirilmesiydi. Tek Senet, Maastricht Antlaşması ve Amsterdam Antlaşması ile birlikte Avrupa Birliği tarihinde dönüm noktası niteliğindeki üç antlaşmadan biri oldu. Mimarı ise, 1985 yılında Komisyon Başkanlığı'na gelen Jacques Delors'du. Fransız ekonomist ve politikacı Delors, 1980'lerin başındaki krizle çalkalanan iş dünyasını canlandırmayı ve Avrupalı şirketlerin, Amerika ve Japonya karşısındaki rekabet gücünü arttırmayı hedefliyordu. 1987 yılında yürürlüğe giren Tek Senet, çıkarılan 280'in üzerinde düzenlemeyle ancak 1993 yılında hayata geçirilebildi. Böylelikle tarife dışı teknik engeller kaldırıldı, ekonomi ve bireylerin serbestliği düzenlendi, örgüt yapısında da reforma gidildi. 1966 Lüksemburg uzlaşmasından sonra konsey, genellikle, oy birliğiyle karar alıyordu. Tek Senet ise, nitelikli çoğunluğa başvurulan alanları, ekonomiyle sınırlı olsa da genişletti. Tek Senet ile:

* *İlk kez sosyal politika, entegrasyon hareketi kapsamına girdi.*

* *Avrupa Topluluğu Parlamentosu, Avrupa Parlamentosu oldu.*

* *Avrupa Parlamentosu'nun bütçe yetklileri arttırıldı, yasama sürecine müdahale edilebilir hale geldi.*

* *Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın yetersizliği ortaya çıktı. Avrupa Birinci Derece Mahkemesi kuruldu.*

* *Entegre Avrupa pazarı kurulması, ulusal sınırların kaldırılması yönünde adım atıldı. O yüzden Avrupa tek pazarı ya da iç pazarı ifadesi kullanılmaya başlandı.*

Gümrük işlemleri, mali engeller, vergiler konusunda ulusal tedbirlerin kaldırılması, insan sağlığı, çevre, hayvan sağlığı gibi konularda ortak standartlaşmaya gidilmesi, her ülkenin kendi ürününü kayırıcı standartlara başvurmasının engellenmesi benimsendi.

1990'lar ve birliğin kendini donatması: Maastricht Antlaşması

Tek Senet ile Avrupa Topluluğu'nun ekonomik altyapısı tamamlanmış, sıra siyasi ve askeri boyutlara gelmişti. Bundan hareketle üye devletler, 9–10 Aralık 1991'de Hollanda'nın Maastricht kentinde bir araya gelerek, 1999 yılına kadar ortak para birimine geçmeye karar verdi. İngiltere ve Danimarka para birliğinin dışında kalma kararı aldı. Antlaşma ile aynı zamanda ortak bir savunma politikasının temelleri de atıldı. Maastricht Antlaşması, 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girdi. Antlaşma ile birlikte topluluk, Avrupa Birliği (AB) olarak anılmaya başladı. Ayrıca 31 Aralık 1992'den itibaren yürürlüğe girmek üzere, Avrupa Birliği içinde mal, hizmet, sermaye, işçi ve turist dolaşımındaki sınırlamalar kaldırıldı. Tüm bunların dışında ortak bir tavır, balıkçılık ve nükleer araştırma politikaları da oluşturuldu. Maastrich'in ardından birlik genişlemeye devam etti. Avusturya, Finlandiya ve İsveç 1995'te tam üye oldular. Norveç ise birlikle görüşmelerini devam ettirmesine rağmen, 1973'teki gibi yine halkına kabul ettiremedi.

SCHENGEN: Birleşik Avrupa'ya doğru atılan dev adım

1990 Haziran'ında Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Schengen Antlaşması'yla da, sınırsız Birleşik Avrupa uygulamasına ufak ufak başlanmış oluyordu. Antlaşma ile AB üyesi bu beş ülke arasındaki sınır kapılarındaki polis ve gümrük kontrolleri 1 Ocak 1992'de tamamıyla ortadan kaldırıldı, serbest dolaşım ilkesi hayata geçirildi. Antlaşmaya göre, birlik üyesi olmayan ülke vatandaşlarının, 'Schen-

gen Alanı' adı verilen ülkelere girişlerinde çeşitli şartlar aranmaya başlandı. Böylelikle Avrupa'nın siyasi birliği doğrultusunda önemli bir adım atılmış oluyordu. Haziran 1991'de İspanya, Portekiz ve İtalya, ilerleyen yıllarda da diğer AB üyesi ülkeler katıldı. Şu an sadece İngiltere ve İrlanda bir takım güvenlik çekincelerinden dolayı Schengen Alanı'na dâhil değil.

Genişleme dalgası komşuları kucakladı, Türkiye beklemede

AB, tek bir bayrak, tek bir para birimi, tek bir ordu ve tek bir devlet olarak özetlenebilecek koşusuna devam ediyor. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu aday ülke statüsündeki ülkelerle görüşmeler sürüyor. Türkiye ile Avrupa Birliği'nin ilişkileri 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı ortaklık başvurusu ile başlamıştı. O tarihten itibaren de, kâh şiddetli kâh orta karar bir şekilde Türkiye'nin gündeminden inmedi.

AET Bakanlar Konseyi'nin başvuruyu kabul etmesi sonrasında 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalandı. Ankara Anlaşması ile Avrupa ve Türkiye, bir şekilde ortaklığa gidecek yolda irade beyanında bulunmuş oluyordu. Bunu 1970 yılında imzalanan Katma Protokol takip etti. Türkiye'nin, sonradan Topluluk üyesi olan birçok ülkeden daha önce Topluluk ile ilişkilerini başlatmış olmasına rağmen, bir zamanlar Doğu Bloğu'nun en fakir ülkelerinden biri olduğu için dudak bükülen Romanya ve Bulgaristan'ın bile Türkiye'yi sollayarak son genişlemeyle birlikte üye olması, birçoklarını karamsarlığa itti. AB yetkililerinin genişlemeyi, daha doğrusu yeni üye perspektifini Kaf dağının ardına atması, Türkiye'de "Acaba bizi hiç almayacaklar mı?" sorularının yüksek perdeden sorulmasına kapı araladı.

Kesin olan bir şey varsa, o da, 17 Aralık 2004'teki AB zirvesinde alınan karar gereği 3 Ekim 2005'te Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki katılım müzakerelerinin başlamış olması. Yol uzun olsa da, hedef kesin: Tam üyelik.

Lüksemburg Dışişleri eski bakanı ve Avrupa Komisyonu'nun 1981–85 yılları arasında dönem başkanlığını yapan Gaston Thorn, AB'nin içine girdiği yeni dönemi şöyle tanımlıyor: "*Şimdi kritik kararlar alma zamanı. Avrupa'nın ne olduğunu, nereye gittiğini, kurumlarının nasıl oluşması gerektiğini belirleyecek kararlar bunlar, sadece birliği genişletmek değil, aynı zamanda derinleştirmek ve güçlendirmek. Yakın zamanda nereye doğru gittiğimizi hep birlikte göreceğiz...*"

Amerika ve Sovyetler'in teknoloji ve propagandaya dayalı mücadelesi

UZAY YARIŞI

"Amerika artık Sovyet Ay'ının altında uyuyor..."
Sovyet Lideri Nikita Kruşçev
(Sputnik 3'ün yörüngeye oturmasının ardından)

"Bu, kaybetmeyi göze alamayacağımız bir yarış."
Nelson Rockefeller
(Başkan Eisenhower'a hitaben)

Uzay yarışı, bu kitapta değişik vesilelerle dile getirilen Soğuk Savaş'ın belki de en ilginç safhalarından biriydi. İlginçti, zira uzay yarışı, aralarında cep telefonundan dijital fotoğraf makinesine varıncaya kadar, bugün günlük hayatımızda kullandığımız 35 bine yakın aracın ortaya çıkmasına vesile oldu! Daha teknik bir şekilde tarife çalışırsak, Amerika ve Sovyetler Birliği arasında atmosfer ve uzayda ve hatta Ay'da, 1957'den 1975'e kadar süren gayri resmi rekabet de diyebiliriz.

Bu dönemde her iki ülke de yapay uydularla dış dünyayı keşfetmek, uzaya insan göndermek ve Ay'a ilk ayak basan olmak için birbirine paralel çabalar göstermiş, ellerinden geleni ardlarına koymamıştı. Her ne kadar bu rekabetin kökleri İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden gerilimli günlerin akabinde emeklemeye başlayan roket teknolojisine kadar uzansa da, Uzay Yarışı'nın genel olarak Sovyetler'in 4 Ekim 1957'de Sputnik uydusunu yörüngeye oturtmasıyla başlamıştı.

Uzay Yarışı terimi, silahlanma yarışından örneklenerek üretilmişti. Yarışın kendisi ise, Soğuk Savaş boyunca iki düşman bloğun arasındaki kültürel ve teknolojik düşmanlığın bir parçası olmuş, uzay teknolojisi, hem potansiyel askeri uygulamaları, hem de moral artıran psikolojik yararlarından dolayı bu savaşta önemli bir rol oynamıştı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ve Sovyetler, Soğuk Savaş istihbaratı ve propagandası arasında sıkışmış kalmıştı. İşte bu safhada gözler uzaya dikildi. Uydu teknolojisi diğer ülkelerde casusluk yapmaya yardımcı olurken, uzayla ilgili başarılar da ülkenin askeri potansiyelini ve bilimsel yeteneğini göstermesi açısından bir propaganda malzemesi olarak kullanılmıştı. Üstelik uzaya insan gönderebilen veya Ay'da belli bir hedefe ulaşabilen roketler, herhangi bir ülkeye atom bombası da gönderebilirdi! Bir uzay yolculuğu için gerekli olan teknolojik gelişmelerin büyük kısmı, Kıtalararası Balistik Füzeler gibi Soğuk Savaş uygulamaları üzerinde yükselmişti.

Sputnik ile başlayan yarış

Sovyetler, 4 Ekim 1957'de ilk yapay uydu Sputnik'i *(Yoldaş)* başarılı bir şekilde yörüngeye oturttu. Uydunun ağırlığı 80 kilogramdan fazlaydı ve dünyanın yörüngesinde 2 aydan fazla kaldı. Uzay yarışı da böylece başladı. Sputnik, askeri ve ekonomik potansiyelinden dolayı Amerika'da tam bir panik havası estirdi. Sputnik'in fırlatılması ve ardından gerçekleştirilen uzay araştırmaları programı, Sovyet halkı tarafından da büyük ilgi gördü. Yıkıcı bir savaştan çıkmış ve biraz iyileşmeyi başarmış bir ülke için, Yeniçağ'da teknik ilerleme gerçekleştirildiğinin kanıtını görmek çok önemli ve cesaret vericiydi. Üstelik Sovyet rejimi,

Sputnik'i propaganda savaşlarında cepheye sürmekte gecikmedi. Artık tüm dünyaya 'Komünizm ile yıldızlara!' mesajı veriyorlardı. Sputnik'ten önce Amerikan halkındaki genel kanıysa, Amerika'nın teknolojinin her alanında herkesten daha üstün

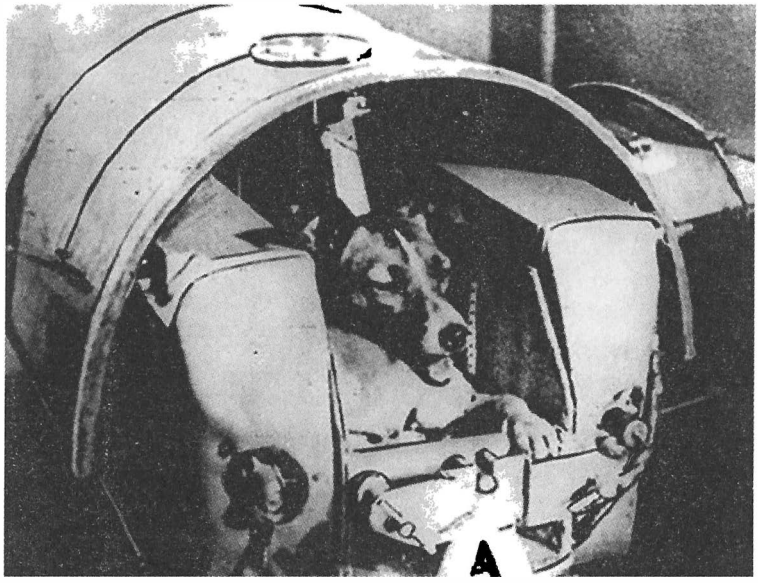
olduğu şeklindeydi. Üstelik Sputnik'i uzaya gönderen R-7 roketini tasarlayan mühendis Sergey Korolev boş durmuyordu. Bu kez kozmonotları Ay'a indirmek için N–1 isimli uzay aracını tasarladığı haberleri, Washington'a bomba gibi düşecekti. Sputnik'e karşılık olarak Amerika, teknolojik üstünlüğü yeniden ele geçirmek için büyük bir çaba başlattı. Hatta yeni uzay kahramanları yetiştirmek için okul müfredatları bile değiştirildi.

Başlangıçta Sputnik ile moralleri kırılan ve umutsuzluğa düşen Amerikan kamuoyu, ardından gerçekleştirilen Amerikan projeleri ile büyülenecekti. Okul çocukları için en büyük eğlence roket fırlatmalarını izlemek ve roket maketi yapmak olmuştu. Aynı zamanda Başkan Kennedy, halka uzay programını desteklemeleri için seslendirici konuşmalar yapıyor(*) ve uzay çalışmalarına harcanan milyonlarca doların, fakirlikle mücadelede veya mevcut silah sistemlerinin geliştirilmesinde kullanılmasının daha iyi olacağı şeklindeki itirazları kırmaya çalışıyordu.

Ve hayvanlar uzayda

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'dan ele geçirilen V–2 roketleri ile 1946'da Amerika tarafından uzaya gönderilen meyve sinekleri, uzaya bilimsel araştırma için gönderilen ilk canlılar olacaktı. Ruslar karşılık vermekte gecikmedi. Yörüngeye gönderilen ilk evcil hayvan olan Leika isimli köpek, 1957'de Sputnik 2 ile dünya dışına çıkan ilk canlı oldu. O zaman için kendisini kurtarabilecek bir teknoloji olmadığından dolayı Leika, uzaya ulaştıktan sonra stres ve aşırı ısıdan dolayı öldü. 1960 yılında Rus uzay köpekleri Belka ve Strelka, yörüngeye gönderildikten sonra başarılı bir şekilde dünyaya döndü. Amerikalılar da boş durmuyordu. Uzay programı için Afrika'dan şempanze getirdiler. Uzaya ilk insanı göndermeden önce bu hayvanlardan en az iki tanesi yörüngeye gönderildi. Sovyetler'in Eylül 1968'de

* Başkan Kennedy'nin Amerika'nın Ay'a insan indireceğini ilan eden o tarihi konuşmasının tam metni için bakınız: 'Ay'a gitmek istiyoruz!', *Tarihi Değiştiren Konuşmalar*, Sayfa 16, Ali Çimen, Timaş Yayınları.

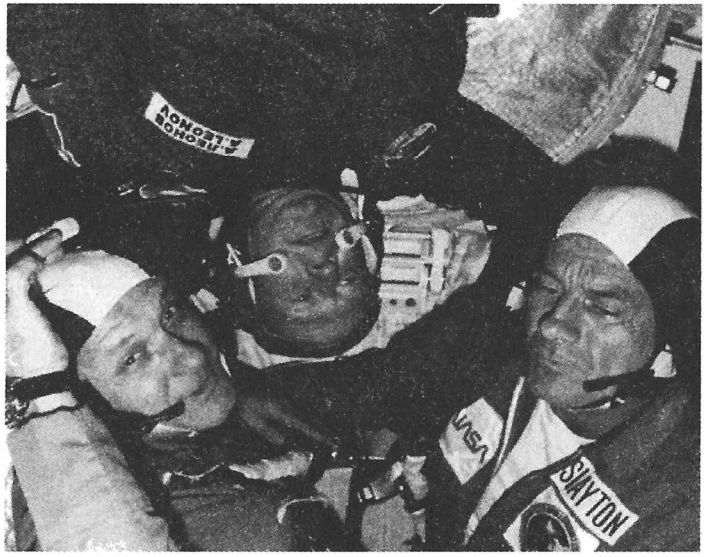

Uzaya çıkan ilk canlı Sputnik 2 ile yörüngeye gönderilen Sibirya köpeği Laika, yaşam ünitesini destekleyen pillerin bitmesi ile yeryüzüne dönemeden ölmüştü. Buna rağmen Ruslar, ilk uydudan sonra ilk canlıyı da uzaya göndererek, Amerikalılara esaslı bir şok yaşatmışlar, Uzay Yarışı kızışmıştı. Foto: *Tass via The Associated Press*

Zond 5 ile uzaya gönderdiği kaplumbağalar ise ayın etrafında dönen ilk hayvanlar oldu.

Ve insanoğlu uzayda

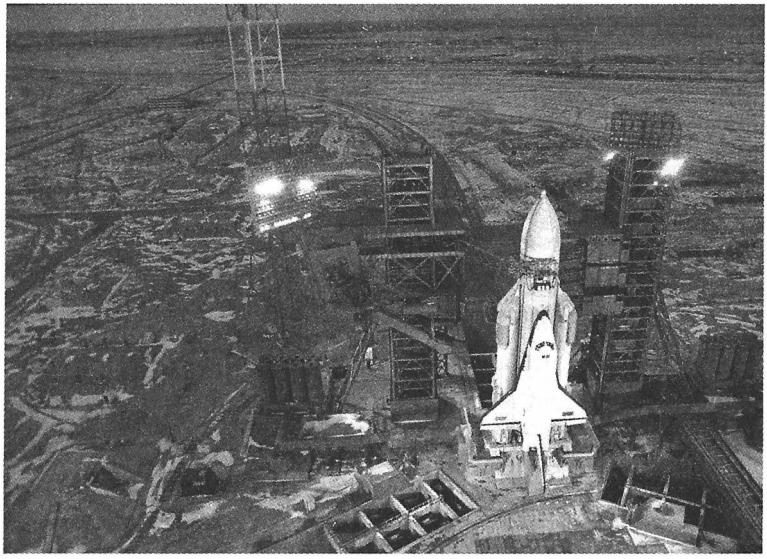
Yuri Gagarin, 1 Nisan 1961'de Rus roketi Vostok 1 ile yörüngeye ulaştığında uzaya gitmeyi başarabilen ilk insan oldu. Bugün Rusya'da ve bazı ülkelerde 1 Nisan halen tatil olarak kutlanır. 23 gün sonra Alan Shepard, Freedom 7 ile uzaya çıkan ilk Amerikalı oldu. John Glenn ise Friendship 7 gemisiyle 20 Şubat 1962'de dünyanın etrafında 3. turunu tamamlayarak dünyanın etrafında dolaşan ilk Amerikalı olacaktı. Aynı anda iki kişinin birden uzaya gönderildiği ilk projeye ise, yine ilklerin adresi olan Ruslar, 11-15 Ağustos 1962'de imza attı. İlkler konusunda durmaya niyetleri de yoktu. Sovyet Valentina Tereşkova 16 Haziran 1963'te Vostok 6 ile uzaya giden ilk kadın oldu.

Kimilerine göre Amerikalı astronotlar Thomas P. Stafford ve Donald K. Slayton ile Rus kozmonot Aleksey A. Leonoy'un, Soyuz ve Apollo roketlerinin 17 Temmuz 1975'te uzayda kenetlenmesinin ardından buluşarak el sıkışması, Uzay Yarışı'nın da sonu oldu. Foto: NASA

İnsanlık için büyük adım

Her iki tarafın da halklarına büyük gurur veren bu başarıların ardından ideoloji soslu uzay yarışının tarafları gözlerini yeni bir hedefe; Ay'a dikmişti. Bu arada insansız uzay araçları Ay yüzeyine inmiş, fotoğraflar çekmiş ve Ay'a güvenli bir şekilde inilebildiğini kanıtlamıştı. Sovyetler, uzay yarışının ilk etaplarında Amerikalıları yenmiş ve Başkan Kennedy, bunu hiç unutmamıştı. Yardımcısı Lyndon Johnson ile birlikte ulusu tek bir hedef etrafında kenetlendirecek bir proje arıyorlardı. Bu programın adı, nihai hedefi insanoğlunu Ay'a taşıyacak olan Apollo idi. Üstelik Kennedy, bu program ile bir taşla kuş katliamı yapabilecekti. Program, hem seçimlerde anahtar rol oynayan eyaletlere ekonomik katkı sağlayacak (Apollo projesinde 400 bin kişi çalışmış, 30 milyar dolar harcanmıştı!), hem Kennedy'nin 1960 seçimlerinde vaat ettiği 'füze açığını' kapatacak, hem de teknolojik ve

Her ne kadar Amerikalıların Ay'da yürümesinin ardından Uzay Yarışı cazibesini kaybetse de, NASA'nın 12 Nisan 1981'de ilk uzay mekiğini uzaya yollamasının ardından tekrar alevlenir gibi oldu. Amerikalıların bu atağına Ruslar, Amerikalılarınkinden daha gelişmiş bir uzay mekiği ile cevap verdi. Rusların mekiği 'Buran' (kar fırtınası), Amerika'nın mekiğinden farklı olarak, kendi motoru ile iniş de yapabiliyordu. Ama Buran, sadece bir kez uçabildi. Proje parasızlıktan iptal edildi. Rusların uzay yarışına takati kalmamıştı!

bilimsel zıplamaya yol açacaktı.

Kennedy ve Johnson, halk desteğini kazanmayı başarmıştı: 1963'te Apollo'ya olan halk desteği yüzde 33 iken 1965'te bu oran yüzde 58'e çıktı. Johnson'ın suikasta kurban giden Kennedy'nin yerine 1963'te Başkan olmasının ardından projeye destek vermeye devam etmesi, başarıya ulaşılmasını sağladı. Sovyetler ise Ay'a gitme konusunda işi yavaştan alıyordu zira maliyet gözlerini korkutmuştu. Sovyet lider Kruşçev, Ekim 1963'te "Şu an için Ay'a adam göndermeyi planlamıyoruz" açıklamasını yaptı; ancak yarıştan çekilmediklerini de ekledi. Bu arada karşılıklı ayak oyunları da devam ediyordu. Kennedy'nin *"Ortak uzay çalışmaları yapalım"* şeklindeki teklifinin Rus teknolojisini çalmaya yönelik bir girişim olduğundan şüphelenen Kruşçev, teklifi red-

detti. Lakin bir yıl sonra hava değişti ve Sovyet yönetimi, Ay'a insanlı uçuş projesine destek vererek, bütün projelerin yönetimini Korolev'e devretti. Korolev'in ölümü ve Soyuz'un 1967'deki başarısız uçuşuyla, Sovyetler'in Ay'a seyahat hayalleri sekteye uğradı. Ay'a iniş için tasarlanan N1'in 1969'daki başarısız fırlatma girişiminin ardından insanlı Ay projesi ilk önce ertelendi, ardından da iptal edildi. Sovyetler sahadan çekilmişti.

Her ne kadar Rusların insansız araştırma gemileri Ay'a Amerikalılardan önce ulaşmış olsa da, Amerikalı astronot Neil Armstrong, 21 Temmuz 1969'da Ay'a ayak basan ilk insan oldu. Apollo 11 seferinin komutanı olan Armstrong, dünya genelinde 500 milyon kişinin canlı yayında izlediği seferde, kumanda modülündeki Michael Collins ve ay modülünde bulunan ve kendisinden sonra Ay'a ayak basan ikinci insan olan Buzz Aldrin'den(*) destek alıyordu. Sosyologlar, Ay'a ayak basılmasını, 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak niteler. Armstrong'un Ay'a ilk ayak bastığında sarf ettiği sözleri, aynı zamanda tarihin en şöhretli repliği de oluyordu: *"Bir insan için küçük; ama insanlık için büyük bir adım..."*

Bu arada ilginçtir, diğer uluslararası düşmanlıkların aksine uzay yarışı, toprak elde etme arzusuyla yönlendirilmemiştir. Amerika, Ay'a gerçekleştirdiği 6 insanlı sefere rağmen, herhangi bir yerini sahiplenmeyi reddetmiştir.

Yarışın Sonu

17 Temmuz 1975'te Sovyet mekiği Soyuz 19 ve Amerikan Apollo uzay aracı, uzayda kenetleniyor ve iki 'düşman' ulusun astronotları birbirlerinin araçlarını ziyaret ederek el sıkışıyordu. Bu olay, en azından kâğıt üzerinde uzay yarışının bittiğine işaret ediyordu. Zaten birçok gözlemciye göre Armstrong'un Ay'da yürümesiyle birlikte uzay yarışı da hararetini ve cazibesini kaybet-

* İnsanoğlunun Ay yolculuğu ile ilgili detayları bizzat Buzz Aldrin'in kendisi ile yapılan röportajdan öğrenmek için bakınız; *İnsanoğlunun Uzay Macerası*, Ali Çimen, Timaş Yayınları.

mişti. Öyle ki canlı olarak yayınlanan son Ay yürüyüşünün reytingleri, aynı esnada yayınlanan bir beyzbol maçının gerisinde kalmıştı! Öte yandan 1973'teki petrol krizi sonrasında, Batı ekonomilerindeki tasarruf tedbirleri ve Sovyet ekonomisinin yaşadığı güçlükler nedeniyle kaynak ayırmakta zorlanması, yarışın küllenmesine neden oldu. Lakin 70'lerin sonunda Amerikan uzay mekiği projesine Rusların Buran uzay mekiği projesi ile cevap vermesi ile yarış canlanır gibi olmuş, 1980'lerin başında Amerikan Stratejik Savunma Girişimi'nin (Yıldız Savaşları Projesi) başlatılması rekabeti daha da kızıştırmış ve ancak Doğu Bloğu'nun 1989'da çöküşüyle yarış sona ermişti. Peki, yarışın galibi kimdi? Eğer ilkleri göz önüne alırsak, yarışın ilk döneminde Sovyetler'i, ilk uzay aracı, uzayda ilk canlı, uzayda ilk insan ve uzayda ilk kadın gibi unutulmaz ilklere imza attıklarını söyleyerek onları galip ilan edebiliriz. Amerikalılar ise, hâlen birçok insanın inanamadığı bir şekilde Ay'a insan indirmiş olmak ve ulaştığı teknolojik düzeyle yarışın galibi olmak için iddialı. Karar sizin! Şimdi gelelim bu akıl almaz yarışın getirdiklerine...

Yarış, birçok alanda sıçramaya yol açtı

Teknoloji, özellikle de elektronik haberleşme, havacılık ve uzay mühendisliği teknolojisi, uzay yarışı ile birlikte patlama yaptı. Ancak uzay yarışının etkileri, roket sanayi, fizik ve astronominin de ötesine geçti. 'Uzay çağı teknolojisi', ev ekonomisi, ormanların bozulmaları hakkındaki çalışmalar gibi birçok farklı alanlara girdi ve yarışı kazanma düşüncesi öğrencilerin bilimi öğrenme şekillerini değiştirdi. Amerikalıların, yarışta Sovyetler'in gerisine çok çabuk düşmelerinden duydukları endişe, milletvekillerinin ve eğitimcilerin okullarda fizik ve matematiğe daha fazla önem vermelerine yol açtı. 1958'deki Amerikan Ulusal Savunma Eğitimi Yasası, bu amaçlar doğrultusunda ilkokuldan mezuniyet sonrası dönemler için bile eğitime ayrılan fonların arttırılmasını sağlamıştı. Bugün bile 1200'den fazla Amerikan okulunda palenteryum *(yıldız gözlem evi)* bulunuyor. Bu çabalarla teş-

vik edilen bilim adamları, mutfaktan atletizm sahâlârına kadar hayatın her alanında rastlanan uzay araştırmaları teknolojisinin gelişmesini sağladı. Kurutulmuş ve hazır yiyecekler, kuru temizleme, pilotların giydiği anti-sis gözlüklerinin temeli hep uzay bilimleri sayesinde atıldı. Bugün, dünyanın etrafındaki yüzlerce uydu, iletişimden iklim bilimine, navigasyondan bitki örtüsüne kadar akla gelebilecek her konuda insanoğluna hizmet ediyor. Skylab, Mir ve şimdi de ISS gibi uzay istasyonlarında yapılan deneylerle birçok yeni ürün, ilaç ve hastalıklar için tedavi yöntemleri geliştiriliyor. Bu arada askeri amaçlı casus uydular da var! Bunun yanında her gün çok kez kullandığımız mikroteknoloji de uzay teknolojisinin ürünüdür. Ruslar, bugün de Soğuk Savaş'ta olduğu gibi roket sanayinin tartışılmaz lideridir. Zira her ne kadar Amerikan uzay araçları teknolojik olarak daha gelişmiş olsa da, bugüne kadar iki uzay mekiğinin düşmüş olması, buna karşın Korolyov'un tasarımı olan Soyuz uzay araçlarının hâlen en güvenilir personel taşıyıcı olarak kabul edilmesi, Rusların, 'tasarım' konusunda rakipsiz olduğunu gösteriyor. Buna karşın Amerika'nın elektronik, uzaktan kontrol, algılama ve robotbilimdeki bariz üstünlüğü devam ediyor. Uzay yarışının en büyük yansıması, hiç şüphe yok ki savaş teknolojisinde oldu. Hatta uzay teknolojisi savaş kazandırır oldu.

Savaş kazandıran yarış...

1991'deki Birinci Körfez Savaşı uzayın yardımcı rol oynadığı ilk savaş olduğu için 'İlk Uzay Savaşı' olarak adlandırıldı. Körfez Savaşı sırasında uzay biriminin başında bulunan General Kutyna bu konuyla ilgili olarak 'İlk Uzay Uygulamaları Savaşı' tabirini kullanmıştı. Uzay gücü daha önce Vietnam da foto, Falkland Savaşı'nda foto ve sinyal istihbaratı amacıyla kullanılmıştı. Körfez Savaşı'nda ise savaşın her safhasında istifade edildi. Komuta kademesi savaş alanından Amerika ile iletişimi telekomünikasyon uyduları ile gerçekleştirdi. Hava durumu ile ilgili veriler ve görüntüler meteoroloji uydularından alınarak, hava saldırılarına ve

yer birliklerinin operasyonlarına destek sağlandı. Küresel yer belirleme sistemi (GPS) hava, deniz ve kara kuvvetleri tarafından kullanıldı. Füze uyarı verileri uydular tarafından alınarak İsrail ve Suudi Arabistan'a yapılan saldırıların önlenmesinde kullanıldı. Bu durum İkinci Körfez Savaşı'nda da gelişerek devam etti.

Yeni bir dönem başlıyor

UZAYDA İLK İNSAN; YURİ GAGARİN

(12 Nisan 1961)

"Dünyayı görüyorum! Öylesine güzel ki!"
Uzaydaki ilk insan olan Yuri Gagarin'in, uzay aracının camından dünyayı gördükten sonra ağzından dökülen ilk kelimeler.

Yuri Gagarin, 9 Mart 1934'te Gzhatsk *(1968 yılında bu şehrin ismi Yuri Gagarin'in hatırasına Gagarin olarak değiştirildi)* yakınındaki Klushino'da doğduğunda, ailesinden hiç kimse, küçük Yuri'nin bir gün dünyaya dışardan bakan ilk insanoğlu olacağını hayal bile edemezdi. Ailesi kolektif olarak işletilen bir çiftlikte çalışıyordu. Annesi çok okuyan bir kadın, babası da oldukça yetenekli bir marangoz idi. Yuri, dört çocuktan üçüncüsüydü ve ailesi çalışırken onu büyük ablası yetiştirmişti. Sovyetler Birliği'ndeki milyonlarca kişi gibi Yuri'nin ailesi de İkinci Dünya Savaşı sırasında çok acı çekti.

İki küçük kardeşi 1943 yılında Almanya'ya götürüldü ve savaş bitene kadar geri dönmedi. Öğretmenleri, Gagarin'i zeki ve çalışkan, bazen de yaramaz olarak niteliyorlardı. Matematik hocasının savaş esnasında Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri'nde uçtuğu ve bunun da Gagarin üstünde büyük bir etki bıraktığı söylenir.

Gagarin, metal işlerinde dökümcü çırağı olarak çalışmaya başladıktan sonra Saratov'daki bir yüksek teknik okula kaydoldu. Okuldayken 'Aeroclub'e *(havacılık kulübü)* katıldı ve hafif

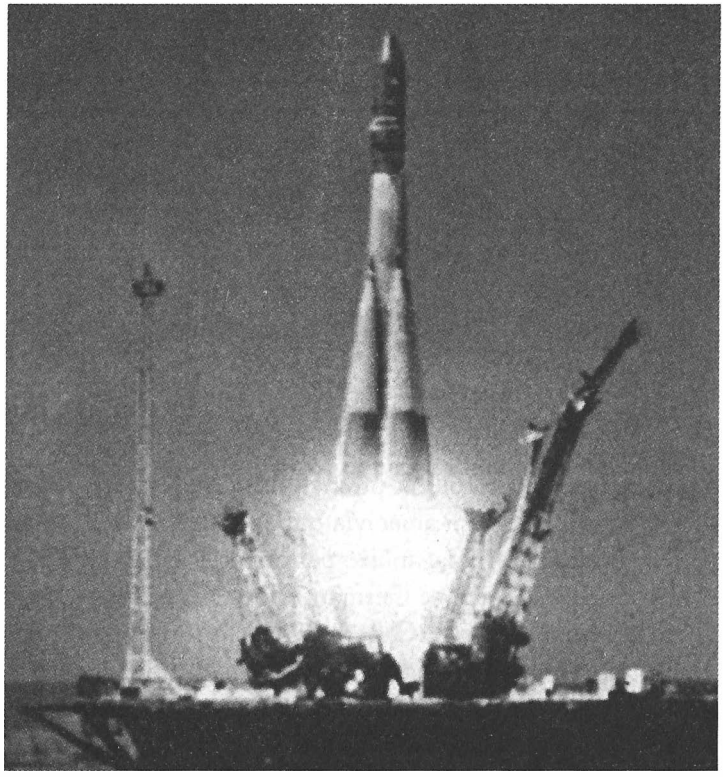
uçakların nasıl uçurulduğunu öğrendi. Edindiği bu hobi, zamanla onun tüm hayatını şekillendirmeye başladı.

Zekâdan ziyade gösterdiği çaba neticesinde her ikisinde de uzmanlaştı; 1955'te teknik okulu bitirdikten sonra askerî uçuş eğitimi veren Orenburg Pilot Okulu'na girdi. Burada 1957'de artık bir MİG 15 pilotu olduktan sonra evlendiği Valentina Gorycheva ile tanıştı. Mezun olduktan sonra Norveç sınırı yakınındaki sert hava koşullarının uçmayı çok riskli kıldığı Murmansk bölgesindeki bir hava üssüne atandı. Uzaya giden yolun önü açılmıştı...

1960 yılında 20 kozmonot arasında yapılan seçmelerin ardından Sovyet Uzay Programı'na seçildi. Diğer kozmonotlarla birlikte fiziksel ve psikolojik dirençlerinin ölçülmesi ve ayrıca olası bir uçuş için eğitim amacıyla birçok teste tabi tutulmuştu. Eğitimde gösterdikleri olağanüstü performans ve fiziksel durumlarından dolayı Gagarin ve German Titov, 20 kişi arasından ilk seçilen isimler olmuşlardı. Gagarin'in seçimi üsttekiler tarafından da onaylanmıştı. Bunda büyük ihtimalle Gagarin'in, Titov'un aksine orta sınıf karakteristiklerinden uzak olması, alçak gönüllü ve iyi bir terbiye almış olmasının yanı sıra sempatik kişiliğinin de etkisi olmuştu.

'Burada bir tanrı görmüyorum...'

Yuri Gagarin, 12 Nisan 1961'de, henüz 27 yaşındayken, Vostok 1 (Doğu) uzay aracı ile uzaya giden ilk insan oldu. Uluslar arası medyanın iddialarına göre Gagarin, yörüngeye çıktığında *'Burada herhangi bir Tanrı görmüyorum'* demişti. Ancak Gagarin'in, bu uçuş sırasında dünya ile yaptığı konuşmalarda bu cümleleri sarf ettiğine dair herhangi bir kayıt yoktu. Bu, muhtemelen, dönemin ideolojik savaşı esnasında Rusların bu büyük başarısını gölgelemek isteyen ve bu şekilde Rusların ateist ideolojisini kullanarak bel altı bir vuruş gerçekleştirmek isteyen Batılı kaynaklar tarafından uydurulmuştu. Gagarin uzaydayken rütbesi de kıdemli teğmenlikten binbaşılığa yükseltildi. Ancak bu sı-

Yuri Gagarin'i uzaya taşıyan Vostok 1, insanoğluna yeni bir çığır açacak olan yolculuğuna başlıyor.

rada Sovyet otoriteleri, Gagarin'in yaşayacağından çok öleceğine ihtimal verdikleri için, belki de bir jest olarak, onu terfi ettirmişlerdi. Gagarin, dünyaya döndüğünde çok meşhur oldu. Nikita Kruşçev hemen Gagarin'in yanına geldi ve Gagarin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni 'tüm zaferlerin organizatörü' olarak öven bir açıklama yaptı. Ardından Gagarin'in dünya turu başladı. Komünizmin bu zaferi, tüm dünyaya gösterilmeliydi. Kruşçev, Gagarin'in başarısını, geleneksel silahları kaybetme pahasına da olsa Sovyetler'in füze politikasının güçlendirilmesini öngören politikasına destek olarak görüyordu.

Yuri Gagarin, 9 Mart 1934'te Gzhatsk yakınındaki Klushino'da doğduğunda, ailesinden hiç kimse, küçük Yuri'nin bir gün dünyaya dışardan bakan ilk insanoğlu olacağını hayal bile edemezdi.

Uzayın derinliklerinden şişenin dibine

Gagarin şöhretini kullanmakta oldukça başarılıydı. Ancak yine de şöhret, onu alaşağı edecek gibi duruyordu; çok fazla içki içmeye başladı. Evliliğinde de sorunlar yaşıyordu. 1961 Ekim'inde Kırım'da bir hemşire ile kaçamak yaparken, sarhoş halde düşerek yaralandı. Yine de kısa sürede kendini toplamayı başardı ve 1962'de Yüksek Sovyet Başkanlığı'nda başkan yardımcılığı yaptı; ancak daha sonra yeni uzay araçlarının tasarımı için çalışacağı Rusların kozmonot eğitim merkezi 'Star City'ye (Yıldız

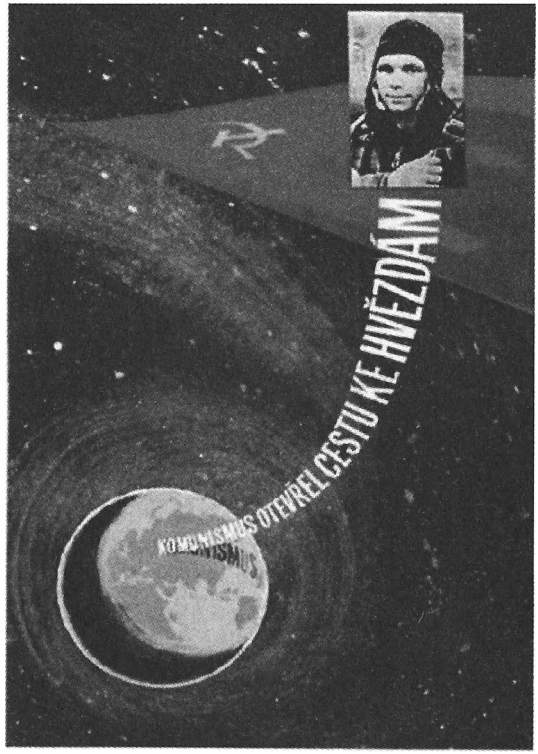
Şehri) döndü. 1967'de Soyuz *(Birlik)* projesi için yedek kozmonot olarak seçildi. Soyuz'un paraşütü, dünyaya girişi sırasında açılmadı ve uzay aracı düştü, Vladimir Komarov öldü. Gagarin ucuz kurtulmuştu.

Ölüm onu gökyüzünde yakaladı

Gagarin bir süre sonra kuruluşun eğitim direktörü yardımcısı oldu, ama mutsuzdu. Onun yeri gökyüzüydü. Muhakkak uçmalıydı. Bu süreçte savaş pilotu olmak için eğitime başladı. 27 Mart 1968'de eğitmeni ile birlikte Kirzhach yakınlarında rutin bir eğitim uçuşu sırasında kullandıkları MiG 15 UTI model jetin düşmesi sonucu hayatını kaybetti. Uçağın neden düştüğü tam olarak belirlenemedi; ancak 1986'da yapılan bir soruşturmaya göre, bir Su 11 avcı uçağının ateşleyicilerini kullanmasından dolayı oluşan türbülans, Gagarin'in kullandığı uçağın kontrolünü kaybetmesine yol açmıştı. O sırada kötü olan hava şartlarının da Gagarin ve hocasının, uçağın kontrolünü yeniden ele almalarını zorlaştırdığı düşünülmektedir. Gagarin'in sarhoş olduğuna yönelik iddialar ise doğru değildi. Uçuştan önce iki sağlık kontrolünden geçmiş ve ölümünden sonra bedeninde yapılan testlerde de alkol veya herhangi bir ilaç izine rastlanmamıştı. 2005'te açılan bir soruşturma sonucu ortaya atılan bir teoriye göre de kabin kapağı, uçağı daha önce kullanan pilot tarafından ya da mürettebat tarafından yanlışlıkla açık bırakılmış, bunun sonucunda da kabin oksijeni düşmüş ve pilotlar kontrolü kaybetmişti. Dönemin Rus medyası, her ne kadar doğrulanmasa da, Gagarin'in, uçağın bir okulun üzerine düşmesini engellemek için uçakta kaldığını yazmıştı.

Komplo teorileri hiç peşini bırakmadı

Her ne kadar Gagarin uzay yolculuğundan sağ dönmeyi başarmış ilk insan olsa da Rusların Gagarin'den önce uzaya iki kişi gönderdiğine, ama bu astronotların uzaya giderken ya da bir tanesinin Çin topraklarına indikten sonra Çin hükümeti tara-

Sovyetler, Gagarin ile gelen başarıyı, rejimlerinin reklâmında kullanmakta gecikmemişti. *"Komünizm, yıldızlara giden yolu açmıştır"* diyen bu poster, Soğuk Savaş'ın en hararetli yıllarından 1961'e ait.

fından tutulurken öldüğüne dair iddialar vardır. Bu teorilerde astronotlardan birinin, ünlü bir uçak tasarımcısının oğlu olan Vladimir İlyuşin olduğu belirtilmektedir. Sovyet yönetiminin, bu uzay projesinin kötü bir ün bırakacağı düşüncesiyle bu bilgileri sakladığına inanılmaktadır.

Bir başka iddiaya göreyse, Gagarin'i ya dönemin devlet başkanı Brejnev ya da CIA öldürtmüştü! 2004'te Rusya'da ortaya atılan bu iddiaya göre, Gagarin'in ölümünü 200 uzman araştırmış, ancak soruşturma raporu, dönemin lideri Brejnev tarafından 'gizlilik' gerekçesiyle açıklanmamıştı. Buna göre Gagarin'in

popülerliğinden korkan Brejnev, gölgede kalma korkusuyla kozmonotu öldürtmüştü. Zira dönemin uzmanları Gagarin'in politikaya girmesi durumunda şansı olduğunu düşünüyordu.

İkinci iddiaya göre Rusya ile Ay'a çıkma yarışına giren Amerika, CIA aracılığıyla ünlü kozmonotu kaza süsü vererek ortadan kaldırmıştı. Nitekim Gagarin Rusya adına Ay'a gitmeye hazırlanırken ölmüş, 1 yıl sonra da ABD Ay'a Amerikan bayrağını dikmişti. Sonuç olarak komploları bir kenara bırakırsak, Gagarin, hayatını riske ederek, insanoğlunun ufkunu genişleten, keşfetme iştahını törpüleyen o devasa adımı atan insan olarak adını sarsılmaz bir şekilde tarihe kaydettirmişti.

* Yuri Gagarin'in bu tarihi yolculuğunun detaylarını okumak için bakınız; *İnsanoğlunun Uzay Macerası*, Ali Çimen, Timaş Yayınları.

Dünya 14 gün boyunca hop oturup hop kalktı,
Nükleer savaşın eşiğinden dönüldü...

KÜBA FÜZE KRİZİ

(14–28 Ekim 1962)

"Seçtiğimiz yol tehlikelerle dolu. Ama bu yol ulus olarak karakterimize, cesaretimize ve aynı zamanda Dünya'ya olan taahhütlerimize en yakışan yol. Özgürlüğün bedeli her zaman yüksek olmuş, ama Amerikalılar bu bedeli her zaman ödemiştir. Ve asla seçmeyeceğimiz tek yol, teslimiyet ve boyun eğmektir..."

Başkan Kennedy, kriz esnasında TV'den yaptığı konuşmayla Ruslara gözdağı veriyor...

Soğuk Savaş tüm hızıyla devam ediyordu. 14 Ekim 1962'de Amerikan U2 casus uçağı Küba'da Ruslar tarafından inşa edilmekte olan nükleer füze üssünün fotoğraflarını çekince, dünya bir anda karıştı, gerilim yükseldi. Dönemin Amerikan Başkanı Kennedy, danışmanlarıyla toplandı. Amerika, burnunun dibindeki Rus nükleer füzelerine göz yumamazdı. Başkanın danışmanları, müdahale edilmezse Küba'dan Amerika'ya on güne kadar füze saldırısı yapabileceğini söylüyordu. Eğer Rusya füzeleri yerleştirirlerse, New York ve Chicago'yu vurabilirdi. Üstelik bu arada nükleer füze ve fırlatma rampası taşıdığından şüphelenilen 20 Rus gemisi, Küba'ya doğru ilerliyordu. Dünya nefesini tutmuştu!

'Füzeler burnumuzun dibinde. Ne yapacağız?'

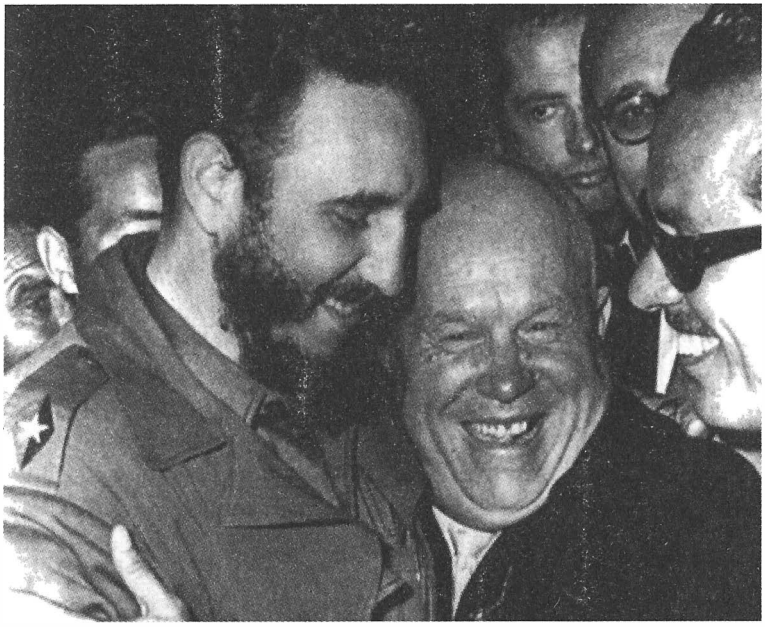
Kennedy ve ekibi hemen seçenekleri masaya yatırdı. Ne yapılabilirdi? Küba'ya yönelik nükleer bir saldırı mı? Hayır, bu çıl-

gınlık olur ve nükleer bir dünya savaşına sebep olabilirdi. Peki ya konvansiyonel bir saldırı? Hayır, bu da nerdeyse aynı kapıya çıkardı. Zira Küba'da Rus birlikleri vardı ve Rusya'yla savaşa kadar giderdi. Peki ya Birleşmiş Milletler? O da çok yavaş sonuç alabilirdi. O kadar vakit yoktu. O halde hiçbir şey yapılmayacak mıydı? Hayır, eli kolu bağlı oturamazlardı. Burunlarının dibine kadar gelen Rus füzeleri, gerçek bir tehdit olurdu. Ya Küba'ya yönelik bir deniz ablukası? Evet, bu makul olabilirdi. Hem adaya yeni füzelerin gelmesini engelleyeceği gibi aynı zamanda tam olarak bir savaş sebebi de sayılmayabilirdi. Bu arada kriz, Beyaz Saray içersinde, Türkiye'nin de kaderinin masaya yatırıldığı bir dizi hararetli tartışmaya sebep olmuştu. Üstelik bunlar konuşulurken, Türkiye'den kimsenin olan bitenden haberi bile yoktu...

Beyaz Saray'da kritik saatler

18 Ekim Perşembe günü toplanan Kennedy ve kurmayları, Küba'ya yapılacak askeri bir müdahale sonucunda Rusya'nın da Türkiye ya da İran'a misilleme yapabileceği ihtimalini tartışmış, Türkiye'nin buna nasıl karşılık verebileceği konuşulmuştu. Türkiye, Rusların ilk hedefi olabilirdi zira Amerika, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra imzalanan güvenlik anlaşmaları çerçevesinde 1960'ta Türkiye'ye nükleer başlıklı 15 Jüpiter füzesi yerleştirmişti. İlginçtir, Türk kamuoyu, ülkelerinde onlarca nükleer füze olduğunu yıllar sonra öğrenecekti. Böyle bir ihtimalin işleri daha da karıştıracağı düşünülünce, Rusların Küba'ya yerleştirdikleri füzelere karşı Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılması seçeneği masaya yatırıldı. Bu arada Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin yerine Polaris füzelerinin koyulması da bir ihtimaldi.

19 Ekim Cuma akşamı toplanan ekibin önünde bu kez, Amerika'nın Küba'yı vurmasına karşılık Rusların da Berlin'i işgal etmesi senaryosu vardı. Tüm seçenekler masaya yatırıldı. Zaman daralıyordu. 20 Ekim Cumartesi Oval Ofis'te toplanan ekip Küba'daki füzeler ile Türkiye ve İtalya'dakileri kıyasladı. Küba'daki füzelere karşı Türkiye ve İtalya'dakileri kaldırmaları du-

Komünist Fidel Castro'nun (solda) 1959'da Küba'da iktidara gelmesiyle, Amerika-Küba ilişkileri çatırdamaya başlamıştı. Bir de buna Castro'nun, Sovyet lider Nikita Kruşçev (sağda) ile samimiyeti ve adadaki Rus etkisinin, silah yardımına varıncaya kadar artması, Amerika'yı çileden çıkarmıştı. Küba Füze Krizi, tüm bu gerginliğin üzerine tuz biber ekecekti.

rumunda neler olabileceğini bir kez daha konuştular. Aynı toplantıda Küba'ya uygulanacak deniz ablukasının avantaj ve dezavantajları da masaya yatırıldı. En iyi seçeneğin abluka olduğuna karar verilmişti.

Son mesaj: 'Sovyet saldırısı yakın'

22 Ekim'de sinirler daha da gerildi. Abluka kararı deklare edilmiş, bu esnada aynı gece Batı adına çalışan Rus casus Oleg Vladimiroviç Penkovski, Rusya'da deşifre olarak tutuklanmıştı. Yakalanmadan önce geçtiği son mesaj, 'Sovyet saldırısı yakın' şeklindeydi. Üstelik son raporunda Kremlindekilerin, Amerika'nın Küba'ya çıkartma konusunda blöf yaptığına inandıklarını da söylüyordu.

Ruslar öyle inana dursun, bu arada, olası bir savaş hazırlığı için, Türkiye'deki Jüpiterler ateşlemeye hazır hale getirilmişti. Türkiye üzerinden atılacak füzeler, belki de Üçüncü Dünya Savaşı'nı başlatacaktı ama Türkiye'de hiç kimsenin bu olan bitenden haberi yoktu! Bu arada 24 Ekim'de, deniz ablukası kararı hayata geçirilmişti. Artık bekleyip göreceklerdi. Aynı gün ilk Rus gemisi abluka sınırına ulaştı. Bir petrol tankeriydi ve geçişine izin verildi. İçlerinde füzeler olduğu sanılan diğerleri geri döndü. Fakat kriz bitmemişti. Rusya hâlâ füze üslerini inşaya devam ediyordu.

25 Ekim Perşembe günü yapılan kabine toplantısında ablukanın işe yaradığı konuşulmuş, 26 Ekim Cuma günüyse ablukaya kararlılıkla devam edilmesi karar verilmiş, bazı birlikler Küba'ya yakın yerlere kaydırılmış, hava saldırısı hazırlıklarına devam edilmişti. 26 Ekim'de, İngiltere'nin sorusu gündeme geldi. Amerika, krize karşı ablukanın haricinde bir şey düşünüyor muydu? Zira Küba'daki Rus füzeleri savaşa hazır hale gelmişti. Aynı gün Kruşçev'in bizzat kendisinin kaleme aldığı ve Kennedy'e yolladığı mektup gündeme alındı. Kruşçev özetle, 'Adayı işgal etmezseniz, füzeleri sökebiliriz' demeye getiriyordu. Bu arada bir sorun daha vardı. Ruslarla yapılan pazarlık çerçevesinde, Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökerlerse, Ankara'nın buna tepkisi ne olacaktı?

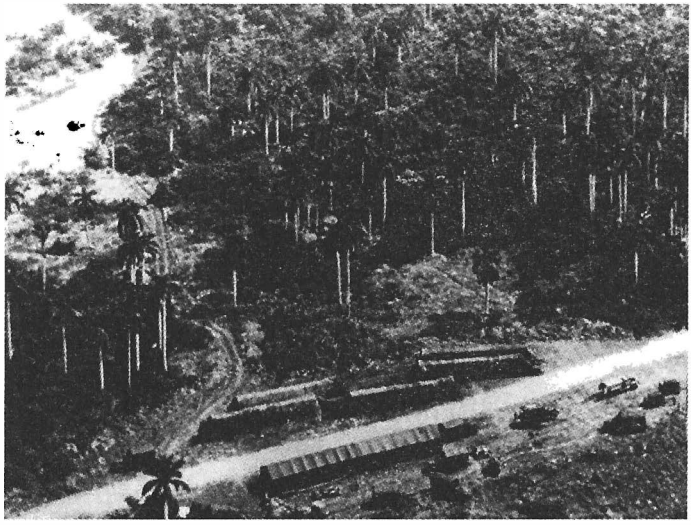
Türkiye'nin tepkisi

Cevap Türkiye'deki elçileri Raymond Hare'den geldi. Hare, özetle, Ankara'nın buna itiraz edeceğini, bu füzelere ülke savunması açısından büyük önem verdiklerini, Türklerin uzlaşma süreci gibi konularda sabırlı olmadıklarını belirterek, Jüpiterlerin sökülmesi durumunda, Türkiye'nin bunun karşılığında büyük talepleri olacağını rapor ediyordu. Ankara, ilk etapta koskoca Türkiye'nin Küba ile kıyaslanmasına bozulup karara karşı çıksa da, füzelerden boşalan yerin F–104 ve F–100 savaş uçaklarının teslimatının hızlandırılmasıyla, 1963'te füzelerin sökülmesini kabul edecekti...

27 Ekimde Kruşçev, daha ilk telgrafına resmi bir yanıt gelmeden yeni bir adım daha attı ve gönderdiği ikinci bir mektupla Amerika'dan Türkiye'deki Satürn füzelerini sökmesini talep etti. Sonradan açıklanan tutanaklara göre Kruşçev, 'Madem onların Türkiye'de füzesi var, neden bizim Küba'da olmayacakmış! Sökülecekse hepsi sökülsün' yaklaşımını benimsemişti. Aynı gün Küba üzerinde bir Amerikan U2 casus uçağı düşürülünce, tehditler ve meydan okumalar havada uçuşmaya başladı. Kennedy, Kruşçev'in ikinci mektubunu dikkate almadı, ya da almamış gibi görünerek, 29 Ekim'e kadar füzeler sökülmezse, Küba'yı işgal edecekleri tehdidini savurdu. Sökülürse, deniz ablukasını kaldırma ve adayı işgal etmeme garantisi veriyordu.

Aynı gün Polaris tipi nükleer bir füze taşıyan bir Amerikan denizaltısı, Türkiye'deki füze rampalarına yapılacak saldırıya cevap vermek için, Türk karasularına yakın bir yerlerde turlamaya başlamıştı. Taraflar tüm kozlarını masaya sürmüştü. Ama bu sırada dünyanın bilmediği bir şey vardı: Amerika ve Rusya, krizin başından bu yana önemli bir rol oynayan Kennedy'nin kardeşi Baş Savcı Robert Kennedy ve dönemin Rus büyükelçisi Anatoly Dobrynin'in kapalı kapılar ardında yaptığı görüşmelerle gizli bir mekik diplomasisi yürütüyordu. Kardeş Kennedy, Dobrynin'e, tansiyonu düşürmelerini yoksa savaşın kaçınılmaz olacağını söylemiş, aynı zamanda Kruşçev'e de zaten Türkiye'deki füze üslerini boşaltma niyetinde olduklarını mesajını iletmişti.

En sonunda Mekik diplomasisi sonuç verdi. Kruşçev, 28 Ekim'de Washington'a gönderdiği yeni mesajında Küba'daki füzelerin söküleceğini deklare ediyordu. 20 Kasım'da Rus bombardıman uçakları Küba'dan ayrıldı. Kennedy de deniz ablukasını kaldırttı. Rahat bir nefes alındı. Kriz bitmiş, nükleer kapışma tehlikesi ortadan kalkmıştı.

Amerikan U2 casus uçaklarından birinin 300 metre alçaktan ve ses hızında uçarak çektiği fotoğrafta Rusların Küba'daki füze kurulum çalışmaları objektife böyle yakalanıyordu. Aynı uçaklardan birinin krizin en sıcak anlarından birinde düşürülmesi, tüm dünyanın yüreğini ağzına getirecekti. Foto: *CIA*

Füzeler bahaneydi, asıl hedef Küba'daki komünist rejimdi

Dünyayı 13 gün boyunca hop oturtup hop kaldıran Küba Krizi'nin kökleri, Komünist Fidel Castro'nun 1959'da Küba'da iktidara gelmesine kadar uzanıyordu. 1960 yılında Castro Rusya ile flörte başlamıştı. Yapılan ticaret anlaşmasıyla Küba Rusya'ya şeker gönderecek, karşılığında da petrol, makine ve nakit yardım alacaktı. Buna tahammül edemeyen Amerika, 1960'ta Küba'yla olan ticareti kesti. Castro da geri adım atmayarak, ülkesindeki tüm Amerikan şirketlerini millileştirdi. 1961'de Castro karşıtı sürgündeki Kübalıların, Amerikan Merkezi Haber alma Teşkilatı CIA'nın da yardımıyla, rejimi devirmek için Küba'ya çıkartma yapmış olması, Castro'nun gözünü daha da açtı.

Kennedy'nin çıkartma yapanlara hava desteği vermemesi üzerine tam bir fiyaskoyla sonuçlanan ve tarihe 'Domuzlar Kör-

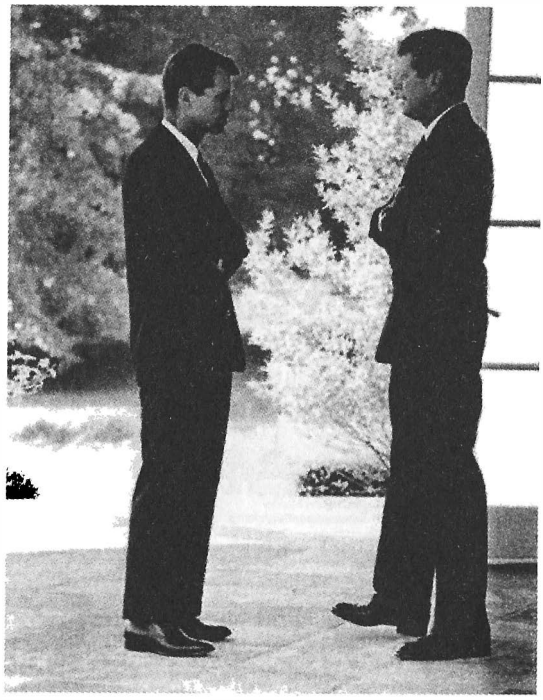
fezi' olarak geçen bu operasyon sonunda Castro, Eylül 1961'de Rusya'dan Amerika'ya karşı korunmak için silahlar istemişti. Rusya, Amerika'nın arka bahçesine kadar uzanma imkânı verecek olan bu cazip teklifi geri çevirmedi.

En büyük savaş tehlikesi yumuşama getirdi

Füze krizinde geri adım atmış olması, Kruşçev'in Moskova'daki karizmasını fena halde çizmişti. Zaten hemen akabinde ülkeyi maceraya sürüklediği gerekçesiyle de iktidardan düşürülecekti. Kriz, aynı zamanda Çin ile Sovyetler'in arasında da gerilime neden olmuştu. Küba'yı iyi ve kötü günde destekleyeceğini ilan eden Pekin, Moskova'yı, içine düştüğü durumla 'devrimci davaya ihanetle' suçlarken, Moskova'da Pekin'i macera aramakla itham ediyordu.

Öte yandan bir de işin Türkiye'ye bakan bir yanı vardı. Berlin'i vermektense Türkiye'deki füzelerin sökülmesini kabul eden Amerika, bir bakıma Türkiye'yi Soğuk Savaş esnasında hangi konuma oturttuğunu da göstermiş oluyordu. Kriz aynı zamanda Türkiye'ye iki süper güç arasında sıkışmış olduğunu göstermiş, hem coğrafi konumunun, hem de Amerika ile aynı blokta olmanın kendisi açısından bazen riskli de olabileceğini ortaya koymuştu.

Bu sadece Türkiye'nin yaşadığı bir şok olmamıştı. Amerika'nın kriz boyunca NATO müttefiklerini gelişmelerden haberdar etmemesi ve 'one man show' ile yetinmesi, Amerika tarafından NATO şemsiyesi ile Rusya'ya karşı korunduklarını sanan Batı Avrupa ülkelerinin de gözünü açmıştı. Bunun üzerine Fransa bir adım öne çıkarak, iki süper güç arasında denge kurmayı hedefleyen bir 'Batı Avrupa Koalisyonu' girişimi başlattı. Aynı zamanda Amerika ile olan ilişkisine bir mesafe koyarak, 'ne olur ne olmaz' düşüncesiyle kendi nükleer programını başlattı. Belli etmeseler de her iki tarafa da soğuk terler döktüren bu kriz, iki de olumlu sonuç doğurmuştu. Öncelikle, telgraflar ve elçilerle haberleşmenin böylesi olağanüstü anlarda yetersiz kaldığını fark

Başkan John F. Kennedy (sağda) Küba Krizi esnasında Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson, Savunma Bakanı Robert McNamara, Dışişleri Bakanı Dean Rusk ve danışmanı Dean Acheson ile sık sık Türkiye'nin de konu edildiği hararetli görüşmeler yapmıştı. Fikirlerine özel bir önem verdiği ve baş danışmanı konumundaki kardeşi Robert F. Kennedy'i (solda) Ruslarla mekik diplomasisi için görevlendirmişti. Kriz, 1999'da Robert Kennedy'nin notlarından hareketle 'Thirteen Days' (Onüç Gün) ismiyle kitaplaştırıldı. Aynı adla, 2000 yılında da beyazperdeye aktarıldı.

eden taraflar, herhangi bir bunalım sırasında Washington ve Moskova arasında doğrudan haberleşmeyi sağlayacak bir telefon hattı *(hot line* ya da *kırmızı telefon* olarak da geçer) kurdu.

İlginçtir, Soğuk Savaş'ın bu en ciddi çatışma ihtimalinden, bir yumuşama ve diyalog imkânı çıkmış, her iki ülke arasında nükleer silahların yayılmasını önlemek için 5 Temmuz 1963'te Moskova'da, yeraltı denemelerini kapsam dışı tutan, 'Nükleer Silah Denemelerinin Kısmi Yasaklanması Antlaşması' imzalan-

mıştı. Bu arada, Rus füzelerinin kendisine danışılmadan sökülduğü için çok sinirlenen Küba lideri, 60 yıldır Amerikalılar tarafından kullanılan Guantanamo askeri üssündeki herkesin adayı terk etmesini istemişti.

Küba Füze Krizi, birçok gelişmeye kapı aralasa da, krizin zirveye tırmandığı 27 Ekim 1962 tarihe, 'Nükleer savaşın eşiğinden dönülen gün' olarak geçecek ve dünya kamuoyu, hep 'fantastik bir senaryo' gibi görünen nükleer yıkım tehlikesini ilk kez bu yakından hissedecekti. O gün, nükleer silahsızlanma çabalarının başlangıç noktası oldu.

68 ÖĞRENCİ OLAYLARI VE '68 KUŞAĞI' EFSANESİ

"Tüm maceraları yok sayan
bir toplumda geride kalan tek macera,
o toplumu ortadan kaldırmaktır."
68 Öğrenci olaylarının
meşhur sloganlarından biri.

Günümüzün hak ve özgürlük temelli tartışmalarında en çok başvurulan olay; 1968 öğrenci olayları ve bu olaylar sonucu ortaya çıkan efsanevi *68 Kuşağı* olsa gerek. Kendilerinden sonra gelen kuşaklar üzerinde de büyük etki bırakacak olan bu dönemin çocukları, hâlen ülkemizde ve özellikle Avrupa ülkelerindeki idari kadrolarda ve medyada etkin konumlarda olup, demokrasi merkezli tartışmalarda yaptıkları çıkışlar ve aldıkları tavırlarla kamuoyuna yön verebiliyor. Sizin de sıklıkla duyduğunuz bu 68 kuşağı nedir, nasıl ortaya çıkmıştır?

İşte hikâyesi...

1968 Mayıs'ında Fransa'da genel bir isyan çıktı. İsyan, Fransız Komünist Partisi tarafından engellenmeden önce çok hızlı bir şekilde bir devrim boyutlarına ulaştı ve sonunda Komünistleri rejime karşı ayaklanmakla suçlayan Fransız hükümeti tarafından bastırıldı. Bazı düşünürler ve tarihçiler, isyanın 20. yüzyılın en önemli devrimci olayı olduğunu savunurlar; çünkü isyan, işçiler veya etnik azınlıklar gibi yalnız bırakılmış toplum kesim-

lerinden çok etnik, kültürel, yaş ve sınıf sınırlarını aşan bir popüler ayaklanma olarak tarihe geçti.

İsyan, Paris'teki bazı lise ve üniversitelerde başlayan öğrenci hareketinin okul yönetimleri ve polis tarafından bastırılmak istenmesiyle patlak verdi. Charles de Gaulle yönetimi, öğrenci olaylarını polis kullanarak bastırmayı denedi; ancak bu durum, olayların daha da büyümesine sebep oldu. Olay büyüdükçe Latin Mahallesinde öğrenciler ile polis arasında sokak kavgaları çıktı ve nihayetinde olaylar, ülke genelindeki öğrencilerin ve yaklaşık 10 milyon kadar Fransız işçisinin, ki bu, o dönemdeki toplam iş gücünün üçte ikisine tekabül ediyordu, katıldığı genel bir isyana dönüştü. Sonunda isyan, de Gaulle'ün ayaklanmaları bastırmak için askerî müdahaleyi düşünmek zorunda kalacağı bir noktaya ulaştı. Gaulle, Ulusal Meclisi feshetti ve 23 Haziran 1968'de seçim yapılması kararı aldı.

Hükümet neredeyse çökme noktasına gelmişti; ancak isyan çıktığı kadar çabuk bir şekilde duruldu. İşçiler, solcu sendika birliği Confédération Générale du Travail'in ve Fransız Komünist Partisi 'Parti Communiste Français'in (PCF) bastırmasıyla işlerine geri döndüler. Sonunda haziranda gerçekleştirilen seçimlerden de Gaulle'nin partisi daha öncekinden daha güçlü bir şekilde çıktı.

Göstericilerin büyük çoğunluğu, Komünizm, Anarşizm veya Vietnam Savaşı'na karşı olma gibi sol görüşleri benimsiyordu. Birçoğu, çıkan olayları, eğitim, cinsel özgürlük ve aşk özgürlüğü gibi birçok sosyal açıdan "eski toplumu" sarsmak için fırsat olarak görüyordu. Occident gibi çok az sayıdaki protestocu grubu ise aşırı sağ düşüncelere sahipti.

Mayıs olayları

Nanterre'deki Paris Üniversitesi'nde öğrenciler ve otoriteler arasında yaşanan çatışmalardan sonraki aylarda okul yönetimi, 2 Mayıs 1968'de üniversiteyi kapattı. Paris'teki Sorbonne Üni-

versitesi öğrencileri, bu kapatılmayı ve Nanterre'deki öğrencilerin kovulmakla tehdit edilmesini protesto etmek için 3 Mayıs'ta protesto gösterisi düzenlediler. Bu olayların öne çıkardığı isim ise baskın bir eylemci olan Daniel Cohn-Bendit oldu. Sorbonne yönetimi olaylara polisi çağırarak karşılık verdi. Polis, okulu kuşatarak kampüsten ayrılmaya çalışan öğrencileri tutukladı. Diğer öğrenciler de tutuklanan öğrencileri götüren polis araçlarını durdurmak için toplanınca polis, göz yaşartıcı bomba kullanmaya başladı. Bu müdahale kalabalığı dağıtmak yerine araçların gitmesini önlemek için kullanılan barikatlara daha fazla öğrencinin katılmasına yol açtı. Sonuçta polis baskın çıktı; ancak yüzlerce ve binlerce öğrenciyi tutukladıktan sonra.

6 Mayıs Pazartesi günü Ulusal Öğrenci Birliği ve Üniversite Öğretim Üyeleri Birliği, polisin Sorbonne'u ilhak etmesini protesto etmek için genel direniş çağrısında bulundular. 20 binden fazla öğrenci ve öğretim görevlisi, Sorbonne'a doğru yürüyüşe geçti. Göstericilere eşlik eden polisler, göstericiler okula yaklaştıkça coplarına sarıldı. Kalabalık dağıldığında bazıları eldekileri korumak için barikatlar kurmaya başladı, bazıları polise bir kez olsun geri adım attırabilmek için taş fırlatmaya başladı. Bu sefer polis, göz yaşartıcı bomba kullandı ve kalabalığa karşı yeniden harekete geçti. Yüzlerce öğrenci tutuklandı.

Aynı gün lise öğrencileri de Nanterre ve Sorbonne'daki öğrencilere destek vermek için gösterilere katılmaya başladı. Bu öğrencilerin ve ertesi gün Arc de Triomphe'da toplanan öğrenci, öğretmen ve işçilerden oluşan kalabalığın istekleri şunlardı: Tutuklanan öğrencilere karşı girişilen tüm suçlamalar düşürülecekti. Polis üniversiteden ayrılacaktı ve Nanterre ile Sorbonne yeniden açılacaktı. Hükümetin, okulları yeniden açmayı kabul ettiğine yönelik yanlış bir bilgi gelince, öğrencilerin, polisin kontrolündeki okulların açılıp açılmadığını kontrol etmek için kampüslerine geri dönmesiyle devam etmekte olan görüşmeler yarıda kaldı.

10 Mayıs Cuma günü, Left Bank'ta büyük bir kalabalık daha toplandı. Polis bu kalabalığın nehri geçmesine izin vermeyince göstericiler yeniden barikatlar kurdular. Görüşmelerden bir netice elde edilemeyince, gece 2.15 sularında polis bu barikatlara saldırdı. Göstericilerin de karşı koymasıyla güneş doğana kadar süren çatışmalarda yüzlerce kişi yaralandı ve tutuklandı. Olaylar geliştikçe radyo dakikası dakikasına yayın yaptı ve yaşananlar ancak ertesi gün televizyonlarda gösterilmeye başlandı.

Hükümetin sert müdahalesi, göstericilerin geniş bir sempati kazanmasına sebep olmuştu. PCF biraz isteksiz de olsa maceracı ve anarşist olarak gördüğü öğrencileri destekledi; Confédération Générale du Travail (CGT) ve The Force Ouvrière (CGT-FO) gibi sol görüşlü sendikalar, 23 Mayıs'ta bir günlük grev ve gösteri çağrısı yaptılar. O gün Paris'te bir milyondan fazla kişi yürüdü ve polis genellikle olayların dışında kalmayı tercih etti. Başbakan Georges Pompidou, daha önce tutuklananların serbest bırakılacağını ve Sorbonne'un açılacağını duyurdu. Ancak buna rağmen göstericilerin durmaya niyeti yoktu. Sorbonne açılınca öğrenciler okulu işgal ettiler ve okulu otonom bir "halk üniversitesi" ilan ettiler. Devam eden haftalarda hükümetten haklarını almak için Paris ve diğer bazı yerlerde yaklaşık 400'e yakın popüler 'eylem komitesi' kuruldu.

Gösterilerden sonraki günlerde işçiler fabrikaları ele geçirmeye başladı. Bu olaylar da 14 Mayıs günü Nantes şehri yakınındaki Sud Aviation'da oturma eylemi ile başladı. Ardından Rouen'deki Renault fabrikasında bir grev yapıldı ve bu grev, Renault'un Seine Valley'deki Flin bölgesi ve Paris'in Boulogne-Billancourt bölgesinde bulunan tesislerine yayıldı. 16 Mayıs'a gelindiğinde işçiler, yaklaşık 50 fabrikayı ele geçirmişlerdi ve 17 Mayıs'ta 200 binden fazla işçi greve başlamıştı. Grev çığ gibi büyüdü ve katılanların sayısı milyonu geçti. Grevin başlamasından bir hafta sonra Fransa'daki işçilerin yaklaşık üçte ikisine tekabül eden 10 milyon işçi artık grevdeydi. Bu grevlere sendikalar tara-

fından öncülük edilmemişti; aksine CGT, olayları daha yüksek maaş ve diğer bazı ekonomik taleplere kanalize ederek bu ani militan eylemleri sınırlamaya çalıştı. İşçiler, hükümetin ve Devlet Başkanı de Gaulle'ün istifa etmesini ve çalıştıkları fabrikaların kendileri tarafından yönetilmesini isteyerek daha geniş, daha politik ve daha radikal bir yol izlemeye başladılar.

İşçi sendikası liderleri, asgari ücretin yüzde 35, diğer ücretlerin yüzde 7 arttırılması ve grev dönemi için işçilere yarım maaş verilmesi konusunda uzlaşmaya vardı. Çalıştıkları fabrikaları işgal etmiş durumda olan işçiler, elde edilen bu kazanımlar, bir ay sonra verileceklerden daha iyi olmasına rağmen işe geri dönmeyi reddettiler ve sendika liderlerine karşı cephe aldılar. 29 Mayıs günü CGT tarafından yönlendirilen yüzlerce protestocu, Paris'te yürüyüş düzenledi. "Adieu, de Gaulle!" *(Gaulle İstifa)* sloganları sokakları çınlatıyordu.

Hükümet, çökmeye çok yakın gözükürken Gaulle 'Adieu' demeyi tercih etmedi. Onun yerine, olayların bir iç kavgaya dönüşmesi halinde kendisine destek çıkabilecek kadar sadık askeri birlik sağladıktan sonra, 30 Mayıs'ta radyodan *(devlet televizyonu da grevdeydi)* bir açıklama yaptı. Ulusal Meclis'in feshedildiğini, yeni seçimlerin 23 Haziran'da yapılacağını duyurdu. İşçileri işlerine geri dönmeye çağırdı ve aksi takdirde olağanüstü hal ilan edeceği tehdidinde bulundu.

İşçiler ve öğrenciler yumuşuyor...

Bu noktadan sonra öğrencilerin ve işçilerin, devrimci düşünceleri kaybolmaya başladı. İşçiler zamanla işlerine geri döndü ya da polis tarafından işgal ettikleri fabrikalarından çıkarıldılar. Ulusal Öğrenci Birliği, sokak gösterilerine son verilmesi çağrısı yaptı. Hükümet bazı sol görüşlü organizasyonları yasakladı. Polis 16 Haziran'da Sorbonne'u geri aldı. Hazirandaki seçimlerde de Gaulle galip geldi ve kriz sona erdi.

68 kuşağının ünlü sloganları

68 olayları, başta "Gerçekçi ol, imkânsızı iste!" (Soyez réalistes, demandez l'impossible!) olmak üzere birçok unutulmaz sloganı da günlük politik dile kazandırdı. Söz konusu sloganlar, her ne kadar anarşist bir öz barındırsa da, içerdikleri mizahi tonla da kuşaktan kuşağa yayıldılar. İşte bunlardan bazıları;

On ne revendiquera rien, on ne demandera rien. On prendra, on occupera.

(Bir şey talep etmeyeceğiz, bir şey istemeyeceğiz. Alacağız, işgal edeceğiz.)

Le patron a besoin de toi, tu n'as pas besoin de lui.

(Patron sana muhtaç, sen ona değil.)

Veuillez laisser le Parti communiste aussi net en sortant que vous voudriez le trouver en y entrant.

(Lütfen çıkarken Komünist Parti'yi bulmak istediğiniz gibi temiz bırakın!)

Il est interdit d'interdire.

(Yasaklamak yasaktır.)

L'émancipation de l'homme sera totale ou ne sera pas.

(İnsanlığın özgürleşmesi ya toptan olacak ya da olmayacak.)

La révolution est incroyable parce que vraie.

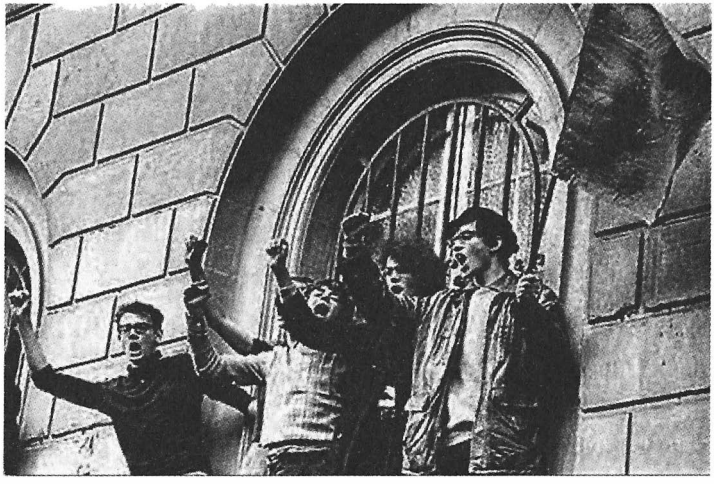
'Devrim inanılmaz bir şeydir, çünkü gerçektir!)

Mayıs 1968 olaylarının uluslararası boyutu

Mayıs 1968 olayları, dünyadan kopuk bir 'Fransız işi' değildi; aksine, dünya genelinde de öğrenci protestoları yaşanmıştı. Amerika'da meydana gelen benzer olayları, Başkan Lyndon

1968 Mayıs'ında yerleşik sisteme karşı başkaldıran Fransız öğrenciler, bireysel özgürlük, kadın-erkek eşitliği, yaşam standardının yükseltilmesi, yaygınlaşan pasifizm gibi temel değerlerde değişiklik yaratmak için harekete geçmişti. Bugün bile her öğrenci hareketinde anısına atıfta bulunulan 68 olaylarında bizzat yer alan Bill Clinton, Joschka Fisher, Daniel Cohn Bendid gibi birçok öğrenci, ileride devlet başkanlığı da dâhil olmak üzere ülkelerinde çok önemli görevlere gelecekti.

Johnson'un aylarca süren protestolar yüzünden seçim kampanyasından çekilmesi takip etti; 4 Nisan günü Martin Luther uğradığı suikast sonucu öldürüldü; 23 Nisan günü öğrenciler Colombia Üniversitesi'ni işgal ettiler. Meksika'daki öğrenci protestoları ise 2 Ekim 1968 gecesi, başkent Mexico City'deki Tlatelolco'da bulunan La Plaza de las Tres Culturas'ta yaşanan silahlı çatışmalarla son buldu. Almanya ve Amerika'daki öğrenci hareketlerine işçiler çok fazla katılmamışlardı; ancak İtalya ve Arjantin'de öğrenciler ve işçiler, daha farklı bir toplum oluşturmak için birlikte mücadele ettiler.

Sorbonne Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Selin Şenocak'ın da dediği gibi, 68 olayları, Fransa'da belirli ülküler; bireysel özgürlük, kadın-erkek eşitliği, yaşam standardının yükseltilmesi, yaygınlaşan pasifizmin önüne geçmek ve Fransız toplumunun her alanında köklü değişimlerin gerçekleşmesi için yapılmış toplumsal bir isyan ve mücadeleydi.

68 Kuşağı'nın Türkiye'ye bakan boyutu ise daha çok Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya gibi devrimci önderlerin liderliğinde oluşturulan Türkiye'deki sol hareketle özdeştirildi.

1968'de Amerika'daki 'hippi' akımı da başlamış, bu akımlar birbirini beslemişti. Hippi hareketi ise, Vietnam Savaşı'nda Kuzey Vietnam ordusunun başlattığı 'Tet Hücumu' sırasında verilen kayıplar sonucu patlak vermişti. Amerikalılar bu saldırıdan sonra savaşı kazanamayacaklarını anlamışlar ve gençlik bu barışçı akımı başlatmıştı.

Öte yandan Latin Amerikalı devrimci lider Che Guevara'nın 1967 yılında Bolivya dağlarında yakalanarak öldürülmesinin de, 68 kuşağını harekete geçiren olaylar arasında olduğu söylenir.

Dünya siyasi literatürünü zenginleştiren skandalların anası

WATERGATE

(17 Haziran 1972- 9 Ağustos 1974)

"Başkana kadar uzansa bile Watergate soruşturmasını sürdürün. Ben masumum. Masum olduğuma inanmalısınız. İnanmıyorsanız beni görevimden alın."
Başkan Richard Nixon
(Suçlu olduğunun ortaya çıkmasından önce yaptığı ateşli savunma konuşmalarından birinde...)

Watergate Skandalı, sadece ABD Başkanı Richard Nixon'ın istifasına yol açmamış aynı zamanda Amerikan politik tarihinin en iz bırakan krizlerinden biri olmuştu. Skandal, 1972 seçimleri öncesinde, Demokrat Parti'nin başkent Washington DC'de bulunan Watergate isimli bir otel ve iş merkezindeki genel merkezine dinleme cihazı yerleştirmeye çalışan kişilerin yakayı ele vermesiyle patlak vermiş, şahısların, Cumhuriyetçi Parti ve Amerikan Gizli Servisi (CIA) ile bağlantıları olduğunun anlaşılmasıyla da derinleşmişti. Şimdi politik skandalların şahı olarak kabul edilen ve Amerikan tarihinde ilk kez bir başkanın istifa etmesine sebep olan bu olayın üzerindeki perdeyi kaldırıyoruz.

Acemi 'hırsızlar' ülkeyi karıştırdı

17 Haziran 1972'de, Washington DC'deki Watergate Oteli'nde güvenlik görevlisi olarak çalışan Frank Wills, gece yarısına doğru, garaj ve bodrum merdivenlerini birbirine bağlayan kapının arasında, kapının kapanmasını engelleyecek şekilde sıkış-

Skandal nedeniyle istifa etmemekte direnen Başkan Richard Nixon soruşturmayı örtbas etmeye çalıştığının ortaya çıkmasının ardından görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. 1974'ün 8 Ağustos akşamında televizyonlardan halka seslenen Nixon, 9 Ağustos günü öğleden sonra istifa edeceğini duyurdu ve istifasının yürürlüğe girmesinden birkaç saat önce, Beyaz Saray personeline böyle veda etti.

tırılmış birkaç ses bandı buldu. Bunların temizlik işçileri tarafından konulmuş olabileceğini düşünen Wills, bantları ortadan kaldırdı. Bir tur atıp geldiğinde, kapının arasına yeni bantların koyulmuş olduğunu fark etti. Ortada ters giden bir şeyler vardı. Hemen DC polisini aradı. Bernard Barker, Virgilio González, Eugenio Martinez, James W. McCord, Jr. ve Frank Sturgis isimli şahıslar, ofislerden birinde suçüstü yakalandı. Ama olay basit bir hırsızlık girişimi değildi ve gizlice girmiş oldukları yer, dönemin muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin merkez ofisiydi.

McCord'un üzerinden çıkan not defterinde E. Howard Hunt'un telefon numarası çıkınca, işin rengi değişti. Bu, hem Beyaz Saray'a, hem de kendilerine pahalıya patlayacaktı. Zira Hunt, sıradan birisi değildi. Hem CIA için, hem de Nixon'ın

emri altında Beyaz Saray'da çalışmıştı. Üstelik McCord da Nixon'ın seçim kampanyasında görev almıştı. Yakalananlarla Beyaz Saray arasında bir bağlantı vardı. İpin ucu yakalanmıştı. Devamı da gelecekti.

Kısa zamanda söz konusu şahısların Başkan Nixon'ın Cumhuriyetçi Parti'si ile bağlantılı oldukları ve Demokratik Parti'nin telefonlarını dinlemek üzere mikrofon yerleştirmeye çalıştıkları ortaya çıktı ve ortalık karıştı. Nixon'ın basın sözcüsü Ron Ziegler, olayı 'üçüncü sınıf bir hırsızlık' olarak nitelese de, burunlara fena halde 'birinci sınıf bir skandal' kokusu geliyordu. Olay, her ne kadar başkanlık seçimleri için kampanyaların yürütüldüğü hassas bir dönemde meydana gelse de, birçok Amerikalı, ilk başlarda Nixon gibi anketlerde çok avantajlı görünen bir başkanın, bu tür bir olayla ilgisi olacağına ihtimal vermiyordu.

Watergate kahramanı gazeteciler sahneye çıkıyor

Skandal, kan kokusuna gelen köpekbalıkları misali, basını da harekete geçirmekte gecikmedi. Ay'a ayak basılmasından sonraki en büyük medya hikâyesini yakaladıklarını gören gazeteciler, skandala balıklama daldı. Kabul etmek gerekir ki, Amerikan basını, bu skandal esnasında, basının kamu adına denetim yapması ilkesini layıkıyla yerine getirmiş, skandal, aynı zamanda iki basın kahramanı da yaratmıştı.

Washington Post gazetesi muhabirleri Carl Bernstein ve Bob Woodword, skandalın en başından itibaren, yakaladıkları haberlerle, âdeta Nixon'a Beyaz Saray'ı dar etmişler, gazetelerine de büyük bir itibar kazandırmışlardı. İkili, 19 Haziran 1972'de, zanlılar arasında Cumhuriyetçilerin üst düzey güvenlik yetkilisinin bulunduğu haberi ile skandalın Beyaz Saray'a kadar uzandığı gerçeğini patlatmış, bir daha da olayın peşini bırakmamıştı. O tarihten itibaren de Washington Post adını duyan başkanlar, iki kez yutkunmak zorunda kalacaktı.

Zor durumda kalan Başkan Nixon, hiç istifini bozmayarak, olayın arkasındaki herkesin ortaya çıkarılması için Adalet Baka-

nı Elliot Richardson'u görevlendirdi. Richardson da vakit geçmeden savcı Archibald Cox'u soruşturmanın başına getirdi. Cox, kısa zamanda skandalın beynine ulaştı. Parti merkezinde yapılan tüm telefon konuşmalarının Beyaz Saray tarafından teybe alındığını öğrenmişti. Bant kayıtlarının kendisine teslim edilmesini istedi. Nixon bu isteği kesinlikle reddetti ve Cox'un görevden alınmasını emretti. Adalet Bakanı, Başkan'ın bu talebine kulaklarını tıkayıp, Cox'u görevden almayı reddedince, Nixon bu kez kendisini görevden aldı. Başkan'ın bu çıplak müdahalesi, tüm dikkati kendi üzerine toplamaya yetmişti. Başkan neyi önlemeye çalışıyordu?

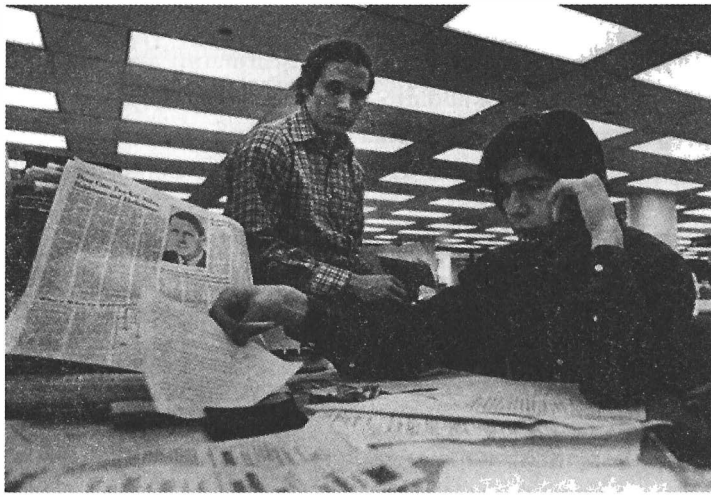
Çember daralıyor

Bu arada Başkan'ın etrafındaki çember de daralıyordu. 30 Ocak 1973'te Nixon'un eski ekibinden Gordon Liddy ve James Cord Jr. skandaldaki rollerinden dolayı mahkûm oldu. 30 Nisan'da Nixon'un üst düzey yöneticileri H. R. Halderman ve John Ehrlichman ile Adalet Bakanı Richard Kleindienst skandal nedeniyle istifa etti. Ama sular durulmuyordu.

18 Mayıs 1973'te Senato Watergate Komisyonu televizyondan naklen yayınlanan oturumlarına başlayınca, tüm Amerika skandala kitlendi. Beyaz Saray ile adalet kurumu arasındaki ateşli boks, milyonları ekrana yapıştırmıştı.

3 Haziran 1973'te Bernstein ve Woodword bir bomba daha patlattı. Washington Post'un haberine göre, Beyaz Saray Danışmanı John Dean, Watergate Komisyonu'na, skandalı örtbas çabalarını Başkan Nixon'la en az 35 kez konuştuğunu itiraf etmişti. Dean'in de görevine son verildi. 28 Ocak 1974'te Nixon'ın seçim kampanyasındaki yardımcısı Herbert Porter, Watergate soruşturmasının ilk zamanlarında FBI'ya yalan ifade verdiğini itiraf etti.

1 Mart 1974'te Watergate Yedilisi olarak bilinen başkanın önceki yardımcıları Haldeman, Ehrlichman, Mitchell, Colson,

Washington Post muhabirleri Carl Bernstein (sağda) ve Bob Woodward, Watergate Skandalı boyunca patlattıkları bomba haberlerle Başkan Nixon'ı bir bakıma koltuğundan etmiş, araştırmacı gazeteciliğin hakkını vererek basın tarihindeki yerlerini almışlardı. Hikâyeleri daha sonra, 'Başkanın Tüm Adamları' adıyla beyaz perdeye de aktarıldı.

Gordon C. Strachan, Robert Mardian ve Kenneth Parkinson, Watergate soruşturmasına engel olmak için komplo kurmakla suçlandı. Nixon'ın da bu tertipte yer aldığı açıktan dillendirilmeye başlanmıştı. Senato Adalet Komisyonu, 27 Temmuz 1974'te 27'ye karşı 11 oyla Başkan'a karşı ilk suçlamasını yöneltti: Adalete engel olmak. 29 ve 30 Temmuz tarihlerinde ise görevi kötüye kullanma ve Kongre'ye saygısızlık suçlamaları geldi. Tam bu esnada, 1974 Ağustos'unda, Nixon ve Beyaz Saray Personel Şefi H. R. 'Bob' Haldeman arasında geçen bir konuşmanın ses kaydı yayınlandı. Skandalın patlak vermesinden sadece birkaç gün önce, 23 Temmuz 1972'de kaydedilmiş olan bu kayıtta Başkan, açıkça, 'ulusal güvenlik' bahanesi ile Watergate'deki sızmaları araştıran FBI'nın durdurulması için CIA'ın devreye girmesini istiyordu. Nixon, açığa düşmüştü.

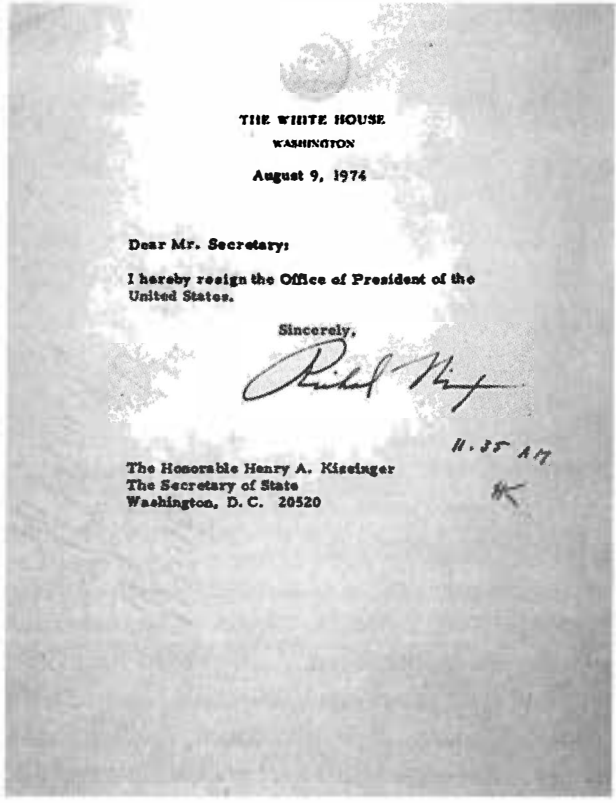
Olayın arkası çorap söküğü gibi gelmeye başladı. ABD Yüksek Mahkemesi Nixon'ı, bant kayıtlarını savcılara teslim etme-

ye zorladı. Başkan bir süre ayak direse de bant kayıtlarını teslim etmek zorunda kalmış, ama bu arada halkın desteğini de kaybetmişti. Patlak veren son ses kaydının soruşturma komisyonu tarafından 'dumanı tüten silah' *(smoking gun-suçüstü manasında kullanılan bir terim)* olarak kabul edilmesiyle, iki yıl boyunca kendisine yönelik baskılara dayanmayı başaran Nixon'ın gardı tamamen düştü. Ortaya çıkan bu son delille, çok az sayıda kalan Nixon taraftarı da kendisini yalnız bıraktı. Nixon'a karşı yapılacak oylamada daha önce kendisi lehine oy kullanan Kongre üyeleri, suçlamaları destekleyeceklerini duyurdu. Baskılara daha fazla dayanamayan ve azledilen ilk başkan olmak istemeyen Nixon, 8 Ağustos 1974'te TV'den halka seslenerek, ertesi gün istifa edeceğini açıkladı. Etti de. Yerine Başkan yardımcısı Gerald Ford geldi. Böylece Nixon, Amerikan tarihine istifa eden *ilk* ve *tek* başkan olarak geçmiş oldu.

Nixon istifa etmişti ama cezai takibat hâlâ mümkündü. Koltuğu devralan Ford, 8 Eylül'de Nixon adına, kendisini işlediği suçlar hakkında yapılacak soruşturmalardan muaf kılan dokunaklı bir özür konuşması yaptı. Bu esnada Nixon da, yaptığı bir açıklamayla "Watergate ile ilgilenirken, özellikle de olay hakkında yargı süreci başladığı ve olay politik bir skandal olmaktan çıkıp ulusal bir trajediye dönüştüğü sırada daha kararlı bir şekilde davranmamak ve açık sözlü olmamakla yanlış yaptığını" söyledi. Bu açıklaması, bazıları tarafından suçun kabulü gibi görülse de, ölene kadar masum olduğunu savunacaktı.

Skandaldan medya efsanesi çıktı

Bu arada Washington Post'un iki sıkı ismi, patlattıkları haberlerin tüyolarını aldıkları kaynağa 'Derin Gırtlak' ismini vermişler ve hiçbir zaman kaynaklarını deşifre etmemişlerdi. Lakin Washington'un en iyi korunan sırlarından biri olarak isimlendirilen 'Derin Gırtlak'ın esrarı, Haziran 2005'te çözüldü ve arkasından Amerikan Federal Soruşturma Bürosu FBI'ın eski başkan yardımcılarından Mark Felt çıktı. Felt, Vanity Fair dergisine, de-

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

August 9, 1974

Dear Mr. Secretary:

I hereby resign the Office of President of the United States.

Sincerely,

Richard Nixon

11.35 AM

The Honorable Henry A. Kissinger
The Secretary of State
Washington, D. C. 20520

Richard Nixon'ın Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger'e yazdığı "istifa" mektubu.

rin gırtlağın kendisi olduğunu söyleyince, hayatta olduğu sürece kaynaklarının ismini açıklamayacaklarını belirten Bernstein ve Woodword da yıllarca sakladıkları bu bilgiyi doğruladı.

Woodward ve Bernstein ikilisi, kendilerine Pulitzer ödülü kazandıran Watergate dosyasını, 1974'te '*All The President's Men*' (Başkan'ın Bütün Adamları) ismiyle kitaplaştırarak, bir çok gazeteci için idol haline geldi. Kitap 1976'da, aynı isimle ve başrollerini Robert Redford ile Dustin Hoffman'ın paylaştığı filmle beyazperdeye de aktarıldı.

Halk başkanı affetmedi, kanunlar değişti

Watergate Skandalı'nın etkileri, sadece Nixon'ın istifası ve birkaç yardımcısının hapse girmesi ile dinmedi. Nerdeyse yarı kutsal bir konuma oturtulan Amerikan Başkanı'nın kendilerine yalan söylemesini affetmeyen seçmen, istifanın hemen akabinde gerçekleşen seçimlerde Cumhuriyetçi Parti'yi dümdüz etti.

Skandal aynı zamanda seçim kampanyalarının finanse edilmesiyle ilgili sıkı düzenlemeler getiren yasa değişikliklerinin de kapısını araladı. Kilit konumdaki kamu görevlilerinin maddi durumları ile ilgili beyan zorunluluğunun sınırları genişletildi. Watergate'in ardından medya, politikacıların faaliyetlerinin haberleştirilmesinde daha saldırgan bir tutum takınmaya başladı. Woodward ve Bernstein'dan ilham alan yeni bir araştırmacı gazeteci ordusu, politikacılara nefes aldırmadı. Öyle ki, daha önce olsa iki satırla geçiştirilecek haberler, manşetlere taşınır oldu. Söz gelimi Kongre üyelerinden Wilbur Mills, sarhoş olarak karıştığı bir trafik kazasının manşete taşınmasından dolayı, Temsilciler Meclisi Mali Tedbirler Komisyonu başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı.

Skandala ismini veren 'Watergate' de, bir terim olarak, benzer gelişmeleri tanımlamak, kıyaslamak ya da hadisenin ciddiyetini vurgulamak için politik literatüre yerleşti. Bugün bile hangi ülkede olursa olsun, her patlak veren siyasi krizde Watergate'e atıfta bulunularak, 'gate' takısı ile kriz isimleri üretiliyor. Söz gelimi Amerika'da Koreagate, Contragate/Irangate, Whitewatergate, Travelgate, Fornigate/Monicagate/Zippergate, Kanada'da Tunagate, İngiltere'de Dianagate ve Thatchergate, Kazakistan'da Kazakhgate ve Finlandiya'daki Iraq-gate ilk akla gelenler. Bu arada 2002 Kış Olimpiyatları'nda Rus ve Kanadalı kayakçılara, tartışmalı bir şekilde altın madalya verilmesi sonucu patlak veren 'Skategate' skandalını da hatırlatmamak olmaz.

Bununla birlikte, her ne kadar Nixon'ın adı bu skandalla özdeşmiş olsa da, farklı düşünenler de var. Söz gelimi Nixon'ın Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'a göre, tarih Nixon'ı büyük bir başkan olarak hatırlarken, Watergate sadece minik bir dipnot olacak!

Ortadoğu'da dengeler değişti;
Amerika ile İran 'sürekli düşman' oldu

İRAN İSLAM DEVRİMİ

(11 Şubat 1979)

REHİNE KRİZİ

(4 Kasım 1979)

"Şah, insanlara özgürlük bahşettiğini söylüyor. Dinle beni kibirli kurbağa! Sen kimsin ki, özgürlük bahşedeceksin? Özgürlük bahşeden Allah'tır, İslam'dır."
Ayetullah Humeyni,
İran İslam Devrimi Lideri

"Yaklaşık bir sat önce tüm dünya, Şah Rıza Pehlevi'nin yetkilerini geçici bir konseye devrederek İran'ı daimi olarak terk etmeye razı olduğu şeklindeki haberlerle sarsıldı..."

29 Aralık 1978'de ajanslar buna benzer flaş haberler geçiyordu. İmam Humeyni liderliğindeki İslam devrimi, 2 bin 500 yıllık saltanata dayalı Şahlık rejimine son veriyor, etkileri bugüne kadar devam edecek olan bir süreci başlatıyordu.

Başında Muhammed Rıza Pehlevi'nin olduğu şahlık rejimi, yıkıldığı ana kadar Ortadoğu'daki en istikrarlı ve en Amerikan yanlısı hükümet olarak değerlendiriliyordu. Yıkılmasıyla birlikte dengeler sarsıldı, taşlar yerinden oynadı ve Ortadoğu bir daha hiç eskisi gibi olmadı.

1919'da doğan Muhammed Rıza 1941'de Pers İmparatorluğu'nun tahtına oturmuştu. 1950'lilerin başında İran başbakanı Muhammed Musaddık Şahın Batı yanlısı politikalarına meydan

okumaya başlayınca, 1953'te Amerikan ve İngiliz gizli servislerinin ortaklaşa kotardığı 'Ajax Operasyonu' ile devrildi.

Şah Pehlevi, Batı ile olan sağlam ilişkilerini sürdürdü ve 60'lı yıllarda liberal tonlar taşıyan ve Amerikan destekli *'Beyaz Devrim'* ile kendince ve tepeden inmeci bir tonda İran'ı modernize etmeye girişti. İktidar, Şah ve avenesi arasında paylaşılmıştı. Zenginle yoksul arasındaki uçurum büyüyordu. Ekonomiye olan güvensizlik ve baskıcı yönetime duyulan öfke, muhalif seslere kapı açtı. İslami bir bünyeye giydirilmeye çalışılan laik elbise, bünyeyi sıkıyordu. İslamcı liderler, özellikle de Şii din adamı Ruhullah Musavi Humeyni, İran'ın Batılılaştırılması olarak gördüğü girişimleri sert bir dille eleştiriyordu.

24 Eylül 1902 doğumlu Humeyni, zamanla İslami muhalefetin en etkin ismi olarak öne çıktı. Söylemleri sonucu giderek arttırdığı etkisi Pehlevi rejimini tehdit etmeye başlayınca, Türkiye'ye, Bursa'ya sürgün edildi. Bursa'nın ardından sürgün hayatı, Irak hükümetinin de onayıyla Irak'ın Necef kentinde devam etti. Buna rağmen İran üzerindeki etkisi devam ediyordu. Şah, Humeyni'nin Irak'tan da uzaklaştırılmasına karar verdi. Zira Necef, giderek Şah karşıtlığının merkezi olmaya başlamıştı.

Irak ve İran dışişleri bakanlarının 24 Eylül 1978'de yaptıkları toplantının ardından Humeyni'nin Necef'teki evi kuşatıldı. Politik faaliyetlerinden vazgeçmesi durumunda ülkede kalışına izin verilecekti. Humeyni bu koşulu reddetti. 3 Ekim'de Kuveyt'e hareket etmesine rağmen Kuveyt hükümeti ülkeye girmesine izin vermedi. Cezayir, Lübnan ve Suriye seçenekleri üzerinde durulmasına karşın, Humeyni, devrim sonrası dönemde İran ile yakın ilişkiler kuracak olan Fransa'nın başkenti Paris'e gitti. Neauphle-le-Chateau'daki mütevazı bir eve yerleşen Humeyni, o tarihten itibaren batı medyasının bir numaralı gündem maddesi olmuştu. Yaygın medya desteğini de arkasına alan Humeyni, Paris'ten Pehlevi rejimini bombardımana devam ediyordu.

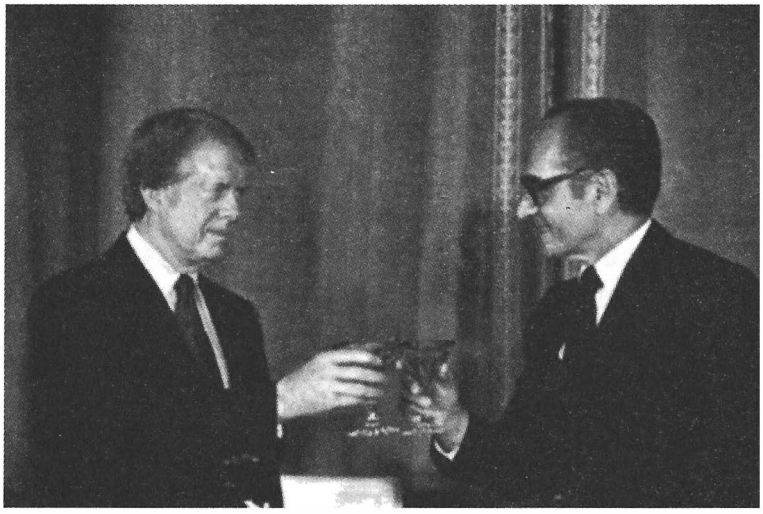
Kelimeleri mermi gibi kullanan Humeyni, "Şerefli İran hal-

kı grevlerini sürdürmeli" diyor, Şahlık rejimine dönük direnişin devam etmesi çağrısında bulunuyordu. İlginçtir, devrim sonrası Humeyni, yapılacak olan grevleri, emperyalizmin oyunları olarak isimlendirecekti. Bu esnada ülkedeki hoşnutsuzluk arttıkça, Şah, 60 bin kişilik gizli polis teşkilatı SAVAK'ı ve 400 bin kişilik orduyu kullanarak İslamcı muhalefeti şiddet kullanarak bastırmaya çalışıyordu. İşkence, baskınlar, tutuklamalar ayyuka çıkmıştı. Bu durum İran'daki öğrenci ve entelektüellerin de rejime karşı seslerine yükseltmesine sebep oldu. Hoşnutsuzluk, Beyaz Devrim'in ekonomik getirilerinden sadece ülkeyi yöneten seçkinlerin istifade ettiğini düşünen fakir orta sınıf arasında da hızla yayıldı.

Şah gözden çıkarılıyor

Bu arada Batılı müttefikleri de Şah'ın suyunun ısındığını fark ediyordu. Şahlık sonrasının planları yapılmaya başlanmıştı. Bu arada Batılılar İran'da olası bir işçi devriminden de çekiniyorlardı. Sovyet etkisine girebilecek bir İran, batı açısından tam bir kâbus olabilirdi. Dönemin Amerikan Başkanı Jimmy Carter'ın Milli Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, *"Şah'ı gözden çıkarmış, İran'ı nasıl kurtarırız diye kafa yormaya başlamıştık"* sözleriyle özetliyordu. Bu arada açık kapı da bırakılıyordu hali ile. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, *"Yeni rejim ister monarşi, ister İslam Cumhuriyeti olsun, bizim için ikisi de bir"* diyerek, bir sonraki iktidara göz kırpıyordu. Amerika, devrim sonrası Irak'ı, 'İslamcı İran'ın üzerine saldırtarak, bu ülkeyi kolay kolay kendi başına bırakmayacağını da gösterecekti...

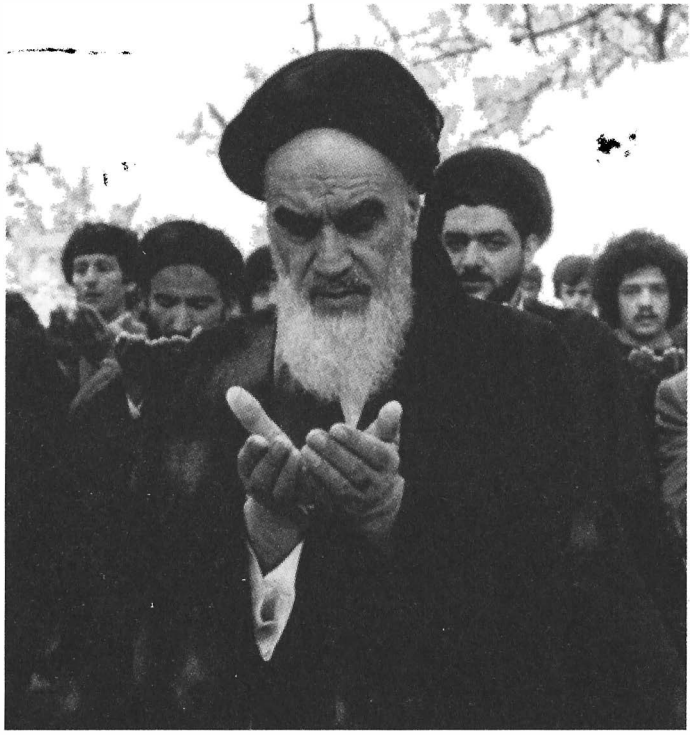
1978 yılına gelindiğinde İran'ın değişik şehirlerinde Şah karşıtı gösteriler patlak verdi. Eylülde Şah'a bağlı güvenlik güçleri büyük bir gösterici kitlesinin üzerine ateş açınca yüzlerce kişi öldü, binlercesi de yaralandı. İki ay sonra binlerce kişi Tahran sokaklarına döküldü ve bankalar, içki satan dükkânlar, lüks oteller ve heykeller gibi Batıyı çağrıştıran sembollere saldırmaya

İran Şahı Rıza Pehlevi, İranlıların büyük bir kısmı tarafından batı uşağı olmakla ve ülkenin zenginliklerini başta Amerika olmak üzere batıya peşkeş çekmekle suçlanıyordu. Amerikan başkanları ile karşılıklı kadeh tokuşturması, zaten ülkede gergin olan siyasi iklimi, daha da hararetlendirmişti.

başladı. Humeyni, Şah'ın bir an evvel devrilmesi çağrısında bulundu. 11 Aralık'ta bir grup asker ayaklanarak Şah'ın güvenlik güçlerine saldırdı. Bu esnada İran'da Ulusal Cephe'den Dr. Şaphur Bahtiyar başbakanlığa atanmıştı.

İşlerin sarpa sarmaya başladığını fark eden Şah, 16 Ocak 1979'da ülkeyi terk etti. Humeyni Air France'a ait bir uçakla 31 Ocak'ta Tahran'a indi. 3 milyonluk olağanüstü bir kalabalık tarafından karşılandı. Halk devrimi tüm hızıyla devam ediyordu. Humeyni 5 Şubat'ta Mehdi Bezirgan'ı geçici hükümetin başbakanlığına atadı. Bu esnada Şah'ın başbakanı Bahtiyar'da görevinin başındaydı! 10 Şubat'ta Humeyni'nin emriyle sokağa çıkma yasağı kaldırıldı. Bir sonraki gün Yüksek Askeri Konsey, Bahtiyar hükümetine verdiği desteği çektiğini ilan etti. Böylelikle Şah yanlısı olan ordu olaylarda tarafsız kalmış oluyordu. Hatta başta hava kuvvetleri mensupları olmak üzere Humeyni tarafına kaymalar başlamıştı. Ve nihayet 12 Şubat 1979'da, Şah kalıntı-

İmam Humeyni'nin rejim aleyhtarlığı ile tutuklandıktan sonra İran Gizli Servis şefi Pakrevan ile yaptığı konuşma, İran'da yaşanacaklara ışık tutuyordu. Pakrevan, 'Politika pis bir iştir, siz bu işleri bizlere bırakın' deyince, Humeyni, 'İslamiyet politikadan başka bir şey değildir' şeklinde cevap verecekti.

ları ve Bahtiyar taraftarları ile Humeyni yandaşları arasında yaşanan şiddetli sokak çatışmalarının ardından Şah rejimi tüm organlarıyla yıkıldı. Devrim başarıya ulaşmıştı. 30–31 Mart tarihlerinde yapılan referandumda halkın büyük bir çoğunluğu İslami bir Cumhuriyet kurulması yönünde oy kullandı. Bir gün sonra Humeyni, 1 Nisan'ı '*Allah'ın hükümetinin ilk günü*' olarak ilan ediyordu. Humeyni artık çok geniş yetkilere sahip, ülkenin en büyük lideri olarak Velayeti Fakih unvanını alıyordu. Ayetullah Humeyni, 3 Haziran 1989'da iç kanama sonucu hayatını kaybettiğinde, İslam Devrimi de günümüzde de devam eden yeni bir safhaya giriyordu.

Halk tamamen Humeyni'nin arkasındaydı. Devrim sonrasında yolları ayrılacaktı ama ülkedeki sol akımlar da Humeyni'yi destekliyordu. Şahlık rejimi için tehlike çanları çalıyordu. Foto: *Vanderbilt University*

Devrik lider Muhammed Rıza Pehlevi ise, ülkeden kaçtıktan sonra sırasıyla Mısır'a, Fas'a, Bahama Adaları'na, Panama'ya ve kanser tedavisi görmek için Amerika'ya gitti. Oysa devrimciler Şah'ın peşini bırakmaya niyetli değillerdi. Bir şekilde onu İran'a getirmeye kararlıydılar. Daha İslam devriminin şokunu hazmetmeye çalışan Batı, İran'dan gelen bir haberle, ikinci bir şok daha yaşıyordu. Devrimciler, Tahran'daki Amerikan elçiliğini basmıştı. Bu olay, İran devriminin yan ürünlerinden biri olmasına rağmen, Amerika'nın bu ülkeyle olan ilişkilerinde sürekli gündeme gelecek, Amerikan politika yapıcılarının zihniyet dünyasında büyük çalkantılara yol açacaktı.

Şok eden rehine krizi

4 Kasım 1979'da devrimci öğrenciler, Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'ni basarak 70 çalışanı rehin aldı. Humeyni'nin de

İmam Humeyni, 14 yıl sürgünde kaldığı Fransa'dan, Air France'a ait bir uçakla İran'a döndüğünde, milyonlar kendisini karşılamanın heyecanını yaşıyordu. Uçaktan inişine eşlik eden Fransız pilotun gösterdiği hassasiyet bile, en azından Avrupa'nın Şahı gözden çıkardığı şeklinde yorumlanabilirdi.

onayıyla elçiliği basanlar, Amerika'dan işlediği suçlardan dolayı yargılanması için Şah'ın teslim edilmesini istedi. Amerika, bu talebi reddedince, 52 elçilik görevlisi için uzun bir esaret başlayacaktı.

İranlı öğrenciler, rehineler arasındaki kadınları, zencileri ve Amerikalı olmayanları serbest bıraktı. Kalan 52'sini ise tutmaya devam ettiler. Bu arada Başkan Carter, İran'dan petrol ithâlâtını durdurmuş ve bu ülkenin Amerika'daki mal varlığını dondurmuştu. Bu arada rehinelerden Bruce Laingen casuslukla itham edilince eşi Penelope Laingen Maryland'deki evlerinin bahçesindeki ağaca sarı bir kurdele bağladı ve ülke çapında bir hareket başladı. Milyonlarca Amerikalı bahçelerindeki ağaçlara özgürlüğün sembolü sarı kurdeleyi bağladı. Krizi çözemeyen Carter, İran'a karşı ekonomik ambargo başlattı. Ama baskıncılar geri adım atmaya yanaşmıyordu. O halde Amerika, çok güvendiği

delta güçlerini devreye sokacaktı. Hesap basitti. Amerikan özel birlikleri, Tahran'ın göbeğindeki elçiliğe filmleri andıran bir baskın yaparak, rehineleri kurtaracaktı. Ama 24 Nisan 1980 gecesi başlayan Kartal Pençesi Operasyonu *(Operation Eagle Claw)* tam bir felaketle sonuçlandı. Operasyonun ilk aşamasında Ürdün'den havalanan C-130 nakliye uçakları, İran'ın doğusundaki Tabas'taki Büyük Tuz Çölü'nde Basra Körfezi'ndeki Nimitz uçak gemisinden havalanan 8 adet RH-53 helikopteri ile buluşacaktı. Delta komandolarını taşıyan helikopterler radara yakalanmamak için alçak uçuş yaparken kum fırtınasına yakalandılar. İki helikopter bozuldu, üçüncüsü iniş esnasında arızalandı. Operasyon iptal edildi. Ama bu kez diğer helikopterlerden biri havalanırken C-130'lardan biri ile çarpıştı ve 8 komando öldü. Aylardır planlanan operasyon kumlara saplanmıştı. Olayın duyulması ile birlikte Humeyni'nin yıldızı daha da parladı.

Amerikalılar pes etmeye niyetli değildi. İkinci bir operasyon daha planlandı. Bu kez daha gelişmiş YMC-130H Hercules tipi uçaklar kullanılacaktı. Bu kez de uçaklardan biri, tatbikat uçuşlarından birinde düşünce, tüm kurtarma operasyonları iptal edildi. Diplomasiye devam edilecekti.

Şah'ın, Temmuz 1980'de kanser tedavisi gördüğü Mısır'da ölmesi bile devrimci öğrencilerin rehineleri serbest bırakmasına yetmedi. Bu arada Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran'a saldırmasıyla, bölgedeki hararet daha da artmıştı.

Kimilerine göre rehine krizi 4 Kasım 1980'deki seçimlerde Carter'ın başkanlığına mal olmuştu. Krizle uğraşmaktan seçim kampanyası ile uğraşamayan Başkan, koltuğunu Ronald Reagan'a bırakmak zorunda kalacaktı. Öte yandan bazı iddialara göre Reagan hükümet içerisinde rehine krizi ile ilgili son gelişmeleri aldığı bir muhbir ağı oluşturmuş ve krizi kendi lehine kullanmıştı. Reagan'ın iktidara gelmesi ile rehinelerin bırakılmasında dönük temaslar yeniden başladı. İranlılar ilk başta tutsaklar için 24 milyar dolar istedi, fakat bu rakam giderek düştü.

Reagan'ın başkanlığı devraldığı 20 Ocak 1981'de İran, başkanın yemininden dakikalar sonra, ticari ambargonun kalkması ve dondurulmuş hesaplarındaki 8 milyar doların serbest bırakılması karşılığında, tam 444 gün sonra rehineleri serbest bıraktı. Carter ise Başkan Reagan'ın yemin törenine giderken bile, elinde telefon, krizi çözmeye çalışıyordu. Görevi bırakmadan krizi çözerek, güzel bir final yapmak niyetineydi, ama olmadı. 21 Ocak 1981'de Batı Almanya'daki Wiesbaden havalimanına uçan rehineleri, bizzat Reagan'ın görevlendirdiği selefi Carter karşıladı. Sarı kurdeleler indirildi.

Devrimin ardından...

İran İslam Devrimi, yönetimde demokrasi çağrılarıyla başladı ve devrim sahiplerine göre, dünyanın ilk İslam devletinin kurulmasıyla sonuçlandı ve daha önce hiç görülmemiş bir yönetim tarzını hayata geçirdi. Devrim sonrasında Caferi ilkelerine dayalı bir İslâm Cumhuriyeti kuruldu. Buna göre ülkede Oniki İmam'ın temsilcisi sayılan velayeti fakih, en büyük dini önder sıfatıyla bütün yürütme ve yasama işlerinde son söz hakkına sahip oldu. Üyeleri seçimle gelen 270 üyeli İslâm Şura Meclisi'nin çıkardığı yasaların yürürlüğe girebilmesi için son söz hakkı velayeti fakihe verildi. Üstelik genel seçimle belirlenen cumhurbaşkanın göreve başlaması için velayeti fakihin onayından geçmesi şartı getirildi.

Devrim sonrası hayata geçirilen anayasaya 'İran'ın resmi dini İslâm ve Caferi-İsnâ Aşeri (Oniki İmam) mezhebidir ve bu madde sonsuza kadar değiştirilemez' ilkesi kondu. Tüm bu iç siyasi düzenlemeler siyaset bilimi açısından bir ilk olsa da devrimin asıl yansımaları dünya dengelerinde oldu. Her şeyden önce Ortadoğu'da Amerika'nın en büyük kalelerinden biri olan Pehlevi İran'ı gitmiş, en büyük Amerikan aleyhtarlarından biri olacak Humeyni İran'ı gelmişti. Öyle ki, devrimin bir şekilde Türkiye'deki 12 Eylül 1980 İhtilali'ni tetiklediği yorumları da yapılmıştı. Buna gö-

Tahran'daki Amerikan elçiliğinin İranlı devrimci öğrenciler tarafından basılması, 20.yüzyılın belki de en önemli siyasi kırılma noktalarından biri oldu. Esir alınan personelin dünya gazetelerine ve TV'lerine manşet olmasını Amerikalılar hiç unutmadı. Bu olay, bugün bile Amerikan yönetici elitinin İran'a soğukkanlı yaklaşabilmesinin önündeki engellerden biridir.

re Ortadoğu'daki en büyük karakolunu kaybeden Amerika, yaşadığı iç bunalım sonucu Batı liginden hızla uzaklaşan ve Sovyet etkisine karşı korunmasız kalabileceğinden endişe edilen Türkiye'yi de kaybetmeyi göze alamadı ve Amerika'nın da onay verdiği askeri darbe ile Türkiye yine Batı limanlarına demir attı.

Bu arada hem Amerika'nın el altından teşviki, hem de Saddam'ın 'devrim Irak'ı da etkiler mi' endişesinden dolayı Irak, 22 Eylül 1980'de İran'a saldırdı. Kısa zamanda zafere ulaşacağını sanıyordu ama Savaş, Şii mezhepçiliğini ve Fars milliyetçiliğini ateşledi ve tüm kitleleri Humeyni'nin peşine taktı. İslam devrimi bu koşullarda daha da pekişti. Bölgenin diğer Sünni İslam ülkelerindeki rejimler de, benzer endişelerle Irak'ı destekliyordu. Sekiz yıl süren savaş iki taraftan bir milyon Müslüman'ın ölmesine, yüz milyarlarca dolar da zarara yol açtı. Sonuçta hiçbir şey değişmemişti. Amerika ileriki yıllarda da *'İran devriminin yayılma tehlikesine karşı bölgeyi koruyan abi'* rolü ile bölgedeki varlığını pekiştirdi. Her şeyden önce devrim sonrası Amerika ve İran ilişkileri 'sürekli gerginlik' dönemine girdi. Elinizdeki kitabın yazıldığı şu günlerde (Şubat 2007) bile en çok konuşulan konu,

Hürriyet

YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Milli Güvenlik Konseyi'nde görev aldı

DİSK ve MİSK'e bağlı bütün sendikalar faaliyetten men edildi. Bütün dernekler kapatıldı

Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak

Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar

Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler

İlk bildiriler:

1 numaralı bildiri

Kimilerine göre İran'ı kaybeden ABD, Türkiye'yi kaybetmeyi göze alamamış, 12 Eylül 1980 İhtilali'ne onay vermişti.

Amerika'nın nükleer programını bahane ederek İran'a saldırıp saldırmayacağıydı. Amerikan halkının kafasındaki 'terörist İran' imajı, rehine krizi ile pekişti. Ve Amerikalılar, özellikle de yönetici elit, hem rehine krizini hem de kurtarma operasyonlarında

yaşanan fiyaskoların yol açtığı utancı hiç unutmadı. Öyle ki yıllar sonra İran'ın seçilmiş cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, elçilik baskınına katılanlardan biri olduğu şeklindeki Amerikan yıpratma kampanyasının hedefi olacaktı.

Devrim her ne kadar başta beklenildiği ve korkulduğu gibi diğer İslam ülkelerinde zincirleme devrimlere yol açmasa da, İran, o dönemden bu yana bölgedeki sürekli saygınlığını artıran bir güç merkezi konumuna geldi. Devrim, hem İran'ın içinde yarattığı hoşnutsuzluklar, hem de rehine krizi ile Batıya verilen olumsuz görüntü sonucu, hiçbir zaman bir cazibe unsuru olmadı. İran rejimi de kendi içine kapanarak bir şekilde savunmaya geçti. Humeyni'nin, "İslam kıyafeti emperyalizme karşı en tesirli silahımızdır" diyerek kadınların çarşaf giymesini zorunlu kılması, rejim muhaliflerine dönük idam furyası ve devrim öncesi Humeyni'yi destekleyen sola dönük baskılar, İran Devrimi'nin haklılığını sorgulatan unsurlar oldu.

İran toplumunu baştan sona değiştiren devrim, 20. yüzyılın en önemli dönüm noktalarından birisi oldu.

48 bin yıl yaşayacak olan hayalet

ÇERNOBİL

(25 Nisan 1986)

"Çernobil, Ukrayna'nın en büyük sorunuydu.
Halen sorunu. Ve olmaya da devam edecek."
Oleh Andreev,
Ukrayna Acil Durumlar Bakanlığı Sözcüsü

Kaza 'Geliyorum' diyor

25 Nisan 1986 akşamı Sovyetler Birliği'nin Kiev (Günümüz Ukrayna'sının başkenti) yakınlarındaki Çernobil Nükleer Santrali'nin 4 numaralı reaktöründeki ekip bir sonraki gün yapılacak tehlikeli bir teste hazırlanıyordu. Elektrik destek ünitesi devreden çıktığında türbinlerin ne kadar daha dönmeye ve güç üretmeye devam edeceğini ölçeceklerdi.

Tehlikeli bir testti; ama daha önce de yapmışlardı. Hazırlığın bir parçası olarak, otomatik güvenlik kapanma mekanizması da dâhil olmak üzere, bazı kritik kontrol sistemlerini devre dışı bırakmışlardı. 26 Nisan sabahı saat 01.00'da, soğutucu su akışı azalmaya ve güç artmaya başladı. Saat 01.23'te sorumlu operatör, düşük güç seviyesindeki reaktörü kapamak için harekete geçti, ama geç kalmıştı. Daha önceki hatalarla ortaya çıkan domino etkisi, üretilen güçte keskin bir artış yaşanmasına sebep oldu. Hemen akabinde birbiri ardına gelen buhar patlamaları, nükleer enerjiyi içinde hapseden 1.000 tonluk koruyucu kalkanı tuzla buz etti. Sınırsız güç gün ışığına çıkmıştı!

Söndürme çalışmalarına katılan itfaiyeciler ve pilotlar asla evlerine dönemedi. Çünkü onlara sıradan bir yangına müdahale ettikleri söylenmişti. Birkaç gün içinde hepsi öldü. Kullandıkları araçlar da tamamen radyoaktifle kaplandıkları için, neredeyse sonsuza kadar yalnızlığa terk edildi. Foto: *Reuters*

Ortaya çıkan amansız yangını söndürmek tam 9 gün sürdü. Helikopterlerle reaktörün üzerine 5 bin ton kum, borak, kil ve kalsiyum atıldı. Ortaya çıkan radyasyon o kadar yoğundu ki (Binlerce kilometre uzaktaki İsveç'te bile radyasyon artışı gözlemlenebilmişti!), o kahraman pilotların ve itfaiyecilerin hepsi birkaç gün içinde öldü. Sovyet sistemi, nöbet esnasında çalışan herkesi tutukladı. Hatta korunağın erimesini engellemek için zincirleme reaksiyonu durdurmayı deneyen görevli bile, 14 yıl hapse mahkûm olmuştu. Ama buna gerek kalmayacak, adam zaten 3 hafta içinde, diğer yüzlercesi gibi, aşırı radyasyondan ölecekti.

Komünist Gorbaçev hükümeti olayı örtbas etmeye çalıştı. Kiev'de halk 1 Mayıs gösterilerine katılmaya zorlandı. Ama o esnada halk yabancı radyo istasyonlarından ve kazada ölen insanların yakınlarından korkunç bir olay meydana geldiği haberlerini almaya başlamıştı. İnsanlar olan biteni, ancak 7 Mayıs'ta tam anlamıyla öğrenebilecekti. Neredeyse Kiev halkı hariç tüm

Kazanın hemen ardından temizlik yapmak için bölgeye gönderilen bu insanlar, aslında ölüme gönderiliyordu. Maruz kaldıkları aşırı radyasyondan dolayı birkaç hafta içinde öldüler. 'Temizleyiciler' olarak isimlendirilen bu isimsiz kahramanlar, Sovyet rejiminin son kurbanları olacaktı. Foto: *Belarus Guide*

dünya kazayı konuşmaya başlayınca, dönemin SSCB Başkanı Mihail Gorbaçev, şu tarihi açıklamasını yapmak zorunda kalıyordu:

"İyi akşamlar yoldaşlar. Hepinizin bildiği gibi, inanılmaz bir talihsizlik yaşadık. Bu kaza, Sovyet halkını derinden yaraladı ve uluslararası toplumu şoke etti. İlk kez, kontrol dışına çıkmış nükleer enerjinin gerçek yüzüyle karşı karşıya kalmış bulunuyoruz."

Bu resmikabulün ardından Çernobil ve çevresinde sirenler çalmaya başladı. Panik başlamıştı. Büyük bir kaçış başladı. Bankalar, evler, parklar, hatıralar, anılar, fotoğraflar ne varsa hepsi geride bırakıldı. Ve tabii hemen ardından da yağma başladı. Polis yağmacıları vurmaya başladığında, radyoaktif yüklü televizyonlar, Kiev'in hırsız pazarlarında satılmaya başlanmıştı bile.

Kaza sonrası

Kazanın olduğu ilk yıl 650 bin dolayında insan, bölgedeki

nükleer temizlik çalışmalarında görev yaptı. Bu insanlar daha sonra 'temizlikçiler' olarak isimlendirilecekti. Tahminlere göre bunlardan 15 bini birkaç yıl içinde öldü. Geride kalanlar ise hâlen ciddi sağlık sorunları ile boğuşuyor. Şu an reaktörün patlayan santrali tamamen beton bloklarla kaplanmış durumda. Bu yüzden durumun ruhuna uygun bir isim de bulunmuş: Lahit. Temizlikçilerin büyük bir bölümü, Lahit'in inşasında çalıştırıldı. Bir bakıma kendi lahitlerini de yapıyorlardı.

Çernobil etrafındaki şehir, 1970'lerde kurulmuştu. Kazadan önce 48 bin kişinin yaşadığı bu şehir, 1986'ya kadar modern, yeşil ve sineması, yüzme havuzu ve benzeri tesisleriyle cıvıl cıvıl bir yerleşim yeriydi. Şimdi onun yerinde kulakları sağır eden bir 'sessizlik' var. Evler, mağazalar ve hatta posta kutusundaki mektuplar bile olduğu gibi bırakılmış. Asfalt yolların üzerlerinde otlar bitmiş, terk edilmiş virane evlerin duvarlarında ise sarmaşıklar. Şu an Çernobil'de hava öldürücü değil. Lakin halen koruyucu elbise olmadan girmenin mümkün olmadığı yerler var. Sözgelimi, Kızıl Ağaç Ormanı ve Hayalet Şehir Mezarlığı. Kazada ölenlerin yakınları bu mezara gömülü akrabalarını ziyaret edemiyor. Zira aynı yere kazanın hemen ardından büyük miktarda nükleer atık gömülmüş. Bilim adamlarına göre burası dünya üzerindeki en 'ölümcül mezarlık'. Tabii ki toprak da tamamen ölü. Çok çok uzun yıllar sonra hayatın tekrar boy göstermesi bekleniyor. Mobil telefonlar ise çalışmıyor.

Türkiye'nin siyah beyaz yıllarına tekabül eden bu dramatik olay, ilk birkaç saat içinde yüzlerce, ilerleyen günlerde ise milyonlarca insanın hayatını değiştirmişti. Geride kalan nükleer miras ise, çok uzun bir süre daha söz konusu bölgedeki canlı yaşamını askıda tutmaya devam edecek. Çernobil ve etrafındaki bölge, bugün 'hayalet şehir' olarak isimlendiriliyor.

Günümüzde Çernobil ve civarına giriş çıkışlar kontrollü şekilde devam ediyor. Patlamadan sonra hayatta kalanların çoğu bölgeyi terk etmiş. Geride kalan tek tük köylüler ise, 'Ya radyas-

Çıkan panikle birlikte bölgeden kaçmaya başlayan halk, her şeyini geride bıraktı. Büyükler anılarını, çocuklar ise oyuncaklarını. Foto: *http://chernobyl.in.ua/*

yondan ya da başka bir şeyden dolayı zaten öleceğiz. Bari burada ölelim.' diyerek kaderlerine teslim olmuş durumda. Bölgeye giren araçlar ve insanlar çıkışta, özel kimyevi maddelerle yıkanıyor.

Aradan çok uzun bir zaman geçtikten sonra, kazadan sonra bölgeye yayılan radyasyon öldürücü oranların altına düşmüş durumda ama radyasyon Çernobil ve çevresinde 48 bin yıl kadar daha kalacak! İnsanların bölgede tekrar yaşamaya başlaması için ise bir 300 yıl kadar geçmesi gerekiyor. Bununla birlikte, bilim camiası, her şerde bir hayır vardır hesabı, Çernobil'den gereken dersi almış görünüyor. Bilim adamları, kullanımındaki kolaylığı

Çernobil sokaklarında 18 yıldır derin bir sessizlik hüküm sürüyor. Terk edilmiş evleri yaban domuzları mesken tutarken, caddeler ise yabani otlara teslim olmuş. Oyun parkları bile mahzun...Foto: *http://chernobyl.in.ua/*

sebebiyle daha uzun bir süre nükleer enerjinin kullanılacağını, ancak eski model reaktörlerden kaçılması gerektiğini söylüyorlar.

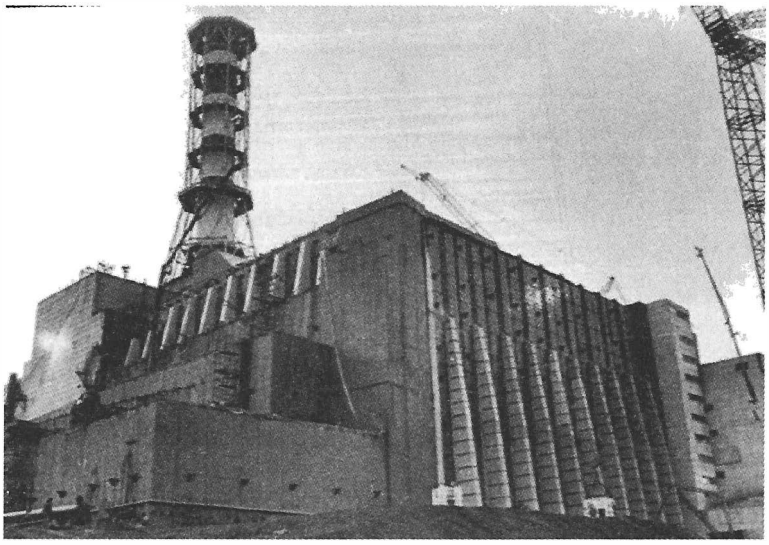
Çernobil'in etkileri

Çernobil, 1979'da Amerika'daki Three-Mile Island Nükleer Santrali'ndeki kazadan sonra dünyanın şahit olduğu en büyük nükleer yıkım ve ilk büyük endüstri felaketi olma özelliğini koruyor. Kazanın doğrudan etkisinden dolayı 10 bin kişi öldü. Ukrayna hükümeti, üçte birini çocukların teşkil ettiği 3,5 milyon kişinin hasta olduğunu söylüyor. Tiroit kanseri ise, kazanın olduğu bölgede, eskisine oranla 10 misli artmış durumda.

Nükleer serpinti, kazanın ardından güçlü rüzgârlarla Avrupa'ya da yayılmıştı. Bugün bile İngiltere ve İskoçya'da radyas-

Çernobil'in faturası ağır oldu. 30 kişi ilk patlamada öldü. 15 bin yardım görevlisi ilerleyen yıllarda öldü. 50 bin yardım görevlisi sakat kaldı. 5 milyon kişi radyasyona maruz kaldı. 52 bin kişi Çernobil ve civarını terk etti. Foto: *Reuters*

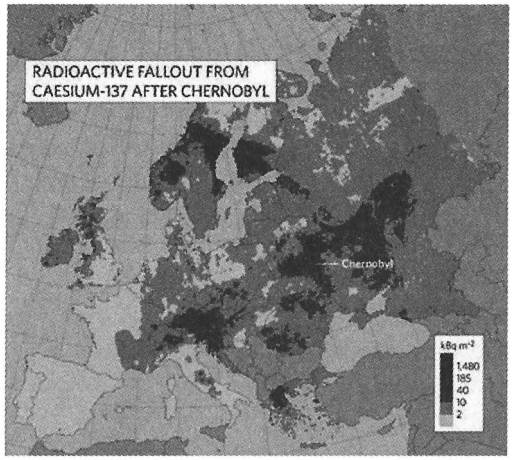

Şu an reaktörün patlayan santrali tamamen beton bloklarla kaplanmış durumda. Bu yüzden durumun ruhuna uygun bir isim de bulunmuş: Lahit. Foto: *Reuters*

yonlu ot nedeniyle bazı çiftliklere sınırlamalar getirilmiş durumda. Kazanın hemen ardında reaktörün üzerine inşa edilen beton kaplama ise zayıflıyor. Büyük bir ihtimalle 2007'de yenisi ile değiştirilecek. Daha da ilginci, Çernobil'in bu kazadan sonra bile, 14 yıl kadar daha elektrik üretimine devam etmiş olması. Uluslararası baskılara rağmen santral henüz, 2000'de tamamen kapatılabildi. Reaktör ve etrafındaki yerleşim bölgesinin bulunduğu 30 kilometre karelik alan, dış dünyadan tecrit edilmiş durumda.

Uzmanların gözüyle Çernobil

Peki, uzmanlar Çernobil'i nasıl değerlendiriyor dersiniz? Gelin kulak verelim. MIT'ten Nükleer Bilimler Profesörü Mujid S. Kazimi, *"Çernobil faciasının tekrarı çok zor"* derken, Nükleer enerji santrallerini, petrol, gaz ve kömürle işleyen santrallerle değiştirmenin mümkün olduğunu söylüyor ve devam ediyor: "Ama bu kez de fosil yakıtlarıyla çalışan nükleer santrallerin,

Çernobil felaketinden sonra radyoaktif Sezyum-137'nin serpintisinin yayıldığı alanın haritası. Copyright J.Smith and N.A. Beresford, "Chernobyl: Catastrophe and Consequences" (Praxis, Chichester, 2005).

küresel ısınmayı artırması söz konusu oluyor. Diğer yandan mevcut olan nükleer santraller için büyük paralar harcanmış, hükümetler bunları kapatmakta isteksiz davranıyor. Bununla birlikte nükleer santrallerin işletilmesi diğerlerine göre daha pratik. Çernobil'den büyük dersler aldık. Tehlikeli olabilecek santraller elden geçirildi, güvenlik önlemleri artırıldı. Bir daha böyle bir olay olabileceğini sanmıyorum."

Stanford Üniversitesi'nden Tim Mac Charty ise "Nükleer enerji 10 milyon kat daha etkili" diyerek, bir bakıma Çernobil'e rağmen insanoğlunun kolay kolay bu enerji türünden vazgeçmeyeceğine işaret ediyor. "Enerji, gelişmenin motoru. Enerjinin en uygun üretim kaynağı ise nükleer santraller" diyen Mac Charty, "Zira bir uranyum atomunun füzyona sokulmasıyla elde edilen enerji, kömürdeki karbon atomunun yakılmasıyla elde edilen enerjinin neredeyse 10 milyon katı! Amerika'da 109, dünya genelinde 400'e yakın santral var. Hiçbir şey yüzde yüz güvenli değildir; ama bu nükleer santrallerden vazgeçmemizi gerektirmez. Çernobil, eski teknolojinin kurbanı olmuştu. Amerika, savaş

gemilerini neredeyse 50 yıldır nükleer enerji ile yüzdürüyor ve neredeyse hiçbir kaza olmadı" şeklinde konuşuyor.

Hayalet Şehir Çernobil, kontrolsüz gelişmenin acı bir mirası olarak kendi sessizliğinde yaşıyor. İçinde barındırdığı hatıralarla, şimdi yabani otlarla kaplı sokaklarında çocukların oynayacağı günlerin gelmesini bekliyor. Yüzyıllar sürecek uykusunda...

Soğuk Savaş'ın taşlaşmış hali

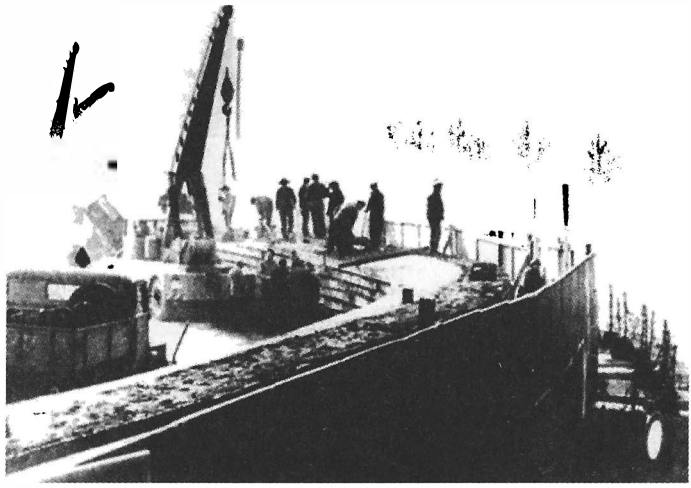
BERLİN DUVARI'NIN YIKILIŞI

(13 Ağustos 1961–9 Kasım 1989)

"Sayın Genel Sekreter Gorbaçov, eğer Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa için barış ve refah arıyorsanız, eğer liberalleşme istiyorsanız, bu kapıya gelin! Bay Gorbaçov, bu kapıyı açın! Bay Gorbaçov, yıkın bu duvarı!"
ABD Başkanı Ronald Reagan, 1989'da Batı Berlin'deki Brandenburg kapısı önünde yaptığı konuşmada dünyaya (Ruslara!) sesleniyor.

Berlin, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyayı iki kutba bölen ideolojik Soğuk Savaşı özetleyen en güzel şehirdir. Kendisini ortada bölen duvar, sadece aynı şehrin halkını ikiye bölmemekle kalmamış, aynı zamanda tüm dünyayı iki ayrı safta toplayan bir bıçak gibi, zihinleri tam ortasından da bölmüştür.

1948 Ablukası ile Soğuk Savaş bu şehirde başlamış, yine 40 yıl sonra burada, savaşın taşlaşmış hali olan Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile de bitmiştir. Birisi dramatik, diğeri ise ümit dolu iki önemli tarih, bu süreç içerisindeki iki dönüm noktasına işaret eder: Duvar'ın inşa edildiği 13 Ağustos 1961 ve yıkıldığı 9 Kasım 1989. İşte duvarın, yaşı 30 üzerinde olanların akıbetini net bir şekilde hatırlayabildiği, 20'li yaşlarda olanlarınızın ise dönemi anlatan belgesellerin hafızalara kazınan görüntüleri ile öğreneceği dramatik hikâyesi.

Doğu Alman işçileri Berlin Duvarı'nı inşa ediyor, 20 Kasım 1961, *National Archives*

İkinci Dünya Savaşı bitmiş, mağlup Almanya, dünyanın potansiyel iki süper gücü Amerika ve Rusya'nın oyun alanına dönme yoluna girmişti. Berlin sorunu, zaten İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefikler arasında imzalanan anlaşmanın satırları arasında duruyordu. ABD, Sovyetler, Büyük Britanya ve Fransa arasında 1944-45 yıllarında imzalanan anlaşmalara göre Almanya, Reich döneminin başkentini temel alacak şekilde dört ayrı işgal bölgesine bölünüyor ve bu dört bölge, Müttefikler Kontrol Konseyi'ni oluşturan dört komutan tarafından idare ediliyordu. Aynı zamanda Kommandatura'da *(Müttefik Güçlerin Berlin'deki komuta merkezi)* toplanan dört askerî vali tarafından da dörde ayrılan Berlin, bu bölünmenin ardından Sovyet bölgesini ortasında sıkışmış ve batı (Avrupa) sınırından 180 kilometre uzakta kalan 883 kilometrekarelik bir bölge haline gelmişti. Bu alışılmadık jeopolitik durum, Müttefiklerin ilişkileri bozulmaya başladıkça kontrol edilmesi daha da zor hale gelecek bir sorun olacaktı.

Sovyetler Birliği, Berlin Ablukası ile 1948-1949'da, Batılı işgal devletlerini Batı Berlin'deki egemenlik haklarından vazgeç-

meye zorlamak için bir adım attı. Sovyetler gerginlik kozunu oynamaya kararlıydı. Mart 1948'de İngiltere, Fransa ve Amerika'nın Almanya'daki işgal bölgelerini tek bir ekonomik birim halinde birleştirme kararı Sovyetler'in tepkisine yol açtı ve SSCB, Müttefikler Kontrol Konseyi'nden çekildi.

Batı'da yeni bir Alman Markı'nın piyasaya çıkmasını Doğu Alman parasına karşı rekabet olarak gören Sovyetler, Batı ile Berlin arasındaki demir, kara ve su yollarını kapatarak kenti ablukaya aldı. 26 Haziran 1948'de ABD ve İngiltere kente acil gereksinimleri hava yoluyla sağlamaya başladılar ve Berlin'den dışarı yapılan sanayi ihracatının hava yoluyla gerçekleşmesi için bir 'hava köprüsü' kuruldu. Artan gerginlik karşılıklı askeri güç tırmanmasına yol açtı. Gerginlik Sovyetler Birliği'nin 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırmasına değin sürdü.

1958 Krizi ve Çin Seddi Operasyonu

Ablukadan 10 yıl sonra 27 Kasım 1958'de Berlin, Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in diğer üç Batılı güce ültimatom vererek, Batı Berlin'i 'silahsızlandırılmış özgür bölge'ye dönüştürmeleri için 6 aylık bir süre tanımasıyla, yeni bir uluslararası krize sahne oldu. Bu ültimatom, ancak duvarın inşasıyla sona erecek olan uzun süreli bir krizin başlangıcı olacaktı. Batı ve Sovyetler arasında Berlin hakkında ilki Mayıs-Ağustos 1959'da Cenevre'de, ikincisi Mayıs 1960'ta Paris'te ve en son Haziran 1961'de Viyana'da gerçekleşen görüşmelerde bir sonuç elde edilemedi. Bu arada da göçmenlerin Doğu Almanya'ya göç etmeye çalışmaları ve rejimi sarsmalarıyla Berlin etrafındaki gerilim yükseliyordu. Doğu Almanya'nın lideri Walter Ulbricht, radikal adımlar atmak için Kruşçev'den defalarca izin istedi. 5 Ağustos'ta Komünist Parti'nin Moskova'daki genel merkezinde gerçekleştirilen toplantıda istediğini aldı: Doğu ve Batı Berlin arasındaki sınır kapatılacaktı.

İki gün sonra radyodan bir konuşma yapan Kruşçev, Batı Berlin'den geçen 'kolay kaçış yolu'nu tamamen kapatmak zo-

Doğu Alman askerlerinin gözetiminde Berlin Duvarı inşa ediliyor.
Images and Aspects of the Historic Berlin Wall, www.cs.utah.edu/~hatch/berlin_wall.html

runda olduklarını ilan etti. Bu haber, olası kaçak göçmenlerde 'kapının kapanacağına' dair korkuya sebep oldu ve göçmenlerin sayısı birden arttı. Bu rakam sadece 12 Ağustos'ta dört binin üzerindeydi. Doğudan batıya bir ümit seferi başlamıştı.

'Çin Seddi' operasyonu kararı Ulbricht tarafından gizlice alınmış ve daha sonradan kendisinin yerini alacak olan Eric Honecker tarafından planlanmıştı. 12 Ağustos saat 16.00'da Ulbricht sınırın kapanmasına dair emri imzalayarak Honecker'e gönderdi. Bu operasyona yapılan hazırlık çerçevesinde kışlalarda 40 kilometre uzunluğunda dikenli tel ve binlerce kazık depolanmıştı.

İçişleri Bakanlığı, Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Berlin'e girebilmeleri için artık 'özel bir izne' sahip olmaları gerektiğini duyurdu. Gece yarısında güvenlik güçleri alarma geçirildi ve Doğu Berlin orduya bağlı birlikler tarafından kuşatıldı. 25 bin silahlı militan ve kalaşnikoflarla silahlanmış Halk Polisi'ne

(Vopos) ait güvenlik güçleri, 6 adım aralıklarla sınır çizgisi boyunca mevzilendi.

13 Ağustos 1961 günü bir Pazar sabahı saat 01.11 sularında Doğu Almanya resmî haber ajansı, Varşova Paktı ülkelerinin, Doğu Almanya hükümetinden Berlin çevresinde 'etkin bir kontrol' sağlanmasını istediğini duyurdu. Bir saat içinde 81 geçiş noktasından 67'si kapandı; daha sonra bir yedisi daha. Doğu Almanya ve Batı Berlin arasındaki tüm trafik akışı durmuştu. İki bölüm arasındaki metro ve tren bağlantıları artık çalışmıyordu. Sınırdan geçiş olabilecek yerlere polis ve ordunun gözetiminde dikenli teller dikildi, yollar kazıldı, barikatlar kuruldu. Yaklaşık bir saat içinde tüm Batı Berlin sınırı kontrol altına alınmıştı. Doğu Berlin ve Doğu Almanya vatandaşlarının Batı Berlin'e geçişi durdurulmuştu. 23 Ağustos'ta da Batı Berlinlilerin, izin belgesi olmadan doğuyu ziyaret etmeleri artık imkânsızdı...

"Dışarıdakiler girmesin değil, içerdekiler çıkmasın!"

Doğu Alman propagandasının aksine duvar, batının saldırganlığını önlemeyi amaçlayan 'antifaşist bir korunma duvarı' değildi. İnsanların içeri girmelerini değil, bilakis içerdekilerin dışarı çıkmasını durdurmayı hedefliyordu. 21 Haziran 1963'te Doğu Alman Savunma Bakanı, Batı Berlin'in etrafında 30 ila 100 metre genişliğinde bir sınır bölgesi oluşturulması yönünde bir karar çıkardı. Bu bölge çok geniş bir gözetim altında tutulacak, buraya girmek isteyenler özel bir izne sahip olacak ya da ölüm cezasına çarptırılacaklardı. Zaman geçtikçe duvar, daha da mükemmelleşti ve geçmek neredeyse imkânsız bir hale geldi. Üstelik dört kez de kontrol edilerek yenileştirildi ve sağlamlaştırıldı. Duvarın 12 kilometresi betondan, 137 kilometresi de dikenli telden oluşuyordu. Duvar boyunca 32'si Doğu-Batı Berlin sınırında olmak üzere toplam 116 gözlem kulesi vardı. Duvar, Ekim 1964'ten sonra tedricen daha güçlendirildi, iki kat büyüdü ve 1979–1980 yıllarında en son görünüşünü alarak 'modern bir duvara' dönüştü.

Duvarın bugüne kalan bir parçası, Friedrichshain, Ostbahnhof yakınları.

Duvar, 97'si Doğu ve Batı Berlin arasında, 95'i Batı Berlin ve Doğu Almanya arasında kalan 192 caddeyi, 32 tren yolunu, 8 tren ve 4 metro hattını, 3 otoyolu ve birkaç göl ile birkaç nehri kesiyordu. Suyollarında ise botların üzerine kurulmuş kuleler ve batıkların ya da suyun altında parmaklıklar bulunuyordu. Duvarın kendisi anormal bir şey olmakla birlikte acayipliklere de yol açıyordu. Tiergarten, Kreuzberg gibi bölgelerde ve şehrin güney kesimlerinde normal sınırdan biraz daha geride inşa edildiğinden dolayı, sınırın tam olarak nerde olduğunu gösteren bir işaret kalmamıştı. Bu şekilde, Batı tarafından duvara yaklaşan herkes kendini 'diğer tarafta' buluyor, bu da onları, her an duvarın üzerindeki kapılardan çıkabilecek Doğu Alman askerleri tarafından tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyordu.

Duvarın gölgesinde yaşam

Duvarın inşası, Berlin, özellikle de Batı Berlin halkının hem ruhsal duruşlarını, hem de yaşadıkları yerleri artık şehrin bir parçası olan duvara göre belirleme ve tanımlamalarıyla sonuç-

landı. Duvarın asıl etkisi, şehrin her parçasının kendisine ayrı bir yol çizmesiyle farklılıkların daha da derinleşmesi oldu.

Doğal hinterlandından ayrılan Batı Berlin, 1961'den 1983'e kadar 340 bin vatandaşını kaybetti ve sadece federal yardımla ayakta kalabildi. Nüfus azalmasını telafi etmek için Türkiye'den 131 bin, Yugoslavya'dan 35 bin ve Polonya'dan da 22 bin göçmen işçi çağrıldı. Böylelikle Berlin Duvarı, dolaylı da olsa, Türklerin *'Acı Vatan Almanya'* serüvenini de başlatmış oluyordu.

Duvar, sınırı olduğu bölgeleri de değiştirdi. Doğu kısmından Batı'da bulunan apartmanlara, parklara, kiliselere ve mezarlıklara ulaşım beton tuğlalarla kesilmişti. Evler terkedilmiş ve hatta Kreuzberg'de olduğu gibi çökmüştü. Duvar sayesinde oluşan bu mahalleler, Batı kısmı içerisinde bir anti-burjuva kültürünün, toplu yaşam tarzının ve özyönetimin oluşmasına katkıda bulunmuştu.

Yıldönümü kutlanan ilk olay ise Batı kısmında meydana gelen ve günlerce süren göstericilerin Sovyet araçlarına saldırdığı şiddet olayları oldu. Senato, nihayet Aralık 1963'te Doğu Alman yetkililerle geçişler konusunda bir anlaşmaya vardı ve Batı Berlin'de yaşayanların, yeni yıl ve Noel kutlamaları için Doğu'daki akraba ve dostlarını ziyaret etmelerine izin verildi. Bu anlaşma 1966'ya kadar yenilendi. 1966'dan sonra ise ailevi durumlar için (doğum, ölüm, evlenme, hastalık) özel izinler verilmeye başlandı. Doğuda ise 1964'ten itibaren emeklilerin, Batı'daki yakınlarını ziyaret etmelerine izin verildi. Bu kişiler, 1961 ve 1983 yılları arasında Doğu Almanya'dan geçiş izni verilen 383 bin 181 kişinin büyük bir kısmını oluşturdu.

Doğu Almanya, Aralık 1964 tarihinde Batı Almanya ve Batı Berlin'den gelen ziyaretçilere kullandıkları paraları değiştirme zorunluluğu getirdi. Haziran 1968'de de Batı Almanya ve Batı Berlin'den gelenlere para karşılığında alınan bir pasaport ve vize taşıma zorunluluğu getirildi. Bu ise Dreilin'den ve Helmstedt'teki kontrol noktalarında uzun kuyrukların oluşmasına sebep oluyordu.

Willy Brandt, Batı Almanya Başbakanı olduğunda iki Almanya arasındaki gerilimi azaltmak için yeni bir Doğu Politikası hazırladı. Bu politikayı Berlin içinde ve etrafında sükûneti sağlamaya yönelik pek çok anlaşma takip etti. İlk olarak, önceki Müttefikler Kontrol Konseyi'nin dört işgalci gücünün elçilerinin 3 Eylül 1971'de gerçekleştirdiği toplantıda bir Berlin Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla SSCB, Batı Berlin'e geçişi garanti ederken Batı da bunun karşılığında Batı Berlin'in, Batı Almanya'nın bir parçası olmadığını kabul etti. Bu antlaşmayla Batı Berlin'de Amerika, Fransa ve İngiltere'nin sorumluluğu devam ediyor ama Batı Berlin'i temsil yetkisi Federal Almanya'ya geçiyordu. Sovyetler Birliği ise Doğu Berlin üzerindeki haklarını Demokratik Alman hükümetine devretmeyecekti. Berlin Antlaşması'nın ardından Almanlarla daha çok detaylarla ilgili olan iki anlaşma daha yapıldı. Bunlardan birincisi, 17 Aralık 1971'de iki Alman hükümeti tarafından da kabul edilen ve Batı Almanya ile Batı Berlin arasındaki geçişleri kolaylaştıran bir anlaşma oldu. İkincisi ise, bu anlaşmadan 3 gün sonra Berlin Senatosu ile Batı Almanya arasında imzalanan ve Batı Berlinlilerin, Doğu'ya geçişini kolaylaştırarak ve her yıl 30 (daha sonra 45'e yükseltildi) gün orada kalmalarına olanak tanıyan anlaşma oldu.

Bu anlaşmalardan sonra Berlin'e gelişler ve Berlin'den gidişler bir anda çok hızlı bir şekilde arttı. Bir yıl sonra 21 Aralık 1972 tarihinde de iki Alman hükümeti, ilişkileri normalleştirmek ve en sonunda UNO'ya (United Nations Organization–o zamanki Birleşmiş Milletler) katılmak için bir anlaşma imzaladı.

Sovyetler'in rüzgârı duvarı yıkıyor

Duvar, hem içten, hem de dışarıdan gelen baskıların neticesinde gün geldi çöktü. Sovyetler'in geçirdiği evrim, bu yıkılma sürecinde çok önemli bir rol oynadı. O zamanki amacı, ülkesini dağılmaktan kurtarmak ve yeniden yapılanma *(perestroika)* ile şeffaflık *(glastnost)* üzerine kurulu bir politikayla yönetmek olan Mihail Gorbaçov, Mayıs 1989'da Batı Almanya'ya düzenlediği

18 yaşındaki Doğu Alman vatandaşı Peter Fechter duvarı aşıp batıya kaçmaya çalışırken Doğu Alman sınır muhafızları tarafından yakalanıp duvar dibinde kurşuna dizildi. Fechter'in bu fotoğrafı 17 Ağustos 1962'de dünya basınına düştü.

ilk resmî ziyarette Başbakan Kohl'e, meşhur Brejnev Doktrini'nin terk edildiği haberini verdi: *Moskova, artık uydu devletlerdeki demokratikleşme hareketlerini şiddet kullanarak önleme taraftarı değildi.* Bu kısa vadede Doğu Almanya için kelimenin tam anlamıyla 'ölüm öpücüğü' olacaktı. Olayın hemen ardından 2 Mayıs günü Macaristan 'demir perdeyi' kaldırmaya karar verdi ve Avusturya sınırını açtı. Bu hareketler, Almanların Batı Alman-

ya'ya akmasına yol açtı. Diğerleri ise Prag ve Varşova'daki elçiliklerde Batı Almanya'da göçmen olmanın yollarını aradılar.

Altı ay içerisinde 220 bin Doğu Almanyalı, Batı'ya geçti. Bu arada Doğu Almanya'yı içeriden değiştirmek isteyen muhalefet grupları ise (Yeni Forum, Şimdi Demokrasi, Demokratik Yenilenme gibi), kiliselerin şemsiyesi altına büyüdü ve Doğu Almanya'da gücü elinde tutan otoritelere karşı protesto gösterileri düzenledi. Leipzig'de Barış Gönüllüleri tarafından düzenlenen Pazartesi Gösterilerine, binlerce şiddet istemeyen gönüllü katılıyordu; ancak katılanlar arasında şiddetli polis müdahalesi de vardı. 4 Eylül'de bin kadar gösterici, 16 Ekim'de de 120 bin gösterici "Özgür seçim istiyoruz", "Buradan ayrılmıyoruz" ve "Biz halkız" şeklindeki tarihe geçen sloganlar atıyordu.

7 Ekim tarihinde Doğu Almanya 40. yıldönümünü kutladı; ancak kutlamalar rejim aleyhinde bir protesto gösterisine dönüştü ve binden fazla kişi tutuklandı. Kutlamaların onur konuğu olan Gorbaçov, Cumhuriyet Sarayı'nın önünde "Gorbi, bize yardım et" sloganı atan halk tarafından karşılandı. Bunu duyan Gorbaçov, "Kim geç kalırsa, bedelini hayatıyla öder" diyerek, bir bakıma olabileceklere işaret ediyordu.

Duvardan geriye anılar kaldı

Duvarın resmi yıkılışı, 13 Haziran 1990'da Bernauer Caddesi'nden başladı. 300 Doğu Almanya sınır görevlisi ile başlayan yıkım işlemi, 600 asker, 13 buldozer, 55 kazım aracı, 65 vinç ve 175 kamyon ile tamamlandı. İki Berlin arasındaki duvar, bu olayı kutlamak için 6 bölümünün saklanması dışında 30 Kasım günü tamamen ortadan kaldırıldı. Geri kalanlar da 1991 yılında tamamen ortadan kayboldu. Beton duvarın parçaları, öğütülerek yol yapımında kullanıldı. Duvardan koparılan 250 parça ise düzenlenen açık arttırmalarla 10 bin Mark ile 150 bin Mark arasında değişen fiyatlarda satıldı. Bugün Brüksel'deki Avrupa Birliği Parlamento binasının önünde bu parçalardan birini görebilirsiniz.

Bugün, her ne kadar bir zamanlar durduğu yer, Berlin'in aşağı mahallelerinde 20 kilometre boyunca kırmızı bir çizgi veya çift katmanlı kaldırım taşı ile işaretlenmiş olsa bile duvar, artık çok zor görülebiliyor. Geriye kalanlar sadece hatıra olsun diye saklanan parçalar. Berlin 1989 yılında tamamen değişmesine rağmen, yine de hiçbir şey duvarın kentte ve insanların zihinlerinde bıraktığı izi tamamıyla yok edemedi. Alman yazar Peter Schneider dediği gibi; *'Duvarın zihinlerden kaldırılması, aynı işin bir yıkım şirketi tarafından yapılmasından daha uzun sürecek.'*

Not: Berlin Duvarı'nın yıkılması ile ilgili gelişmeleri Sovyet cephesinden izlemek için kitabın SSCB'nin dağılışını konu edinen "Sovyetler Birliği'nin dağılması" başlığını okuyabilirsiniz. Ayrıca, ABD Başkanı Reagan'ın duvarın yıkılmasına yönelik çağrısını içeren konuşması için bakınız; 'Yıkın Bu Duvarı Bay Gorbaçov', Tarihi Değiştiren Konuşmalar, sayfa 189, Ali Çimen, Timaş Yayınları.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI

(8 Aralık 1991)

"Sovyetler Birliği, Şeytan imparatorluğudur.
Ve Sovyet Komünizmi de
modern dünyanın şeytan odağıdır."
Ronald Reagan (1911–2004),
kendisini Komünizm ile mücadeleye adamış,
Amerika'nın 40. Başkanı.

1980'lerin ikinci yarısında Doğu Bloğu'ndaki sistemlerin baş döndürücü bir hızla birbiri ardına göçmesi, hiçbir şeyin özgürlük talepleri önünde duramayacağı gerçeğini bir kez daha mühürlüyordu. Yaşanan gelişmeler, insanın ve ona yaratıcı tarafından bahşedilen özgürlüğün, sistem ve ideolojiden önce gelmesi gerektiğini gösteriyordu. Kokuşmuş rejimlerin domino taşı gibi yuvarlandığı dönemi, baştaki taşı deviren dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov, tek kelime ile özetlemişti: *"Geç kalan ölür!"*

Dünya tarihi, 80'li yılların ikinci yarısından başlayıp 90'lı yılların başlarına kadar devam eden, heyecanlı, gerilimli ve bir o kadar da dramatik bir 'özgürlük mücadelesine' şahitlik etti.

Bu adama dikkat edin

Şubat 1985-Downing Street 10 numara... Demir Leydi içeri girdiğinde, İngiliz İç İstihbarat Servisi M15 ile Dış İstihbarat Servisi M16'nın başkanları ve diğer önde gelen kurmaylar aya-

ğa kalkarak, başbakanı selamladılar. Görünüşte rutin bir değerlendirme toplantısından farklı değildi. Ama odadakiler, birkaç dakika içinde önlerindeki döneme damgasını vuracak bir tespite şahit olacaklardı. Birkaç selamlama cümlesinin ardından M16 başkanı sözü aldı:

"Sayın Thatcher! Bu adam diğerlerinden çok farklı. Sanırım birkaç yıl içinde rüyamızda bile görsek inanamayacağımız gelişmelere tanık olacağız. Her yönden bunlara hazırlıklı olmalıyız!"

Margaret, onaylar şekilde başını salladı.

Hep birlikte duvardaki dev ekrana yansıtılmış, kafasında kırmızı bir ben olan adamın dondurulmuş görüntüsüne bakıyorlardı. Adam bir ay sonra, karşı tarafın bir numaralı ismi olacaktı...

Generalin itirafı

Yetişkinlik hayatının büyük bir bölümünde komünist rejime karşı diş bilemiş olan Ronald Reagan, Amerika'nın silah yarışında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ardında kaldığına inanıyordu. Reagan'ın başkanlığının ilk yıllarında Sovyetler gerçekten inanılmaz bir silahlanma hızı yakalamıştı. Dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Casper Weinberger, durumu şöyle tanımlıyordu: *"Hiç şüphem yok ki, Sovyetler'in amacı dünya hâkimiyetine ulaşmaktı. Askeri yapılanmaları, dış politika girişimleri ve saldırgan tutumları, bu iddiamızı doğrular nitelikteydi."* Uzayın kapılarını ilk aralayan Sovyetler olmasına rağmen, ilerleyen yıllarda Sovyet yönetici sınıfının yüreğine bir korku düşmüştü: Teknoloji. Amerikalı rakipleri, teknolojiyi onlardan daha iyi kullanıyordu. New York Times muhabirlerinden Leslie H. Gelb, bu korkuyu, *"Moskova'da Rus Genelkurmay Başkanı Marshal Ogarkov ile bir mülakat yapmıştım. Bana, 'Biliyorsunuz ki tüm modern askeri teknolojilerin bel kemiğini bilgisayarlar oluşturuyor. Sizin Amerika'da üç yaşındaki çocuklar bile bilgisayar kullanmayı bilirken, bizim daha önce hiç bilgisayar kullanmamış askeri teknisyenlerimizi eğitmek aylar, yıllar alıyor. Açıkçası bilgisayarlardan korku-*

yoruz. Eğer bilgisayar donanımlı bir yapıya geçersek, bu aynı zamanda Sovyet Liderliğinin politik açıdan kontrolü kaybedeceği anlamına gelir...' demişti" diyerek özetliyordu.

Kremlin'deki ihtiyarlarsa, süper güç olmanın getirdiği maliyete katlanmaya istekli görünüyorlardı. Bu ise, sıradan Sovyet vatandaşı açısından, rutin sıkıntıların ve yokluğun devam etmesi anlamını taşıyordu. Bu esnada Brejnev, Kremlin'deki liderliğe yeni bir yüzü tanıyordu: Mihail Gorbaçov. Ona Sovyet tarım politikalarında ıslahat yapması görevi verilmişti. Stalin'in acımasızca kamulaştırdığı topraklardan verimli ürün almak neredeyse imkânsızdı. Kremlindekilere göre genç sayılabilecek adamın elinde tarımı ıslah görevi, ama aklında ise sistemi yenileme fikri vardı. Ona göre, "Sistem sallanıyordu. İnsanlar, kendilerine inisiyatif hakkı vermediği için işlerinden zevk almıyor ve görevlerini savsaklıyordu. Sistem insanlara rahat konuşma imkânı tanımıyordu."

Silahlanma tüm süratiyle devam ediyordu. Taraflar silahların yok etme gücü ve menzili hususunda âdeta birbirlerine nazire yapıyorlardı. Tekrar ivme kazanan silahlanma yarışı ve Reagan'ın anti-Sovyet retoriği, Batı Avrupa'da nükleer karşıtı hareketi uyandırmıştı. Barış kampanyası yapanların bilmediği bir şeyse, protestoların aslında Beyaz Saray'da da yankı uyandırdığıydı. Reagan'ın bilimsel danışmanlarından G. A. Keyworth "*Aslında Reagan'da silahlanma yarışının, birbirimizin kafasına silah dayamış olmaktan farksız olmadığını biliyordu. Bu durumdan oldukça rahatsızdı. Etik olarak da nükleer güce dayanan caydırıcılığın doğru olmadığına inanıyordu*" diyerek dönemi yansıtıyordu.

Son hamle Yıldız Savaşları

Bilgisayar ve lazer teknolojisindeki ilerlemeler Reagan'a yeni imkanlar sunabilirdi. Böylelikle dünyayı nükleer çelişkilerden kurtarabilecekti. Sonuç olarak devrim niteliğindeki yeni savunma sistemi ya da popüler ismiyle 'Yıldız Savaşları Projesi' *(Strategic Defense initiative–SDI)* uygulamaya sokuldu. Kimi ta-

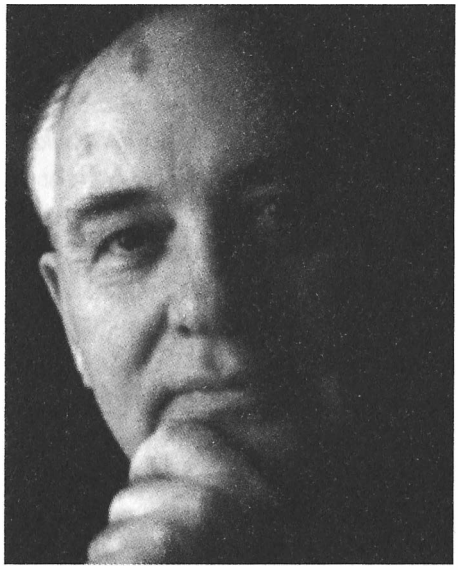
rihçilere göre bu adım, teknolojinin ardından soluk soluğa koşan Sovyet sisteminin nefesini tamamen kesen hamle olmuştu.

Reagan, 23 Mart 1983'te, *"Özgür insanlar güvenli yaşam haklarının, Rus füzelerine konuşlandırılmış Amerikan füzeleriyle elde edilen nükleer caydırıcılığa bağlı olmadan mevcut olduğunu bilseydi, nasıl olurdu? Rus füzelerini daha hedeflerine varmadan atmosferin ilk tabakalarında tespit edip, ortadan kaldırabileceğimizi bilselerdi... Biliyorum, bu olağanüstü teknik bir çalışma ve ancak yüzyılımızın sonunda tamamlanabilir. Bundan dolayı bize nükleer silahları kazandıran bilgi birikimimizi, insanlığı nükleer korkudan uyandıracak bir çalışma yapmaya çağırıyorum"* diyordu. SDI, açıklandığı andan itibaren Moskova'da soğuk duş etkisi yarattı. Sovyet Uzay Araştırmaları Enstitüsü'nden Ronald Sagdeev, *"Şok olmuştuk. Silahlanma yarışının ne kadar tehlikeli olduğunu idrak etmeye başladığımız bir dönemde, yarış uzaya taşınmıştı"* derken, Sovyetler'in Amerika'daki büyükelçisi Anatoly Dobrynin, *"Silahlanma yarışında yeni bir dönem başlamıştı. Bu daha fazla para harcamamız gerektiği anlamına geliyordu. Bizde olmayan paranın daha fazlasını yani..."* sözleri ile içinde bulundukları çıkmazı özetliyordu.

Yeni isimden yeni ruh

Leonid Brejnev, 1982 Kasım'ında öldü. Yerine bir başka ihtiyar kurt, KGB'nin şefi, Yuri Andropov geçti. Andropov, Reagan'ın Sovyet rejimi ile ilgili konuşmalarından ve SDI'dan açıkça çekiniyordu. Batı'nın Rusya'ya karşı topyekûn bir saldırısından şüphelenen Andropov, KGB'nin, Batı'daki her hareketi mercek altına almasını emretti. 1985 Mart'ında Konstantin Chernenko öldü. Cenaze töreninde dünya liderlerinin gözü, Sovyetler Birliği'nin dümenindeki yeni adamda; Gorbaçov'daydı. Amerikan Dışişleri Bakanı George Shultz, cenazeye başkan yardımcısı sıfatıyla katılan George Bush'a yaklaştı:

"George, bu adam daha önceden gördüğümüz Sovyet liderlerine hiç benzemiyor, ne dersin?"

Mihail Gorbaçov, seleflerine nazaran oldukça genç yaşta Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne getirilmişti. Kendisinden beklenen, başta tarım olmak üzere, Sovyet makinesinin bozulan dişlilerini değiştirmesiydi. Ama o, makineyi değiştirmeyi tercih edecekti.

Ruslar da kısa zamanda farkı fark edecekti. Gorbaçov, sosyal çöküntülerden, Komünist Partisi içindeki yolsuzluklardan ve alkolizmden muzdarip, makyajlı bir rejimin direksiyonuna geçmişti. Hastalıklardan kurtulmak ve çöküntü içindeki ekonomiyi kurtarmak niyetinde olan Gorbaçov, döneme damgasını vuracak silahlarını açıklıyordu: 'Perestroyka' (yeniden yapılanma) ve 'Glasnost' (yeni bir dürüstlük ruhu).

Dönemin Sovyet Dışişleri bakanı Edvard Shevardnadze, yeni dönemi şöyle ifade ediyordu: *"Gorbi'nin söyledikleri hâlen kulaklarımda. 'Önümüzde iki yol var, ya kemerleri sıkıp tüketimi azaltacağız- ki halkın artık buna tahammülünün kaldığını sanmıyorum- ya da uluslararası tansiyonu azaltarak Batı ile Doğu arasındaki antlaşmazlıkları ortadan kaldıracağız... Silahlanma için harcadığımız korkunç miktarlardan da tasarruf edebiliriz' demişti."*

Kaza rejimin pisliklerini sızdırdı

Kasım 1985'te Gorbaçov ve Reagan, Cenevre'de ilk kez bir araya geldiler. Reagan, yeni muhatabıyla nereye kadar gidilebileceğini öğrenmek istiyordu. Gündemde, insan hakları, Afganistan'daki Rus işgali ve silahların kontrol altına alınması gibi derin maddeler bulunuyordu. İki liderin üzerinde anlaşamadığı konuların başında SDI geliyordu. Reagan, daha güvenli bir dünya için bu projenin gerekli olduğunu ve hatta söz konusu teknolojiyi Rusya'yla paylaşmaya hazır olduklarını söylediğinde Gorbaçov güldü:

"Süt sağma makinelerinin teknolojisini bile bizimle paylaşmıyorsunuz Sayın Başkan. Lütfen buna inanmamı beklemeyin!"

Gorbaçov, Cenevre'den istediğini –silahlanma yarışının frenlenmesini- elde edemeden dönmesine rağmen taraflar görüşmeye devam ediyordu. Gorbaçov iktidara geleli bir yıl olmuştu ama Soğuk Savaş yürürlükteydi. Cenevre'de yapılması düşünülen ikinci zirve ertelendi. Nükleer savaş korkusu artarak devam ediyordu. Ve nihayet 1986 Nisan'ında nükleer bir felaket patlak verdi. Ama iki süper güç arasında değil. Ukrayna'nın Kiev kentindeki Çernobil nükleer güç ünitesinin 4 numaralı reaktöründe. Gönüllüler, reaktörden sızıntıyı temizlemek için yetersiz teknolojiyle harekete geçtiklerinde, Sovyet rejiminin teknik ve bilimsel yetersizliği de sırıtmaya başlamıştı. Bölge tahliye edildi ve dış dünyaya kapatıldı.

'Doveryai, no proveryai!'

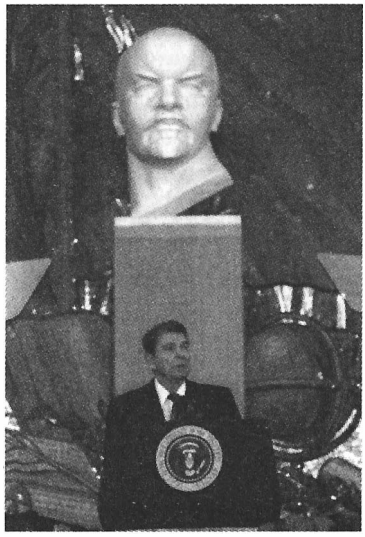
İzlanda'nın Reykjavik kentinde iki lider tekrar bir araya geldi. Gorbaçov, Reagan'ın 'sıfır opsiyon' teklifini inceleyecekti. Buna göre Sovyetler SS-20 füzelerini çekerse, Amerikalılar da Avrupa'daki cruise ve pershing füzelerini sökecekti. Gorbaçov, yeni bir anlaşmaya ulaşmaya çalışıyor, Reagan ise SDI'den taviz vermiyordu. Anlaşma olmadı. Bu arada genç bir amatör pilot olan Batı Alman Matthias Rust, Cesna tipi uçağıyla Kremlin'in

göbeğine inerek, hem dünyayı, hem de Rusları şaşırttı. Koca Rus Savunma Sistemi, Kremlin'e inen küçük uçağı tespit edememişti. Rust, bir bakıma kızıl rejimin yetersizliğini fotoğrafiyordu. Gorbaçov'un danışmanlarından Anotoly Cherniayev, *"Rust'a çok iyi davrandık. Böyle bir şeyin Gorbaçov döneminden önce gerçekleşmiş olmasını hayal bile etmek istemezdim. Muhtemelen Kızıl Meydan'ın göbeğinde idam edilirdi"* diyerek, rejimin esnemeye başladığının işaretlerini veriyordu. Gorbaçov, kısa süre hapis yatan Rust'u serbest bıraktırdı ama Sovyet komuta kademesinde bir takım kelleler uçmuştu.

SSCB'de Medya hizmetleri, faks ve bilgisayar kullanımı gelişiyordu. Gorbaçov ve politbüro üyeleri, ofislerinde uydu kanallarını seyrediyorlardı. Sovyet televizyonu da değişim rüzgârlarını ardına almıştı. Margaret Thatcher ile canlı mülakat yapma riskini bile göze alıyorlardı! Gorbaçov, parti içinden kendine yöneltilen eleştirilere "İşçi konseylerine daha çok söz hakkı, daha çok reform ve daha çok demokrasi. Bizi ileriye götürecek tek yol, bize gerçek gücü verecek tek çözüm bu!" derken, Reagan, SDI'de ısrarcıydı. Kremlin'dekiler ise silahlanma yarışının durması gerektiğine inanmaya başlamıştı. İlk kez Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen Gorbaçov, tarihi bir antlaşma imzalayacaktı. Sovyet televizyonlarından da canlı yayınlanan ziyareti, iç ve dıştaki itibarını arttırmıştı. Anlaşma esnasında Başkan Reagan, bozuk telaffuzlu Rusçasıyla muhatabına tarihe geçecek şu sözleri söylüyordu:

"Sayın Genel Sekreter, belki telaffuzum size bozuk gelebilecek ama, 'Doveryai, no proveryai!" (Güven ama kontrol et!) iki lider tüm nükleer silah kategorilerini ortadan kaldıracak tarihi antlaşmaya imza atmıştı.

Amerikan Cruise ve Pershing füzeleri ile Sovyet SS-20'leri kameralar önünde sökülmeye başlandı. Bu aynı zamanda sembolik olarak Doğu Bloğu rejiminin de sökülmesi anlamına geliyordu. Reagan, başkanlığının son yılında Kremlin'e ziyarette bulundu.

Yıldız Savaşları Projesi ile Sovyetler'in pes etmesine yol açan adımı atan dönemin Amerikan Başkanı Ronald Reagan, bu süreçten kısa bir süre sonra, o zamana kadar akla gelmeyecek bir işe imza atacak, Moskova Devlet Üniversitesi'nde, üstelik de Lenin heykeli altında yapacağı konuşma ile Rus öğrencilere seslenecekti.

Demir perdenin beton uzantısı Berlin Duvarı, Batı-Doğu bölünmüşlüğünün somut sembolü olarak görevine, dikenli tellerin doğusunda kalan ordularsa, komünist halkları kontrol altında tutmaya devam ediyordu. Ama Moskova'da değişik rüzgârlar esmeye başlamıştı. 1988 Aralık'ında Gorbaçov, görev süresi dolmakta olan Reagan ve başkan yardımcısı George Bush ile bir araya geldiğinde kafasında 'soğuk savaş artık bitmeli' fikri vardı. Buna karşın Amerika ihtiyatlıydı. Gorbaçov, 1989'dan itibaren birlik içindeki uluslar üzerindeki kontrolü gevşetmeye karar vermişti. Doğu Avrupa halklarına da kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi gerektiğini söylüyordu ama halklar yine de endişeliydi. *"Komünist olmayan iktidara gelirse Moskova buna seyirci kalır mıydı?"*

Moskova'dan özgürlüklerini istemeyenler de vardı. Mesela Doğu Almanya'nın lideri Erich Honecker, iktidarını Sovyet-

ler'den gelen desteğe bağlamıştı. Daha sonradan Honecker'in danışmanlarından Frank Joachim Herman şaşkınlığını şöyle dile getirecekti: *"40 yıllık bir birlikteliğin ardından hiçbirimiz Sovyetler'in Sosyalist ülkeleri kendi başına bırakacağına ve onlara sırtını döneceğine inanmamıştık. O güne kadar duyulmuş bir şey değildi."*

Hürriyet treni Macaristan'da

1956'da Sovyet tankları Macaristan'daki özgürlük ve bağımsızlık girişimlerini ezip geçmiş, İmre Nagy ve diğer muhalif liderler idam edilmişti. Ekonomik reformlar başlangıçta başarı göstermesine rağmen, bir müddet sonra çamura saplanmıştı. 1989'da komünist irade kontrolü kaybediyordu. Sovyet birlikleri hâlen Macar topraklarındaydı. Halkın kızgınlığı artıyordu. Korku, rejimi politik değişiklikler yapmaya ve daha fazla demokrasi yönünde itiyordu. Macaristan Başbakanı Miklos Nemeth dönemi şöyle anlatıyordu: *"Ülke dipsiz bir uçurumun eşiğindeydi. Ekonomik olarak çökmüştük. Politik kadroların hepsi Sosyalist rejime makyaj yaparak, daha iyi bir yaşam standardı yakalayacağımıza ikna olmuştu."*

1989 Mart'ında Nemeth, Moskova'yı ziyaret etti. Çok partili seçimlere girmeyi planlıyorlardı. Moskova'nın nabzını ölçecekti. Acaba bu kadar ileri gitmelerine Gorbaçov ne derdi? İki lider, baş başa kaldığında Nemeth çekingen bir tavırla sordu: *"Böyle bir dönemde nasıl serbest seçimler yapacağımızı bilmiyorum açıkçası. Topraklarımızda 80 bin Rus askeri var, zihinlerimizde ise 56'nın acı hatıraları. Seçim yaparsak, bunu tekrarlar mısınız?"*

Gorbaçov tereddüt etmeden cevap verdi: *"Çok partili sistem konusunda sizinle hemfikir değilim. Ama bu benim sorumluluğumda değil, bilakis sizin. Bunu engellemek için bir talimatımız ya da girişimimiz olmayacak."*

Nemeth mesajı almıştı. İmre Nagy ve arkadaşlarına iade-i itibarda bulunuldu. Halk, bunun sadece bir iade-i itibar değil aynı zamanda cesaret çığlığı olduğunun farkındaydı. Bir ay önce soğuk

savaş, sembollerinden birini kaybetmişti. Macar hükümeti, Avusturya ve Batı ile olan sınırındaki dikenli telleri kaldırmıştı. Sovyetler hiçbir tepki vermedi. Her ne kadar seyahat özgürlüğü tam anlamıyla işlemese de, demir perde sallanmaya başlamıştı.

Macaristan'ın tavrı Varşova Paktı içindeki şahin liderleri endişelendiriyordu. Ama hiç kimse Honecker kadar endişeli değildi. Ülkesi, Sovyetler'in Batı'daki uç kalesiydi. Honecker bu durumdan duyduğu rahatsızlığı göstermek için dışişleri bakanını Moskova'ya gönderdi. Aldığı cevap kısa ve netti: "Elimizden bir şey gelmez, kendi bilecekleri iş." Moskova daha önce hiç böyle bir tepki vermemişti.

İlk atak Polonya'dan

Macarlar gibi Polonyalılar da komünist sistemle hesaplaşmaya gidiyordu. Muhalefet hareketi Solidarity (Dayanışma) önderliğinde yapılan grev dalgası, idarenin duvarlarını sarsmaya başlamıştı. Sovyetler'in onayıyla 1981'de Polonya ordusu tarafından bastırılan Solidarity hareketi, özgürlük inancından bir şey kaybetmiş değildi. Hareketin lideri Lech Walesa, *"Hepimiz komünist sistemin öldüğünü biliyorduk ama sorun, onu kazasız belasız bir yerlere gömmekti"* diyordu.

1989'un başlarında hükümet Solidarity'le yuvarlak masa toplantılarına başladı. Demokrasiye yumuşak bir geçiş yapmaya ve iktidarı paylaşmaya hazırlanıyorlardı. Yapılan seçimlerde komünist rejim âdeta sahadan silinmişti. Parlamentodaki 100 koltuktan 99'unu Dayanışma Hareketi aldı. Birkaç hafta içinde, Sovyet bloğundaki ilk anti-komünist başbakan göreve gelmişti. Varşova Paktı zirvesinde liderler arası görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Honecker gibi, Romanya Devlet Başkanı Nikolay Çavuşesku, Jakes ve Honecker, bir tür komplo hazırlığındaydı. Gorbaçov ile konuşup, Polonya ve Macaristan'daki gelişmelere müdahale etmesini isteyeceklerdi. Onlara göre, daha fazla özgürlük ve refah isteyen iki ülke çizmeyi aşmıştı. Tekrar Nemeth'e kulak veriyoruz: *"Çavuşesku'nun bu konudaki teklifini duyar duymaz ma-*

sanın öteki ucunda oturan Sovyet Delegasyonu ile göz göze geldik. Bana âdeta gözleri ile 'Siz bildiğiniz gibi devam edin, hiçbir şey olmayacak' mesajı veriyorlardı. Hiçbir şey olmadı."

Çözülme başlıyor

Temmuz'da Başkan Bush, Polonya ve Macaristan'ı ziyaret etti. Batı, demokrasi mücadelesine desteğini gösteriyordu. Aynı dönemde komünist Çin'deki demokrasi talepleri, Tiananmen Meydanı'nda tankların paletleri altında eziliyordu. Çin Ordusu, özgürlük isteyen kendi halkını katletmişti. Dünya sarsıldı. Acaba Doğu Avrupa'daki reform hareketlerinin sonu da böyle olabilir miydi? Çin'deki rejimin reform isteklerine karşı uyguladığı politika Honecker'i oldukça memnun etmişti. Kendi sistemlerinde bir yanlışlık olduğunu kabul etmeye yanaşmıyordu. Gorbaçov o dönemi şöyle anlatıyordu: *"Onlara kendi ülkelerindeki durumdan, kendilerinin sorumlu olduğunu söyledim. Neye ihtiyacınız varsa onu yapın, bizim Perestroyka'ya (yenilenme) ihtiyacımız var, sizin ihtiyaçlarınız, size kalmış dedim. Honecker, 'Biz kendi Perestroyka'mızı yaptık ve yeniden yapılandırmayı gerektirecek bir durumumuz yok' şeklinde cevap verdi."*

Gerçekte ise Doğu Almanya çürüyordu. Hava, su ve çevre kirleniyordu. Ekonomi bataktaydı. Rejim, yenilik isteklerini bastırıyordu. Halk robotlaşmış, özgürlüğü sadece rüyasında yaşıyordu. O yaz Doğu Almanlar, Macaristan'da tatil yapıyordu. Bir kaçış yolu bulmuşlardı. Macaristan'ın Batı'yla olan sınırı gevşemişti. Budapeşte'de Batı Alman elçiliğini kuşatan Doğu Alman vatandaşları, iltica etmek için yardım istiyordu. Batı Alman Şansölye Helmut Kohl, Gorbaçov'a güveniyordu. Doğu Almanların Batı'ya geçmesine izin verilmesi durumunda Macar ekonomisine yardım etmeyi planlıyor, Gorbaçov'un Macarlarla yapacağı anlaşmayı engellemeyeceğine inanıyordu. Macarlar geçişe izin verdi. Honecker mültecileri 'toplum dışı ahlaksızlar' olarak tanımlıyordu. Doğu Almanya'dan Macaristan'a trafiğin artması üzerine sınırı kapattırdı.

Doğu Bloğu'nun gevşemesiyle taraflar arasında ziyaretler sıklaşmıştı. Gorbaçov'a, Amerika'ya yaptığı resmi ziyaret çerçevesinde uğradığı New York'ta, Başkan Reagan ve o dönem yardımcısı, daha sonra da hem kendisi, hem de oğlu Amerika Başkanı olacak olan George Bush eşlik ediyordu.

Özgürlük arayışında olanlar bu kez rotayı Çekoslovakya'daki Alman elçiliğine çevirmişti. Elçilik dolup taşmıştı ama ilticacılar çıkmayı reddediyordu. Çek polisinin akımı durdurma çabaları sonuç vermedi. Sovyet ve Batı Alman baskısı altında kalan Honecker, kendini kurtaracak bir anlaşmaya razı olmuştu. İlticacılar, Doğu Almanya üzerinden göçmek koşuluyla, Batı Almanya'ya gidebilirdi. Böylelikle Honecker, onları vatandaşlıktan attığını iddia ederek, karizmasını kurtarmayı planlıyordu. Trendekilerden biri, yıllar sonra o anı şöyle nakledecekti: "*Tren durdu. İki adam içeri girerek, 'İyi günler, devlet güvenlik teşkilatlarından geliyoruz ve şimdi bize pasaportlarınızı vereceksiniz' dediler. Yere eğilip pasaportlarımızı nasıl topladıklarını unutamıyorum. Çünkü hepimiz pasaportlarımızı yere atmıştık. 'Alın pasaportlarınızı, artık bize istediğiniz gibi muamele edemeyeceksiniz' diyorduk hep bir ağızdan.*"

Bu arada Prag'daki elçiliğe ilticacı akını sürüyor, Batı'ya ulaşma çabaları giderek artıyordu. Birkaç gün içinde tam 7 bin kişi

elçiliğe sığınmıştı! Doğu Almanya'da tansiyon yükseliyordu. Gösteriler artmaya başladı. Herkes Gorbaçov'dan aldığı ithamla demokrasi taleplerini gün ışığına çıkarıyordu. Leipzig göstericilerin merkezi olmuştu. Bir müddet sonra yeni bir protesto şekli geliştirildi: "Burada kalıyoruz" Kaçarak bir yere varılamayacağını anlamıştı Doğu Almanlar. Mücadele verilmeliydi.

Gösteriler arttıkça hükümetin sinirleri de gevşiyordu. Doğu Alman Politbürosu'ndan Gunter Schabowski, içinde bulundukları durumu, *"Kısacası ne yapacağımızı bilmiyorduk. Yardımsız kalmıştık ve sesimiz çıkmıyordu. Ülke ve liderliği, hiçbir zaman böylesine açık dile getirilen taleplerle karşı karşıya kalmamıştı"* şeklinde yansıtıyordu.

'Duyuyor musun?'

Olanların farkında olmayan tek isim Honecker'di. Doğu Almanya'nın kuruluşunun 40. yıldönümünde, Egon Krenz ile birlikte şeref konukları Gorbaçov'u karşılamaya hazırlanıyorlardı.

Sovyet delegasyonu ise Doğu Alman rejiminin sallantıda olduğunun farkındaydı. Dışarıda kuruluş yıldönümü çerçevesinde yapılan gösteriler devam ediyordu. Geçit alayı yapan partili gençler, birden bire klasik marşları bir kenara bırakarak, başka bir ismi haykırmaya başladı: "Gorbi! Gorbi! Gorbi!"

Honecker, duymazlıktan gelmeyi tercih ediyordu. Gorbaçov: *"Bu gençler özel olarak seçilmiş, eğitilmişti. Sağlıklı ve dinç görünüyorlardı. Neşeli görünmelerine rağmen birden mod değiştirip, 'Gorbi bize yardım et, Gorbi burada kal' diye bağırıyorlardı. Polonya lideri Rakowski yanıma geldi ve 'Almanca anlıyor musun?' diye sordu. 'Evet, biraz' dedim. 'Peki dediklerini duyuyor musun' diye tekrar sordu. 'Evet' dedim. 'İşte bu yolun sonu' diye karşılık verdi."*

Yapılan toplantılarda Gorbaçov, durumun boyutlarını sergilemeye çalışıyordu; *"Honecker ile tam 3 saat görüştüm. Niçin kendisi ile görüşme yaptığımı anlamamış görünüyordu. Ne yaptığımızı anlattım. O da bana ne yaptığını anlatıyordu. Olan bitenleri zafer havasında sunuyordu. 'Geride kalan ölür' dedim."*

Daha kutlama resepsiyonu bitmeden, Honecker'in ipi çekilmişti bile. Doğu Alman Politbürosu ondan kurtulmaya karar verdi. Honecker Varşova Paktı'nın liderlerine ve Gorbaçov'a tüm misafirperverliğini gösterirken, dışarıdaki kalabalık slogan atmaya devam ediyordu. Berlin'deki gösteriler o akşam da devam etti ve giderek yayılmaya başladı. Polis geniş çaplı tutuklamalar yaptı. Ama iki gün sonra daha geniş bir protesto dalgası başlamıştı. Ordu hazır bekliyordu. 70 bin gösterici Leipzig sokaklarında özgürlük sloganları atıyordu. Sovyet Büyükelçisi Viacheslav Kochemasov, bölgedeki Sovyet birliklerinin komutanına bağırıyordu: *"Askerlerinize karargâha dönme emri verin! İlk emrim bu. İkinci olarak tüm manevraları durdurun! Ve sonuncusu, tüm askeri uçuşları iptal edin. Ne olursa olsun gelişmelere müdahale etmeyeceksiniz!"*

Leipzig'deki yetkililerle göstericiler arasında görüşmeler başlamıştı. Yukarıdakilere danışmadan polise ve askerlere geri çekilme emri verildi. Kimsenin burnu kanamamıştı. Egon Krenz liderliğindeki Doğu Alman halkı açısından bir dönüm noktasıydı. Krenz komutasındaki Doğu Alman Politbürosu 17 Ekim'de Honecker'i alaşağı etti. Krenz halka reform sözü vererek, Batı Almanya'ya seyahatin kolaylaşacağını söyledi. Kriz çözülmüştü.

1 Kasım'da Kremlin'de Krenz, Gorbaçov'la konuşuyordu. Gorbaçov, *"Sayın Genel Sekreter, eğer vatandaşlarınızın Batı'ya seyahati hususunda bir çözüm bulamazsanız, sizin için de endişeleniyorum"* dedi. Krenz birtakım özgürlükler vaat etti.

Gösteriler büyüyor ve halk daha fazlasını istiyordu. 4 Kasım'da Doğu Berlin sokaklarında yarım milyona yakın gösterici toplanmıştı. 9 Kasım 1989'da Gunter Schabowski, Berlin'deki gazetecilere Batı Almanya'ya seyahat engelinin kaldırılacağını söyledi. Hükümet aslında değişikliğin bir gün sonra başlayacağını söylemek istemişti ama Schabowski zamanlamayı yanlış anlamıştı. Haber dalga dalga şehre yayıldı. Doğu Almanlar, kontrol noktalarının açılıp açılmadığını görmek için duvara doğru akın

ettiler. Sınır muhafızlarının kafası karışıktı. Emre göre kaçmaya çalışanların vurulması gerekiyordu ama koca bir şehir üzerlerine doğru geliyordu. Birden onlar da kalabalığın arasına karıştılar. Bariyerleri kaldırdılar. Batı Berlinliler ise karşı taraftan geliyordu. Brandenburg kapısından itibaren duvarı parçalamaya başlamışlardı... Parçalanan, halkın iradesine karşı ısrarla ayakta tutulmaya çalışılan rejimin kendisiydi aslında. Gorbaçov, *"Bir sonraki sabah beni arayıp olan biteni anlattılar. Onlara 'İyi yaptınız. Ne yapacaktınız, sınırın bir tarafından diğer taraftaki Almanları görmeye giden Almanları mı vuracaktınız' dedim. Politikanın değişme zamanı gelmişti"* diyordu.

Duvarın ardındaki iki bloğun halkları kucaklaşmaya başlamıştı. Düşmanlıkları tarihe gömülmüş, iki Almanya birleşmişti. Ama Avrupa'nın komünizme karşı verdiği mücadele henüz bitmemişti.

Altı ay sonra Bush ve Gorbaçov, Soğuk Savaş'a nihai darbeyi vurmak için bir araya geliyordu. Bu arada Gorbaçov'un evindeki durum parlak değildi. Sorunlar giderek artıyordu. Herkesin aklında 'Sovyetler Birliği kendini muhafaza edebilecek mi?' sorusu vardı. İki lider Akdeniz'deki bir gemide bir araya geldi. Fırtına çıkmış, dalgalar yükselmişti. Liderleri deniz tutunca, görüşmeler bir sonraki güne ertelendi. Durumda aslında ilginç bir ironi de vardı. İki lider bir bakıma dalgalı denizdeki gemiyi idare etmeye çalışıyorlardı.

Çeklerden beyaz ihtilal

Çekoslovakya'da Komünist Parti hâlen iktidardaydı. 19 Kasım'da aralarında edebiyatçı Vaclav Havel'in de bulunduğu 'sivil forum' isimli muhalefet grubu oluşturuldu. Havel o günleri, *"Toplum sorunlara gebeydi. Er ya da geç rejimin devrileceğinden emindik ama hiç kimse ne zaman ve nasıl olacağını bilmiyordu. Böyle bir durumda küçük bir kartopu, çığa dönüşebilirdi"* cümleleriyle anlatıyordu. Çekoslovakya'daki gösteriler devam ediyordu. Komünist Par-

ti istifa etti. Yılsonu gelmeden Vaclav Havel devlet başkanı seçilmişti. Kan dökülmeden beyaz bir ihtilal gerçekleşmişti.

Geç kalan öldü

Özgürlük rüzgârı Romanya'yı da etkisi altına almıştı. Aralık ayının ortasında komünist rejime yönelik protestolar sürüyordu. Güvenlik birimleri 73 kişiyi öldürmüştü. Çavuşesku, ayaklanma girişimlerini tüm acımasızlığıyla bastırıyordu. 21 Aralık'ta Romanya hükümeti Çavuşesku yanlısı büyük bir karşı gösteri düzenledi. Fabrikalardaki işçiler, Çavuşesku lehine tezahürat yapmaları için toplandı. Kendinden emin bir şekilde konutunun balkonuna çıkan Çavuşesku, *"Bükreş'teki bu popüler toplantıyı organize edenlere şükranlarımı sunuyorum"* derken, kendisi için sonun başlangıcı olduğunu bilmiyordu. Liderlere dalkavukluk yapması için meydana toplanan kalabalık çığırından çıkmış, aleyhte gösteriler başlamıştı. Romen halkı da tercihini daha fazla özgürlükten yana koyuyordu.

Diktacı liderlerin hepsinde olduğu gibi Çavuşesku da orduya güveniyordu. Ama evdeki hesabı çarşıya uymadı. Ordu da özgürlükten yana tavır koyunca diktatör lider ve eşi, iktidarı boyunca özenle beslediği gizli servisi Securitate, halkla karşı karşıya kaldı. Olaylar dalga dalga yayılmaya başladı. Devlet televizyonu canlı yayından olan bitenleri dünyaya yansıtıyordu. Çavuşesku ve eşi helikopterle kaçmaya çalışmasına rağmen Bükreş'in 45 km dışında yakalandı ve ihtilal mahkemesince yargılanarak 22 Aralık 1989'da idam edildiler.

Bu arada Gorbaçov ülke içindeki sorunlarla boğuşmaya devam ediyordu. Peyk ülkelerine özgürlüklerini vermekte cömertti ama aynı şeyi Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri'ne yapacak mıydı? 15 cumhuriyet vardı ve çoğu özgürlüğünü istiyordu. Sovyet Komünist Partisi kontrolü kaybediyordu. Raflar bomboştu. Gorbaçov, *"Haklı olarak özgürlüğü ve demokrasiyi seçmiştik ama unuttuğumuz bir şey vardı. Halk, sistemin durumunu mar-*

ketlerden satın alabildiklerine göre değerlendiriyordu..." diyecekti. Pazar ekonomisine geçiş zordu ama Moskova'daki ilk McDonalds açılmıştı bile. Gorbaçov, tarihte ilk kez halka gösteri yapma hürriyetini verdi. Gösterilerde artık Komünist Parti'nin ilga edilmesi çağrısında bulunuluyordu. Partinin ağır topları buna hararetle karşı çıkıyordu. Gorbaçov'un kendisi de komünist olmasına rağmen çoğulculuğu seçti. 1917'deki Ekim Devrimi'nden bu yana ülkeyi yöneten parti, iktidarı paylaşacaktı. Stalin ve Lenin'in uygulamaları rafa kaldırılıyordu. En büyüğünü Rusya Federasyonu'nun oluşturduğu 15 Cumhuriyet'in çoğunluğu, Gorbaçov'un reformlarına, tam bağımsızlık talepleriyle karşılık veriyordu.

Baltıklar sahip çıktı

1940'ta Stalin tarafından ilhak edilen Baltık ülkelerinden Estonya, Letonya ve Litvanya'nın hedefi tam bağımsızlıktı. 1990 Ocak'ında Litvanya'nın başkenti Vilnius'a giden Gorbaçov, SSCB'nin dağılmaması çağrısında bulundu. Boris Yeltsin o esnada Moskova'da Komünist Parti şefiydi. Popüler ve ihtiraslı biri olan Yeltsin, ekonomik hoşnutsuzluğu kullanarak Gorbaçov'u ve SSCB'yi zayıflatma politikası güdüyordu. Mayıs 1990'da Rusya Federasyonu Parlamento Liderliği'ne seçildi. Birliğin en zengin ülkesi olan Rusya Federasyonu'ndaki konumu onu iktidara taşıyacaktı.

Edward Shevardnadze, "*Gorbaçov, SSCB'nin dağılacağını hiç kabul etmek istemiyordu ama Yeltsin bunun farkındaydı ve inisiyatifi ele alarak, Rusya Federasyonu'nun bağımsızlığını ilan etmesi gerektiğini söyledi. Böylelikle aynı zamanda diğer cumhuriyetlerin de önünü açıyordu*" tespitinde bulunmuştu.

Uluslararası arenada Batı'nın muhatabı hâlen Gorbaçov'du. Gorbaçov, Bush'tan içinde bulundukları ekonomik güçlüklerden dolayı yardım istiyordu. Bush, Baltık ülkelerindeki bağımsızlık isteklerine karşı şiddetle karşılık verilmemesini istedi. Kızıl Ordu,

yıllardır demir attığı Doğu Avrupa'dan çekiliyordu. Çekilirken de arkasında bir soru bırakıyordu; 'Sovyetler birleşik bir Almanya'nın NATO'ya girmesine izin verecek miydi?' Gorbaçov, birleşmiş Almanya'nın NATO'ya girmesine itiraz edemedi. Edecek hali de yoktu zira Batı'nın ekonomik desteğine ihtiyacı vardı.

2 Ağustos 1990'da Irak, Kuveyt'i ilhak etti. Saddam Hüseyin, Sovyetler'in müttefiki olmasına rağmen, Amerikan Dışişleri Bakanı James Baker, Shevardnadze'yi ikna ederek ilhakı kınamasını sağladı. Shervardnadze, bunu yaparken Gorbaçov'a danışmıştı ama ikisi de bu tavırların derin devleti kızdıracağının farkındaydı. Moskova'da ise değişen bir şey yoktu. Kuyruklarla birlikte, reformların başarısız olmasına yönelik tepki de artıyordu. Shevardnadze Aralık'ta istifa etti. Baskıdan bunalan Gorbaçov çareyi hükümete sertlik yanlılarını almakta buldu. Komünistliği ile her fırsatta gurur duyduğunu dile getiren Gennadi Yanayev'i, yardımcılığına atadı. 11–12 Ocak 1991'de Sovyet Birlikleri, özgürlük taleplerini bastırmak için Litvanya'nın başkenti Vilnius'a giriyordu. Halk parlamento, TV ve radyo istasyonunu savunmak için harekete geçti. Eğer Litvanya'yı durduramazlarsa diğerlerini de durduramazlardı. 14 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştı. Moskova'da binlerce kişi yapılan saldırıyı protesto ediyor, Gorbaçov hükümetini savunmaya çalışıyordu.

Derin devletin reform rahatsızlığı

Gorbaçov, merkez ile diğer cumhuriyetler arasındaki bağları gevşetmeye yönelik yeni bir ticari birlik tasarısını imzaya hazır hale getirdiğinde, Boris Pugo, Dimitri Yazov, Gennadi Yanayev ve Vladimir Kruşkov'dan oluşan sertlik yanlıları, 'özgürlük ateşi' yakarak birliğin temelini çatırdatan Gorbaçov'a karşı harekete geçmişti. Delegasyon 18 Ağustos 1991'de Gorbaçov'un tatil yaptığı Kırım'a giderek Gorbaçov'dan sıkıyönetim ilan etmesini ve iktidardan çekilmesini istedi. Reddedince de tutukladılar.

19 Ağustos sabahı Moskovalılar tank sesleri ile uyandı. Sovyet liderlerin, muhalifleri ortadan kaldırmak için geliştirdiği

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, muhafazakâr Komünistler tarafından darbe ile alaşağı edilmek istenen Gorbaçov'a destek vermiş, tankın üzerine çıkarak halka direniş çağrısında bulunmuştu. Kellesini ortaya koyarak sergilediği demokrasi yanlısı bu tavrın karşılığını, Sovyetler'in dağılmasından sonra ortaya çıkan Rusya'nın ilk devlet başkanı olarak alacaktı.

'ağır hasta' modeli yine perdedeydi. Gorbaçov 'ağır hasta olduğu için', Acil Durum Komitesi yönetime el koymuştu. Endişeli ve şaşkın halk Moskova'daki parlamento binası Beyaz Ev'in önünde toplanmaya başladı. Hiç kimse Gorbaçov'un nerede olduğunu ve ne durumda olduğunu bilmiyordu. 'Ağır hasta' iddiasının gerçekte ne anlama geldiğini gayet iyi bilen Yeltsin, siyasi rakibi olmasına rağmen harekete geçerek onu ve parlamentoyu savunmaya başladı. Etrafındakilere *"Gelin karşı koyalım. İsyancılar başarılı olamayacak"* diye bağırıyordu. Parlamento binasına girerek direnişe hazırlandı. İsyancılar zordaydı. Askerler Acil Durum Komitesi'nin emirlerine uymakta gönülsüzdü. Hatta bazı komutanlar tanklarına tekrar kışlaya dönme emri vermişti. Çıkan çatışmalarda üç kişi öldü. Halktaki öfke giderek artıyordu. Romanya olaylarından gözü korkmuş olsa gerek, Kruşkov sabaha karşı üçte Yeltsin'i arayarak yenilgiyi kabul ettiklerini bildirdi. Rejimin kendini korumaya yönelik son refleksi de savuşturulmuştu. Yeltsin, bir uçak göndererek Gorbaçov'u Mosko-

va'ya geri getirtti. Gorbaçov çok şeyin değiştiğini anlamıştı. Artık güçlü olan Yeltsin'di. Komünist Parti'nin bir fonksiyonu kalmadığını anlayan Gorbaçov, Genel Sekreterlikten istifa etti. 8 Aralık 1991'de Minsk'te bir araya gelen üç Slav cumhuriyeti; Rusya, Belarus, Ukrayna, SSCB'nin dağılmasına ve onun yerine Bağımsız Devletler Topluluğu olarak yeni bir oluşumun kurulmasına karar verdi. Sovyetler Birliği ile birlikte Gorbaçov da tarihe karışıyordu.

Koyun Dolly'den Hitler'in ikizine giden fantastik bir yol

KOPYALAMA (KLONLAMA)

"İnsan kopyalanmanın yasaklanması insanlığımızın göstergesidir. Bu yöntemle yeni bir çocuğun doğmasına kapı aralamak, temel değer ve inançlarımızın sorgulanmasının yolunu açar. Kutsal aile bağlarının sarsılmasını sağlayacak potansiyele sahip olan insan kopyalama, daha da kötüsü, belli özelliklere sahip çocuklar 'yaratılmasına' dönük girişimlerin kapısını açarak, çocuklarımızı kutsanmış bireylerden ziyade 'eşyaya' dönüştürebilir."

Bill Clinton,
ABD eski başkanı, 9 Haziran 1997

Şubat 1997'de dünyamız ünlü bilim dergisi Nature'de çıkan haberle çalkalandı. İskoç bilim adamları, genetik biliminde bir ilk gerçekleştirerek, Dolly ismini verdikleri bir koyun kopyalamışlardı. *(Kopyalama, İngilizcesinden hareketle daha çok klonlama (cloning) olarak da yaygın olarak kullanılmakta.)* Dünya çalkalanmakta pek de haksız sayılmazdı. Zira bilim, memelilerdeki üreme zincirini değiştirmişti. Memelilerde üreme, bir dişi ve bir erkek olmak üzere iki yetişkinin yaşadığı cinsel sürecin sonunda meydana geliyordu ama bilim ilk kez kopyalama yöntemi ile yetişkinlerden birinden aldığı hücre ile hayvanın genetik açıdan tıpkısının aynısını 'ortaya çıkarmayı' başarmıştı. Bu inanılması zor görünen adım, peşi sıra dini, felsefi ve bilimsel birçok tartışmanın da kapısını araladı. Çünkü teorik olarak insan kopyalamaya giden yol açılmıştı; Hitler'i bile...

1995'te Edinburgh'daki Roslin Enstitüsü'nde bir grup bilim adamı çiftlik hayvanlarını genetik açıdan değiştirmenin yolları-

nı arıyorlardı. Dolly'nin doğumundan bir yıl önce de aradıklarını buldular. Embriyo hücrelerinden Megan ve Morag'ı klonladılar ve birkaç hafta laboratuarda büyüttüler. Belki de sürpriz bir şekilde bu devrim, medyada veya kamuoyunda çok fazla ilgi uyandırmamıştı.

Ve Dolly Geldi

Dolly, 5 Temmuz 1996'da doğdu; ancak bir sonraki yılın başlarına kadar varlığından pek de kimse haberdar olmamıştı. Dolly, bir embriyo yerine yetişkin bir hücreden kopyalanan ilk memeliydi ve doğumu, kamuya açıklandığından itibaren tüm gazetelerin manşetlerine ipotek koydu. O andan itibaren başlayan kopyalama tartışmaları ise, hız kesmeden sürüyor.

Dolly'nin 'üretilmesi' o güne dek alışılagelmiş tüm doğum ve üreme şablonunu alt üst etmişti. Yapılan işin dinen uygun olmadığından, ahlaki açıdan da etik olmadığına kadar bir dizi itiraz yükseldi. Kimilerine göreyse bilim, haddini aşmış, Yaratan'ın sahasına müdahale etmeye başlamıştı. Hayvanların kopyalanması ve insanların kopyalanabileceği ihtimaline dönük eleştirilerin odağında yatan nokta ise, 'doğal olmama' gerçeğinden kaynaklanıyordu. Bu işin aslı neydi?

Kopyalama nedir?

Kopyalamayı kabaca, yetişkin bir canlıdan alınan herhangi bir beden hücresinin DNA'sının kullanılmasıyla, o canlının genetik ikizinin oluşturulması süreci olarak tanımlayabiliriz. Nasıl gerçekleştirildiğine gelince ise; bir canlının yumurta hücresi alınır ve çekirdeği çıkartılır. Ardından yine aynı canlıdan ya da aynı türdeki başka bir canlıdan her hangi bir vücut hücresi alınır ve onun da çekirdeği çıkartılır. İçi boşaltılmış yumurta hücresine vücut hücresinin çekirdeği nakledilir. Naklin başarılı olması durumunda yeni oluşan hücreye hafif bir elektrik şoku verilir ve hücre bölünmeye zorlanır. Embriyo özelliğini kazanan hücre, taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilir. Gerçekleşen doğumla da kopyalanmış canlı dünyaya gelir.

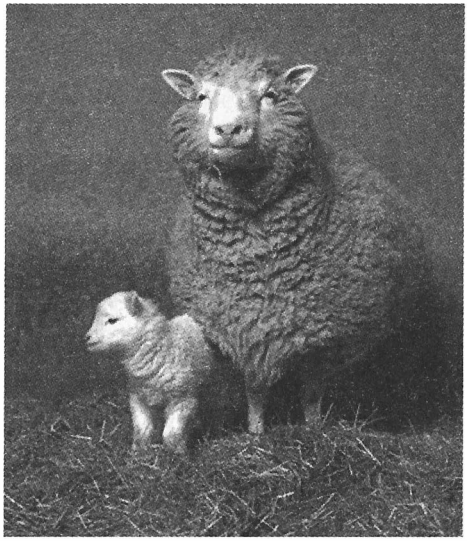
Dolly'nin genleri vücudundan daha mı yaşlıydı?

Kopyalamanın potansiyel kullanımları arasında çiftçilik, tıbbi alanda veya besin olarak protein üretimi olarak veya genetik olarak değiştirilmiş domuzların, insanlara organ nakli için kullanılması gibi alanlar bulunuyor. Buna ek olarak, Alzheimer ve Parkinson gibi insanlardaki hücre bozulmaları gibi durumlarda iyileştirici bir rol oynayabilecek hücreleri elde etmek için embriyoların kopyalanmasını içeren bir 'iyileştirici' kopyalama da söz konusu. Ancak yine de kamuoyu, her türlü kopyalama konusunda etik açıdan bölünmüştü ve Dolly'nin ölümü, bu tartışmayı körükledi.

14 Şubat 2003'te Roslin Enstitüsü'ndeki bilim adamları dünyanın en ünlü koyunu Dolly'i 'sonlandırmaya' karar verdiler. Dolly, akciğerlerinden rahatsızdı ve uzun süredir acı çekiyordu. Dolly'nin ölümü de doğumu gibi kopyalama konusundaki korkuları yeniden tazeledi. Sadece altı yaşında olan Dolly, öldüğünden nispeten genç idi. Ancak kopyalamayı suçlayacak hiçbir delil yoktu. Dolly'nin genetik maddesi altı yaşındaki bir koyundan geldiğinden Dolly'nin 'gerçek yaşı' hakkında hep sorular soruldu. 1999 yılında Dolly'i 'yaratan' bilim adamlarından bazıları Dolly'nin genetiğini inceledi. Bilim adamları, Dolly'nin hücrelerindeki telomer denilen yapıların, onun yaşındaki bir koyunda olması gerekenden daha kısa olduğunu buldular; yani Dolly'nin DNA'sı, bir şekilde vücudundan daha yaşlıydı. Bilim adamları, Dolly'nin daha da erken ölmüş olabileceğini keşfetti. Her ne kadar Dolly'nin kopya olmasından dolayı erken öldüğüne dair bir kanıt olmasa da, ölümü, kopyalamaya dönük şüpheleri beslemişti.

1930'lardan bu yana peşinden koşuluyordu

Şüphesiz ki kopyalama macerası Dolly ile başlamamıştı. Geçmişi 1938'e kadar gidiyordu. Söz konusu tarihte Alman embriyolog Hans Spemann, ilk olarak, kopyalama olarak isimlendirilebilecek bir süreçle orta ya da geç evredeki bir embriyonun çe-

Başarıyla kopyalanmış ilk canlı olarak tarihe geçen koyun Dolly, günümüzde de devam etmekte olan tıbbi, dini ve felsefi tartışmaların ateşleyicisi oldu. Dolly, sadece 6 yıl yaşamış olsa da, kendisinden sonra köpek, maymun, domuz gibi onlarca hayvan başarıyla kopyalandı. Dolly ile birlikte teorik olarak insanların kopyalanabilmesi konusu da gündeme gelmişti. Günümüzde insan kopyalama çalışmaları Amerika ve Avrupa'da uluslararası anlaşmalarla yasaklanmış olsa da, tıbbi araştırmalarda kullanılmak üzere İngiltere, Güney Kore, Çin ve Singapur'da insan embriyoları kopyalanmasına izin veriliyor. Embriyo kopyalama, tıp alanında devrim yaratacak bir potansiyeli barındırıyor. Hastalıklı hücrenin yerine sağlamını koyarak hastalığın tedavisini mümkün kılması bekleniyor. Foto: *İlk başarılı kopya Dolly ve ondan doğan kuzu Bonnie, Roslin Enstitüsü.*

kirdeğinin çıkarılarak bir yumurtaya aktarılabileceği fikrini dile getirmişti. Ardından fikri hayata geçirme çalışmaları başladı. 1952'de Profesör Robert Briggs ve T. J. King, ileri aşamadaki bir kurbağa yumurtasının çekirdeğini pipetle çekerek çıkardıktan sonra başka bir kurbağa yumurtasının içine yerleştirerek, ilk kopyalama deneyini gerçekleştirmişti. Ama yumurta gelişmedi. 1970 aynı deney kurbağa yumurtaları üzerinde denenmiş, kurbağa yumurtaları, iribaş olana kadar gelişmiş ama akabinde ölmüştü. Bu denemeler Dolly'e kadar sürdü. Dolly'nin ardından da sayısız hayvan kopyalandı. 1998'de insan kopyalama konusu gün-

deme geldi. 7 Ocak 1998'de çılgın bilim adamı olarak tanınan fizikçi G. Richard Seed, insan kopyalamak istediğini ve bu yönde çalışmalara başladığını duyurunca, tüm dünya karıştı. Tartışmalar sonucu Amerika Birleşik Devletleri'nde insan kopyalamaya dönük çalışmalar yasaklandı. 1999'da ise 19 Avrupa ülkesi insanın genetik olarak kopyalanmasını yasaklayan sözleşmeyi Paris'te imzaladı.

'Teorik olarak Hitler bile kopyalanabilir...'

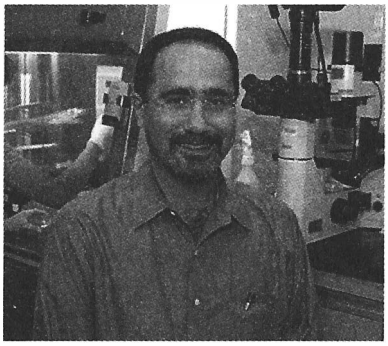
2005 yılının Şubat ayında ise tıp biliminde yeni bir çığır açılıyordu. Zira Güney Koreli genetik bilimciler, kök hücreleri kopyalamayı başarmışlardı. Bu, Dolly'den sonraki en büyük adım olarak kabul ediliyordu. Buna göre, kısa bir zaman dilimi içinde, artık kullanılamaz hale gelmiş böbreğimizi, ya da diğer bir organımızı, yine kendi bedenimizden alınan hammaddeyle üretilen tıpkısının aynısıyla değiştirebilecektik!

Söz konusu dönemde genetik biliminin dünyaca tanınan uzmanlarından Harvard Üniversitesi Genetik ve Kompleks Hastalıklar Bölümü Başkanı Profesör Gökhan Hotamışlıgil ile görüşerek, 'Kopyalama' mevzuunu enine boyuna irdelemiştim. Sürrealist sorularıma oldukça realist cevaplar vererek, bu konuda ilginç açıklamalar yapan Prof. Hotamışlıgil ile yaptığım röportajı bu kitapta sizlerle de paylaşmanın isabetli olacağını düşünüyorum. Hotamışlıgil, yaptığımız bu görüşmede, kopyalamanın üzerindeki perdeyi şöyle kaldırıyordu:

Genetik kopyalama, doğal olmayan bir işlem mi?

Kesinlikle. Doğada kopyalama diye bir şey yok. Ama bu 'doğal olma' kavramı çok ciddiye alınmamalı. Hayatımızda kullandığımız birçok şey doğal değil zaten. Eğer her şeyin doğal olması gibi bir hedefimiz olursa, o zaman tekrar mağaralara dönmemiz gerekir.

Kopyalanmış bir insanı, tek yumurta ikizlerinden birine benzetebilir miyiz?

Prof. Dr. Gökhan Hotamışlıgil.
Foto: *Steve Gilbert.*

Bazı açılardan olabilir; ama tam olarak aynı olduğunu söyleyemeyiz. Tek yumurta ikizleri, birbirlerinin genetik özelliklerini taşırken, bu özellikleri ebeveynlerinden almışlardır. Özetle, materyal ebeveyn genlerinden oluşan bir karışımdır. Kopyalar söz konusu olduğunda ise, tüm genetik malzemenin kaynağı tek bir çekirdektir (nucleus) ve bundan dolayı da sadece söz konusu çekirdek sahibinin genlerini yansıtır (ve tabii ki aynı zamanda geçmiş nesillerin genlerini de). Sözgelimi sizin deri hücrelerinizi kopyalarsam, bu kopya sadece sizin anne ve babanızdan aldığınız genetik özellikleri taşıyacaktır.

O halde sık sık polemiği yapılan bir şey sormak istiyorum. İnsan kopyalama tekniği mükemmelleştirilse, bir gün bazı çılgınlar çıkıp da Hitler'i tekrar ortaya çıkartabilir mi?!

Bu aşamada bunun mümkün olabileceğini sanmıyorum. Bununla birlikte eğer bir yerlerde dondurularak saklanmış hücreleri varsa; buradan bir çekirdek elde edilebilir ve teorik olarak Hitler'in 'biyolojik kopyası' üretilebilir. Bu tabii ki Hitler'in tekrar ortaya çıktığı manasına değil, sadece biyolojik olarak bir benzerinin ortaya çıktığı manasına gelecektir. Hatta hayal gücünü biraz daha zorlarsak, şunu da şöyleyebiliriz: Hitler'den arta kalanlardan (örneğin saç, kemik vs.) genetik kodu tespit edilebilir. Laboratuarda yeniden sentezlenir ve bir kopyasını üretmek için misafir olabileceği bir hücreye transfer edilebilir. Bu imkânsız değil; ama neredeyse 3 milyar ünite barındıran tüm genetik dokunun tekrar sentezlenmesini gerektireceği için pek olası gözükmüyor. Sonuçta bu olasılıklar ve tüm bu anlattıklarım kötü bir filme senaryo olma dışında fazla bir geçerlilik taşımıyor.

Kopyalar, kopyalandıkları bedenin asli sahibine, doku uyuşmazlığı olmaksızın, yedek organ temin edebilecek şekilde çoğaltılabilir mi?

Sorularınız birtakım beklentileri ve aynı zamanda insan söz konusu olduğu için de kopyalama teknolojisinin barındırdığı ortak endişeleri dile getiriyor. Öyle ya da böyle, benim fikrime göre, yedek organ üretmek için kopya insanların seri olarak üretilmesi ya da dile getirdiğiniz gibi 'organ hasadı' için bilinçsiz insanların kopyalanması kabul edilebilir bir şey olmayacaktır. Bunlar mümkün olabilse de, temel olarak gerçekçi olmayan projeksiyonlar. Bu teknolojinin gerçek vaadi, kullanılamaz hale gelmiş organ ya da hücre sistemlerini, doku uyuşmazlığı ya da benzeri sorunlara sebebiyet vermeden, kopyalanmış hücrelerden yapılacak takviyeyle tekrar sağlıklı bir hale dönüştürebilecek olmasıdır. Bunun olacağına kesinlikle inanıyorum. Bu tıpta bir çığır açacak.

Ben bir süre daha uçlarda dolaşacağım izninizle. Sözgelimi kopyalanmış bir insanın ruhu olabilir mi?

İnsanlar, sadece genlerden, proteinlerden ya da diğer kimyasal materyallerden müteşekkil paketler değil. Genler, diğer kimyasallar gibi, insanı insan yapan parçalardan sadece biri. Bunlar hayati öneme sahip ve gerekli bileşenler, ama kesinlikle resmin bütününü anlamamız için yeterli değiller. İnsanın 'bir bütün' olması için, bazıları ölçülebilen, bazıları hissedilemeyen nerdeyse sınırsız diyebileceğimiz bileşenlerin bir araya gelmesi gerekiyor. Bir de bunlara kültürü, ruhaniliği, eğitimi, çevreyi ve benzerlerini eklediğimizde ortaya bir 'siz' ya da bir 'ben' çıkıyor. Bunları hiçbir teknoloji üretemez. Peki, böyle bir durumda kopyalanmış bir insanın ruhu olabilir mi? Buna da siz cevap verin!

Cevabını da vermiş kadar oldunuz zaten! Ama diğer yandan insanın aklına türlü düşünceler gelmiyor değil. Sözgelimi,

'süper savaşçı' sınıfı ya da 'olağanüstü zeki bir sınıf' ortaya çıkarmak için kopyalama kullanılabilir mi?

Evet, bunların hepsi imkân dâhilinde. Hatta bunları, kopyalamayla sınırlamadan, halen mevcut ya da hızla geliştirilmekte olan teknolojik platformları kullanarak da gerçekleştirmek mümkün. Bunların hepsi kendi içersinde önemli sorular ama daha da önemli soru şu: Tüm bunlara kim erişebilecek? Süper askerlere kim sahip olacak ve kullanacak? Çok zeki ve sağlıklı bebeklere sahip olma ayrıcalığından kim yararlanacak? Bunların üretimini ve kullanımını kim kontrol edecek? Bugün dünya üzerindeki insanların dörtte birine temiz su dağıtamıyoruz ve sadece bu sebepten dolayı her yıl milyonlarca insan ölüyor. Eğer hayatın kendisi ve yaşam kalitesi ulaşılabilir bir ayrıcalığa dönüşecekse, o zaman insanların tümünün bu ayrıcalığı nasıl tadabileceği benim kişisel olarak üzerinde durduğum ahlaki meselelerden biri. Bunlar, üzerinde çok düşünülmesi gereken çetin sorular.

Pekâlâ, madem konu, hayatı idame ettirmeye geldi, o halde sorumu bu yöne kanalize edeyim. Kopyalama, nesli tükenmekte olan canlıları kurtarmak için kullanılabilir mi?

Evet, bu da kopyalamanın en heyecan verici ve ilginç boyutlarından biri. Bununla birlikte bu makul yolu takip edebilmek için bile çözülmesi gereken bir sürü husus var. Kısa zamanda mümkün olacağını sanmıyorum, ama nihai aşamada kesinlikle olacaktır. Kopyalama yoluyla üretilen hayvanlarda birçok sağlık sorunu oluyor. Durum öyle gösteriyor ki, kopyalanan genetik malzeme, nasıl oluyorsa, kopyalandığı bünyenin 'kimyasal yaşı ve sabıkasını' hatırlıyor. Tükenen nesilleri kurtarmaya yönelik kopyalamanın hayata geçirilmesinden önce çözülmesi gereken temel mesele bu. Eskimeye dirençli, geçmişi hatırlamayan, 'yaşlanma açısından sıfırlanabilen bir kimyasal hafıza' olmalı.

Şu an insan kopyalamak mümkün mü?

Evet, ama henüz sorunsuz değil. Daha önce de belirttiğim gi-

bi şu anki teknolojik platform yüzde 100 etkinlikte değil. Yani, her kopyalama girişimi başarı ile sonuçlanmıyor. Bu deneysel olarak sorun olmasa da, insan uygulamaları için büyük bir engel. Bunun yanı sıra kopyalanan örneklerde gözlenen bir sorun, bir önceki hücrenin maruz kaldığı genetik eskime ve yaşlanmanın kopyalanan yeni canlıya aktarılması ve burada ortaya çıkan adaptasyon sorunları. Bunlar aşılmadan insan kopyalama uygulamaları mümkün gözükmüyor.

Dünya tarihin en büyük terörist saldırısı ile sarsıldı, tarih yeniden yazılmaya başlandı

11 EYLÜL 2001

"Düşmanlarımız, Amerika'nın düşmanlarının her zaman yaptığı hatayı yaptı. Özgürlüğü gördüler ve gördüklerinin bir zaaf olduğunu düşündüler. Ve şimdi de hezimeti görüyorlar..."
ABD Başkanı George W. Bush
(11 Eylül sonrası giriştikleri askeri operasyonlara ithafen...)

Dünya kamuoyu 11 Eylül 2001 tarihini hiçbir zaman unutmayacak. Zira içinde yaşadığımız yüzyılın tarihi o gün âdeta yeniden yazıldı. Dünya, o gün tarihinin en büyük terörist saldırısı ile sarsılırken, herkesin aklından aynı düşünce geçiyordu: 'Bir daha hiçbir şey eskisi gibi olmayacak!' Böyle düşünenler haklı da çıktı. Dünya dengeleri sarsıldı. Sarsıntı ve yan etkileri, günümüzde de devam ediyor. Kartların yeniden dağıldığı güç oyununda, tüm dünya bir kumar masasına dönüştü. Şimdilik masadan kimin kazançlı kalkacağı meçhul. Tek bilinen, masadakileri izleyenlerin kaybettiği... Biz tarihi değiştiren güne, 11 Eylül 2001'e geri dönelim...

11 Eylül 2001

08.45 American Airlines'a ait 11 sefer sayılı uçak, New York'un finans merkezi Manhattan'daki Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey binasına çarptı. Boston'dan kalkan uçak, 92 yolcusu ile birlikte Los Angeles'a gidiyordu.

09.03 - United Airlines'a ait 175 sefer sayılı uçak, Dünya Ticaret Merkezi'nin güney kulesine çarptı ve büyük bir patlama meydana geldi. Boston'dan kalkan uçak, 65 yolcusu ve mürettebatı ile Los Angeles'a gidiyordu. Çarpışmayı, kaza olduğu düşünülen ilk çarpışmanın sonrasını TV'den canlı olarak izleyen milyonlar şok oldu. Yaşananlar kaza değildi!

09.10 ABD Başkanı George W. Bush, Florida'da ziyaret ettiği bir ilkokulda çocuklara kitap okurken Beyaz Saray personel şefi Andrew Card, kulağına eğilerek olanları haber verdi. Başkan Bush, 11 dakika hiçbir şey söylemeden boş gözlerle etrafına baktı.

09.20 FBI, kaçırılan uçakları soruşturmaya başladı.

09.29 Kayıplar konusunda ilk raporlar gelmeye başladı. Ticaret Merkezi'nde 50 binden fazla kişi bulunuyordu.

09.30 Başkan Bush, 'Ulusal bir trajedi yaşadık. Görünüşe göre ülkemize yönelik bir terörist saldırı düzenleyen iki uçak Ticaret Merkezi kulelerine saldırdı.' açıklamasını yaptı.

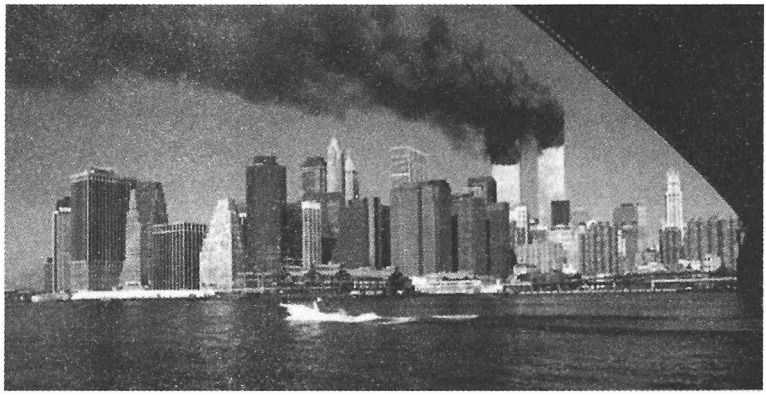
09.40 64 yolcusuyla Washington'dan Los Angeles'a gitmekte olan American Airlines'a ait 77 sefer sayılı uçak, Washington'daki Savunma Bakanlığı binası Pentagon'a çarptı. Amerikan askeri gücünün en önemli merkezi olan bina yanmaya başladı ve beş taraflı binanın bir tarafı tamamen çöktü.

09.45 Beyaz Saray ve Kongre Binası olası saldırılardan dolayı boşaltıldı.

09.50 ABD hava sahası tüm uçuşlara kapatıldı, hava sahası içindeki tüm uçaklara en yakın limana inme emri verildi, aksi takdirde vurulacaklardı.

09.58 Pennsylvania'daki acil durum merkezi United Airlines'a ait 93 sefer sayılı uçaktan şöyle bir mesaj aldı: "Kaçırıldık, kaçırıldık!"

10.00 United Airlines'a ait 93 sefer sayılı uçak, Pittsburgh'un 80 mil güneydoğusunda düştü. Uçak Newark-New Jersey'den San Francisco'ya gidiyordu.

11 Eylül saldırıları, benzerleri filmlerde bile hayal edilemeyen sarsıcılıkta sahneler yarattığı için, zihinlerde yol açtığı terör hâlen devam ediyor. Saldırılarda 3 bin dolayında Amerikan vatandaşı hayatını kaybetmişti. Buna mukabil, Amerika'nın terörle savaşındaki toplam can kaybı ise 700 bine yaklaşıyor.

Bu esnada tüm dünya olan bitenleri, şok olmuş gözlerle ekranlarından canlı olarak izliyordu. Nerdeyse tüm TV kanalları canlı yayına geçmiş, olan biteni aktarmaya çalışıyorlardı ama açıkçası hiç kimse ne olup bittiğini bilemiyordu. Üstelik yaşanan şok bitecek gibi de değildi. Ve işte bir anda, şu ana kadar TV kameralarının kaydettiği en dehşet verici, yıllarca akıldan çıkmayacak görüntüler akmaya başladı...

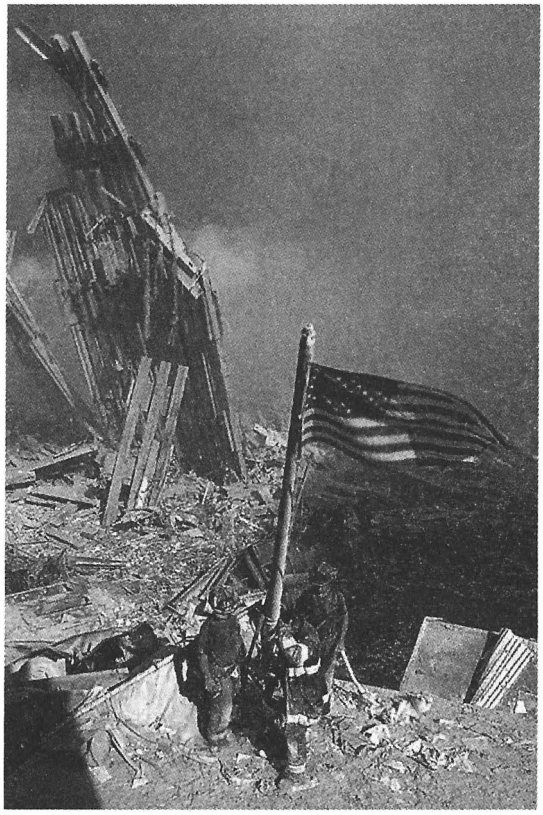
09.50 Dünya Ticaret Merkezi'nin güney kulesi çöktü.

10.29 Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesi çöktü.

12.39 Bush ikinci bir açıklama yaptı ve sorumluların cezalandırılacağını belirterek suçluları yakalayacaklarına dair yemin etti.

13.20 Bush, Louisiana'daki Barksdale Hava Üssü'nden ayrılarak, güvenlik amacıyla Nebraska'daki Offutt Hava Kuvvetleri Merkezi'ne hareket etti.

13.44 Pentagon, beş savaş gemisinin ve 2 uçak gemisinin, New York ve Washington'daki hava kuvvetlerine destek vermek üzere ülkenin doğu kıyısına yerleştirildiğini duyurdu.

Saldırıların ardından Amerika tam bir milliyetçilik girdabına yakalandı. Ülkedeki bayrak satışları patladı. Yabancılara dönük saldırılar arttığı gibi, ülkedeki sivil hakları gölgeleyen kanuni düzenlemeler de yapıldı.

13.50 Washington Belediye Başkanı Anthony Williams, başkentte olağanüstü hal ilan etti.

14.00 ABD Sermaye Piyasası Kurulu, ülkedeki tüm borsaların öğleden sonra kapandığını duyurdu.

14.48 New York Belediye Başkanı Rudy Giuliani, saldırıların yol açmış olabileceği can kaybını "Dayanabileceğimizden çok daha fazla olabilir" şeklinde tanımladı.

16.30 Başkan Bush, Offutt Hava Üssü'nden ayrılarak savaş uçaklarının eskortluğunda televizyondan yapacağı ulusa sesleniş konuşması için Washington'a döndü.

17.20 Dünya Ticaret Merkezi kompleksindeki 7 nolu 47 katlı bina çöktü.

20.30 Başkan Bush televizyondan ulusa seslendi: "Bu terörist saldırıyı düzenleyenlere ve yataklık edenlere en sert şekilde cevap vereceğiz!"(*)

Verdi de. Bush iktidarı, dış politikada radikal bir değişikliğe giderek, Demokrat Partili eski başkan Bill Clinton'ın barış ve uzlaşma politikasının yerine 'ya bizdensiniz ya da onlardan' ve 'önce sen vur' politikalarını ikame etti. Daha İkiz Kuleler yıkılmadan Amerikan hükümeti suçluyu bulmuştu bile; El-Kaide! Daha olayın üzerinden 24 saat geçmeden tüm suç delilleri ve zanlılar tespit edilmişti! Enkazdan yanmadan çıkan terörist pasaportundan tutun da, teröristlerin geride bıraktıkları iddia edilen arabalardan çıkan uçuş manüellerine kadar bir dizi şaibeli delil, terör saldırısının failleri olarak Afgan Dağları'nda yuvalanmış radikal teröristleri gösteriyordu. Karar alınmıştı. Taliban yönetimi yıkılacaktı! Amerika'da bunlardan hareketle kendince bir adalet arayışına girdi ve o andan itibaren dünyanın çivisi çıktı.

İlk hedef Afganistan

Tüm dünya saldırıların şoku ile Amerika'nın arkasında, haklı olarak, saf tutmuştu. Öyle ki Soğuk Savaş boyunca Amerika'nın bir numaralı düşmanı Rusya, 'terörle mücadele'de Amerika'nın yanında saf tutmakta gecikmedi. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, saldırılardan sonra Bush'u arayan ilk lider oldu ve Amerika'ya destek vermek için askerlerini alarma geçirdiğini ilan etti. Bunun sebebi daha sonradan anlaşılacaktı. Putin de, kendi kafasındaki planları hayata geçirmek için sık sık 'terörle savaş' şablonunu kullanacaktı.

* Amerikan Başkanı George W. Bush'un 11 Eylül saldırıları ardından yaptığı tarihi konuşmalar için bakınız; *Tarihi Değiştiren Konuşmalar*, sayfa 283, Ali Çimen, Timaş Yayınları.
Ayrıca saldırılarla ilgili komplo teorileri için bakınız; *İpler Kimin Elinde/Komplo Teorileri*, Ali Çimen-Hakan Yılmaz, Timaş Yayınları.

Tarih 7 Ekim 2001'i gösterirken Afganistan üzerine Amerikan ve İngiliz bombaları düşmeye başlamıştı. Hedef, 11 Eylül'ün mimarı olduğu ilan edilen Usame Bin Ladin'i yakalamak, El Kaide örgütünü dağıtmak ve onlara yardım ve yataklık eden Taliban rejimini yıkmaktı. Amerikan özel birlikleri, Bin Ladin'i bulmak için Afgan dağlarını karış karışı taramaya başladı. Nerdeyse Ortaçağ şartlarında yaşayan Afganistan'ın iki teknoloji devine teslim olması uzun sürmedi. Taliban rejimi yıkıldı. El Kaide tamamen olmasa da kısmen etkisiz hale getirildi. Amerikan özel timleri ise, olayın üzerinden bunca yıl geçmesine rağmen, hâlen Afgan dağlarında Bin Ladin'i aramaya devam ediyor.

Bu arada, 'Bin Ladin bahane, Amerika'nın asıl amacı bir şekilde Orta Asya'ya yerleşip, enerji kaynaklarına giden yolları kontrolü altına almaktı' diyenleri de yabana atmamak gerekiyor. Zira Amerika, 11 Eylül'ün yaydığı ilk korku ve empati şoklarının yarattığı karambol ortamında bir oldu bittiye getirerek, belki de bir zamanlar hayal bile edilemeyecek bir şeyi yaptı ve Özbekistan ve Kırgızistan gibi Orta Asya cumhuriyetlerinde üsler kurarak, bu bölgeye bir daha çıkmamak üzere yerleşti.

Peki, Afganistan'a ne oldu? Hiçbir şey. En azından Afgan halkı için hâlen gözle görülür bir iyileşme yok. Hedeflenen yapısal değişim ve ekonomik ilerleme hâlâ gerçekleştirilemedi. Terörle Savaş sloganı ise hâlen Afgan dağlarında yankılanmaya devam ediyor. Amerika ve İngiltere, Taliban devrildikten kısa bir süre sonra Afganistan işine diğer ulusları da dâhil etmekte gecikmedi. Savaşın ardından kurulan Batı yanlısı Hamid El Karzai yönetimi, geçen onca zamana rağmen, güvenlik açısından hâlen Uluslararası Barış Gücü'nün (ISAF) varlığına bağımlı. Ülkede başkent Kabil dışında hiçbir yerde can güvenliği yok. Dışındaki çarpışmalarsa devam ediyor...

Afganistan'daki Taliban rejiminin yıkılması Amerika'yı ve intikam ateşi ile yanan yönetimini kesmedi. Onların gözü, daha büyük olan lokmada; Birinci Körfez Savaşı'ndan bu yana sürek-

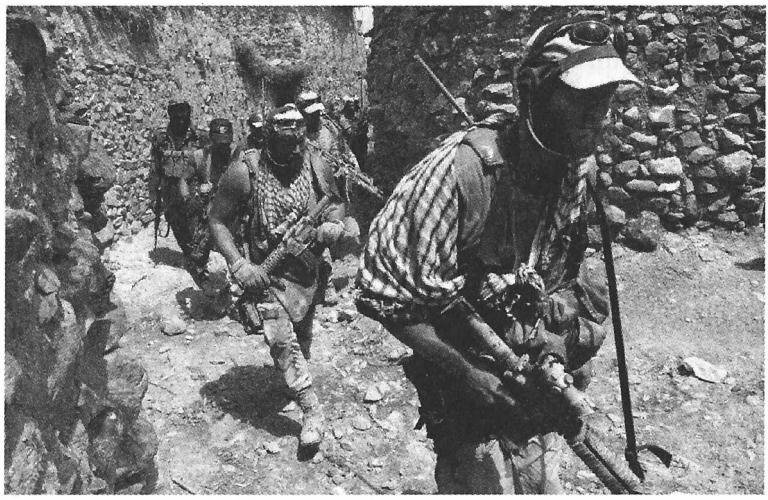
li didişip durdukları Irak'taydı. Kimilerine göre ise, zaten Afganistan 11 Eylül'ün şamar oğlanı, Irak ise, işgal edilmesi için uzun zamandır sağlam bir bahane beklenilen asıl kurbandı...

20 Mart 2003... Irak'ta sonun başlangıcı

Amerika, hem 11 Eylül'ün faillerini desteklediği hem de kitle imha silahları geliştirdiği bahanesiyle 20 Mart 2003'te, tüm uluslararası toplumu da karşına alma pahasına Irak'a saldırdı. Zaten on yıldır abluka altında dizleri üzerine çökmüş olan Irak, ancak 3 hafta kadar dayanabildi. 40 yıllık Baas rejimi, ülkenin dört bir yanındaki Saddam heykellerinden daha çabuk bir şekilde yıkıldı. Başkan Bush, 1 Mayıs 2003'te resmen sona erdiğini duyursa da, bu tarihten itibaren ülkedeki direniş Amerikan askerlerine kan kusturmaya başladı.

Sıcak savaşın yaşandığı ilk üç haftada kaybetmediği askeri, savaşın resmi olarak bitiminden sonra kaybetmeye başlayan Amerika, Irak'ta yalpalamaya başladı. Şu satırların yazıldığı anda bile, direniş, intihar saldırıları, mezhepler arası çatışmalar son hızı ile devam ediyor. Irak'ın güneyinde konuşlanan İngiliz askerleri, ülkeden ayrılmaya hazırlanırken, Amerika, yeni birlikler gönderiyor.

Ülkenin Kürtlerin kontrolündeki kuzeyi nispeten daha sakin olsa da, Sünni direnişin yoğunlaştığı orta bölümü tam bir kan gölü. Ülkenin geleceği belirsiz. Mevcut hükümetin üyelerinin bile can güvenliği sağlanamıyor. Savaşın başından bu yana ölenlerin sayısı 600 bini geçmiş durumda. Fiili olarak üçe bölünmüş ülke için, federasyondan konfederasyona, oradan her bir parçası için bağımsızlığa varıncaya kadar, onlarca gelecek tasarımı yapılıyor. Kuzeyde Kürtlerin bağımsızlığını ilan etme ihtimali, başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkelerini rahatsız ediyor. Ve belki de durumu en iyi özetleyen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Irak savaşı öncesi işgal güçlerine dönük uyarısı özetliyor: *"Bu bölgede Pandoranın kutusu açılırsa bir daha kapanmayabilir..."*

11 Eylül saldırıları, Amerikalı bazı stratejistlerin uzun zamandır raflarda beklettiği bir takım planları hayata geçirmelerine de imkân tanıdı. Amerikan özel timleri, Afgan dağlarında Usame Bin Laden'i arama iddiasıyla yıllardır turlarken, Orta Asya'daki Amerikan varlığı da pekişiyor.

11 Eylül dünyayı tehdit eden bir Tsunami oldu

1812'den bu yana Amerikan topraklarına yapılan ilk saldırı olan 11 Eylül olayları, 2973 kişinin ölümüne sebep oldu. Kulelerin yıkılmasının milyarlar tarafından canlı olarak izlenmesi ile o zamana kadar görülmemiş sarsıcılıkta bir 'görsel terör' oluşturan saldırı dalgası, Amerikan dış politikasında keskin bir dönüşüme neden oldu. Saldırılar, Amerika'nın dünyaya bakışını değiştirdiği gibi, akabinde aldığı tavır da dünyanın Amerika'ya bakışını değiştirdi. Irak Savaşı'yla birlikte, hiç sebepsiz ve de 'acaba kendi çıkarlarını garantilemek adına mı saldırıyor' şüphesi, dünya kamuoyunun Amerika aleyhine dönmesine neden oldu. Savaş öncesi, o zamana kadar yapılan en büyük savaş karşıtı protestolara sahne oldu. Başta Almanya, Fransa ve Türkiye olmak üzere, tüm dünyada Amerikan karşıtlığı patladı.

Saldırıların ardından sefere çıkan Amerika açısından Türkiye, Orta Asya ülkeleri ve Afganistan üzerinde etkili olan Pakistan'ın stratejik değeri arttı. Türkiye'nin Irak Savaşı için Ameri-

ka'ya topraklarını açmayı reddetmesi, Amerikan yönetiminin Türkiye'ye karşı hasmane bir tutum almasına sebep oldu. Türkiye'de Amerika'ya destek verilmesini savunanlarla karşı çıkanlar arasında fikir savaşları yaşandı, gruplaşmalar oldu. Akabinde Amerikan askerlerinin Kuzey Irak'ta Türk özel birliklerini tutuklayıp kafalarına çuval geçirmesiyle patlak veren öfke dalgası, Türkiye'deki ulusalcı-milliyetçi dalgayı arttırdığı gibi, dizilerden kitaplara varıncaya kadar birçok alanda Amerikan karşıtlığının prim yapmasına kapı araladı. Resmi heyetler arasındaki ilişkiler normalleşse de, Türk kamuoyunda 'çuval travması'nın yarattığı öfke dalgası hâlâ dinmiş değil.

11 Eylül, uluslararası ittifakları da çatlattı. Saldırılarla birlikte Amerika'nın Rusya ile ilişkilerinin niteliği değişirken, BM'yi saf dışı bırakarak Irak'a saldıran Amerika ve İngiltere'nin Almanya ve Fransa ile arası açılmış, bu durum AB içinde de çatlağa yol açmıştır. Kimilerine göre topraklarını Amerika'ya açmayan Türkiye'nin AB ve İslam ülkeleri nezdindeki prestiji de artmıştır.

11 Eylül saldırılarının yarattığı şok dalgasıyla başta Amerika olmak üzere, Müslümanların azınlık olarak yaşadığı her ülkede yabancılara karşı yükselen ayrımcılık ve ırkçı saldırılar arttı. 11 Eylül'ün devamı olarak lanse edilen Londra ve Madrid'deki El Kaide etiketli bombalı saldırıların da tazyikiyle *Medeniyetler Çatışması* tezi raflardan indirilerek, dolaşıma sokuldu. Hükümete izinsiz telefon dinlemeden kütüphanelerden ödünç alınan kitapları takip etmeye kadar izin veren, o güne dek telaffuz edene deli gözü ile bakılmasına sebep olabilecek birçok düzenlemeyi hayata geçiren 'Vatanseverlik Yasası' ile tanışan Amerika başta olmak üzere, birçok ülkede insan haklarını ayaklar altına alan düzenlemeler yapıldı. 'Önce güvenlik' diyen Batılı kamuoyları, demokratik değerlere ters düşen ve 'farklı olanı' potansiyel düşman ilan eden bu kanunlara estirilen 'Düşman geliyor' havasında sesini çıkaramadı. Yaşanan bu gelişmeler, bazı kesimler tarafından 'Küresel Faşizm' olarak isimlendirildi.

'İslami terör' ya da 'Müslüman teröristler' en sık kullanılan terimler haline geldi. Terörün İslam'la özdeşleştirilmesi, Ameri-

ka ve Avrupa'da milliyetçiliğin artması sonucu Müslümanlara bakışın değişmesi, Batı ile İslam toplumları arasındaki mesafeyi açtı. Öyle ki Michigan Üniversitesi Siyaset Bilimi hocalarından Michael Traugott, "11 Eylül saldırıları, Pearl Harbor baskını ve Kennedy'nin öldürülmesi gibi, bir kuşak üzerinde iz bıraktı" diyerek, Amerikan halkının yaşadığı bu derin dönüşüme izah getirmeye çalışıyordu. Özetle, 11 Eylül sonrası, 'hayat tarzımızı koruyalım' çağrıları ile beslenen Amerikan halkı, kucağında nur topu gibi bir 'Amerikan Milliyetçiliği' bulmuş oldu.

11 Eylül istenilen fırsatı verdi

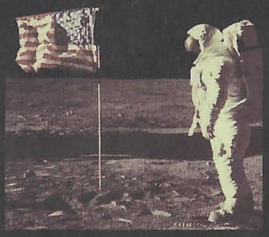
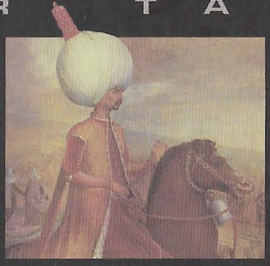
Yaygın bir kanaate göre Amerikan yönetimi, 11 Eylül'ü bir fırsat olarak kullanarak enerji güvenliği politikaları gereği, Ortadoğu ve Orta Asya'ya konuşlandırdığı askeri varlığıyla dünya enerji koridorlarına yerleşti. Başkan Bush'un çevresine yerleşen ve 'yeni muhafazakârlar' olarak bilinen kadronun Irak'ın işgali için bir önceki başkan olan Clinton'a baskı yaptıklarının ortaya çıkması ile bu iddialar haklılık payı kazandı. 11 Eylül sonrası süreç Amerikan ekonomisine de yaradı. Ağırlıklı olarak savaş sanayi üzerinde yükselen ekonomi Afganistan ve Irak savaşları ile kendine geldi, üretim kapasitesi arttı, işsizlik azaldı.

Öte yandan Amerika'nın hem Ortadoğu hem de Orta Asya'ya yerleşmesi, Ortadoğu petrollerine bağımlı olan Fransa ve Almanya'yı oldukça rahatsız ettiği gibi, son yıllarda hızlı bir büyüme trendi yakalayan Çin, Rusya ve Hindistan da burunlarının diplerindeki Amerikan askeri varlığından huzursuz oldu. Ve bu kimilerine göre, yeni bir Soğuk Savaş'ın da temellerini attı...

Kaynakları açısından uzun bir süre daha dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirecek olan Ortadoğu'daki paylaşım savaşının fitilini ateşleyen, dünyayı doğu ve batı ekseninde bölen, İslamiyet'i zihinlere 'düşman' olarak kazıyan ve Amerika'nın tek taraflı aşırı güç kullanımı ile diğer ülkeleri de silahlanmaya ve hatta Kuzey Kore ve İran örneğinde görüldüğü gibi nükleer silah edinme yolunda kışkırtan 11 Eylül saldırıları, 21. yüzyıl tarihinin yazılmasında önemli bir referans noktası olmaya devam edecek.

Aydınlanma ile zihnin önündeki engelleri kaldıran Batı, ***Rönesans*** ile ***Sanayi Devrimi***'nin kapısını açtı. Bilim ve teknoloji ile dünyanın geri kalanı ile arasına büyük bir mesafe koymasına rağmen, ***Büyük Bunalım*** gibi ekonomik krizlere ve akabinde dünya savaşlarına engel olamadı. ***Yahudi Soykırımı*** büyük bir utanç olarak hafızalara yer etti. ***Atom Bombaları*** insanlığı şok etti. Akabinde başlayan ***Soğuk Savaş*** ile at başı koşan ***Uzay Yarışı*** ve ***Nükleer Silahlanma*** arasında bir yerlerde ***Berlin Duvarı*** yükseldi; aynı dili konuşanlar, birbirine hasret kaldı. Gün geldi ***Sovyetler Birliği'nin Çöküşü*** ile tarih bir anda çözüldü, dünyamız daha hızlı dönmeye başladı. ***11 Eylül 2001***'de ise çığırından çıktı.
Ve insanlığın, ***Fransız Devrimi***'nin sloganı olan özgürlük, eşitlik ve kardeşliğe olan iştahı hiç kesilmedi...

POPÜLER TARİH

ALİ ÇİMEN

POPÜLER TARİH

ISBN 978-975-263-532-6